מחשבת ישראל · אחרונים

אמרי בינה

רבי יוסף חיים מבגדאד

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

אמרי בינה

רבי יוסף חיים מבגדאד

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/אמרי-בינה/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

תוכן העניינים

הקדמה 4

חלק ראשון; **עושה פלא** 5

הקדמה 5

פרק א 9

פרק ב 11

פרק ג 18

פרק ד 25

פרק ה 27

פתרון פרק א 32

חלק שני; **חדוד בדברי תורה** 37

הקדמה 37

שאלות 38

תשובות 94

חלק שלישי; **חדוד במילי דעלמא** 144

הקדמה 144

שאלות 145

תשובות 168

חלק רביעי; **חקרי לב** 185

סימן א 185

סימן ב 191

סימן ג 196

סימן ד 200

סימן ה 202

סימן ו 206

סימן ז 208

סימן ח 215

סימן ט 218

סימן י 220

סימן יא 221

סימן יב 224

סימן יג 226

סימן יד 229

סימן טו 231

סימן טז 238

סימן יז 241

סימן יח 245

דרוש 246

פרק א 246

פרק ב 256

הקדמה

בהנ"ו.

הקדמת המחבר נר"ו

יברכו החכמים ויהללו התלמידים. ישבחו הזקנים ויפארו הנערים. ישירו הגדולים ויזמרו הקטנים. גם אנכי הצעיר אברך ואחלל בפי ובלבבי. ברוך ד' אלקי ישראל. אבינו מלכנו אשר קדשנו במצוותיו וצונו על דברי תורה ובחר בנו מכל העמים ונתן לנו תורתו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכנו. לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ. לך ה' הממלכה והמתנשא לכל לראש והעושר והכבוד מלפניך ואתה מושל בכל ובידך כח וגבורה ובידך לגדל ולחזק לכל. אודך ה' אלהי כי אתה הנותן לי כח לעשות חיל בכל דבר ודבר מצד הנפש ומצד הגוף כי ממך הכל:

רבש"ע מודים אנחנו לך על אשר קדשתנו במצותיך ובחרת בנו מכל העמים אהבת אותנו ורצית בנו. ותתן לנו את תורתך הקדושה תורה שבכתב ותורה שבעל פה. וקרבתנו לעבודתיך. מה אנחנו מה חיינו שעשית עמנו חסדים גדולים רבים ועצומים כאלה. לפיכך אנחנו חייבין להודות לך תמיד, והרי אנחנו מתחרטים על אשר נתרשלנו מלעסוק בתורתך הקדושה, ועל אשר פגמנו בלמודינו בתורתך הקדושה. השיבנו אבינו לתורתיך וקרבנו מלכנו לעבודתיך, ותזכנו ותעזרנו ותסייענו לעסוק בתורתך לשמה ללמוד וללמד לשמור ולעשות. גל עינינו ונביטה נפלאות מתורתך, ותחננו מאתך חכמה בינה ודעת לחדש חדושים רבים אמתיים בפרד"ס תורתך הקדושה, וחדושי הלכות לאמתה של תורה:

ואחר הדברים והאמת אשר דברתי ושפכתי שיחתי לפני קוני. אגידה ואספרה לפי תומי לעיני בני עמי. זה דרבי מילדותי לאהוב משל ומליצה דברי חכמים וחדותם. ולהתחכם מעומק סברתם ושכלם וחכמתם. ולשתות מים זכים מים חיים הנובעים מפומייהו דרבנן תנאי ואמוראי ורבנן סבוראי. וחכמי הדורות קמאי ובתראי. על כן כדי להטיב ולזכות לילדים ותלמידי דבי רב לחדד שכלם בתורה ודברי חכמה. לקטתי ואספתי מחכמי המשנה והתלמוד זה הים גדול תלמוד בבלי. וגם מן חכמת נושאי כליו. דברים המחכמים את הלב ומחדדים השכל. וצרפתי עמם דרשות האמורים בלשון פלאי ונסתר, שצריך האדם להעמיק קצת עיונו בהם עד שיבין רמזיהם וצרפתי ג"כ עוד חדודים במילי דעלמא. וצרפתי עוד קצת שו"ת שכליות. ונלוה עמם שני דרשות שדרשתי לכבוד מדרש תלמוד תורה. וכאשר עיני הקורא תחזנה משרים. וקראתי חיבור הקטן הזה בשם:

אמרי בינה חלק ראשון

מכלל דאיכא חלק שני בעזה"י. ואני עליך בטחתי ה' שתעזרני ותסייעני לזכות את הרבים בדברי תורתך הקדושה תורה לשמה. ובעבודת הקודש אשר נעבוד. אותך בלב שלם ובנפש חפיצה:

ומעתה הנני מגלה דעתי ורצוני בכל לבי ובכל נפשי בלב שלם ובנפש חפיצה שכל כונתי בחיבור זה וגם בכל חבורים שבקדושה אשר יזכני השי"ת לחבר ברוב רחמיו וברוב חסדיו. הכל הוא ליקבה"ו בדחילו ורחימו ורחימו ודחילו ליחדא י"ה ברה ביחודא שלים בשם כל ישראל. וכל מחשבה ודבור ומעשה שהם נגד רצונו יתברך הנה הם בטלים ומבוטלים. באופן שכל רצוני בחיבור זה ובשאר חבורים שיש לי בס"ד ואשר אעשה ואחדש בעזה"י בדברי תורה ובכל מצוה ומצוה הכל הוא לעשות נחת רוח לפניו דוקא בלי שום פניה זרה כלל ועיקר:

ואחר אלה הדברים אערוך תפלה. לפני אל חי אשר לו הגדולה. אנא ה' הושיעה נא אנא ה' הצליחה נא. תן כבוד ליראיך ותקוה טובה לדורשיך. ופתחון פה למיחלים לך. שמחה לארצך וששון לעירך. וצמיחת קרן לדוד עבדך. ועריכת נר לבן ישי משיחך במהרה בימינו. יראו עינינו וישמח לבינו בביאת הגואל משיח צדקינו. יתי ונחמניה בעגלא ובזמן קריב אכי"ר:

כ"ד המצפה לתשועת ה' והבוטח ברוב רחמיו וברוב חסדיו להאיר עיני במאור תורתו תורת אמת עץ החיים:

הצעיר **יוסף חיים** בכמהר"ר **אליהו** בכמהר"ר **משה חיים** ס"ט

חלק ראשון; עושה פלא

הקדמה

בשם ה' נעשה ונצליח

ליקבה"ו

אמרי בינה

עושה פלא פרק ראשון.

החכם מכל האדם שלמה בן דוד מלך ישראל אמר במקראי קודש שלו בתחלת ספר משלי לתת לפתאים ערמה, לנער דעת ומזמה. ישמע חכם ויוסף לקח ונבון תחבלות יקנה. להבין משל ומליצה דברי חכמים וחידותם. הנה הערמה היא בדברים ששח הרב לתלמיד באומרו כו"כ היה וכו"כ נעשה ולא היו דברים אלו מעולם, ואמר הרב דכו"כ היה כדי שהתלמיד יהיה פותר אותם כפתרון החלום, ולדברים אלו מכנה אותם בשם

ערמה מפני שבאמת לא היו ולא נעשו ורק הרב מערים לומר כו"כ היה וכו"כ נעשה כדי לחדד את שכל התלמיד לפתור אותם, ולז"א בפסוק השני ישמע חכם ויוסף לקח ונבון תחבולות יקנה, כלומר מן הדברים האלה ישמע חכם זה התלמיד ויוסף לקח שיתחדד שכלו ואז יוסף לקח בחכמתו יען כי הנבון הנה הוא יקנה חכמה ובינה בתחבולות אלו דברים הבנוים כדרך החידה שעושים תחבולות לשכל כדי לחדדו שהרב גונב דעתו של התלמיד להטעותו בדברים אלו כדי שיתפתח. ובא הכתוב השלישי ואמר להבין משל ומליצה דברי חכמים וחידותם, כי בדברי המשל והמליצה והחידה יתחכם התלמיד על ידי יגיעת שכלו שיגע למצוא פתרונים לדברים אלו, ואם בהשקפה הראשונה יראה לו פתרון וחוזר ודוחהו ויחזור למצוא לו פתרון אחר וגם את זה דוחה אותו וכן עזה"ד עד שישיג האמת בפתרון אמיתי, ובהיות שכלו הולך ובא ברצוא ושוב, כדי להשיג הפתרון מתחדד שכלו ומתחכם.

והנה מצינו בענין המשל נשתמשו בו הנביאים כמ"ש בישעיה סי' ה' כרם היה לידידי בקרן בן שמן ויעזקהו ויסקלהו ויטעהו שורק, ויבן מגדל בתוכו וגם יקב חצב בו ויקו לעשות ענבים ויעש באושים, הרי עשה הנביא משל על ארבע וחמש דברים ולא פירש פתרון לכל הדבקים שאמר במשל אלא פתר את הכרם והענבים, כי אמר אח"ז כרם ה' צבאות בית ישראל ואיש יהודה נטע שעשועיו ויקי למשפט והנה משפח, לצדקה והנה צעקה, אבל לקרן בן שמן לא עשה פתרון, ולא עשה פתרון למ"ש ויעזקהו ויסקלהו, על מה רומז העזוק וסיקול, ומה הוא זה המגדל והיקב ונשארו הדברים בדרך חידה ומשל שהשומעין צריכין לפתור אותם.

ועוד מצינו בענין המשל אשר נשתמשה בו רוח הנבואה ככתוב ביחזקאל סי' כ"א, ויהי דבר ה' אלי לאמר: בן אדם שים פניך דרך תמנה והטף אל דרום והנבא אל יער השדה ניב: ואמרת ליער הניב שמע דבר ה' כה אמר אדני ה' הנני מצית בך אש ואכלה בך כל עץ לח וכל עץ יבש לא תכבה להבת שלהבת ונצרבו בה כל פנים מנגב צפונה: וראו כל בשר כי אני ה' בערתיה לא תכבה: ואומר אהה אדני ה' המה אומרים לי הלא ממשל משלים הוא. ויהי דבר ה' אלי לאמר. בן אדם שים פניך אל ירושלים והטף אל מקדשים והנבא אל אדמת ישראל: ואמרת לאדמת ישראל, כה אמר ה' הנני אליך והוצאתי חרבי מתערה והכרתי ממך צדיק ורשע. הרי מתחלה הגיד פרענותם בדרך מכל ולא פירש להדיה, כי אמר אולי יתפעלו מהדברים האלה וישובו בתשובה, ולא תבא עליהם הפורענות הרמוזה במכל הזה, ואחר שראה שלא עשה המשל הזה פועל בקרבם, אלא אדרבה נתקשה לבם ביותר באומרם כיון דהוא ממשל משלים, ואינו אומר הפורענות בפירוש להדיא ש"מ

שבא להפחידם בלבד בדברים אלו שאין רצונו להביא עליהם הפרענות ממש, לכן אחר שאמר הנביא אהה אומרים ממשל משלים הוא אמר לו דבר הפרענות בפירוש:

וזה הטעם של צורך המשל. אמרנו בדברי הנבואה הנז', אמנם במשל דברי חכמים וחידותם יש טעמים אחרים והם, הא' כדי להסתיר בדברי המשל והחידה סוד חכמה ולגנוז שם אמרי בינה לכסותם מכל אדם ולא יהיו גלויים אלא רק לחכמים הגדולים אשר יש לאל ידם לפתור אותם על אמיתותם, ועוד טעם אחר כדי לחדד שכל התלמידים, על ידי שיהיו יגיעים הרבה למצוא להם פתרונים, ועל זה נאמר להבין משל ומליצה דברי חכמים וחידותם, ועד"ז היו מאמרים של רבב"ח בגמרא דבתרא בפרק הספינה, וכן מאמרים אחרים כיוצא בהם שם, ובשאר מקומות בתלמוד, כהך דאיכא בגמרא דבכורות דף נ"ז, העיד ר ישמעאל בן סתריאל מערקת לבנה לפני רבי, חזרים שבמקומנו יש להם ששים רבוא קלפין, יתוש שבמקומנו יש לו ששים רבוא קלפין בבית המסס שלו, פעם אחת נפל ארז במקומינו ועברו י"ו קרנות על חודו, פעם אחת נפלה ביצת בר יוכני (עוף), וטבעה ששים כרכים ושברה שלש מאות ארזים ע"כ, וכל מאמרים אלו וכיוצא בהם אפילו תינוק קטן א"א שיחשוב ויצייר הדברים כפשוטן, ומוכרח לומר שהם אמורים בדרך משל וחידה. ובסה"ק בן יהוידע על גמרא דבכורות הנז' כתבתי שהוצרך התלמיד להזכיר שם אביו שהיה שמו סתריאל, לרמוז לנו שהדברים האלו שאומר אינם כפשוטן אלא הם מסתרי האל יתברך, ואומרו מערקת לבנה לרמוז שהיה לו נשמה מן אור מקיף הנקרא לבנה, ולכך היה יכול לומר סודות עליונים בלשון חידה ומשל, וכמ"ש רביני האר"י ז"ל כל מי שיש לו נשמה מצד אור מקיף, יש בו כח לדבר בנסתרות ובסודות התורה דרך כסוי והעלם גדול כדי שלא יובנו אלא למי שראוי להבינם ע"ש.

והבאתי שם מ"ש בזוה"ק פרשת פנחס בר"מ דף רע"ז וז"ל, דהכי אורח דמארי דאורייתא אמרין מרגלית לתלמידהון והנך דלא אשתמודעון ביה אהדר לן ההוא מלה במילי שחוק, כגוונא דההוא דאמר דביצה אחת אפילת שתק כרכין ואתא ונפלת מן עופא דהוה פרח באוירא ומחק אלין שתק כרכין, ומארי דליצנותא אמרו דלא אמר הוא אלא בר נש כתב שתק כרכין ואתא ביצה דנפלה מן עופא ומחק שתק כרכין דכתיבה, וח"ו דמארי דאורייתא אמרין מילין דשחוק ודברים בטלים באורייתא, אלא הא אקמוהו אפרחים אלין מארי משנה, או בצים אלין מארי מקרא וכו' ע"ש, הוא הדבר אשר אמרנו דהיו רבותינו הראשונים משתמשין ועוסקים ואומרים דברי תורה בדרך משל וחידה וכמ"ש שלמה הע"ה להבין משל ומליצה דברי חכמים וחידותם, ובאמת גם אצל חכמי האומות הקדמונים יהיה נהוג אצלם דרך זה לדבר בדרך חידה ומשל.

וקרוב לדרך זה היו מתנהגים ברמז ומשל באין אומר ואין דברים אלא רק בתנועת האברים ותכונתן, וכמ"ש בגמרא דחגיגה דף ה' רבי יהושע בן חנניה הוה קאי בי קיסר אחוי ליה ההוא צדוקי עמא דאהדרנהו מריה לאפיה מיניה, אחוי ליה איהו ועוד ידו נטויה עלינו, אמר ליה קיסר לריב"ח מאי אחוי לך, א"ל עמא דאהדרנהו מריה לאפיה מיניה, ומאי אחוית ליה, א"ל הכי והכי, אח"כ אמר מלכא להההוא צדוקי מאי אחוית ליה, א"ל עמא דאהדרנהו מריה לאפיה מיניה, ומאי אחוי לך אמר לא ידענא, אמר גברא דלא ידע מאי מחוו ליה במחוג מחוי קמיה מלכא, אפקוהו להההוא צדוקי וקטלוהו, ע"כ. הרי היו מדברים בתנועת האברים באין אומר ואין דברים, והנך רואה כ"כ היה מכובד ויקר דרך זה שהיו משתמשים בו לפני מלכים:

וכיוצא בזה איתא בגמרא בע"ז דף יו"ד אמר ליה אנטונינוס לרבי בעינא דימליך אסוירוס בני תחותי ותתעבד טבריה קלניא, (בת חורין שלא יתנו מס) ואי אמינא להו חדא עבדי, תרתי לא עבדי, אייתי רבי גברא ארכביה אכתפיה דחבריה ויהיב ליה יונה לעילאי בידיה, וא"ל לתתאה דיימר ליה לעילאי דנפרח יונה מידיה, אמר ש"מ הכי קאמר לי את בעי מנייהו דאסוירוס בני ימלוך תחותי, ואימא ליה לאסוירס דתתעביד טבריה קלטא. תו אמר ליה קא מצערין לי חשובי רומאי אעייליה לגנתא כל יומא הוה עקר חד פוגלא קמיה, אמר ש"מ הכי קאמר לי קטול חד חד מנייהו ולא תתגרי בהו בכלהו, הויא ליה ברתא ושמא גירא וקא עבדא איסורא שדר ליה גרגירא, שדר ליה כוסברתא, שדר ליה כרתי, שדר ליה חסא, הרי מדברים דברים על ידי זרעים וירקות, ועל ידי הרכבות בני אדם ברמזים שעושים בהם.

עוד תמצא שהובא בתלמוד בבלי הקדוש דברים בלשון חכמה המדברים בדרך חידה ומשל ובהרכבת לשונות זב"ז, וכמ"ש בגמרא דעירובין דף נ"ג רבי יוסי בר אסיק כי הוה משתעי בלכשן חכמה אמר עשו לי כור משפט בטור מסכן, רבי אבהו כי הוה משתעי בלשון חכמה הוה אמר הכי אתרינו לפחמין, ארקיעו לזהבין ועשו לי שני מגידי בעלטה. אמרו ליה רבנן לרבי אבהו הצפיננו היכן היה רבי אלעאי צפון, אמר להם עלץ בנערה אחורנית אחרונית עירנית והנערתו. אמרו ליה לרבי אלעאי הצפיננו היכן רבי אבהו צפון, א"ל נתיעץ במכתיר והגניב למפיבשת ע"כ. ועוד תמצא דברים בדרך חידה בגמרא דראש השנה דף כ"ב פעם אחת בקשו בייתוסים להטעות את החכמים שכרו שני בני אדם בארבע מאות זוז אחד משלנו ואחד משלהם, שלהם הגיד עדותו ויצא, שלנו אמרו לו אמור כיצד ראית את הלבנה, א"ל עולה הייתי במעלה אדומים וראיתיו שהוא רובץ בין שני סלעים דומה לעגל ואזניו דומין לגדי קרניו דומות לצבי וזנבו מונחת לו בין ירכותיו

הצצתי בו ונרתעתי ונפלתי לאחורי, ואם אין אתם מאמינים לי הרי מאתים זוז צרורין לי בסדני ע"ש. ובמנחות דף ס"ד איתא בההוא אלם שרמז להם על מקום ששמי גנות צריפין על ידי שהניח ידא חדא אאיגרא וחדא. ידא אצריפה, גם רמז להם על מקים ששמו עין סוכר שהניח חדא ידיה אעיניה וחדא ידיה אסיכרא ופירש להם דברים, מרדכי שנקרא שמו פתחיה על שם שפותח דברים ודורשן ע"ש:

והנה באמת כל איש משכיל בלבבו יבין שלשון אשר מתוקן ומיוסד בדרך חידה ומשל הוא יקר ונכבד מפני שיש בו תועלת גדולה לחדד השכל כאשר אמרנו, ובו ניכר האדם הפותר דברים אלו אם הוא חכם ונבון, וכבר גדולי עולם הקדמונים עשו כמה מדרשים בדרך חידה, וקראום בשם מדרש פליאה, ורוב מדרשים אלו באו בספרי הדרשנים וכל אחד עושה בהם ביאור לדעתו. על כן אנא עבדא בספר זה אשר קראתיו בשם אמרי בינה הבאתי בתחלתו חלק אחד אשר קראתיו בשם ערשה פלא כי בו יש דברי תורה וגם מעט דברים אחרים האמורים בדרך חידה כדי לחדד בו המשכילים, וזה החלי בעזר האל צורי וגואלי.

פרק א

הצצתי בתוך הסל שהוא אחרון בארבעה, ואחרון בעשרה, וראיתי בתוכו מים במים. וגם ראיתי בנתים חמשים בחמשים ובתיכם הצינור המקלח. ואמרתי על הסל הזה נאמר למרע"ה אנכי אעביר כל טובי על פניך:

בני דע כי פרנסתך תבא לך מן הספיח. ולכן הזהר ללקוט מן הספיח שלשה פעמים ביום. ושמחת בכל הטוב. כי בספיח תמצא טוב. והוא שלש בשלשה ואחד בשמונה. וזכור תזכור אח הממונה אשר ביתו בנוי באבנים שמונה. והוא שלום הכל ומכלכל לכל:

בני אם יש לך קרן כסף וזהב תצליח מאד:

בני אל תבטח באדם כי לא יועיל, אבל תבטח בתשעה ועשרים אדם ויועיל:

במספר שם הוי"ה רמוז הארת הכתר ביסוד:

יש שלשה פשוטים שקולים כארבעה פשוטים. ויש ארבעה מלאים המה כשלשה פעמים ארבעה פשוטים:

כשיתחברו יסוד ומלכות יהיה עושר בעולם. ובתוכם ישתלשלו חסדים בעולם. דוק ותשכח:

אחרי האחד הבט לקיים שויתי ה' לנגדי תמיד ואז תזכה שיאיר לך נר תמיד המאיר באמצעי שעליו נאמר קטורת תמיד לפני ה' לדורותכם. ותתקיים הבטחת הכתוב ופתחו שעריך תמיד יום ולילה לא יסגרו.

כלל גדול יש בקדיש והוא כי באחד אומרים קדיש ובעשרה אין אומרים קדיש:
ארבע קריאות זו למעלה מזו. הראשנים בזמן הראשון משובח. והשניים בזמן השני משובח:
תשעה המנורה זכה וברה. והשורש והעיקר הם שלשה ושלשה. והשאר היו שלשה ותשעה. ואח"כ נעשו ארבעה ותשעה:
ראש השבעה הוא ארבעה. אשר מחבת נקראים. הכלל הוא שלשה והפרט הוא חמשה. שנים מהם כאחד שבהם. ואחד מהם יתר אחד על אחת מהם. וכולם הם אחד ואחד:
שאלוני למה נקרא אות ואו של השם בשם תפארת. ואמרתי להיותו יתר אחד על השעה:
שאלוני מי מעיד על החסד שהוא תחת החכמה, ואמרתי שמו מעיד עליו:
הצצתי בבינה וראיתי שאם תוסיף בשיעור מקומה תהיה במשקל החכמה, לכך נאמר חכם בבינה. ואם תוסיף עליה שיעור מקום החכמה, תהיה במשקל החכמה, לכך נאמר הבן בחכמה:
נומתי לסופר אחד, הלכות אשר למלאכתו צריכות. אמרתי לו אל תרבה בברכות ואל תפחות משיעור ערלה, ומצוה מן המובחר שיעור חלה. או שיעור המעשרות. והוספתי אמרי שפר לאותו הסופר סימן זה יהיה בידך בהדרת קודש. מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קודש:
המרבה ברכה בששה יתקן בששה, ואם עמד בשלשה יסיים בחמשה:
שלשה שאכלו כאחד מוסיפין חמשה ומברכין עשרה שאכלו כאחד מוספק ששה ומברכין:
ויאמר יעקב יעקב ויאמר הנני, מכאן שאומרים שלום להיוצא לדרך:
היוצא לדרך מצוה ללוותו מפתח ביתו, ואין אומרים לו שלום בבית אלא בשנים עשר:
וישראל אהב את יוסף, למה תאמר יעקב ותדבר ישראל, אלא ללמד אהב את יוסף בשביל שהוא שר וגדול בישראל:
בבואי בית דוד מלך ישראל חי וקיים, המוכתר בכתר מלכות וירד מים עד ים, פתחתי במשל פי, ויהיו לרצון אמרי פי. הנה רבים מגבורי החיל בעלי גבורה, הלכו לבקש את הנערה, ויקראו הושיעה המלך הנורא ויבואו חמשה אלפים ויקחו את הנער ויאחזו בו בחברה. וחיש מהרה מצאו את הנערה. ויביאו אותה לפני המלך בזיוה והדרה. וליהודים היתה אורה. ויעמוד אחד אצל הדלת תמיד לשמרה. וישמחו הגבורים שמחה גדולה. ברוב חדוה וצהלה:

פרק ב

שאלו התלמידים לסבא, למה חותמו של הקב"ה אמת, אמר להם מפני כי האמת יושב בסתר והקב"ה הוא סתר, לכן אנחנו אומרים מיוחד באהיה אשר אהיה, הוא הי', הוא הוה, הוא יהי'. אמרו לו רבי למה אומרים אשר אהי', יאמרו מיוחד באהי', א"ל מפני כי אהי' אשר אהי' הוא אמת, אמרו לו העולה משם אהי' האחד הוא בסוף, אמר להם דרכו של חותם אחרון ראשון, והראשון הוא אחרון, ולכן אמרו בתשרי נברא העולם:

אמרו התלמידים לסבא, רבי דרוש לנו במעשה בראשית, אמר להם הקב"ה חתם מעשה בראשית בשתי חותמות. להודיע שהם דברות נעלמות, אמרו לו איפה הם המקומות, אמר להם תעיינו בסוף בבא קמא ובסיפא דסיפא, ותמצאו מרגלית יפה:

אמרו לו רבי אמור לנו עוד בהם בדברים נסתרים ודקים, אמר להם עשו אזנכם כאפרכסת ושמעו דברים המוצדקים. בראשית ברא שית הה"ד ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ, קונה הכל לחבר שמים וארץ. אמרו לו רבי מהו שית, אמר להם אבר שית, אמרו לו למה תקראהו שית, אמר להם שית למעשה בראשית. אמרו לו רבי בראשית הנעלם או בראשית הנגלה, אמר להם בראשית הנעלם אמרו לו היכא רמוז בראשית זה במקרא. אמר להם הא כתיב בראשית ולא כתיב ראשית ללמדך על ראשית הנעלם שהוא ראשית בשתים אמרו לי רבי פרש לנו הראיה אשר הבאת מן ברוך אברהם, אמר להם כאן גילה הכתוב סוד אחד, על מה שנעשה באחד שבאחד. לכן אמרו בראשית ברא שית:

דבר אחר בראשית צרף ארבעה הגלויין בפני עצמן, ושנים הנסתרים בפני עצמן ותדע מעשה בראשית מאיזה בירורים היו, ומה צריכים אנחנו לברר, לכך נאמר בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ:

שאלו התלמידים להההוא סבא חכימא. למה לא נכתב כתירה בזקנים, אמר להם ללמדנו דברים עליונים, נפלאות ונסתרות, על מחצב המלאכים, ומחצב הנשמות, ומחצב הספירות, ומתתא לעילא הם סדורות:

שאלו א התלמידים לסבא, התורה והתעודה למה נקראת כלי חמדה, אמר להם מפני שנתנה לעם תליתאי, הם עם סגולה, ואם שלש אלה לא יעשה לה, ויצאה חנם אין כסף, אין כאן חמדה, ואם תרצו לדעת בתורה רמז לשלשתם, הביטו בשלש אחרונות ותמצאו אותם. אמרו לו רבי למה נרמזו האמצעים קודם הראשנים, אמר להם מפני שעתידין האמצעים להיות ראשונים, ומתי יהי' זה כאשר יושלמו הפנים הרמוזים באחרונים, נפיק עון ועייל אלף והקטן יהי' לאלף:

שאלו התלמידים לסבא למה נאמר פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשוה, אמר להם על שם הכבש, שכן דרכו של איש עלה בכבש ופנה לסובב, נטה לדרום ועשה ששה, נטה לצפון ועשה חמשה, ואם להפך לא יקיים חמשה. אמרו והלא סימן יפה אמרו חכמים, אמר להם יפה לבנים ולא להבונים:

שאלו התלמידים לסבא כמה היה קושי השעבוד במצרים, אמר להם כשנות מרים. אמרו לו מרים צדקת היתה ולמה אתה מרמז קושי השעבוד כשנותיה, אמר להם כבר נרמז הגלות והגאולה באותיותיה, אמרו לו איך הוא הסימן, אמר להם החצי כמלאך והחצי כזמן:

שאלו התלמידים לסבא למה נתנו זמן הבנים עשר שנים, אמר להם כנגד כח הנותן, אמרו לו אדרבה כנגד כח המקבל ינתן אמר להם קרא כתיב ויעתר לו ה' לו ולא לה, דלית לה מדילה אלא משלו יותן לה. אמרו לו רבי דייקינן מלתא ואשכחין מרגניתא, לכך אמרו חכמים במאמריהם בנעימים אין פרי בטנה של אשה מתברך אלא מפרי בטנו של איש, שנאמר וברך פרי בטנך בטנו דייקא בטנך דייקא:

שאלו התלמידים לסבא למה מברכים הכלה על היין, אמר להם מפני שהיא יפת העין, וכן אמרו כלה שעיניה יפות אין כל גופה צריך בדיקה, וטוב עין הוא יבורך דכלה בלא ברכה אסורה לבעלה, ואחר ברכת היין תהיה הבתולה בעולה:

אמרו התלמידים לסבא רבי דרוש לנו תחלת התורה עם סופה אמר להם בראשית ישראל, הה"ד קודש ישראל לה' ראשית תבואתו מכאן אמרו חכמים ישראל קדמו במחשבה להבראות. ד"א בראשות ישראל ב' חודשים הן מזדווגים עם ישראל יותר משאר חודשים, הא' זווגו עם הנפשות, וכבר מזדווג הוא בכל שנה, והב' זווגו עם הגופים ועדיין לא הגיע זמנו. ד"א ב' ראשית ישראל, כמ"ש ברוך אלהינו שבראנו לכבודו. ד"א ב' ראשית ישראל כלומר שתי ראשיות הם ישראל, כמ"ש כל ישראל בני מלכים הם:

דרש רבי בימות החמה נכוין בכל עת ובכל זמן ואין מכין ברמת בכל עת ובכל זמן.

ותאמר כי מן המים משתיהו. אמר רבי אלו החסדים שהם חמשה, לכן מרע"ה בקרבו חמשה חסדים, והמים חומה מימינו ומשמאלו, והואיל והוא בסוד המים לכך בזכותו יחד מן לישראל, גם משה הוא מספר המים, לכך ותקרא את שמו משה, ותאמר כי מן המים משתיהו.

דרש רבי מפני שיבה תקום והדרת פני זקן, יהי' לך קימה והצלה מן הטרדא אם תהדר נפשך קודם חודש הזקן.

ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך מכאן שצריך לברך בהמ"ז מיושב ומכאן שאין אוכלין מעומד אלא מיושב:

החכם עיניו בראשו, למה, לדעת חכמה ומוסר להבין אמרי בינה. אמר רבי אני ראיתי הר אחד ועליו זרוע כמה עשבים וחיות רעות רועות בו, אמרתי לבעל ההר למה תניח חיות רעות רועים בארצך, אמר מה אעשה איני מרגיש בביאתם ואיני רואה אותם כדי שאוכל להרגם, אמרתי לו בני העבר שטף מים רבים ותנצל מהם, תראו ענק זה ממש באדם ותקחו מוסר, דכך אמרו חכמים חש בראשו יעסוק בתורה, ולכך נאמר החכם עיניו בראשו:

דבר אחר החכם עיניו בראשו, זש"ה צדיק כתמר יפרח, למה נמשל לתמר אלא התמר הזה מתוק הוא, ואם תחתוך ראשו יהי' מר, וכן הצדיק אינו טוב אלא בחלק ראשו, ואם יעסוק תמיד בתורה דכתיב בה רחבה מני ים יהי' חשוב כרבים, ומיעוט רבים שנים, לכך נאמר החכם עיניו בראשו:

אמרו התלמידים לסבא רבי דרוש לנו על הגאולה, א"ל שתי אחיות יש אחת בעולה ואחת בתולה, הבעולה נכנסה בראשנה והבתולה באחרונה וכאשר יבא נח ביניהם ישתלם שמו של משיח. א"ל רבי מהו נח א"ל אלה תולדות נח נח. א"ל והאחיות היכן רמוזים א"ל למרבה המשרה ולשלום:

שאלו התלמידים את רבי למה נקראת התורה מים, אמר להם מפני שניתנה מן השמים. אמרו לו ותקרא שמים, אמר להם לפי שכתיב לא בשמים היא. דבר אחר למה נקראת מים דכתיב כי קרוב הדבר אליך מאד בפיך ובלבבך לעשותו, מאד מצד הפה ומאד מצד הלב:

שאלו התלמידים את רבי למה נקרא שלמה, אמר להם אמרו חכמים בית שני חסר חמשה דברים, א"ל א"כ למה מצא חן בעיני ה' לשנותו אמר להם מפני כי תמים הי' בדורותיו, ועליו אמר דוד פתחת שקי ותאזרני שמחה.

דרש רבי מנין שבזכותו של מרע"ה ירד המן לישראל, דכתיב הנני ממטיר לכם לחם מן השמים ואין שמים אלא משה, א"ל אותו תלמיד רבי כיצד אתה מכוון אותם, א"ל בכי אבנים שלימות תבנה, מה שמו ומה שם בנו כי תדע. א"ל רבי א"כ יהיו הכל שלמים, א"ל בני הגאולה שלימה, לכן אבניה שלימים, אבל הגלות חסר. א"ל רבי הגאולה ידעתי ורמז הגלות לא הבינותי. א"ל בני הגלות מרומז בתמונה ובקריאה, התמונה היא שלשה יודי"ן ושלש ווי"ן עשה מהם שלשה תיבות מלמטה למעלה, הרי שלשה גליות דצווחין וי, והקריאה ג"כ מכוונת כי דוד הע"ה אמר למה תישן אדני, וכי יש שינה לפני המקום

ח"ו, והלא כתיב לא ינום ולא ישן, אלא הגלות נראה כשינה, ולכן כתיב עד כי יבא שילה, זה משה ישראל בגלות מקוין לאותיות יל"ה, ולכן בשמחת בית השואבה אומרים אנו ליה וליה עינינו:

דרש רבי, אמר הקב"ה לאברהם התהלך לפני והיה תמים ואתנה בריתי ביני ובינך, ללמד שאין האדם תמים אלא על ידי קיום ברית מילה, ואין מילה בלא פריעה, כי בצירוף שניהם נעשה שלם, דנן אתה מוצא בשניהם. ועוד דרש, המילה לפעמים בט"ו לפעמים בי"ו, אבל בי"ד לא משכחת לה, למה לפי שאין מלין בלילה, וסימניך יהיו תמים על ראשו:

דרש רבי, תן חלק לשבעה, אמרו חכמים נאמר ששי ביתרון ה"א ללמד תוספת קדושת שבת באה אחר שעה חמישית מיד, על כן סמך להששי ויכולו, ולכך אמר חן חלק לשבעה חלק דייקא, וגם לשמנה שמלין לשמונה. א"ל רבי כל גם לרבות, א"ל בני לשין חכמים אני דורש:

וידגו לרב בקרב הארץ. מכאן לאכול דגים בשלשה סעודות:

דרש רבי, אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי, למר, אלא כך אמרו חכמים בני בנים הרי הם כבנים ורוב בנים דומין לאחי האם. ענה תלמיד אחד ואמר רבי לית לך הא דאר"י אתיות תיומות נולדו עם השבטים ונשאום. א"ל לאו, דהא כתיב וישאו אותו בניו ולא בני בניו, א"ל רבי והא איכא שאול. דקריב טפי, א"ל הא כתיב בסודם אל תבא נפשי:

שאלו התלמידים לסבא, מאחר שהחיה אליהו זכור לטוב את בן הצרפית למה אמר יחזקאל הע"ה והעברני סביב הבקעה, אמר להם תרגם יונתן אית חד תמן דלא קם:

שאלו התלמידים לסבא, כתיב תרח הוליד את אברהם את נחור ואת הרן, וכתיב הרן אבי מלכה ואבי יסכה, למה בכתה לאה דכתיב ועיני לאה רכות ולא בכתה שרה, א"ל כך דרשו חכמים למה נקרא שמה יסכה על שם שסוכה ברוה"ק, וכן הוא אומר כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה, למדנו שהיה טפל לשרה בנביאות:

דרש רבי, בית ראשון עמד בזכות אברהם ומקרא אני דורש לבנימין אמר ידיד ה' ישכן לבטח עליו, בנימין זה אברהם וכה"א אמר ה' לאדוני שב לימיני, ידיד ה' זה אברהם וכה"א אומר מה לידידי בביתי, ישכן לבטח עליו הוא הראשון שבטח בהקב"ה, וכה"א והאמין בה', לכן בית ראשון שעמד בזכותו עמד ת"י שנים בעבור מצות הבטחה שהיה לו, וכן אין אתה מוצא ת"י אלא בבטח, לכך נאמר ישכן לבטח עליו. ענה תלמיד אחד ואמר רבי הרשני לומר לפניך דבר אחד, א"ל אמור, א"ל בית שר בזכות יצחק, לכך עמד ת"ך שנים כמנין ביצחק פעמים, למה מפני שהצדיק שמו כפלים אחד בארץ ואחד

בשמים. א"ל בר דבריך יפים מאירים לעינים, אבל הבט בתמורה ואז די באחת ולא בשתים. בית שלישי בזכות יעקב, ולכן קים לעולם כי יעקב אבינו לא מת. ד"א זכה לנחלה בלי מצרים, לכן בית שלישי אין לו קץ ותכלה. ד"א יעקב נקרא ישראל שהוא לי ראש, וכל מקום שנאמר בו לו קיים לעולם ולעולמי עולמים:

שאל תלמיד אחד לרבי למה האשה נקראת לחם. אמר לו מפני שנראית ונדחית ונראית. א"ל א"כ מהאי טעמא תקרא חטה. א"ל אה"ן אלא שדמיון הלחם עדיף מפני שכל אופניו גלויים הם לעיני האדם. ד"א מה הלחם אשתני למעליותא, כן האשה נשתנית למעליותא, והיינו דתני ר"ח אין אשה אלא לבנים. ד"א מה הלחם נשלם בו עשר מצות, כן האשה נשלם בה עשרה מיני חדוה אשר מברכים בברכות החופה. ד"א מה הלחם אם אפיי הרבה יתקיים ימים הרבה, כן האשה המתוקנת יפה בתחלתה תתקיים אצל בעלה ימים הרבה:

אשה כי תזריע וילדה זכר הה"ד תן חלק לשבעה, וגם לשמנה, דרשו תן חלק לשבעה אלו ז' ימי נדה, וגם לשמנה אלו שמונה ימי מילה, אמר הקב"ה אם שמרת ימי נדה אני נותן לך בן ואתה מלו לשמנה ימים, ושאלו על זה התלמידים לסבא, אסברא לן מה טעם יש בשמירת שבעה ימי נדה ללידת הזכר, אמר להם בזכות מצות השבעה יוסיף שבעה. אמרו לו רבי והלא יש אחד שהיא מוסף כמה וכמה והוא בן גדול, אמר להם הלא תדעו הלא תשמעו הלא הוגד מראש לכם, הנה זה הוא הראשון אשר בא בראשה, ותמצאהו עשירי בטור הרביעי שבששית. אמרו לו רבי ומה אתה דורש בשבעה, אמר להם כך אני דורש, תן חלק לשבעה זו התורה, דכתיב בה קצבה עמודיה שבעה, וגם לשמנה אלו ימי מילה ללמדך אש עסקת בתורה לשמה יהיה לך בן ואתה מלו לשמנה ימים, ומה טעם לפי שהתורה נקראת לחם, לכן זוכה לזכר, דאמר מר זכר זה כר, נקבה נקי בה, ולכך נאמר שבעים בלחם נשכרו. ד"א לפי שהעוסק בתורה נקרא בן דכתיב אספרה אל חק ה' אמר אלי בני אתה, לכן יזכה להוליד ישן. ד"א התורה יש בה שמונה דרגין לכן זוכה להוליד בן שמל אותו לשמנה ימים:

שאלו התלמידים לרבי, למה נאמר פריה ורביה תסגי בחדא. אמר להם לפי שאין פריה אלא ברביה, כי כן אמרו חכמים כל זרע שאיני יורה כחן אינו מוליד ולכך נאמר ויהי כי החל האדם לרב על פני האדמה ובנות יולדו להם, ד"א פריה על הזכר וריביה על הנקבה לפי שזה תובע בפה וזו בדרך הצנוע ד"א למה פריה בזכר מפני שהזכר ככרו עמו, דאמר זכר זה כר, בא זכר לעולם בא ככרו עמו. ד"א למה פריה בזכר וריביה בנקבה לפי שזה שלו מתפורר ו"ו שלה מתרבה:

דרש רבי כשם שמצינו שתים שהן ארבע, כן נמצא בברכות שמברכים זא"ז, בד"א בישראל דכתיב ה' יברך את עמו בשלום ונאמר ורב שלום בניך, וכנגד זה תקנו בק"ש של ערבית שתים לפניה ושתים לאחריה כנגד שתים של מעלה ושתים של מטה, וכן אתה מוצא ארבע בשם של פתח את ידיך:

דרש רבי מקרב אחיך תשים עליך מלך זה יהודה, למה לפי שבכולם לא יש תוך ובסיעתו של יהודה יש תוך. ענה תלמיד אחד ואמר רבי גם כאן אין תוך, א"ל בני אמאי לא דרשת סמוכים, הבט בסמיכה ותמצא אמרתי ערוכה, ולכן אמר דוד פדה בשלום נפשי מקרב לי כי ברבים היו עמדי, שלום זו המלכות שכן שנינו הוי מתפלל בשלימה של מלכותה וכה"א למרבה המשרה ולשלום אין קץ על כסא דוד ועל ממלכתו, וכך אמרו חכמים מיעוט רבים שרם, הרי רבים מכאן ורבים מכאן:

שאלו התלמידים לסבא למה אמר מרע"ה זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך, א"ל משום די זהב שהיה לישראל, אמר לו והא כתיב וזכרת את בריתי יעקוב, א"ל הא כתיב טובה תוכחת מגולה מאהבה מסותרת, ועוד הא כתיב אחרי רבים להטות. ד"א כדי להצילם מן המקל שהוכן לרדותם בו, כך אמרו חכמים הככר והמקל ירדו כרוכים מן השמים ד"א תניח שלשה ותמצא אלף, ומקור האלף הוא מקום הרחמים העליונים:

שאלו התלמידים לרבי, דוד הע"ה למה נעשה רביעי והלא בעשרה הוא עשירי ובשבעה שביעי, אמר להם מפני שהעשירי נשלם ברביעי:

פתח ההוא סבא ואמר טוב שכן קרוב מאח רחוק, האי קרא איכא למדרש ביה כהא דתני רבי חייא מ"ד אלהים הבין דרכה והיא ידע את מקומה, יודע הקב"ה בישראל שאין יכולים לקבל גזרת אדומים, עמד והגלה אותם לבבל, ענה תלמיד אחד ואמר רבי והא כתיב ויאמר חזקיהו מארץ רחוקה באו אלי מבבל א"ל בר שלמה מלכא על חלתו של עולם נקיט דנן אמרו חכמים אדה"ר גופו מארץ ישראל ופרק עליון שבשר רגליו מבבל ושאר פרקי רגליו משאר ארצות. א"ל רבי איכא בהאי קרא הלכתא, א"ל אין איכא חדא דהלכתא במתנה וירושה, וכבר אמרוה רבנן בבי מדרשא:

שאל תלמיד אחד את רבי, אסברה לי למה כבוד האח נכלל בכבוד האם, אדהכי והכי אתא חבריה ושאיל למה חייב אדם בכבוד אחיו הגדול, אמר להו אמינא לכו מילתא דשווייא לתרווייהו, כך אמרו חכמים ראויה היתה רבקה אע"ה להוליד י"ב שבטים, אלא שעשו עקר את הרחם שלה כדי שלא תוליד:

שאלו תלמידים לסבא למה אדם הראשון נקרא אדם ולא אדמה, א"ל כדי שיהא לו לב אחד ולא יטמא. ד"א מפני כי מספר אדם שוה עם מספר השם במילואו, אמר לו רבי

חוה למה נקראת חוה, ועוד מה טעם יש לצניעות באשה יותר מן האיש, אמר לו בר הסתפק במה שנתתי לך, א ל רבי אין הקומץ שנתת מספיק א"ל בר ספק וספק, וכי לא קרית ויבן אלהים את הצלע אשר לקח מן האדם לאשה ויביאיה אל האדם, נמצא היא מן האדם לוקחה וחוה נקראה ואל האדם הובאה. א"ל רבי דרשה זו נאה, ושמחתי בה כמה וכמה, כי הבנתי בה הכתוב כל כבודה בת מלך פנימה, אבל שאלה אחרת יש לי לשאול למה אינה חייבת בכל המצות, א"ל בזו הסתפק במה שנתתי לך, זה פת שלימה וזו פת פרוסה וכאשר תחבר הפרוסה עם השלמה אני קורא בהם אכלו רעים שתו ושכרו דודים, אמר לו אשריך רבי ששמת שלום בין התלמידים:

דרש רבי נבחר שם מעושר רב זה שמו של זבולון שעושרו מונח בו, כי שתי ידים זוכות כאחד:

שופטים ושוטרים תתן לך, למדנו רבינו בעת שממנים שופטים ושוטרים על הציבור מכבדים אותם כשר אחד ומחלקין אותו ביניהם חציו נותנים לאלו וחציו לאלו:

שאל תלמיד א' את רבי כתיב ויעש אלהים את חית הארץ למינה ואת הבהמה למינה, למה הקדים חיה לבהמה, א"ל בני כוחא דהתירא עדיף, א"ל א"כ נביא מהם קרבנות א"ל הנביא אמר מרחוק ה' נראה לי, ולכן נאמר על צד תנשאו ועל ברכים תשעשעו:

ויאמר להם שמשון אחודה לכם חידה שאלו התלמידים לסבא מה ראה שמשין לומר חידה זו בתוך ימי חופתו, אמר להם חצי חידתו אמרה כלפי אשתו, וחציה כלפי גבורתו ואחר שהצקתו, את שלו הגיד לה והסתיר את שלה, ולכן א"ל לולא חרשתם בעגלתי לא מצאתם חידתי:

דרש רבי והריחו ביראת ה' למה לפי שהוא נכנס לג"ע תחלה:

ויאמר אליהם אל תרגזו בדרך. כך אמרו חכמים שא"ל תפסעו פסיעה גסה ענה תלמיד אחד ואמר רבי למה לא צוה אותם יעקב אבינו, אמר לו הא כתיב וישתו יישכרו עמו, א"ל רבי ומי נתנה, א"ל קיים אברהם אע"ה אפילו ערובי תבשילין:

דרש רבי כשם שהדרו של הזכר והדרה של הנקבה בא באחרונה כך הדרה של הנשמה באחרונה, למה לפי שאינו דומה מי שאינו מצוה ועושה למי שמצוה ועושה, ענה אותו תלמיד ואמר והלא אמרו חכמים אינו דימה הבל שיש בו חטא להבל שאין בו חטא א"ל היא תפארת מצד עצמה אבל אינה תפארת לעושיה:

שאלו התלמידים לסבא, מה טעם יש בנזם וצמידים של רבקה אע"ה, א"ל רמז שעתיד יעקב לצאת ממנה, וגם רמז שעתיד יעקב אבינו להצליח בעצתה מכח שני מקומות אלו בקבלת הברכות דכתיב ויברכהו בשתים:

גם ברוך יהיה, בשביל שהוא בכור ברוך יהי' בשביל שאומרי' אלהי יעקב ברוך יהי', בשביל שזכה לעץ חיים זו תורה ברוך יהי', בשביל שהוא כרוב עליון ברוך יהי':
דרש רבי יוסף בן שבע בן השבעיות הוא יוסף עשרה שנה שעתיד להיות מלך:
שאלו התלמידים לסבא הנה חלום יוסף הע"ה נשנה ולמה נתרחק י"ב שנה, א"ל לא נשנה אלא הראשון על ביאה ראשנה והשני על ביאה שניה, א"ל ולמה צריכין שתיהם תסגי באחרון שבהם, אמר להם כדי שיבין מהם להמתין עד שיבואו מאליהם:
אין נבון וחכם כמוך למה קראו נבון וחכם בשביל שהי' יועץ למלך, שנאמר יעשה פרעה ויפקד פקדים. ד"א כי ידיו רב לו להכניע קליפה ראשנה של שבעים אומות שנקראת צפו, לכך משל בארץ מצרים שהיתה ראש:

פרק ג

אין נבון וחכה כמוך למה זכה להיות נקרא חכם ונבון מפני שבא לידי נסיון ועמד בו, ומתחילת ביאתו למצרים נרמז ד"ז בו שנאמר וימצא יוסף חן.
פתח ההוא סבא ודרש, איש יהודי היה בשושן הבירה ושמו מרדכי בן יאיר בן שמעי בן קיש איש ימיט, קרי ליה יהודי וקרי ליה ימיט. אלא כך אמרו חכמים אמו מיהודה ואביו מבנימין. א"ל התלמידים רבי תן סימן לדברך, אמר להם ושמו מרדכי, א"ל ולמה הקדים משפחת אם, אמר להם שם הגדולה לאה ושם הקטנה רחל, ד"א אשה מזרעת תחלה יולדת זכר:
דרש רבי, שלשה המה נפלאו ממני זה חצי הראשון של השם ב"ה, ולכך אמר המה לפי ששלשתם מה הם, וארבעה לא ידעתים זה חצי השני של השם ב"ה, חמשה הם אלא נקיט ארבעה מלבד זוג העקרי שהוא נ"ה:
שאלו התלמידים את רבי מפני מה הוסיף הקב"ה אות ה' לאברהם אע"ה, א"ל כדי להגין עליו מעין רעה, ולכך נוסף אות ה"א ליוסף הע"ה, ולכך אמר הא לכם זרע וזרעכם את האדמה כי היו צריכין שמירה מעין הרע כשהיו זורעים בשני רעבון ההם, אמרו לו רבי ומה טעם יש באות ה"א, אמר להם בשביל שעומדת במקום המכוסה רמז לדבר שלש אלה לא יעשה לה, ולכן ברא הקב"ה את עוה"ז באות ה"א להגין עליו מעיה"ר של הקליפה כי היה חשך על פני תהום, והגין עליה מן הקצירה, כי אין דבר קשה לעולם, כמו עין רעה ב"מ, וכן בדק רב ומצא רוב הקצירה לגופים בעוה"ז באה מן עין רעה ב"מ אמרו לו רבי יפה אמרת שצריכה עוה"ז לשמירה של אות ה"א לכך בראו בה, אבל תאמר לנו עוד טעם אחר למה נברא עוה"ז באות ה"א, אמר להם מפני שיש כל אותיות השם בה:

ויאמר אלהים אל משה אהי' אשר אהי', שאלו התלמידים לסבא למה נכפל השם הזה א"ל הקב"ה בחר באחדים מפני שהם קטנים במספר, ולכך השם הזה נרמז באחדים הא כיצד הנה הששי להיותו כפול בקריאתו, וגם בצורתו יתחלק לשנים, לכך הוא מתחבר לימין ומתחבר לשמאל, ונמצא כאן שני חלוקות האחת של ששה ואחת של שלשה, והם שקולים זה כנגד זה במשקל אחד, לכך נאמר אהי' אשר אהי', והאחרון הבא אחר שתי החלוקות אלו היא חותם אמת דכן אהי' אשר אהי' עולה אמת:

שאלו התלמידים לסבא למה שם אהי' תחלתו אלף ולמה נכפלה בו אות ה"א, אמר להם האלף הוא עשרים וששה ועשרים שהם יו"ד וכו' באחד נרמז שם הוי"ה לחבר ולקשר בו שם הוי"ה ב"ה, ובאחד נרמז העילוי של העתיד הנרמז בפסוק ביום ההוא יהי' ה' אחד ושמו אחד, ולכן מהמעות השם הזה עצמו מורה על העת"ל:

ובני ישראל יוצאין ביד רמה בזכות מצות עשה שעתידין לקבר דוק ותשכח בשני דרכים, ולכן בהם נתגברו על מצרים שהיו יונקים מן הגרון:

כי ה' נלחם להם במצרים בזכות מצות לא תעשה אשר עתידין לקבל, לכך נאמר וסכסכתי מצרים במצרים, ולמה בזכות ל"ת מפני שהם גבורות, ולכך נאמר הללוהו ברקיע עוזו הללוהו בגבורותיו, ולכך כתיב אלהים מחסה לנו סלה, וכל המקיים אותם נקרא פועל צדק:

משכו וקחו לכם צאן ושחטו הפסח. דרש רבי מי חלצם לישראל מן עין ע"ז של מצרים קרבן הפסח חלצם לכך אמר משכו ידכם מע"ז וקחו לכם צאן ושחטו הפסח, לפיכך שנינו במשנה הפסח אינו נאכל אלא בלילה, ואינו נאכל אלא עד חצות, ואינו נאכל אלא למנוייו ואינו נאכל אלא צלי:

שאלו התלמידים את רבי למה הסוכה קרי וכתיב, אמר להם לפי שבה מתמתיק הדין ברחמים, אמרו לו ולמה זה חלוק וזה אינו חלוק, אמר להם כדי שיתערבו יפה:

שאלו התלמידים לרבי למה השלום ביד אמר להם לפי שנלחמים ביד ניתן השלום ביד, אמרו לו רבי פרש לנו דבריך כי לא ידענו מה הם אמר להם ברי תהיו מבני ישששכר אשר יודעי בינה לעיתים:

כי פקד ה' את עמו לתת להם לחם. דרש רבי לחם זה הגשם, למה לפי שאין הגשם יורד אלא עד שיתגלה הלחם, לכך נרמז הלחם בגשם:

עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה, דרש רבי מהיכן זכו ישראל בישועה על הים בזכות יוסף הצדיק, דכתיב ביה ויהי ה' את יוסף:

על כן קרא שמה מרה, שאלו התלמידים לסבא, מתוקה מבעי לקרותה, א"ל אין הנס נודע לדורות אא"כ רואין תהפוכות לעיניהם. אמרו לו למה אחר נסיעתם מים סוף אני במקום מים מרים אמר להם לפי שתחלה היו מצרים מים מרים לישראל ואח"כ עשו המים שרי לישראל בקי"ס:

ויורהו ה' עץ וישלך אל המים, למה עץ כדי שיעשה בו מעשה נסים בזכות אב זקן המלומד בנסים, לכן אמרו השבטים יש לנו אב זקן, ואם תשאל איך נעשו המים מתוקים נצטרף המשליך והנשלך עם מספר השם ב"ה בקריאתו וכתיבתו, ובזה נעשו המים מתוקים:

יושב בסתר עליון בצל שדי יתלונן, מכאן רמז להדלקת נירות בשבת:

ביום השמיט עצרת תהי' לכם, מכאן דמעלין בקודש ולא מורידין:

שאלו תלמידים לסבא מהיכן נעשה המן ארור אמר להם מדכתיב וילחם בישראל וישב ממנו שבי:

דרש רבי מה ראה המן להתגרות בישראל אלא אמר זקנו תיסר מהם שלשה ונשאר בידם כותית ארבעה, מדד את עצמו וראה עומד כנגדן, אמר משתה יכול אני עליהם:

דרש רבי למה נתגרה המן בלשון לשפוך דם, אלא משום דכתיב אנשי רכיל היו בך למטן שפך דם, ואל ההרים אכלו בך זמה עשו בתוכך, לפיכך נתגרו בהם אנשי רכיל זה המן וזרש אשתו שהיתה עצתה שקולה כנגד שס"ה חכמיו, וסוף דבר נאבדו מן העולם, לפיכך חזר יחזקאל הע"ה ונתנבא והשבתי זמה מן הארץ ללמד כי השי"ת הפר עצתם ועקרם מן העולם, כן יאבדו כל אויביך ה':

אמרו התלמידים לסבא אסברה לן טעמא במשלוח מנות למה שתים, אמר להם כנגד המן וגנזיו שנעקרו מן העולם:

שאלו התלמידים לסבא למה זכה יום ארבעה עשר לחודש אדר לשמחה ויו"ט, אמר להם משני שהוא יום השמיט, לכך דרשו חכמים עליו שמחה זה יו"ט:

ליהודים היתה אורה, למה אמר אורה אלא משום דכתיב והימים האלה נזכרים ונעשים בכל דור ודור:

ותקרא אסתר להתך, למה שלחה להתך, אלא רמז רמזה לו אם פגע בך אדם רע עשה לו כאשר עשה משה למצרים הוא הדבר שאמרה לדעת מה זה ועל מה זה כלומר דע מה שעשה משה דכתיב ביה כי זה משה האיש לא ידענו מה היה לו:

שאלו התלמידים לרבי בכללן של בני יעקב אתה מוצא שבעים ובפרטן היו ע' חסר אחד, אמר להם הא כתיב ובני דן חושים:

שאלו התלמידים לרבי כתיב כי יד על כס יה מי מעכב, אמר להם בגד הפרום בנתים מעכב כד כתיב ואמר רזי לי רזי לי אוי לי בוגדים בגדו ובגד בוגדים בגדו, ונאמר כי אם עונותכם היו מבדילים בירכם לבין אלהיכם, אמרו לו רבי ובמה יוסר הבגד הזה, אמר באחד שבראש ובשתים שבסוף, א"ל ולא סגי בשתים, אמר להם השתים צריכים לאחד, דכתיב טובים השנים מן האחד וכו', ואם יתקפו האחד השנים יעמדו נגדו וחוט המשולש לא במהרה ינתק:

ושמעו מצרים כי העלת בכחך את העם הזה מקרבו זש"ה נתת ליראיך נס להתנוסס, פרעה אמר צא ידעתי את ה' ולהלן הוא אומר הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו, הא כיצד אלא כך אמרו חכמים שידע מקום הטבע ולא ידע מקום הנס, על כן א"ל מרע"ה כה אמר ה' בזאת תדע כי אני ה' מפני שהתחיל לעשות מעשה נס. ענה תלמיד אחד ואמר רבי כיצד אתה מוצא כאן מקום הנס, א"ל בני יש כאן שתים שהן ארבע בפנים ושתים שהן ארבע בחוץ, מלא את הפנימי ותניח החיצון כמו שהוא ותמצא את הנס, על כן אמר ושמעו כי אתה בקרב העם הזה, ולכך נאמר נתת ליראיך נס להתנוסס:

שאלו התלמידים את רבי כתיב והמים להם חומה מימינם ומשמאלם, וכתיב והמים להם חמה מימינם ומשמאלם, למה כאן מלא וכאן חסר, ועוד למה נכפל. אמר להם משום דכתיב ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים:

מה זה בידך ויאמר מטה, כאן רמז לו שלא:

שאלו התלמידים לסבא מרן שסתם חדש הוא שלושים יום, אמר להם שמו מעיד עליו:

והריקותי לכם ברכה עד בלי די, מאי עד בלי די עד שיבלו שפתותיכם מלומר די, ואל תתמה על הדבר הזה כי כך אמר הכתוב לא יהיה לכהנים הלוים כל שבט לוי חלק ונחלה עם ישראל אשי ה' ונחלתו יאכלון:

כתיב בראשון בארבעה עשר יום לחודש בערב תאכלו מצות עד יום האחד לחודש בערב, למה הוצרך לפרש עד יום האחד ועשרים, והלא כבר אמר שבעת ימים מצות תאכלו, אלא שבא ללמדני על זמן חרותינו מהיכן בא לנו:

דרש רבי, רמז לשיעור סוכה מן התורה מנין שנאמר כי בסוכות הושבתי את בני ישראל:

לא תקרא שמה שרי כי שרה שמה לקיים מה שנאמר אשת חיל עטרת בעלה:

דרש רבי, כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל, שרית עם אלהים בכח שם אלהים חיים, ועם אנשים בזכות שתי אנשים ושתי נשים, יען כי נשים הם בכלל אנשים. א"ל תלמידיו רבי רמז אנשים ונשים ידענו ורמז לשם אלהים חיים לא ידענו, אמר להם תנו עיניכם בפסוק עד הגל הזה:

שאלו התלמידים לסבא, הארבעה שהם שבעה הולכים ובאים בששה, שהם רמוזים בהשלשה, אך הרביעית האחרונה, אשר היא נזכרה ראשונה, בהשמינית שבשלשה, אין לה מקום כמו השלשה, לצאת ולבא בו, הגד לנו סיבת הדבר ומה טעם יש בו. אמר להם זו הרביעית היא כלה נאה וחסודה, ולכן אין מקום מיוחד כנגדה, בהליכה וביאה, וכך אמר נעים אמירות ישראל בזמירתו הנאה והיקרה והנעימה, כל כבודה בת מלך פנימה, וכן אמרו חכמים דרכו של איש לקדם, ואין דרכה של אשה לקדם:

ויבן נח מזבח לה', שאלו התלמידים לסבא מה ראה לבנות מזבח אחר המבול, א"ל על שם בעלי הנס שניצולו מן המבול, לכך בנה מזבח והקריב עליו זבח:

שאלו התלמידים לסבא רמז לנטריקון מן התורה מנין, א"ל אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי:

כל הזהיר במצות ציצית נקרא אב, לכך נאמר ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת:

השבטים נעוץ תחלתן בסופן, ללמדך שכולן צדיקים ושוין הם, ולכן מספרם הוא כסף חי.

א"ל ההוא סבא לאותו תלמיד אם תרצה לפתוח פתח ישועה פתח בקל וחומר כי שלשה נאמר בעניינם קל וחומר ונושעו, א"ל רבי מי הם אמר לו כשמי הם:

דרש רבי אילו של יצחק בא לכפר על מעשה העגל, שנאמר והנה איל אחר נאחז בסבך בקרניו:

וירם תולעים ויבאש. דרש רבי הם הקדימו לכך הקדים. ד"א סופו הוכיח:

שנה ההוא סבא לתלמידיו בית הלל אומרים שני שבלים לקט ושלשה אינן לקט, ובית שמאי אומרים שלשה לעניים וארבעה לבעה"ב. א"ל רבי תן סימן לבית הלל, א"ל אל"ף בי"ת גימ"ל דל"ת, אמרו לו רבי גם לבית שמאי יעלה הסימן הזה, אמר להן לית לן וא"ו להוסיף:

דרש רבי השם ב"ה נכתב בי"ה ונקרא באל"ף דל"ת, רמז לדבר מקרא מגילה:

שאל תלמיד אחד את רבי עשר תעשר מלגאו או מלבר, אמר לו כך שמעתי עשר תעשר מזלך:

שאלו את רבי כתיב וישתו וישכרו עמו מכלל דעד השתא לא שתו למה אמר לו מפר שהיו יראים מן עין בת עין:

שאלו לרבי, כתיב כי חיים הם למוצאהם ופרשו חכמים למוצאהם בפה למה, א"ל התורה נקראת טוב שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם, ולמה נקראת טוב על שם הטובה הנמצאת בה, והטובה יוצאה בפה, ולכן חלקיו הם חמשה, ולפיכך דרשו חכמים שש אני על אמרתך, דוק באמרתך ותמצא אחת לאחת מכולם.

דרש רבי ויקח קרח אמרו חכמים לקח מקח רע לעצמו מהו מקח רע שעזב השלישיות שבשלשה הטובים ודבק בשרות שבשלשה רעים, לפיכך נתקיים בו הראשנות שבשלשה הרעים. אמרו לו רבי מי הם הטובים ומי הם הרעים, אמר להם הטובים אנשים קדושים, והרעים שקצים ורמשים:

דרש רבי כתיב את עשו בנו הגדול וכתיב את יעקב בנה הקטן, מאן דאיהו רב איהו זעיר ומאן דאיהו זעיר איהו רב, לפיכך זה מתחיל בשמאל וזה מתחיל בימין, אמרו לו תלמידיו רבי זעיר לב מן התורה מרן אמר להם צאו וראו בחמשה ובעשרה:

שאלו את רבי כתיב מבכר אדם ועד בכר בהמה, למה בכר אדם חסר, אמר להם שמעתי מפני שנוטל פי שנים:

שאלו את רבי, למה מושחין המלכים בשמן, אמר להם מפר שהוא עליון רמז לדבר אשר בשמים ממעל. ד"א מפני שהמלך הוא פרנס לעמו. ד"א המלך צרי לעמו:

ויקרא משה להושע בן נון יהושע, צו הוסיף לו לכך נאמר צו את יהושע וחזקהו ואמצהו, נמצא נתן לו בתים באבנים שלו:

וירם משה את ידו ויך את הסלע אם היה מורא את המים בחמשה, היו יוצאין בחמשה ותמשה, ועכשיו שהוציא בחמשה יצאו בחמשה:

לבלתי רום לבבו מאחיו. דרש רבי המלך יתן עיניו ולבו למטה ולא למעלה, לכך נקרא מלך:

בשמאלה עושר וכבוד. שאלו התלמידים את רבי למה נכסי עוה"ז נקראים עושר, אמר להם בשביל שהם חיי שעה:

אמר רבי לתלמידו אם התעניתה אין התענית משתלם אלא עד שתתן צדקה וא"ת מנין לך צא ולמד מסכת תענית:

אמר רבי לבריה בני אל תרדוף אחר העני ואל תלך אחר הכסף:

דרש רבי אין המלך קונה המלכות אלא בקרבו, ואינה מתקיימת אצלו אלא אם הוא שלם מתחלתו ועד סופו, לכך אמר דוד הע"ה, ה' לא גבה לבי ולא רמו עיני ולא הלכתי בגדולות ממני:

ויהי בישורון מלך, אמרו חכמים מלך זה משה ולמה נקרא מלך בשביל שארבעים שנה לימד תורה לישראל ולבש כליל תפארת בראשו, זה הוא שאמרו אנשי כנה"ג כליל תפארת בראשו נתת בעומדו לפניך על הר סיני. דבר אחר למה נקרא מלך כי בהיותו בן שמונים שנה הוציא את ישראל ממצרים בכסף וזהב:

שאלו את רבי מה נשתנה אברהם מיעקב אמר להם זה עיקר וזה אינו עיקר.

שאלו לרבי כמים הפנים לפנים למה אמר מים ולא יין, אמר להם זה הלוך ושוב וזה הלוך ונסוע:

ואלעזר בן אהרן לקח לו מבנות פוטיאל ותלד לו את פנחס, פוטיאל זה יוסף שפטפט ביצרו, ולכך קראו פנחס כי פנחס הוא אליהו:

שאלו התלמידים לסבא, הראינו פתחה של תשובה, אמר להם צאו וראו בראשון בי"ב הראשון שהוא ששי לראשון:

כבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימיך זש"ה מפני שיבה תקום:

כל המברך בעין יפה הוא מברך, ואם תאמר מנין לך צא וחשוב:

ההוא דאתא קמיה דרבי אמר ליה רבי ברכני אמר לו במה אברכך אמר לו בשלשה וששים א"ל וכי בידי הם נעשים א"ל הן בידך הם תפושים:

שאל תלמיד אחד את רבי סדרן של אותיות מן הכתוב או מן הקבלה. אמר לו כך קבלנו אותם מתחלה, אבל קבלה זו גם מן הכתובים היא מוסכמת, ואגיד לך את הרשום בכתב אמת, שנים מהם, אב ובנו הם, ודבריהם מכוונים, והמה ראשונים, והשלישי הוא מן האחרונים, ובאחת מהם דבריו שונים:

חמשה הכפולים שלשה מהם ניכרים רק למראה עינים, והשנים מהם נרגשין גם לאזנים, כי התלמוד והמעשה צריך להיות שלמים בשתים:

אמרתי לרבי למדני הלכה בהלכות חנוכה אמר לי אין מניחים נר חנוכה על פת, ואמרתי לו עוד למדני בהלכות ספר תורה א"ל אגוד ספר תורה בארון, ותוצאנו בזה ובקרואים אגוד זה:

כצאתי את העיר למה מפני הירא את דבר ה':

אמרו חכמים אין מלאך אחד עושה שתי שלחיות, צא ולמד מעצי המערכה:

חמה ולבנה עתידין להיות במדרגה העליונה של חכמה ובינה, רמז לדבר קח הראשונה מן התחתונה, ותחלקנה גדולה וקטנה, וכמו השתים שלפניה תעשנה. והקטנה בתחתונה תשארנה. והגדולה בעליון תשימנה, אמתי האות הזה יעשה, כאשר התלמוד כולו במעשה:

אמר רבי מצות עשה בחסדים שהם אברהם ומל"ת בגבורות שהם יצחק, רמז לדבר הבט בראשנות:

כי אחד קראתיו ואברכהו וארבהו בתוספת ה"א נעשה אחד:

מנין שניתן רשות לעשות דמיון ומשל בדברי תורה שנאמר ותורתך בתוך מעי:

אליהו זכור לטוב הי' מלאך בשמים, לכך אמרו חכמים פנחס הוא אליהו:

מלחמה לה' בעמלק, אלו שלשה אויבי ישראל מדורו של מרע"ה עד דורו של משיח:

דרש רבי ותשר דבורה וברק בן אבינועם תרי קלי לא משתמעי, השיב תלמיד אחד הא כתיב ותען, אמר ליה שיננא אמאי לא דרשת סמוכים:
יהושע כה"ג זכרונו לברכה וטובה, לו שם בשלשה ואל השלשה לא בא:
ביום השמיני עצרת תהיה לכם, מכאן שגדול המעשה יותר מן העושה, וכן אתה מוצא כתוב, ויהי ביום השמיני קרא משה לאהרן ובניו לזקני ישראל:
אהרן הע"ה נכנס אל הקודש יחידי ונתבררה כהונתו ביחידי, שנאמר פרח מטה אהרן לבית לוי:
שאל רבי יהושע בן לוי למשיח אימתי תבא אמר לו בתוך בית אביך אבא:
דרש רבי זכו פסח בגופו של פסח, לא זכו גושו של פסח בפסח:
ימלא פי תהלתך, מכאן לברך מאה ברכות בכל יום:
ותשלח את אמתה ותקחה אמרו חכמים נשתרבבה אמתה ששים אמה מנין מדכתיב כי מן המים משתיהו, מהיכן אתה למד מן המותר בפיך:
תחת הנחשת אביא זהב, זה אברהם החשוב כזהב ותחת הברזל אביא כסף אלו השבטים החשובים ככסף.

פרק ד

בפרק זה אביא פרפראות שהיו כתובים אצלי בעזה"י:
איש אחד מן הרמתים, נשא עיניו לשמים וירד אליו עוף גדול בעל כנשים, הוא צפור דרור יפה עינים, ויאמר לו נלכה נא שנינו יחד בארץ הלזו אשר בה מלחמה וקרב ואני אתן לך קרן עצום ורב, ועסוק במשא ומתן בהצלחה, ואחלוק עמך בכל ההרוחה, אך אהיה אנכי קרוב לשכר ורחוק מן ההפסד, כאשר בן המלך יסד, יען כי צפור דרור אנכי ולא אשמע עוד יללה ובכי, ורק אקבל את הטובה, ולא אוסיף לדאבה, וטובתי היא שלימה כי ברכת ה' תעשיר ולא יוסיף עוצב עמה ואם אתה תשמע לקול צפצופי והגיוני, גם אתה תהיה כמוני, ולא תראה ימי עוני, ואתה שלום וביתך שלום וכל אשר לך שלום:
החכם השלם, לא ישוב להתעלם, כי יפקיד פקדונו לאל אחד, ואז יאכל בבית אחד, ועליו נאמר והחכמה תחיה בעליה, ולא תסיר עדיה מעליה, ותרץ עוד אל הבאר עד אשר תנחל כל אשר אליה:
תמיהא לי מלתא איך זכר יתעבר מזכר ואם נתעבר והביא זכר, תוהא על תווהא הוא, שאם נקבה צפונה אתו היה לו להביא נקבה תווהא הוא:

תמיהא לי האי מלתא, איך העלמה שנולדה היום היא תוליד למחר, ואיך היום היא בת קטנה, ומתר תהיה הגדולה. מה רבו מעשיך ה' כי גדול אתה ועושה נפלאות. גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך. כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה:

אדם. אמר המחבר עוד אזכיר כאן מה שרשמתי בגליון בספרי רבינו האר"י זלה"ה:

א

כתב הרב זלה"ה שצריך לכוין ולתקן מקום פגם הגאוה שיכוין בשם י"ה דההין בזה יו"ד ה"ה כי בו סוד הגאוה בשתי בחינות כפשוטו וכמילואו בסוד אשירה לה' כי גאה גאה וכו', וג"כ רמז לדבר סור מרע ועשה טוב, ולז"א אל תמנע טוב מבעליו, ולעתיד יכלו גסי הרוח, ולכן כתיב ביום ההוא יהיה ה' אחד:

ב

כתב הרב זלה"ה העובר על מצות כבוד או"א הפגם שלו הוא בשם י"ה שהם או"א, ובהיותו במלוי אלפין כזה יו"ד ה"א עולה בגמטריא כ"ו, ולכן יתענה כנגדו כ"ו תעניות, ובכל יום שיתענה ילקה כ"ו מלקיות ויכוין בשם הנז' וכו', וג"כ סימן לדבר בן יתקן בן, ולז"א בן יכבד אב ורמז לדבר הראשנות יגידו כי כל אחד בשלשה תראנו ואלף שנים בעירך מבית ומחק תצפנו, ואם תשכיל לראות בפתח הראשון, ותביט גם בשני אז תמצא רמז שני, ולז"א כבד את אביך ואת אמך:

ג

כתב הרב זלה"ה בסוד הפסוק ומדת ימי מה היא אדעה מה חדל אני, לאה כתר שלה י"ו אורות דארבעה אלפין דשם אהיה ורחל שמונים אורות שהם ד"פ היה וכו', וג"כ סימן לדבר אליהו:

ד

כתב הרב זלה"ה לצורך הזווג צריך להיות נסירה וכו' וג"כ רמז לדבר אתוון למפרע:

ה

כתב הרב זלה"ה מה שנעשה בשבת מאליו נעשה בחול ע"י תפלתינו, וג"כ סימן לדבר בחול חיל ובשבת שבת:

ואו

כתב הרב זלה"ה הא ראשנה היא בינה וצורתה די, וג"כ רמז לדבר אות הצדי ואם תוסיף דעת תבין הדברים.

פרק ה

אלו הם דברי חכמה אשר דברתי אנכי הצעיר דרך טיול והבאתי אותם בפרק זה כי יש בהם תועלת לפתיחת לב הנערים בחכמה להשכיל לבותם:

פעם אחת ספרו לפני איך אחד תם וישר נכנס לבית בעה"ב אחד קודם מנחה והיה אותו בעה"ב יושב על שלחנו ומזרקי יין ושכר לפניו וימלא כוס אחד גדול שיעור שני רבעיות שכר חזק ויתן להאיש הנז' לשתותו בבת אתת וימאן האיש הנז' כי לא ניסה באלה, ויגזור בעה"ב על משרתיו לפתוח פיו בעל כרחו וישפכו את השכר מכוס המלא ההוא כולו בפיו, וזה האיש אחר שני רגעים נפל לארץ וירדם כאבן דומם בלי תנועה והרגשה וישאר שוכב על הארץ כאבן דומם משך כ"ז שעות בבת אחת, ואח"כ פתח עירו והקיץ והיה כאחד האדם, ויהי קובל ומתרעם בכמה תרעומות בנפשיות ובגופניות על בעה"ב ההוא, ואמרתי להם אם יבקשו ממנו לחרוץ משפט קנס על בעה"ב ההוא מצד הנפשיות שלא על פי הדין כי אם לפי השערת השכל הייתי אומר כסף ישקול כמוהר הבתולות. ויתפלא השומע על דברי מה שייכות יש לדבר הזה בענין זה, ומה טעם יש בדברי אלו:

פעם אחת נכנסתי בחצר של שר וגדול והי' השומר ישן אצל הפתח, ולא הקצתי אותו לשאל ממנו על השר אם הוא יושב בפנים, ועמדתי בחצר איזה רגעים עד שיעבור אדם אחד מאנשי הבית ואשאלהו, ומה דבני ובני נכנס לחצר אהוב אחד ואחיו הולך אחריו ויקרב אצלי וישאלני על השר אם יושב בפנים אמרתי לו ראה בראש השומר אמר לי השומר ישן ומה אראה בראשו, צחקתי ואמרתי לו ראה אחרי אחיך והחזיר וראה אווז אחד עומד אחרי אחיו, אמר מה אתה משחק כי אני שואל על השר, ומה אדע מזה, אמרתי לו אני דברתי נכונה ולא שחקתי בך, אך אם אתה אין לך בינה לפנות על ימין או על שמאל מה אעשה לך:

פעם אחת היו בני אדם מסובים על השלחן והיו מבקשים לברך בהמ"ז, אך היה מונח על השלחן סכין חרב פיפיות, אמרתי להם השלחן מוטח בזפת ואתם מברכים עליו בהמ"ז ויאמרו לא יש זפת בשלחן, ואיך אתה אומר כן:

פעם אחת היה דל עומד אצל הדלת ובוכה בקשו להביא לו פת לחם אמרתי להם זה אינו מוריד דמעות בעבור פת לחם אלא רוצה מעות, והביאו לו פת לחם ולא קבל ונתנו לו מעות קבל והלך לו:

פעם אחת קנינו דג ביוקר לכבוד שבת, אמרתי לבני הבית כמה חביב זה ויקר, הנה הוא קנוי בשנים עשר, אם תעלוהו על ההר תראו את הנהר, ואם תשטחוהו בחמה תראו בנחמה, והוא עצמו טובה כפולה, קורין בו את המגילה:

פעם אחת היו אנשים יושבים ושמחים ומכים באצבע צרדה לפני החתן והכלה, והי' אחד שוכב על מטתו ואינו קץ מכל הקולות האלו ולא קם, ואמרתי דרך צחות הדלת תסוב על צירה והעצל על מטתו:

אחד שאל אותי אמרו חז"ל שמאל דוחה וימין מקרבת, כמה הוא שעור הקירוב אמרתי לו הבט ברביעי שבחמשה וצא שם ותמצא השיעור הוא חד על עשרה:

אחד היה בא לו קדחת פוסקת בלילה וחוזרת ביום, והיה בא אצלו רופא אחד פרסי ואינו יודע בלשון ערבי, והיה מדבר עמנו בלה"ק וראיתי שכתב לו פתקא של סמים מה שקורין משוו"בא וכדומה, אמרתי לו אחר המחילה היה צריך שתתן לו חתיכת פת במקום סמים אלו, ויצחק הרופא ויאמר וכי חתיכת פת תרפא קדחת, אמרתי לו הן חתיכת פת היא סם שדוחה את הקדחת ותרפאנה:

בעה"ב אחד למדן היה לו צבי אחד שהיה רוצה לשחטו בערב שבת והיה לו בו שאלה של דין ובא לפני ביום ערב שבת בבוקר לשאול ממני, ובתוך הדברים שהיה מרבה לדבר לפני היה מתפאר בעצמו שהוא מבין דברי חכמה ברמיזא בעלמא, אמרתי לו אני אומר לך דבר אחד אם תוכל להבין רמיזתו אמר טוב, אבל תכתוב הדברים על הנייר כי אותיות מחכימות עינא וליבא, אז כתבתי לו על חתיכת נייר בזה"ל, מן הצבי הזה אשר תשחט היום תתן לפלוני סמוך לשבת חצי קב והוא יצלנו או יבשלנו, הסתכל היטב בדבר זה ותביננו. צפה הרבה ויאמר אין אני רואה בזה הדבר איזה רמז ואין אני יכול להוציאו מדי פשוטו כי הוא מפורש היטב כפשוטו שאתן לו חצי קב בשר ולא אתן לו בבוקר אלא אתן לו סמוך לשבת אחר מנחה, אמרתי לו תעשה בזה שני דקדוקים העומדים על אם הדרך ואז תבין, ולא הבין, והגדתי לו ויתפלא:

אחד שאלני מחזיר גרושתו מותר לקדשה בשבת, או"ד כיון דלא שכיחה לא גזרו בה חכמים, אמרתי לו אין קורן קרן אגב בשבת:

אחר שאל אותי על כמה ככרות חייב אדם לבצוע בשבת אמרתי לו חייב לבצוע על הפת, ויאמר אני יודע שצריך פת אך אני שואל כמה ככרות, אמרתי לו לא הבנת דברי וחזרתי ולקחתי תשעה אפרקסים שהיו בשלחן ומסרתי לו ביד ימינו, ועוד תשעה אפרקסים נתתי לו ביד שמאלו:

בחור אחד בא אצלי וא"ל שרוצה ללכת לפרס, אמרתי לו אתה סופך במקרא וראשך במשנה וקרבך בתלמוד, האתה תלך לפרס מה תעשה שם, הלא אנכי אדבר עם אביך שיעשה חליפין פרס בפרס ואתה תשב פה ותלחום במלחמתה של תורה ואגיד לך עתה

התורה נכנסת בשר פתחים ויוצאה מפתח אחד ומקום מושבה הוא אחד ומשרתיה שנים ונירותיה שתים:

פעם אחת שחתי מתוך שמחה זו השיחה, ראיתי ארבעה מלכים, באהבה וחיבה היו מהלכים, ויבואו ארבעתן, אל גינת הביתן, וישבו תחת השיחים, והיו ששים ושמחים, באהבתם וחברתם, ותבא אחותם, ותשב בינותם, ותשלח ידיה, ותגלה שדיה, ותתן אותם בפיהם, וינקו לשובע מהם, וכל דד לפיהם, דבש וחלב נוטף, ויהי כנחל שוטף, ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים נהרות גדולים, ועל שפתם עולים, צירם ופרחים, ואילני תפוחים מתוקים וערבים, יפים וטובים, ויבואו סיעה של צבאים, ויאכלו מתפוחים הנאים, והנה צפורים רנים, ויבואו על הציצים, וגם הם, שמי בפיהם, כל אשר ערב להם, והנה איש בא מתהלך בתומו, ואמו עמו, וישלח את ידו, ויקח תפוח אחד לבדו, ויתן עירו נגדו, ויוציא מתוכו אשכול ענבים, מתוקים וטובים, ויקח אחר ויוציא מתוכו רמונים, ויקח אחר ויוציא מתוכו תאנים, ויקח אחר ויוציא מתוכו ערמונים, ויקח אחר ויוציא מתוכו לוזים. ויקח אחר ויוציא מתוכו אגוזים, ויקח אחר ויוציא מתוכו אגסים, ויקח אחר ויוציא מתוכו אפרקסים, והעונג של ארבעה מלכים הי' עצום ורב, וכאור הנערב, אורו עיניהם, בכל המראה הזה אשר היה לפניהם, ואמרתי המקרא הזה עליהם, רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כלנה, מי יתן והיה כל חברת בני אדם כזאת תהיינה, אשרי המגיע, לזה העונג והשעשוע, בינו נא שיחתי כי היא בהקיץ ולא בחלום, והתענגו על רוב שלום:

לראות בתבל יצאתי, וראה ראיתי, מלך אחד מן המלכים, יושב בביתו במחשכים, ורק הוא מציץ מן החרכים, באור הנרות, אשר אליו הם מאירות, וירא המלך כיס דנרים, ויצו לעבדיו הנערים, ויקחוהו ויגנבוהו, וקנו לו בו כמה מיני מאכלים, ועשו לו כמה מיני תבשילים. אדהכי והכי באו הבעלים, לבקש הדנרים, ועמד המשנה לערוך אמרים, וירוצו חמשה נערים, ויכו את המלך מכות אכזרים, ויריבו אתו בדברים, לאמר אתה יעצת ואתה דברת, אתה רצית ואתה בחרת אתה רמיתה ואתה עשיתה. אחר רגע עשו שלום ביניהם, וימליכוהו עליהם, ויסורו אל משמעתו, המשנה והנערים אשר אתו, ואתפלא על המראה הזה לדעת מה זה ועל מה זה, ואתפלל אל ה' ואומר, אנא ה' השיבנו אבינו לתורתך והחזירנו בתשובה שלימה לפניך:

שאלוני מה בין חכם לעם הארץ אמרתי זה מניח טובו בבית וזה מניח טובו במים. ועוד סימן. אחר, זה לו לב וזה לו עקב:

היינו עוסקים בהלכות מלכים, וארוה והנה כלבים הולכים, ואומר אדברה בלשון חכמה לדרוש סמוכים, ואלה הם הדברים לפניך סדורים וערוכים. היינו הולכים במדבר וראינו כלב רוכב על גמל, והגמל עומד על דומן המושלך על פני הסנה, והנה קול נשמע סעו סעו כי בא זעף, ואחריו נשמע עוד ארבעה קולות, קול אחד אומר חפץ, וקול אחד אומר קצט, וקול אחד אומר יקר, וקול אחד אומר שכר. באנו לבית המדרש וראינו תנוקות של בית רבן פסקי פסוקייהו, ח"א לא יאמר לך עוד עזובה ולארצך לא יאמר עוד שממה כי לך יקרא חפצי בה ולארצך בעולה כי חפץ ה' בך וארצך תבעל. וח"א עד עת קץ ישוטטו רבים ותרבה הדעת. וח"א ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר. וח"א כה אמר ה' מנעי קולך מבכי ועיניך מדמעה כי יש שכר לפעולתך נאם ה' ושבו מארץ אויב. נשאנו עינינו למעלה וראינו עצי שטים עומדים על ההרים, שאלנו מי בעליהם, אמרו בן אחד שהוה לו מתחלה ארבעה בנים:

פעם אתת קניתי חפץ בשבעים קרוש, שאלוני בכמה קנית אותו, אמרתי להם בחצי פרוטה:

אחד היה מתרעם על אשר היה לו חוב על חברו מאה סאים חטים, לזמן שלשה חודשים ועבר הזמן שני חודשים ולא שלם לו, ואחר כל עמל וטורח בהליכה שהלך אצלו נתן לו סחורה שאין לה קונים שיטרח בה למוכרה ויקנה בדמיה מאה סאים אשר חייב לו, אמרתי לו זה גזל ארבעים סאה משלך והעלה אותם למעלה משבעה מדורים והניחם על שלו:

שנים אורחים אחד ארוך ואחד קצר, נזדמנו בתוך ימי חנוכה בחמשה בתים גדולים, בבית הראשון ישב הקצר עליון והארוך תחתון, ובבית השני ישב הארוך עליון והקצר תחתון, ובבית השלישי ישב הקצר עליון והארוך תחתון, ובבית הרביעי ישב הארוך עליון והקצר תחתון, ובבית החמישי ישב הקצר עליון והארוך תחתון. שאלוני על הארוך אמרתי להם דומה להאיש עובדיה ראשו עי"ן וסופו ה"א. ועל הקצר אמרתי דומה להאיש אליה ראשו א' וסופו ה"א:

פעם אחת היינו יושבים בספינה מסובין על השלחן תחת הנס של הספינה ובא אדם אחד וישב במסיבתנו. אמרתי לו דבר באחרית עולם, ולא הבין דברי, חזרתי ואמרתי לו דבר דבר הנאמר על דבור צח ועל התלוי בראש הנס ולא הבין דברי, ויאמר דבריך אלה לא אבין אותם אלא בדרך נס, אמרתי לו אם אינך מבין עתה שים עיניך על נס ותלך מכאן, ויאמר אני אזמר פזמון אחד ואז אלך. אמרתי לו טוב הדבר אשר דברת:

א'.

אמר המחבר, עוד ראיתי להביא בפרק זה חידות שעשיתי על השמות. כי באלה הלבבות מתחכמות. על כן אין נחשבים אלי כדברים בטלים. כי נשתמשו בכך אנשים גדולים. צא ולמד מן הראב"ע ובני גילו ומן הגאון האחרון אשר אזכיר דבר אחד ממנו לבסוף, שדבר בכיוצא בזה:

בביתי ארבעה אנשים הם. וביתי עומד למעלה מן עיני שניהם. שלשה מהם עין רואה ואזן שומעת אליהם. והאחד בלתי נשמע קולו ביניהם. השנים הראשנים רוכבים במרכבותיהם. ושנים האחרונים הולכים ברגליהם. ואמרתי על כולם יזרח ה':

ב'.

אל חי בחסדו וטובו, נתן לי נס להתנוסס בו. לבי מלא וסומך על הנס אשר אחר בית המלך מצבו. והוא עומד על העין ומכון בקרבו. הצצתי עוד וראיתי שלשה עדים יש לי. היושבים בסתר בביתי והיכלי. המה מעידים תוכי כברי. וזה הוא הודי והדרי:

ג'.

תהיינה אזניכם קשובות. לאמרי חידתי הערבות ללבבות. הנה בביתי ארבע רוחות מנשבות. שלשה מהם עין רואה ואוזן שומעת. ובנביאים יש להם קובעת. ואחד מהם קולו לא ישמע. וכבודו בכתובים הופיע. הראשון לארגמן דמותו. והשני נוסף על הראשון חצי מדתו. והשלישי עומד כנגד שניהם. אך נראה ואינו נראה עמהם. והרביעי עם הראשון שוה לטובה. ורק הוא הולך ברגליו בלי מרכבה:

ד'.

אות לטובה פעמיים הייתי. בשמי יברכו לאל סלעי ומצודתי. הנני נוי ברכה הנני הנה אנכי יושבת בשבת תחכמוני. האם משמאלי והגפן מימיני. והרוצה להכירני. יראה ארבעה בנים בבטני. ובמלא הראשית. ימצא האחרית:

ה'.

אני בת בתחלה. אשת חיל עטרת בעלה. ראשי פרוע כחק הבתולה. ורגלי על שלחן מלכים עולה. בטני צופיה. לשמחת יום המילה. ברכות שדים בימיני ומשמאלי. ובקרב לבי קדוש יהיה לי:

ו'.

מצאתי כתוב בספר דביר בסופו כי הרב שלמה הטראקי ז"ל כתב בספרו, פעם אחת פגשתי ברחוב היהודים יוצא מבית הכנסת את הגאון המופלג רבי יהושע העשל בן הגאון המופלג רבי שאול והקדימני הגאון הנ"ז בחידה זו, באומרו ראשית ואחריתו מהר

בביתך לעשותו, והנותר באמצעיתו. תתן לירא ה' לשתותו. ועל רגע אחד השיבותי לרום מעלתו, גזרתך אקיים. שמך הראשון אהפך ואסיים. ובשיעור שמי או שמך השני. תמצא הכל מוכן על שלחני.

פתרון פרק א

סימן א

פתרון אות א'.

אמר הצעיר המחבר. חשבתי דרכי שלא אכתיב בספר הזה פתרון לפרקים של חלק עושה פלא. אלא כי אם רק על פרק ראשון בלבד, אבל פתרון שאר פרקים הנחתי אותם סתומים כדי שהקורא יטרח למצוא להם ביאור, ובזה יתחדד השכל של הלומד בהם, ויהיה מזה תועלת גדולה:

המלכות נקראת סל כמ"ש בקה"י והיא אות אחרון אשר בארבע אותיות שם הוי"ה והיא ספירה אחרונה בעשרה ספירות. ובתוך הסל דהיינו בין אות למ"ד לבין אות סמך באלפא ביתא יש אות מ"ם שמלואה הוא מ"ם, וז"ש מים במים, ואלו רומזים למיין דוכרין ומיין נוקבין. וגם יש בנתים אות נון שמספרו חמשים, אשר במלואו ג"כ יש אות נו"ן שמספרו חמשים והיינו דאלו מיין דוכרין ומיין נוקבין הם חמשה חסדים וחמשה גבורות שכל אחד כלול מעשר הרי הם חמשים בחמשים. ובתוכם של נוני"ן אלו יש צנור המקלח הוא אות וא"ו שבו ישתלשל השפע מהם, ועל הסל הזה שבו המ"ד והמ"ן שהם כללות השפע הטוב נאמר למרע"ה אנכי אעביר כל טובי על פניך, מלת טוב תחלקנה לשנים וקרי בה ט"ו ב"י, כי הסמ"ך של הס"ל הוא אות ט"ו באלפא ביתא, והלמ"ד של הס"ל הוא אות י"ב באלפא ביתא:

סימן ב

פתרון אות ב'.

שמות המסוגלים לפרנסה הם שם פא"י ושם סא"ל ושם יאהדונה"י הרמוזים בר"ת פותח את ידיך, ועם שם חת"ך הרמוז בס"ת הנז' וגם במספר ומשביע, הנה רמוזים כולם באותיות ספי"ח שבמזמור אשרי שאומרים אותו שלשה פעמים ביום, ותמנה אותיות ד' שמות הנז', ותמצא שהם טו"ב אותיות, ואמר שלשה מהם הם בני שלשה אותיות שהם שם פא"י ושם סא"ל ושם חת"ך, אבל שם יאהדונה"י שהוא שמנה אותיות שנקראים בספר יצירה בשם אבנים ועולה מספרו מספר שלום הכל:

סימן ג
פתרון אות ג'.

יש שם קדוש מסוגל להצלחה והוא שם כס"ה בפ"ז אשר אותיותיו הם אותיות כס"ף זה"ב, ורמוז בפסוק ויוציאם בכסף וזהב כמ"ש מהרש"ם ז"ל:

סימן ד
פתרון אות ד'.

שם אכדט"ם מספרו ע"ד והוא שם הבטחון בסוד הכתוב בטחו בה' עדי עד ואותיותיו הם אותיות כ"ט שמספרם תשעה ועשרים, ואותיות אד"ם, ועליו רמז תבטח בתשעה ועשרים אדם, דהיינו שם אכדט"ם שהוא כ"ט ואד"ם, ושם סוד הבטחון ככתוב בטחו בה' עדי עד וכאמור:

סימן ה
פתרון אות ה'.

היסוד שישי ואותיות עשרים הם מספר כת"ר, נמצא כל זה נרמז בשם הוי"ה שמספרו ששה ועשרים:

סימן ו
פתרון אות וא"ו.

שלשה אותיות יה"ו משם הוי"ה מספרם כארבעה אותיות שם אהיה וארבע אותיות הוי"ה דס"ג עולים מספר שלשה פעמים אהי"ה שמספרם ס"ג:

סימן ז
פתרון אות ז'.

פירוש יסוד מלכות עולים מספר עושר ותוך אותיות יסוד מלכות יש מספר חסדים:

סימן ח
פתרון אות ח'.

פירוש השי"ת הוא אחד, ואחרי אותיות אחד יש אותיות הבט כלומר הבט אחרי השי"ת כמ"ש שויתי ה' לנגדי תמיד וכיון שזכית לקיים פסוק לנגדי תמיד, אז יאיר לך נר תמיד המאיר בקו האמצעי של עשר ספירות שהם דעת בשלשה ראשונות ותפארת באמצעיות ויסוד ומלכות בתחתונות ור"ת שלהם תמיד, וכל ההשפעה תשתלשל בקו האמצעי הזה וכמ"ש קטורת תמי"ד לפני ה' וכו', והיינו קטורת לשון קשר ויקיים ההבטחה של פסוק ופתחו שעריך תמיד דקאי על ספירות שבקו האמצעי שהם ר"ת תמיד:

סימן ט
פתרון אות ט'.

מפורש בדברי רבינו האר"י ז"ל בסוד הקדיש הטעם שלא תקנו קדיש בין הבריאה

לאצילות, לפי ששם יש קשר אמיץ בלא"ה והוא שכללות כל העשר ספירות דמלכות דאצילות היא בראש הבריאה משא"כ בשאר עולמות שאין כללות כל העשר אלא רק חלק אחד שהוא החלק העשירי שבמלכות אשר בעולם זה יורד בראש עולם התחתון ממנו, ולכן צריך לומר קדיש כדי להעלות התחתון בעליון ממש, ולז"א באחד אומרים קדיש כלומר בעולם שהקשר שלו הוא בחלק אחד בלבד אומרים קדיש כדי להעלותו אל עולם שלמעלה ממנו, אבל בעשרה שהוא עולם הבריאה דקשר שלו בעולם האצילות בעשרה חלקים אין אומרים קדיש מפני שבלא"ה יש קשר אמיץ לבריאה במלכות דאצילות:

סימן י

פתרון אות יו"ד.

ארבע קריאות קאי על קריאת שמע שיש בלילה וביום, ארבע ק"ש בתורת חיוב, וזה סדר מעלתם, והיינו הקטנה במעלה היא ק"ש שעל המטה, ולמעלה ממנה ק"ש דערבית, ולמעלה ממנה ק"ש קרבנות, ולמעלה ממנה ק"ש דיוצר וכנז' בשער הכוונות:

סימן יא

פתרון אות י"א.

ארבעה תיקונים הם שהם מטה ושלחן וכסא ומנורה הנעשים על ידי התפילות, ותיקון המנורה הוא תפלת העמידה וצריכה להיות זכה וברה במחשבה וכונה והשרש, והעיקר הם ששה קצוות שהם שלשה ברכות ראשנות הם כנגד חג"ת דו"ק, ושלשה ברכות אחרונות הם נה"י דו"ק, ושאר הברכות שהם האמצעיות בתחלה קודם דור רבן גמליאל היו שלשה כנגד ג"ס דז"א ותשעה כנ"ד ט"ס דנוקבא, ואח"כ בזמן ר"ג הוסיפו ברכה על קללת המינים שהוצרכו לתקן ברכה כנגד הכתר דז"א:

סימן יב

פתרון אות י"ב.

שם הוי"ה הוא ראש שבעה שמות שאינם נמחקים והוא ארבעה אותיות אשר מחבת נקראים דהיינו היו"ד חכמה וה"א ראשנה בינה וא"ו תפארת ה"א אחרונה מלכות ואלו הם ר"ת מחב"ת והכלל של אותיות השם הוי"ה הם שלשה מיני אותיות שהם יהו, כי אות ה"א היא כפולה והפרט הם חמשה פרצופין כי קוץ היו"ד הוא א"א ואות יוד אבא ואות הא אימא ואות ו' ז"א ואות ה"א אחרונה מלכות נוקבא דז"א, ושני אותיות של השם שהם שני ההי"ן עולים כמספר אות אחד שבהם שהוא אות יו"ד, ואחד מהם הוא אות וא"ו יתר אחד על מספר אחת מהם, דהיינו על אות ה"א שהיא אחת מן השנים הנז' וכל ארבעה אותיות של השם עולים מספר אחד ואחד שהם מספר כ"ו:

סימן יג

פתרון אות י"ג.

אות וא"ו שבשם הוא מדרגה אחת יתירה על אות ה"א שתחתיו, וידוע דאות ה"א אחרונה שבשם נקראת בשם שעה, וידוע כי השעה תתר"ף חלקים ואותיות תפארת הם תתרף א' דנמצא יתר א' על השעה שהיא תתר"ף:

סימן יד

פתרון אות י"ד.

החכמה מספרה ע"ג וחסד מספרו ע"ב ומספר של ע"ב הוא תחת מספר ע"ג:

סימן טו

פתרון אות ט"ו.

פירוש מקום הבינה הוא באות ה"א ראשנה שבשם הוי"ה שמספרה במלוי אלפין ששה, ואם תוסיף ששה על מספר בינה יהיה מספרה ע"ג כמנין חכמה לכן נאמר חכם בבינה, ואם תוסיף מספר יוד שהוא בחכמה על מספר ס"ג שהוא בבינה יהיה מספר חכמה ולז"א הבן בחכמה:

סימן טז

פתרון אות ט"ז.

פירוש דין ס"ת הוא שלא תהיה היריעה פחותה משלשה דפים, וגם לא תהיה יותר משמנה דפים, ומצוה מן המובחר שהוא הידור ס"ת שתהיה בת ארבעה דפים או חמשה דפים, ועל זה באו הדברים האלו ברמז אל תרבה בברכות כלומר אל תרבה לעשות בס"ת יריעה של תשעה דפים כמו מסכת ברכות שהיא תשעה פרקים, ואל תפחות משיעור ערלה שהיא שלשה פרקים, ואתה אל תעשה ביריעה פחות מן שלשה דפים, ומצוה מן המובחר שיעור חלה דהיינו מסכת חלה שהיא ארבעה פרקים או שיעור מסכת מעשרות שהיא חמשה פרקים, כי מצוה מן המובחר לעשות היריעה בת ארבעה דפים או בת חמשה דפים, ועשיתי סימן אחד למצוה מן המובחר שהיא הדרת קודש כלומר הידור מצוה במועדי ה' מקראי קודש דהיינו יו"ט וחול המועד, שביו"ט העולים לס"ת הם חמשה, ובחוה"מ הם ארבעה:

סימן יז

פתרון אות י"ז.

פירוש המרבה בברכה שבירך ברכה שאינה צריכה, בששה תיבות שאמר ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שאמר שם ומלכות שהם ששה תיבות, יתקן בששה שיאמר אח"ז ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, ואם עמד בשלשה שזכר שלשה תיבות בלבד שאמר

רק ברוך אתה ה' יסיים בחמשה הוא פסוק ברוך אתה ה' למדני חוקיך שהוא חמשה, שעתה יסיים ויאמר למדני חוקיך כדי שיהיה נראה קורא פסוק ולא זכר ש"ש לבטלה בברכה:

סימן יח

פתרון אות י"ח.

פירוש מוסיפין בזמון חמשה תיבות קודם בהמ"ז שיענו ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו שהם חמשה תיבות, ואח"כ מברכין בהמ"ז, ואם הם עשרה מוסיפין בזימון ששה תיבות, כי יאמרו ברוך אלהינו שאכלנו משלו ובטובו חיינו:

סימן יט

פתרון אות י"ט.

כאן כפל שמו, שא"ל יעקב יעקב שעולה מספר שלום כי החולם ישמש במקום וא"ו:

סימן כ

פתרון אות ך'.

פירוש אין אומרים שלום באות בי"ת שלא יאמרו לו לך בשלום, אלא אומרים לו לך לשלום באות למ"ד שהוא אות י"ב באלפא ביתא.

סימן כא

פתרון אות כ"א:

מקשים בפסוק זה אשר מתחלת הפרשה הזאת קוראו בשם יעקב, ולמה בפסוק זה של וישראל אהב את יוסף קוראו בשם ישראל, ודרש כדי ללמד שיוסף הצדיק הוא ביסוד דוכרא שהוא ישראל, וז"ש שהוא שר וגדול בישראל דהיינו בבחינת פרצוף ישראל העליון שהיה יעקב אע"ה כנגד פרצוף יעקב וכנגד פרצוף ישראל, ולכך אהב אותו יותר מן אחיו כי הוא משלו דגוף וברית חשבינן חד, משא"כ אחיו כולם מושרשים במלכות:

סימן כב

פתרון אות כ"ב סימן ב"ך יברך ישראל.

הנה נודע כי ש"ך דינים הם מספר נער וכשיבא להם חמשה אלפין משם אהיה יתמתקו ויהיה צירוף נערה. ולכן כתיב נער וקרינן נערה, ואלו הש"ך דינין הם חמשה פעמים דין דשם אדנ"י שעולים מספר ש"ך, ואות אלף דשם אדנ"י הוא משם אהי"ה מתמתק ויהיו שכ"ה כמנין נערה ויהיה שם אדנ"י שלם בצירוף אות א', וז"ש רבים מגבורו החיל הם הצדיקים שהם בחינת גבורה, והלכו בתורה ומצות לבקש הנערה דהיינו לתקן ולמתק חמשה אותיות דין דשם אדנ"י שהם מספר נער בחמשה אלפין שישתלם בהם חמשה שמות שם אדנ"י שעולים מספר נערה, ויקראו הושיעה המלך הנורא היא הבינה ששם

הוא שם אהי"ה, והחמשה אלפין באים משם, ולז"א ויבואו חמשה אלפים ר"ל חמשה אותיות אל"ף ויקחו את הנער שהות חמשה פעמים דין שהם מספר נער, ואחזו בו בחברה שנתחברו באותיות דין ונעשה שם אדנ"י שלם, וחיש מהרה מצאו את הנערה כי ה"פ נער נעשה ה"פ נערה, ויביאו אותה לפני המלך הוא התפארת בזיוה והדרה, ויעמוד אחד אצל הדלת פירוש אות א' שמספרו אחד עמד אצל אות דלת דשם אדני תמיד למתק אותיות דין שתחילתם אות ד' וישמחו הגבורים הם נשמות הצדיקים שמחה גדולה.

חלק שני; חדוד בדברי תורה

הקדמה

הגיוני המחבר נר"ו (לחק) [לחלק] הזה הנקרא חדוד בדברי תורה, בשם ה' נעשה ונצליח. **החלק** הזה קראתיו חדוד בדברי תורה והוא קושיות ותרוצים בדרך סברה ודרך המצאות שכליות בנוים ע"פ השכל אשר לקחתים ואספתים מן ים התלמוד, מדברי התנאים והאמוראים והחונים עליהם, והן הן אשר הייתי מחדד בהם את שכל בני ביתי בתוך הסעודה ואחר הסעודה בלילות וימים טובים ולפעמים גם בלילי ימות החול על יד ע"י, ואמרתי טוב לרשום אותם על ספר למזכרת כדי שיהיו לאחר זמן מצויים ביד המלמדים לחדד בהם התלמידים או לחברים זא"ז כדי שיולידו סברות משכלם וימציאו מיני המצאות מדעתם ובינתם, ובזה יתחדד שכלם ותתרחב הבנתם ותאיר חכמתם כי נודע שהשכל יתחדד מאד כשמוליד המצאות חדשות:

והנה יש בכל הדברים הפרטים אשר רשמתי וכתבתי בחלק הזה, דברים ראויים לחוד בהם ת"ח גדולים וחשובים, ויש דברים ראויים לתלמידים בינונים, ויש דברים קטנים ראויים לחדד בהם הקטנים ואני לא סדרתי הדברים לפי הדרגות שלהם אלא כתבתים שלא כסדרן כפי מה שנזדמן אצלי בעת שהייתי מחדד בהם זולתי, אמנם המלמד הבא לחדד בהם תלמידים הוא יברר מהם דברים לכאו"א כפי כח שכלו והבנתו, וכפי השגתו וידיעתו בתורה שבע"פ. ראה נא הידיד הקורא הכינותי לך שלחן חמודות, שיש בו כמה וכמה דברי תורה המחדדות, ואולי אזכה לחבר ולהוציא לאור חלק שני, להוסיף כהנה וכהנה על חלק הראשון הזה, לעשות כתבניתם של דברים אלו, ובטחתי. באל חי שיראו התלמידים סימן יפה בלימודם על ידי הקונטריס הזה אשר הכינותי בעזה"י, וחפץ ה' בידינו יצלח ויראנו נפלאות מתורתו תורת חיים.

שאלות

סימן א

בגמרא דראש השנה דף ו' איתא כל הקדשים שעברו עליהם שנה בלא שלש רגלים, רגלים בלא שנה עובר בבל תאחר, ומקשי בגמרא בשלמא רגלים בלא שנה משכחת לה, אלא שנה בלא רגלים היכי משכחת לה:

סימן ב

משנה ב"ב דף כ"ז אילן שהוא נוטה לר"ה קוצץ כדי שיהא גמל עובר ורוכבו, רבי יהודא אומר גמל טעון פשתן או חבלי זמורות ע"כ, ושואל בגמרא שיעורא דרבי יהודה נפיש או שיעורא דרבנן נפיש:

סימן ג

הנכנס לבית המנונע יטמא, ושאל חכם אחד נכנס כולו ורק מעט ממנו לא נכנס מהו, ומקשים היכא משכחת לה יכנס כולו ורק מעט ממנו לא נכנס:

סימן ד

חזר החכם ושאל נכנס כל גופו ורק חוטמו לא נכנס מהו, ומקשים היכא משכחת לה יכנס כל גופו ולא יכנס חוטמו, והלא החוטם הוא יוצא ובולט מן הגוף ואדרבה הוא נכנס בראשנה קודם כל האברים:

סימן ה

אחד אכל כזית איסור והשני אכל פחות מכזית איסור והביאום לפני ב"ד, לאחד אמרו לו יתתייב מלקות אחד, ולשני אמרו לו יתחייב חמש מאות מלקיות, ומקשים כיצד משכחת לה דבר זה שהאוכל כזית יתחייב מלקות אחד, ואותו שאכל פחות מכזית יתחייב חמש מאות מלקיות:

סימן ו

אחד אכל מאה והשני ג"כ אכל מאה, והורו ב"ד לזה חייב חמש מלקיות, ולזה חייב חמש מאות מלקיות, היכי משכחת לה זה מאחר דשניהם אכלו מאה:

סימן ז

אדם אחד סיפר שהסופר פלוני כתב היום ארבעה מאות ספרי תורה ולא שיקר ומקשים היכא משכחת לה שלא שיקר דאיך אפשר שיכתוב ארבע מאה ספרי תורה ביום אחד:

סימן ח

איתא בגמרא דבתרא דף י"ט כל דבר שהוא מקבל טומאה אינו חוצץ מפני הטומאה, ולכן קופה מלאה תבן המונחת בחלון רואין כל שאלו נוטלין הקופה ויכול התבן לעמוד שם ה"ז התבן חוצץ בפני הטומאה, ואם לאו אינו חוצץ, ומקשי בגמרא והלא התבן חזי לבהמתו וכל דחזי לא בטיל להיות מחיצה תאמר התירוץ:

סימן ט
יש על התירוץ הזה קושייא וצריך שתאמר אותה מה היא:

סימן י
יפה אמרת אך יש על קושיא זו תירוץ תאמר מה הוא:

סימן יא
יפה תרצת, אך יש על תירוץ זה קושיא ותאמר מה היא:

סימן יב
יפה אמרת אך יש על זאת הקושיא תירוץ תאמר מה הוא:

סימן יג
בגמרא דבתרא דף כ' איתא המלח שהי' בחלון חוצץ בפני הטומאה, ומקשי והא מלח חזי ליה לתבשיל והבשר ולא מבטל ליה ואינו חוצץ, תאמר התירוץ:

סימן יד
יפה תרצת אך יש קושיא על זה התירוץ תאמר מה היא:

סימן טו
יפה תרצת אך יש קושיא על זה התירוץ תאמר מה היא:

סימן טז
בגמרא דבתרא דף קכ"ז איתא שני בנים בכורים א' של ראובן וא' של שמעון ששניהם בכורים לנחלה ונתערבו זע"ז אחר הלידה ולא נודע מי בנו של ראובן ומי בנו של שמעון וכאשר באו אחר מות אביתם לירש נחלתם, לא היו האחים רוצים ליתן נחלה לשום אחד כי זה דוחים אותו על אלה, וזה דוחים אותו על אלה. מה תקנתם:

סימן יז
במשנה דבתרא דף י"ז, השותפין כופין אותו לבנות בית שער לחצר כדי ששומר הפתח יושב שם, ומקשי בגמרא למימרא דבית שער מעלייתא היא והא הוה ההוא חסידא דהוה רגיל אליהו דהוה משתעי בהדי' עבד בית שער ותו לא משתעי בהדי לפי שמפסיק בעניים שצועקין ואין קולם נשמע לבני החצר כדי שיתנו להם:

סימן יח
בגמרא דבתרא דף ס' רבי ינאי הו"ל אילן הנוטה לרה"ר הוה ההוא גברא נמי דהו"ל אילן הנוטה לרה"ר אתו בני רה"ר הוו קא מעכבי עליה, אתא לקמיה דרבי ינאי א"ל זיל האידנא ותא למחר בלילה שדר קצייה להההוא דידיה, למחר אתא לקמיה א"ל זיל חזי אי קוץ דידי קוץ דידך, אי לא קוץ דידי לא תקוץ, ומקשי בגמרא מעיקרא מאי סבר ולבסוף מאי סבר:

סימן יט

בגמרא דמציעא דף וא"ו איתא שלשה שבועות משביעין לשומר חנם שטוען נגנבה, הא' שלא פשע בה, הב' שלא שלח בה יד להשתמש בה, הג' שאינה ברשותו ומקשי בגמרא על שבועה שאינה ברשותו נימא מגו דחשיד אממונא חשיד אשבועתא דהא בזה אתה חושדו שמא אצלו היא וכחש בה:

סימן כ

יפה תרצת, אך יש קושיא על תירוץ זה, מה הוא:

סימן כא

יפה אמרת, ויש תירוץ על זאת הקושיא מה הוא:

סימן כב

יפה תרצת, אך יש קושיא על התירוץ מה היא:

סימן כג

יפה אמרת ויש תירוץ על זאת הקושיא מה הוא:

סימן כד

איתא במציעא דף יו"ד גבי גניבה דכתיב אם המצא תמצא בידו, תניא אין לי אלא בידו גגו חצרו קרקפו מנין ת"ל המצא תמצא מ"מ, ולמ"ד חצר משום שליחות אתרבאי א"כ מצינו שליח לדבר עבירה ואנן קי"ל אין שליח לד"ע, ותרץ רבינא הא דאין שליח לד"ע היכא דהשליח בר חיובא, אבל בחצר דלאו בר חיובא מחייב המשלח, ורב סמא תירץ הא דאמרינן אין שליח לד"ע היכא דאי בעי עביד ואי בעי לא עביד, אבל חצר דבע"כ מותיב בה מחייב שולחו, ושואל בגמרא מאי בינייהו:

סימן כה

יפה אמרת אך יש קושיא על תירוץ הב' של אי נמי ומה היא:

סימן כו

יפה אמרת ויש תירוץ על זו הקושיא ומה הוא:

סימן כז

איתא בגמרא דמציעא דף כ"ז ת"ר אשר תאבד [פרט] לאבידה שאין בה שוה פרוטה, פירוש אשר תאבד שתהא קרויה אבידה ופחות מפרוטה לאו ממון הוא, רבי יהודה אומר ומצאת פרט לאבדה שאין בה שוה פרוטה, פירוש ומצאתה שתהא קרויה מציאה, ושאל בגמרא מאי בנייהו:

סימן כח

בגמרא דמציעא דף כ"ח המוצא אבידה יכריז עליה שלשה רגלים. ואחר רגל אחרון שבעה ימים שצריך לו שלשה ימים עד שילך לביתו אחר שישמע ההכרזה, ואם יבין שנאבד לו צריך לו עוד שלשה ימים עד שיחזור לירושלם, ועוד צריך לו יום אחד להכריז

ולהודיע שאבד לו אבידה ויגיד סמניה, ולכן המוצאה צריך להמתין אחר הרגל שבעה ימים, ואמר רבינא ש"מ כאשר מכריז זה המוצאה צריך להכריז שם האבדה כשיאמר גלימא מצאתי, אבל לא יכריז סתם אבידה מצאתי, ושואלים מהיכא משמע זה לרבינא:

סימן כט

איתא בסנהדרין דף י"ז, בשעה שא"ל הקב"ה למרע"ה אספה לי שבעים איש מזקני ישראל, אמר מרע"ה כיצד אעשה אברור ששה מכל שבט נמצא שנים יתרים אברור חמשה חמשה מכל שבט נמצאו עשרה חסרים, אברור ששה משבט זה וחמשה משבט זה הריני מטיל קנאה בין השבטים ושואלים סוף מה עשה:

סימן ל

רבי חייא בר זרונקי ורבי שמעון בן יהוצדק הוו קא אזלי לעבר שנה בעסייא פגע בהו ר"ל איטפל בהדייהו, אמר איזיל אחזי היכי עבדי עובדא חזיה להההוא גברא דהוה כריב, אמר להון כהן וחורש אמרו לו יכול אגיסטון אני בתוכו, פירוש שכיר קרקע של גוי הוא, תו חזיה להההוא גברא דהוה כסח בכרמי, אמר להו כהן וזמר, אמרו ליה יכול לומר לעקל בית הבד אני צריך, א"ל הלב יודע אם לעקל אם לעקלקלות, ושאל בגמרא הי א"ל ברישא:

סימן לא

אר"א בר צדוק מעשה בבת כהן אחד שזינתה והקפוה חבלי זמורות ושרפוה א"ל מפני שלא היה ב"ד של אותו שעה בקי, ותניא אר"א בן צדוק זכורני כשהייתי תינוק מורכב על כתפו של אבא והביאו בת כהן שזינתה והקפוה חבלי זמורות ושרפוה אמרו לו קטן היית, ואין מביאים ראיה מן הקטן. ואיתא בגמרא אלו הם שני מעשים ואחת ראה בהיותו גדול ושואל בגמרא הי מעשה אמר להו ברישא:

סימן לב

אמר רבא אני אדון ואטהר השרץ ומה נחש שממית ומרבה טומאה טהור שרץ, שאינו ממית ומרבה טומאה אינו דין שיהא טהור ושואלים מה יש דחיה לקל וחומר זה:

סימן לג

איתא במשנה דכריתות פ"ג אמר רבי עקיבא שאלתי את ר"א בעושה מלאכות הרבה בשבתות הרבה מעין מלאכה אחת בהעלם אחד מהו חייב, אחת על כולם או חייב על כל אחת ואחת, אמר לי חייב על כל או"א מקל וחומר ומה נדה שאין בה תוצאות הרבה וחטאות הרבה חייב על כל או"א, שבת שיש בו תוצאות הרבה ומיתות הרבה אינו דין שיהיה חייב על כל או"א ואמרתי לו לא, שם אמרת בנדה שיש בה שתי אזהרות שהוא

מוזהר על הנדה, והנדה מוזהרת עליו, תאמר בשבת שאין בה אלא אזהרה אחת. ויש לעשות לפירכה זו יוכיח תאמר מה הוא:

סימן לד
יש על היוכיח הזה פירכה, ומה היא:

סימן לה
יש על פירכה זו יוכיח, מה הוא:

סימן לו
ביומא דף מ"ג והוציא אותה מחוץ למחנה לא היתה פרה רוצה לצאת אין מוציאין עמה שחורה שלא יאמרו שחורה שחטו, ואין מוציאין עמה אדומה שלא יאמרו שתים שחטו, רבי אומר לא מטעם זה אלא משום שנאמר אותה לבדה ושואלים מאי בינייהו:

סימן לז
ביומא דף פ' טומאת אוכלין כביצה מנ"ל אר"א דאמר קרא מכל האוכל אשר יאכל, אוכל הבא מחמת אוכל ואיזה זה ביצת תרנגולת, ויש על זה קושיא דמקשי בגמרא, ומה היא:

סימן לח
יפה אמרת ויש תירוץ על זו הקושיא, מה הוא:

סימן לט
יפה תרצת אך יש קושיא על זה התירוץ מה היא:

סימן מ
יפה אמרת ויש תירוץ על זו הקושיא מה הוא:

סימן מא
יפה תרצת אך יש קושיא אחרת מה היא:

סימן מב
יפה אמרת ויש תירוץ על זו הקושיא מה הוא:

סימן מג
יפה תרצת אך יש קושיא אחרת מה היא:

סימן מד
איתא ביומא התינוקות אין מענין אותם ביוה"כ, אבל מחנכין אותם לפני במצות, ומקשי בגמרא השתא מפני שנתים מחנכין מפני שנה מבעיא:

סימן מה
אסור להטביל כלי בשבת ויו"ט, אבל אם יעשה בכלי איזה תשמיש שרי ושואלים מה יעשה:

סימן מו

בגמרא דמציעא דף ל"ב, ת"ר פריקה בחנם טעינה בשכר, רש"א זו וזו בחנם מאי טעמא דרבנן דאי ס"ד כר"ש לכתוב רחמנא טעינה ולא בעי פריקה והוה ילפינן פריקה מקל וחומר, אלא ודאי כתב פריקה לומר שהיא בחנם, ושואלים מאי קל וחומר יש בזה:

סימן מז

יפה אמרת אך אמרו בגמרא אם הקל וחומר הוא כך, א"כ נילף מהכא דס"ל לרבנן צער בע"ח הוא מדאורייתא וחזר חכם אחד ודחה זה הילפותא כי אמר אינו מוכרח לעשות זה הקל וחומר אלא יש לעשות קל וחומר אחר א"כ תאמר מה יש קל וחומר אחר בזה:

סימן מח

בגמרא דחו זה הקל וחומר השני תאמר איך דחו אותו:

סימן מט

בגמרא דסוטה דף יו"ד מקשי כתיב וירד שמשון תמנתה אלמא נמוכה היא, וכתיב הנה חמיך עולה תמנתה אלמא גבוהה היא:

סימן נ

יהודה קודם שבא על תמר שאל אותה שמא נכרית עע"ז את, א"ל לאו, שמא אשת איש את א"ל לאו, שמא קיבל בך אביך קדושין א"ל לאו, שמא נדה את א"ל לאו, ושואלין בשלמא על הכל היא יודעת את עצמה ויכולה להשיב לאו, אבל על שאלה שמא קבל אביך קדושין מהיכן יודעת ושמא קבל:

סימן נא

מעשה בס"ת נמצא כתוב בו ויאמר יעקב אל שדי נראה וכו' ותיבות אל יוסף נחסר ונסתפק חכם אם יכול לתקן הס"ת הזה על ידי שימחוק איזה תיבות מקודם ויכתוב ויאמר יעקב אל יוסף בהרווחת מקום שירויח מכח המחיקה שמחק וצמצם הכתב. או"ד לא אפשר לתקוני בהכי משום דאיכא חשש אחר בזה. ושואלים מאי חשש יש בזה דכן הוא דרך הסופרים אם יטעו בחסרון תיבה אחת או שתים למחוק קודם אותה תיבה וכותבים תיבות הנחסרים ע"י הרווחת המקום וצמצום הכתב כי הס"ת אינו צריך לכתבו כסדרן:

סימן נב

בירושלמי מקשי ויהא אדם אסור באשה אשר האם שלה היא אשת איש, בקל וחומר מן אשתו של אדם ושואלין מה הקל וחומר הזה שעושה בתלמוד ירושלמי הנז':

סימן נג

יפה כוונת אך יש על קל וחומר זה פירכה תאמר מה היא:

סימן נד

יפה אמרת ונפרך הקל וחומר הנז', אך חזרו ועשו את קל וחומר הנז' מאשתו של אדם לאסור בת אחרת שהיא באמת מותרת מן הדין וזו הפירכה שאמרת לא תהיה בבת זו, על כן תאמר מה היא הבת הזאת שתאסר מכח קל וחומר הנז':

סימן נה

אח"ז הביאו בירושלמי ראיה לבטל הקל וחמר הנז"ל ולדחותו מכח היתר אחד של נשואין שהוא מפורש בתורה להדיה שאם תעשה קל וחומר הנז' יתבטל זה ההיתר המפורש בתורה כי הפירכה הנז' לא שייך לאומרה באותו נידון המפורש בתורה, ולכן מוכרח אתה לומר דקל וחומר זה בטל הוא ואין לעשותו כלל בשום מקום כי הוא מופרך מדבר המפורש, על כן תאמר מה הדבר הזה המפורש בתורה אשר בו יתבטל הקל וחומר הנז':

סימן נו

בירושלמי סוף מגילה, שאלו תפילין ומזוזה מי קודם כגון אדם שאין לו יכולת לקנות שתיהם רק אחד מהם, שמואל אמר מזוזה קודמת שהיא תדירה יותר, רב הונא אמר תפילין קודם שהוא תדיר יותר, ושואלים מאי טעמא דשמואל דחשב למזוזה תדירה יותר, ומ"ט דרב הונא שחשב לתפילין תדיר יותר:

סימן נז

בירושלמי דשקלים איתא על הנכנס ללשכה לתרום תניא היו מדברים עמו משעה שנכנס עד שעה שהוא יוצא כדי שלא יחשדו אותו שהוא מטמין מעות בפיו, ולכן אינו נכנס לא במלבוש חפות פירוש כפול, ולא במנעל, ולא בסנדל, ולא בתפילין, ולא בקמיע, ומקשי בירושלמי למה מדברין עמו יעשו תיקון אחר להנצל מן החשד שלא יחשדוהו שטמן מעות בפיו, ומתרץ אי אפשר לעשות לו זה התיקון מפני הברכה שחייב התורם לברך על התרומה קודם שיתרום בתוך הלשכה, ושואלין מה זה התיקון שיצילנו מן החשד הנז' שא"א לעשותו מפני הברכה:

סימן נח

בגמרא דבתרא איתא משה בר עצרי ערבא דכתובה דכלתיה הוה, ורב הונא בריה צורבא מרבנן הוה ודחיקא ליה מלתא, אמר אביי ליכא דנזיל דנסביה עצה לרב הונא שיעשה כך וכך ואחר שיעשה כך יחזור ויעשה מעשה אחרת, ובזה יהיה מצוי ביד רב הונא מעות להתפרנס בהם אמרו לו יש סיבה אחת שאם יעשה מעשה הראשנה לא יוכל לעשות מעשה השנית כדי שיהיו המעות מצויים בידו, ואמר אביי בתר עניא אזלא

עניותא ושואלין מה המעשים האלו שנתן אביי עצה לעשותם כדי שיהיו מעות מצויים ביד רב הונא:

סימן נט

בגמרא דשבת דף קמ"ב, נוטל אדם את בנו בחצר והאבן ביד בנו, כיון דהאבן ביד בנו לא חביב האב נוטל האבן, אבל אם יש דינר ביד בנו אסור ושואלין מאי שנא:

סימן ס

בשבת דף ק' איתא ב' כלים שהיה בהם שני משקים, בא אדם ושפך כלי זה בתוך כלי זה, ואח"כ בא טבול יום ונגע באחד מהם לא פסל אלא אותו משקה שנגע בו, ושואלים מאחר ששפך זה בתוך זה הרי נתערבו ביחד ונעשה משקה אחד ואין נבדלים זה מזה כי לח בלח נכלל, ואיך אפשר שיגע טבול יום באחד מהן דוקא:

סימן סא

שנים היו עומדים ברה"י וביד כל אחד מהם קופה מלאה פירות, והוציא כל אחד קופתו מרה"י לרה"ר, אך שניהם לא הוציאו כל הקופה כולה אלא הוציאו חציה וחצי השני עודנו ברה"י, ובאו לפני ב"ד לשאל על מעשים אלו שעשו ולאחד אמרו לו פטור ולאחד אמרו לו חייב, ושואלים איך יתכן זה כיון דשניהם לא הוציאו כל הקופה כולה, ממה נפשך אי אזלי בתר קופה דלא הוציאו אותה כולה יהיו שניהם פטורים, ואי אזלי בתר פירות שהם בחצי הקופה שיצא לר"ה, א"כ שניהם יהיו חייבים:

סימן סב

אם יש חתיכת פת תחובה בשמי קורה, צריך להביא סולם קודם פסח ולהורידה ואסור שתשאר בפסח שם אע"פ שהיא גבוהה הרבה והוא מבטל החמץ, אבל אם יש ככר בבור עמוק אין צריך להביא סולם כדי שירד לבור ויוציאנו ויבערנו ורק מבטלו, ודיו, ושואלים מאי שנא:

סימן סג

אמרו בגמרא דפסחים יזהר האדם שלא יבשר רע, על כן אם הלך למקום אחד ובחזרתו משם שאלו אותו אנשי עירו כיצד הוא זרע החטים באותו מקום אם הוא רע לא יאמר להם רע, אלא יאמר להם דבר אחד שיהיו מבינים מדבריו שזרע החטים לא טוב, וכן אם אביו נפטר ושאלו אותו עליו אם הוא חי לא יוציא דיבה בפיו לומר שנפטר, אלא יאמר דבר אחר שיהיו מבינים ממנו על אביו איך הוא, ושואלים מה יאמר:

סימן סד

חכם אחד נכנס לסוכה ראה הסכך גבוה הרבה, אמר שמא הסכך הזה הוא למעלה מעשרים אמה דפסולה לכו ומדדו אותה בקנה, וקמו שנים ומדדו כל אחד בקנה אחד, והמדידה של האחד יצאה עשרים אמה פחות טפח, והמדידה של חבירו יצאה עשרים

אמה יתר טפח והכשיר החכם את הסוכה, ושואלים איך הכשיר וסמך על מדידה של זה ושמא זה טעה והאמת כמדידה שנמצאת יתירה טפח, ולכן צריך למדוד מחדש עוד הפעם:

סימן סה

שני כיסים בתוכם בשר חתומים בשני חותמות שהביאם גוי לישראל מישראל ממקום אחר, והחכם ראה חותמות של שניהם טובים, ועכ"ז התיר כיס אחד מהם ואסר כיס השני, ושואלים מאתר ששניהם החותמות טובים למה אסר אחד והתיר אחד:

סימן סו

ראובן היה לו על שמעון שטר חוב במאה דינרים וגם יש לשמעון על ראובן שטר חוב במאה דינרים, והגיע זמן הפרעון של שניהם אין אומרים יעכב זה מלוה של חבירו בשביל מלוה שהלוהו, אלא ב"ד יורדין לנכסי כל או"א ומגבין לאותו שכנגדו את חובו, והקשו בגמרא הפוכי מטרתא למה לי זה יעמוד בשלו וזה יעמוד בשלו מאחר שהחוב שוה והגיע זמן הפרעון של שניהם:

סימן סז

שנים היו יושבים על כסאות בחדר אחד והיה שלחן באמצע החדר ועל השלחן כיס דנרים, ונכנס אדם אחד לחדר ולקח הכיס מעל השלחן ויצא, והם לא ידעו שזה גנב את הכיס אלא חשבו דבעה"ב שלח אותו להביאו לו, ואח"ך בא בעה"ב ליקח הכיס ולא מצאו ושאל מאלו השנים היושבים על הכסאות מי לקח הכיס ויאמרו לו פלוני נכנס ולקחו וחשבנו שאתה שלחת אותו, והלך אצל אותו אדם ותבע הכיס וכיחש ואמר להד"מ, וקבל עליו אצל הדיין וכיחש והביא עליו העדים ההם והעידו שהם ראו שנכנס ולקח הכיס ויצא, וטען אותו אדם, שקר הם מעידים איך אפשר שאכנס לגנוב את הכיס בפניהם והלא הם שנים יכולים להעיד עליו ויתחייב ומה הועיל בגניבתו, ויאמר הדיין רואה אני את דבריו של זה דלפי אומר קשה להאמין שזה יכנס ויקח הכיס בפני שני עדים שיעידו עליו אח"כ ויאמרו העדים לדיין כו"כ היה מעשה, וכששמע הדיין דבריהם שככה דעתו והאמין שדברי העדים אמת וכפתו ביסורין והודה, וצריך לדעת איך שככו העדים דעת הדיין להאמין לדבריהם ובאיזה אופן הוה עובדא:

סימן סח

אחד שאל מרבו השערות של האדם מהיכן גדלים מעיקרן או מסופם, אמר לו עשה להם כך וכך ותדע מהיכן גדלים, ושואלים מה אמר לו לעשות לברר הדבר הזה.

סימן סט

אחד הלך עם שני משרתים שלו במדבר והיו המשרתים מתפרנסין משל רבם ובאמצע הדרך נתכעס האדון עם משרת אחד ואסר את מאכלו על המשרת, אח"כ נתחרט כי הוא מדבר שמם ואין לו לזה מה יאכל ואם לא יתן לו האדון ימות ברעב ואין שם שלשה שיעשו לו התרה כיצד יעשה:

סימן ע

ראובן ושמעון נשתתפו בעסק אחד, קם ראובן וחלק שלא בפני שמעון ושלח החצי לשמעון הלך שמעון וקבל לפני רב פפא, איך זה חלק שלא בפני, וא"ל רב פפא אין לך עליו טענה של כלום, לשנה אחרת חזרו ונשתתפו וקם שמעון וחלק שלא בפני ראובן והלך ראובן וקבל על שמעון על שחלק שלא בפניו ופסק רב פפא שאין חלוקת שמעון כלום וצריך לחלוק בפני ראובן, ושואלים איך בראשנה זיכה את ראובן ובשניה פסק להפך.

סימן עא

אמרו במשנה דברכות פ"א בש"א בערב כל אדם יטה ויקרא ובבוקר יעמוד ויקרא שנאמר בשכבך ובקומך, ובה"א כל אדם קורא כדרכו או בקימה או בישיבה או מהלך, ולמה נאמר בשכבך ובקומיך בשעה שבני אדם שוכבין ובשעה שבני אדם עומדין, וא"ר טרפון פעם אחת בא בדרך והטה באמצע הדרך כדי לקרות כסברת ב"ש דסברי בערב יטה ויקרא וסיכן בעצמו מפני הלסטים א"ל חביריו כדאי היית לחוב בעצמך שעברת על דברי ב"ה. ומקשים מהא דאמרינן התם מעשה ררבי ישמעאל וראב"ע שהיו מסובין במקום אחד והיה רבי ישמעאל מוטה וראב"ע זקוף, וכיון שהגיע זמן ק"ש של ערבית הטה ראב"ע כדי לקרות ק"ש וזקף רבי ישמעאל, ואיך ראב"ע יעשה כן והלא אמרו לרבי טרפון כדאי היית לחוב בעצמך שעברת על דברי בית הלל, ומאי שנא הא מהא:

סימן עב

אמרו בגמרא דברכות פ"ג, רב גידל הוה רגיל דאזיל ויתיב בשערי טבילה, אמר להו הכי טבילו והכי טבילו, אמרו לו רבנן לא מסתפי מר מיצה"ר, אמר להו דמיין באפי כי קאקי חוורי, רבי יוחנן הוה רגיל דהוה אזיל בשערי טבילה אמר כי סלקן ואתיין בנות ישראל מן נהרא ליסתכלן בי דלהוי להו זרעא שפירי כוותי גמירי כוותי, א"ל רבנן לא מסתפי מר מעינא בישא, אמר להו אנא מזרעא דיוסף קא אתינא דלא שלטה ביה עינא בישא, ומקשים למה לא אמרו לרבי יוחנן כמו שאמרו לרב גידל לא מסתפי מר מיצה"ר:

סימן עג

אחר היה לו לכלוך על בשרו מחמת מכה, וא"ל הרופא שירחוץ בחמין במים חמין ולא בצונן והיה זה ביום השבת ושאלו לחכם אם מותר להחם מים על ידי גוי ואסר, וקם אחד ולקח קיתון מים צוננין בידו ואחר שעה הביא אותם ואמר הא לכם מים חמין לרחוץ בהם, והוא לא יצא מפתח הבית כדי שנאמר הביא חמין שחמם הגוי לצרכו, א"ל איך חממת המים בשבת כי אפילו גוי לא היה אצלם בבית, אמר להם בהיתר חממתי ועל הוראת חכם עשיתי ושואלים איך אפשר להיות דבר זה:

סימן עד

אחר היה לו חצי ככר של חטים וככר שלם של שעורים, שאל לחכם אחד על איזה מהם יברך המוציא, אמר לו על חצי ככר של חטים, ושאל לחכם אחר וא"ל שיברך על ככר של שעורים, וזה השואל נתחכם מדעתו וקיים דברי שניהם, ושואלין איך קיים דברי שניהם וגם החכמים במאי פליגי:

סימן עה

מלך הניח שני שומרים לפרדס שלו אחד חיגר יאחד סימא, והיה לו בפרדס אילן שיש בו כותבות ולעת ערב לא מצא הכותבות, ושאל לסומא היכן הכותבות אמר לו וכי הוא יש לו עינים לראותן כדי שיקחם מן האילן, ושאל לחיגר א"ל וכי יש לו רגלים לילך כדי שיביאם מן האילן כיון דרגליו קצוצים, סוף דבר חייב המלך את שניהם בכותבות וגזר לענותם וליסרם, ושואלין והלא כל אחד השיב תשובה נצחת ואיך נתחייבו בדין:

סימן עו

ראובן תבע לשמעון בפני ב"ד שחייב לו אלף ות"ק דינרים והביא עד א' שהעיד על ת"ק ועד אחד העיד על ת' ועד אחד העיד על ש' ועד אחד העיד על ר' ועד אחד על מאה, ושמעון כפר בכל ופסקו ב"ד שחייב שמעון לשלם לראובן ת"ר וישבע שבועה דאורייתא על מאה, כי שורת הדין הוא עד אחד מחייבו שבועה דאורייתא ועל זה הפס"ד שואלין והלא אין מוציאין ממון על פי עד אחד ואיך חייבוהו לשלם ת"ר, ועוד שואלין איך פסקו הדין שישבע שבועה דאורייתא על מאה דוקא והלא ראובן טוענו באלף ות"ק, והוא משלם ת"ר ונשאר שמונה מאות שיש לו בהם עד אחד, וצריך שישבע על השמנה מאות:

סימן עז

שנים העידו על אחד לפני הדיין שלא בפניו איך ראו שגנב קב מלח מן החנווני הסמוך לפתח ביתו והכניסו לביתו וישלח הדיין תכף את שמש ב"ד לחפש ביתו ויחפש ולא מצא מלח כלל, וזה טוען עתה שהעדים העידו עליו שקר ורוצה שיעשו בהם משפט כי השמש נכנס וחפש ולא מצא כלום, ויש עדים שהיו יושבין אצל הפתח ולא ראו שיצא

מביתו כדי שנאמר לקחו מביתו והוליכו לבית אחר, גם מעידים שלא יצא שום אדם מביתו, ולכן מוכרח לומר שהעידו שקר, והעדים השיבו תשובה נצחת על טענתו זאת, תאמר מה השיבו וצדקו דבריהם:

סימן עח

ראובן היה לו קנקן אחד שיש בו שכר לבן וקנקן שיש בו שכר אדום, וערב זב"ז ביום השבת על השלחן לפני חכם אחד שהיה מסב שם, וא"ל החכם אסור לעשות כן שיש דין צובע במשקין, א"ל ראובן והלא בשבת שעבר ערבתי זה בזה לפניך ולא אמרתי לי כלום, אמר לו שאני הא מהא, ומה שעשית בשבת שעברה הרי זה מותר, תאמר מה היה הפרש בין זל"ז:

סימן עט

אריב"ל תשעה ועבד מצטרפין למנין עשרה לקדיש וקדושה. מיתיבי מעשה בר"א שנכנס לבית הכנסת ולא מצא עשרה ושחרר עבדו והשלימו לעשרה, שחרר אין לא שחרר לא, ואי אמרת עבד מצטרף אמאי שחרר. תאמר מהו התירוץ:

סימן פ

אחד היה מהלך עם עבד שלו בשיירה במדבר ונתכעס על עבדו והיתה אבן גדולה לפניו ונשבע שיזרקנה עליו, אח"כ נתחרט כי הבין אם יזרקנה עליו ימות, כיצד יעשה בשביל שבועתו, כי אין יהודים עמו כדי שיעשו לו התרה:

סימן פא

אומרים הרב רבי אליעזר חזן ז"ל נפטרה אשתו באו בני אדם אצלו לדבר עמו שישא אשה, אמר להם א' ב' ג', הא' אפחד ממנו, והב' אינה ראוייה לי, והג' מואס אני, תאמר מה כונתו בדברים אלו:

סימן פב

אמרו בגמרא אין משכירין בתים בירושלים לעולי רגלים, וגם המטות אין משכירין אלא נכנסין עולי רגלים לבתים וישנים על המטות בחנם, ומקשה בשלמא בתים אין משכירין מפני שירושלים לא נתחלקה לשבעים אלא היא של כל ישראל, אבל המטות הם של בעלי בתים היושבים בירושלים וממונם הוא, למה לא יקחו שכר, תרצו משום הערמה, תאמר מה ערמה יש בזה:

סימן פג

שני ככרות קטנים שהיו שוים במשקל נתנו אותם לשני בני אדם כל אחד אכל ככר אחד, אך אחד מהם ברך ברכה אחרונה ואחד לא בירך, ושואלין אם הם שוים במשקל גם זה חייב לברך, אם יש בככר שיעור ואם אין בככר שיעור איך יברך אחד מהם:

סימן פד
אחד בא לב"ד לחלוץ לחמותו שהיא אמה של אשתו, תאמר איך היה מציאות זו שהאלמנה יחלוץ לה חתנה:

סימן פה
זכר ונקבה נולדו תאומים, ויהי היום ותאמר הנקבה לאחיה הזכר אני גדולה ממך וצריך אתה לכבדני, אמר הזכר אשאל לאמי אם אמת את גדולה ממני, והלך ושאל לאמו באיזה שנה נולדתי אני ובאיזה שנה נולדה אחותי, אמרה לו תאומים אתם ואתה הבכור שיצאת לעולם קודם אחותך, הלך אצל אתותו אמר לה תאומים אנחנו ולא עוד אלא אני הבכור שיצאתי תחלה איך תאמרי שאת גדולה ממני, אמרה לו תאומים אנחנו ואתה בכור ואעפ"כ אנו גדולה ממך. ושואלים איך יתכן דברי הבת:

סימן פו
כתוב בש"ע אה"ע סי' מ"ח אמרה האשה לאחד קדשתני והוא אומר לא קדשתיך, הוא מותר בקרבותיה והיא אסורה בקרוביו. והקשה בלחם משנה אם איירי שנתן לה גט, א"כ אסור בקרובותיה, ואם לא נתן לה גט כיון שאמרה קדשתני אסורה לכל העולם, ולמה אמר אסורה בקרוביו:

סימן פז
היכן מצינו דבר שאין אוכלין אותו ואין מריחין אותו ואין תופסים אותו, ועכ"ז מברכין עליו:

סימן פח
היכן מצינו דבר שאין נהנין ממנו לא באכילה ולא בשתיה ולא בריח ולא בראיה שלא נתפס ולא נראה, ועכ"ז יש עליו ברכה:

סימן פט
היכן מצינו דבר שעתה מחבבין ומנשקין אותו ואחר שעה מואסין בו וזורקין אותו ואע"פ שלא נשתנה ולא הסריח, אלא עודנו כדמותו וצלמו:

סימן צ
היכן מצינו אדם אוכל ב' ככרים ואינו חייב לברך ברכת המזון, ואחד אוכל רביע ככר ומברך בהמ"ז:

סימן צא
היכן תמצא חדר אחד שאם תרצה לפתחו מניחים אותך ואם תרצה לסגרו אוסרים לך:

סימן צב
היכן תמצא אדם מתפלל בשבת חמש תפילות:

סימן צג
היכן תמצא אדם מתפלל תוך כ"ד שעות ששה תפילות:

סימן צד
היכן תמצא שאסור לבן לעשות טובה לאביו:

סימן צה
היכן תמצא פת שאפאו ישראל ואין בו שום איסור לא מחמת תולעים ולא מחמת נדר, ועכ"ז אסור לאכול אותו הפת.

סימן צו
היכן תמצא אשה אחת צריכה ארבעה גיטין וחליצה אחת אע"פ שלא נתקדשה אלא לאדם אחד דוקא:

סימן צז
איך תמצא אוכל אחד אם אוכלים אותו יהיו אסורים לאכול אחריו כל מין אי כל שיהיה, הן בשר הן חלב הן פירות הן מזונות, כל מין אוכל שיהיה אסור:

סימן צח
אשה אחת יהודית עברה בשוק מצאה תינוק אחד אמרה לו שלום עליך אחי בן אמי, כיצד שלום אביך אח בני, ושואלים היכא משכחת לה כזאת בישראל:

סימן צט
מי זה שהוא מצוי בכל דבר שבעולם הדומם וצומח וחי בלתי מדבר וחי מדבר וגם בימים גם ברוחות גם באויר גם בשמים ובכל אשר בהם:

סימן ק
ראובן נכנס יום שבת לתוך חדר שלו כדי ליטול כר אחד משם לישב עליו, והיה שם שני כרים אחד מהם היה מונח עליו כיס של מעות, ואחד מהם לא היה מונח עליו שום דבר, והיה עם ראובן חכם אחד, והורה לו שיקח הכר שיש עליו המעות ויטלו והמעות טפלות, ולא יטול הכר שאין עליו מעות ושום מוקצה, ומקשים אדרבה צריך שיטול הכר שאין עליו מוקצה:

סימן קא
ארז"ל עצים שנשרו מן הדקל לתוך התנור ביו"ט מרבה עליהם עצים מוכנים ומבטלם, ומקשים א"כ למה ארז"ל בשמן הנותר מליל שמיני של חנוכה דאסור להוסיף עליו לבטלו משום דהוקצה למצותו:

סימן קב
ארז"ל שמן הנותר מליל שמיני של חנוכה עושה לו מדורה ושורפו דאסור ליהנות ממנו דהוקצה למצותו, ומקשים מאי שנא מעצי סוכה ונויה דשרי אחר [החג] ליהנות בהם:

סימן קג
הרמב"ם ז"ל בפ"א מה' גניבה כתב אסור לגנוב כל שהוא מן התורה, וכתב הרב המגיד ז"ל דין זה מפורש בסנהדרין דף נ"ז וכו' ומקשים דהא בהלכות גניבה פ"א נמי כתב

הרמב"ם דאסור לגנוב כל שהוא דין תורה, וכתב הרב המגיד טעמא משום דחצי ביעור אסור מן התורה ואמאי לא כתב טעם זה דחצי שיעור:

סימן קד

א"ר יוחנן הללויה תיבה אחת ואין נחלקת לשתים דהיינו הללו יה אלא נכתבת הללויה, ורב אמר אני ראיתי ספר תהלים של דודי רבי חייא וכתוב בו הללויה בשתי תיבות, ויש כאן קושיא מהיכא נודע זה לרב, אם ראה אויר ביניהם שמא הסופר שלא במתכוין עשה כן ולאו אדעתיה:

סימן קה

ארז"ל במשנה נותנין לבתולה י"ב חודש משתבעה הבעל כדי להכין תכשיטיה, ואמרו בגמרא מנ"ל, דכתיב תשב הנערה אתנו ימים או עשור, וא"ר חסדא ימים שנה, וכה"א ימים תהיה גאולתו, עשור עשרה חודשים, ומקשים דילמא ימים כפשוטן שהם שני ימים:

סימן קו

שאל רבי ישמעאל את רבי עקיבא אני יודע כי נחום איש גם זו היה דורש כל אתין שבתורה, בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ מאי דריש ביה, א"ל אם נאמר שמים וארץ הייתי אומר שמים וארץ שמותיו של הקב"ה הן, ועכשיו שאמר את השמים ואת הארץ, למדנו שמים שמים ממש וארץ ארץ ממש, והקשה על זה [ה]דרשה קושיא אחת תאמר מה היא:

סימן קז

יפה כוונת על הקושיא, אבל תאמר מה הוא התירוץ של קושיא זו:

סימן קח

כלי שיש בו מחלוקת ח"א צריך טבילה בברכה, וח"א אין צריך טבילה וחכם אחד הורה לשואל שיטבילו בלא ברכה משום דקי"ל ספק ברכות להקל, מה יעשה תיקון לדבר זה לצאת י"ח, מאן דסבר שצריך לו טבילה וברכה:

סימן קט

איתא בגמרא דערוכין דף ס"ד ע"ב, מעשה בר"ג שהיה רוכב על החמור והיה מהלך מעכו לכזיב, והיה רבי אלעאי מהלך אחריו, מצא גלוסקין בדרך אמר לו אלעאי טול גלוסקין מן הדרך, מצא נכרי אחד, א"ל מגבאי טול גלוסקין הללו מאלעאי, נטפל לו רבי אלעאי, א"ל מהיכן אתה, א"ל מעיירות של בורגנין, ומה שמך מגבאי שמי, כלום הכירך ר"ג מעולם, א"ל לאו. באותה שעה למדנו שכיון ר"ג ברוה"ק, ושלשה דברים למדנו באותה שעה למדנו שאין מעבירין על האוכלין, ולמדנו שהולכין אחר עוברי דרכים, ולמדנו שחמצו של נכרי אחר הפסח מותר בהנאה ע"כ. והנה כאן יש קושיא פשוטה עומדת על אם הדרך, תאמר מה היא.

סימן קי

יפה אמרת זו היא הקושיא, ויש תירוץ על הקושיא, תאמר מה הוא:

סימן קיא

תנן האומרת טמאה אני לך אינה נאמנת שמא עיניה נתנה באחר, ומקשים א"כ גם האומרת גרשתני לא תהיה נאמנת שמא עיניה נתנה באחר, תאמר מה היא התירוץ:

סימן קיב

יפה תרצת, אבל יש מקשים על זה התירוץ והלא אפשר שיגרשנה בגט על תנאי שאם היא טמאה כאשר אמרה ה"ז גט, ואם לאו אינו גט, והשתא אם היא משקרת נמצא עודנה א"א, ואם תנשא כל ימיה בעבירה. תאמר תירוץ על קושיא זו:

סימן קיג

בגמרא דבתרא דף נ"ו ע"ב אמרינן ע"פ שנים עדים יקום דבר דבר ולא חצי דבר למעוטי שנים אומרים אחת בגבה ושנים אומרים אחת בכריסה דלא מהני, ומקשים על זה מהא דאמרינן שם, הרי שאכלה שנה ראשונה בפני שנים ושניה בפני שנים, דאמרינן דמהני חזקה ואמאי מהני והלא זה נמי הוי חצי דבר:

סימן קיד

כך הוא התירוץ, אך יש עוד תירוץ אחר על זה, תאמר מה הוא:

סימן קטו

איתא בגיטין דף וא"ו ע"ב, ועוד הא רבי אביתר, הוא דאסכים מריה על ידיה, דכתיב ותזנה עליו פלגשו, רבי אביתר אמר זבוב מצא לה, רבי יונתן אומר נימא מצא לה ואשכחיה רבי אביתר לאליהו זכור לטוב ואמר ליה מאי קא עביד קב"ה א"ל עסיק בפלגש בגבעה, ומאי קאמר א"ל אביתר בני כך הוא אומר יונתן בני כך הוא אומר א"ל ח"ו ומי איכא ספיקא קמי שמייא א"ל אלו ואלו דברי אלהים חיים הן זבוב מצא ולא הקפיד נימא מצא והקפיד. א"ר יהודה זבוב בקערה, ונימא באותו מקום זבוב מאיסותא ונימא סכנתא, איכא דאמרי אידי ואידי בקערה זבוב אונסא, וטמא פשיעותא ע"כ. והקשה הרא"ש ז"ל מאחר דאמר טמא מצא והקפיד, א"כ הרי הסכים טפי על ידי רבי יונתן ומאי ריבותיה דרבי אביתר דקאמר עליה דאסכים מאריה על ידיה:

סימן קטז

איתא במגילה דף י"ב, ביום השביעי כטוב לב המלך ביין אטו עד השתא לא טב לביה בחמרא, אמר רבא יום השביעי שבת היה, ומקשים איך נתרצה קושית הגמרא בדברי רבא:

סימן קיז

איתא בגמרא דסוטה דף לג לא חלק הכתוב מקום בין חטאת לעולה שלא לבייש עוברי עבירה, כלומר לא קבע לשחיטת חטאת מקום בפ"ע שלא ידעו שהיא חטאת ומתביש, ומקשי בגמרא ולא והא איכא דמים דם חטאת למעלה ודם עולה למטה, כלומר והרי יש סימן אחר לידע ולהכיר שהיא חטאת, מפני שדם חטאת נותנו למעלה מחוט הסיקרא דכתיב על קרנות. ובעולה לא כתיב על קרנות והוא נותן דמים למטה מחוט הסיקרא. תאמר התירוץ:

סימן קיח

חזר והקשה בגמרא והא איכא סימן אחר שהעולה מביא אותה כשב שהוא זכר, אבל החטאת מביא אותה כשבה שהיא נקבה, ובזה יכירו שהיא חטאת דאין עולה באה נקבה. תאמר התירוץ:

סימן קיט

חזר והקשה הא תינח אם מביא חטאת כבשה, אבל אם מביא שעירה הרי זו ניכרת. תאמר התירוץ:

סימן קכ

המגרש את אשתו ואמר לה הרי את מותרת לכל אדם על מנת שלא תנשאי לפלוני, רבי אליעזר מתיר וחכמים אוסרים, והקשה רבי טרפון לרבי אליעזר והלא זה גורם לעקור מצוה מן התורה ושואלין מה מצוה גורם לעקור בזה:

סימן קכא

הקשו לרבי טרפון מה בכך, והלא נמצא כהאי גוונא בדבר אחד דגורם לעקור מצוה זו מן התורה, ולא קפדינן. תאמר היכן נמצא כזאת:

סימן קכב

נענה רבי עקיבה והקשה לרבי אליעזר והלא בדבר זה אפשר שהבנים שהיו כשרים ונשאו נשים והולידו בנים אח"כ יהיו הבנים ממזרים הם ובניהם אשר ילדו, ושואלים איך אפשר שיהיה דבר זה שבתחלה יהיו הבנים כשרים, ואח"כ יהיו ממזרים:

סימן קכג

בגמרא עשו פירכא לקושיא זו של רבי עקיבה תאמר מה היא:

סימן קכד

נענה רבי יוסי הגלילי והקשה לדברי ר"א היכן מצינו אסור לזה ומותר לזה, האסור אסור לכל והמותר. מותר לכל, ודחו בגמרא לקושיא זו של רבי יוסי הגלילי, ואמרו שמצינו כזאת, תאמר מה הוא:

סימן קכה

ת"ר ה"ז גיטך ע"מ שתנשאי לפלוני ה"ז לא תנשא לא לו ולא לאחר, לו לא תנשא שמא יאמרו נשותיהן נותנין במתנה, ולאחר לא תנשא משום דבעיא לקיומי לתנאה. ומקשים הא אפשר דמנסבה היום ומגרשא למחר ומקיימא לתנאה, דהא אתמר קונם עיני בשינה היום אם אישן למחר, וא"ר נחמן יישן היום ואין חוששין שמא יישן למתר. תאמר תירוץ על זה:

סימן קכו

חדר אחד לא היה בו כי אם דבר אחד והנה שני אנשים מבחוץ מדברים על אותו דבר הנמצא בו, אחד מהם אמר הריני נזיר שלא יש בחדר זה מין פ' אלא יש מין פ' וחברו אמר הפך ממה שאמר זה כי אמר הריני נזיר שלא יש בחדר זה מין פ', אלא יש בו מין פ' דהיינו היפך דברי חברו בשני הצדדין כי על מין שאמר חבירו יש הוא אמר לא יש, ועל מין שאמר חבירו לא יש הוא אמר יש. אח"כ הביאו את הדבר ההוא שהיה בחדר הנז' בפני ב"ד וגם שני האנשים האלה עמדו לפני ב"ד ופסקו ב"ד ההלכה ששניהם יהיו נזירים, והנה שואלים איך יתכן להיות ששניהם נזירים מאחר שכל אחד אמר הפך דברי חבירו בשני צדדין, ולכן מוכרח שאחד מהם דבריו בטלים ושקר הם ולא תחול עליו הנזירות:

סימן קכז

יש בא ביאה אחת על בתו וחייב עליה שש חטאות בשביל ששה מיני איסורים שיש בה, ושואלים איך ימצא כך:

סימן קכח

שאלו להזקנים ברומי אם אין רצונו להקב"ה בע"ז למה אינו מבטלה, אמרו להם אלו לדבר שאין צורך לעולם בו היו עובדין היה מבטלו אלא הרי הם עובדין לחמה ולבנה ולכוכבים ולמזלות וכי יאבד עולמו מפני השוטים, אמרו להן א"כ יאבד דבר שאין בו צורך לעולם ויניח דבר שצורך העולם בו והשיבו להם תשובה על זה. תאמר מה השיבו:

סימן קכט

איך תמצא חנוני אחד יביא סל מלא תרמוסים או תמרים לשוק למכרם ויהיו נגזלים כולם ממנו ואינו יכול להוציא בב"ד.

סימן קל

אחד אמר למשרת שלו עלה לעליה וראה אם יש שם אדם, עלה וירד ויאמר לו יש שנים, אמר לו חבירו לא כי אלא שלשה יש, וקפץ ונשבע זה שלא יש אלא שנים וגם זה נשבע שיש שלשה ושואלים ודאי אחד מהם נשבע לשקר ואיך יתכן זה שישבע אדם שבועה על שקר במלתא דעבידא לאתגלייא, וגם על חנם שאין לו בזה הנאה:

סימן קלא

עקביא בן מהללאל העיד ד' דברים של הלכה ששמע וקבל מרבותיו הראשונים וחלקו עליו חביריו החכמים באומרם שהם קבלו להפך ובשעת פטירתו אמר לבנו בני עשה בארבעה דברים אלו כמו שאמרו חבירי ולא תעשה כמו שאמרתי אני. א"ל בנו א"כ אתה למה לא עשית כאשר אמרו הם, והשיב לבנו תשובה המתיישבת על הלב, תאמר מה השיב לבנו:

סימן קלב

נכרי מבטל ע"ז שלו ושל חבירו, כיצד מבטלה קטע ראש אזנה ראש חוטמה ראש אצבעה או פחסה אע"פ שלא חסרה בטלה, פחסה ר"ל מעכה בקורנס עד שהעביר צורת פניה, אבל רקק בפניה או השתין בפניה גררה וזרק בה את הצואה, ה"ז אינה בטלה וכנז' במשנה דע"ז פ"ד. ושואלים למה לא בטלה ברקיקה וכיוצא והלא ביזה אותה ומאי שנא מקטע וכו':

סימן קלג

מקשים על זה התירוץ, מאי שנא מע"ז העומדת על הביב, פירוש חריץ עשוי בקרקע להוציא שופכים לרה"ר והכל משתינים לפניה דבטלה ואינה חשובה ע"ז מפני שנוהגים בה מנהג בזיון:

סימן קלד

אמרו חכמים בהמה טהורה טריפה שנשחטה השחיטה מטהרתה מידי נבילה ואינה מטמאה, ומקשי התנא והלא מצינו בבהמה טמאה שאין השחיטה מטהרת אותה, דכתיב כל הנוגע בהם יטמא להביא בהמה טמאה שלא תטהרנה שחיטתה והיא מטמאה משום נבילה אחר שחיטתה, וא"כ השתא יש לומר בהמה טמאה אסורה באכילה, ובהמה טהורה טריפה אסורה באכילה, מה בהמה טמאה אין שחיטתה מטהרתה, אף טריפה אין שחיטתה מטהרתה, ושואלין מה יש להשיב על הלימוד הזה:

סימן קלה

חזר ואמר לו טול לך מה שהבאת, דלפי האי טעמא דידך טריפה מן הבטן מנין לך דשחיטה מטהרתה:

סימן קלו

שנים שהעידו על אחד שחלל שבת והתרו בו ולא קבל סוקלין אותו על פיהם ואע"פ שהוא מכחיש אותם, אבל שנים שהעידו על אחד שאכל חלב בשוגג לחייבו חטאת והוא מכחישם אין מחייבין אותו חטאת על פיהם, ומקשים אם השנים הביאוהו למיתה חמורה לא כל שכן שיביאוהו לקרבן הקל, ומה טעם יש בזה.

סימן קלז

אשה שילדה צריכה להביא קרבן יום אחד ושמונים ללידתה וככתוב בתורה, ואם זו שילדה נקבה היה עובר אחר במעיה ולא ילדה זה העובר עם הנקבה אלא נשאר בבטנה והפילה אותו קודם אחד ושמנים יום אין צריכה להביא קרבן על לידתו דסגי לה בקרבן זה שתביאנו יום אחד ושמנים על לידה הראשונה, ואם הפילה אותו ביום אחד ושמנים צריכה להביא קרבן גם על הלידה השנית הזאת, ואם הפילה אותו בליל אחד ושמנים ב"ש פוטרים אותה מן הקרבן על לידה שניה, וב"ה מחייבין ואמרו ב"ה לב"ש מאי שנא מאם ילדה אותו ביום דחייבת בקרבן שני:

סימן קלח

אמרו להם ב"ה והרי אם הפילה ביום אחד ושמונים שחל להיות בשבת מודים אתם שחייבת בקרבן שני על לידה זו:

סימן קלט

עדים כתבו שט"ח על שמעון לראובן ומסרו בידו, והניחו ראובן בחיקו והלכו ביחד העדים וראובן לטייל חוץ לעיר ובחזרתם בקש ראובן את השטר ולא מצאו בחיקו, ויאמר לעדים צריכין אתם לכתוב לי שטר אחר כי לפניכם הנחתי השטר בחיקי והלכנו ביחד לטייל ולא זזה ידכם מידי רגע, ועתה איני מוצא אותו, בואו אתם ג"כ וחפשו בבגדי ותראו, ובודאי שנפל ממני. אמרו לו אעפ"כ צריכין אנחנו ליקח רשות מן ב"ד והלכו ביחד לפני ב"ד ולא נתנו להם רשות. ועוד נזדמן מעשה אחרת ושאלו העדים מן הב"ד ונתנו להם רשות לכתוב שטר חדש. תאמר למה בראשנה לא נתנו רשות ובעובדא שניה נתנו רשות:

סימן קמ

הקשו הצדוקים לחכמים איך אתם אומרים עבדים שהזיקו אין אדונם חייב בתשלומין, והלא האדם שהזיקה בהמתו חייב לשלם ככתוב בתורה, כי יגח שור וכו', והשתא ומה הבהמות שאדונם אין חייב בהם מצות, הרי הוא חייב בנזקם, עבדים שאדונם חייב בהם מצות אינו דין שיהא חייב בנזקן ואיך תאמרו פטור:

סימן קמא

ראובן מצא שט"ח בדרך וכתוב בו שלוה שמעון מן לוי סך כו"כ, וכתוב בו ששעבד לו חצר פ' שיש לו בשביל חוב זה שאם לא פרעו יגבה מן החצר וחתומים ב' עדים כדת וכהלכה, ושמע לוי בדבר זה של מציאת השטר ויאמר לראובן תן לי השטר כי ממני נפל, וא"ל ראובן שמא פרוע הוא ומן שמעון נפל, א"ל נלך אצל שמעון ותשאל אותו וראה מה יאמר, והלכו אצל שמעון ויאמר אני עדיין לא פרעתי השטר ומן לוי נפל, אמר ראובן

אעפ"כ נלך לב"ד, ונראה מה יאמרו והלכו לב"ד ואמרו לראובן לא תתן השטר לא לזה ולא לזה עד שנברר הדבר, ושואלין מה נשאר לברר מאחר ששמעון הלוה מודה שלא פרע ומן לוי נפל.

סימן קמב

מי שהיה ישן בדרך ולא ידע שחשכה בליל שבת שהישן לא קנה שביתה, ויש לו ארבע אמות לכל רוח, ונזדמן פעם אחת שהיו שלשה בני אדם ישנים בדרך, ולא ידעו שחשיכה ויקם אחד מהם וישאל לחכם אם מותר הוא ליקח סעודתו וילך במקום חבירו ויאכל עמו ביחד, א"ל החכם אתה מותר לילך אצל השנים ותאכל עמהם וכן השנים יכולים לבא אצלך להביא סעודתם לאכול עמך, אבל הם אינם יכולים לילך זה אצל זה כלל, ושואלים מי הוא זה מן השלשה הנז' שהתיר לו החכם בכך ואסר על חביריו ואיך היה הענין שלהם:

סימן קמג

מי שיש לו קן עופות ורוצה לשחוט מהם ביו"ט אינו יכול ליטול אותם ביו"ט אא"כ הזמין אותם מערב יו"ט שיעמוד ויאמר זה וזה אני נוטל, ואמרו במשנה אם זמן בעיו"ט עופות שחורים בקן אחד שלא היו אלא עופות שחורים, וזימן את כולם, וביו"ט כשבא ליטול מצא אותם לבנים, ה"ז אסור ליטול דודאי אותם השחורים שזמן פרחו לעלמא ואלו הלבנים אתו מעלמא והרי הם מוקצים שלא זימנם, ומקשי בגמרא פשיטא ולמאי אצטריך לאשמעינן הא, מאחר שזימן שחורים ומצא לבנים:

סימן קמד

אמרו במשנה זמן שלשה בתוך הקן שלא היו בו אלא שלשה, ובא ביו"ט ומצא שנים דוקא הרי אלו מותרים, ולא חיישינן שמא השלשה שזמן פרחו והלכו ואלו השנים חדשים דאתו מעלמא. ומקשים על זה מדין מעות מעשר שני, דאם יש לו שני מאות זוזים ממעות מעשר שני שצריך להעלותם לירושלים לאכלם שם, ועדיין לא העלם והניחם בתיבה, ובא אח"ז ליקחם ומצא שיש שם מנה אחת דסברי חכמים זה המנה שמצא הם מעות חולין דאמרינן אותם המאתים של מעשר שני לקח אותם והצניעם במקום אחר, והביא מנה של חולין והניח במקומם ושכח מה שעשה, על כן זה המנה היא חולין וצריך לחפש על המאתים של מעשר שני היכן הניחם, הרי דלא אמרינן שמא מן המאתים של מעשר שני נטל מנה ונשאר מנה, אלא אמרינן כל המאתים ניטלו מתיבה זו וזו המנה היא חדשה ממעות חולין, ואילו הכא גבי עופות לא אמרינן כן, אלא אמרינן אחד מן השלשה שזמן פרח ונשארו שנים:

סימן קמה

אמרו בגמרא, אמר רב בא וראה כמה קשה גירושין שהרי התירו לדוד ליחד עם אבישג השונמית ולא התירו לו לגרש אחת ולישא אבישג. ויש כאן קושיא לסברת הרמב"ם ז"ל שפסק המלך נושא י"ח נשים לבד פלגשים, למה לא לקח את אבישג בתורת פלגש ואין כאן איסור יחוד:

סימן קמו

יפה תרצת אך עדיין יש קושיא אחרת במאמר הנז' דמנ"ל דקשים גרושין דילמא הא דלא גרש אחת מנשיו משום שלא לעגן בנות ישראל, כי אשת המלך אסורה לכל העולם משום דאין להשתמש בשרביטו של מלך:

סימן קמז

איתא במדרש נשיא אחד ליום נשיא אחד ליום, מכאן שחנוכת הנשאים דחי שבת. והוא תמוה. ופירש הגאון רבי חיים ז"ל ע"פ מ"ש רז"ל אותו היום שהוקם המשכן היה ראשון בשבת ראשון בחודש ע"כ, וצריך אתה לפרש איך יתפרש המדרש הנז' בהקדמה זו:

סימן קמח

איתא בגמרא דזבחים דף י"ב אמר עולא א"ר יוחנן אכל חלב והפריש קרבן והמיר דת וחזר בו הואיל ונדחה ידחה, אתמר נמי א"ר ירמיה א"ר אבהו א"ר יוחנן אכל חלב והפריש קרבן ונשתטה וחזר ונשתפה הואיל ונדחה ידחה, ושאל בגמרא אמאי אצטריך רבי יוחנן לאשמעינן האי הלכתא בתרתי המיר ונשתטה, יאמר חדא מנייהו ושמעינן לאידך מיניה:

סימן קמט

איתא במתניתין דזבחים דף ל"ב קבל בימינו ונתן לשמאלו יחזיר לימינו וכשר, קבל בכלי קודש ונתן לכלי של חול יחזיר לכלי קודש, ומקשינן בגמרא אמאי אצטריך תנא לאשמעינן תרתי, בשלמא דין כלי חול מדין השמאל לא ילפינן דהוה אמינא שאני שמאל דאית לה הכשר ביום הכפורים שנוטל המחתה בימינו ואת הכף בשמאלו, אבל כלי חול אין להם הכשר בעבודה כוליה שתא אימא כל שנתן לכלי חול נפסל ואין לו תקנה להחזירו לכלי קודש, אבל דין שמאל מדין כלי חול שפיר ילפינן, וא"כ לתני דין כלי חול שיש לו תקנה, וילפינן דין שמאל מכל שכן:

סימן קנ

איתא במתניתין דזבחים פ"ח כל מיני קדשים יכולים להתערב זע"ז ולא יהיו ניכרים, חוץ מן החטאת והאשם שאין מתערבין זע"ז, כי נכרים הם מפני שהחטאת נקבה והאשם זכר, ומקשי בגמרא פסח ואשם נמי לא מיערב כי פסת בן שנה הוא ואשם בן שנתים:

סימן קנא

איתא במנחות דף ה' ת"ר כתיב בן הבקר להוציא את הטריפה, ומקשי בגמרא למה לי קרא להוציא את הטריפה והלא הטריפה לא תקרב מקל וחומר ומה בעלת מום שמותרת להדיוט אסורה לגבוה, טריפה שאסורה להדיוט אינו דין שאסורה לגבוה ומביא הגמרא דבר יוכיח לזה הקל וחומר, תאמר מה הוא:

סימן קנב

חזרו בגמרא ודחו זה היוכיח תאמר מה יש לדחות:

סימן קנג

חזרו בגמרא ועשו יוכיח אחר תאמר מהו:

סימן קנד

דחו בגמרא זה היוכיח ועשו יוכיח אחר וחזרו ועשו עוד יוכיח אחר, ודחו שני יוכיחות אלו מטעם אחד. תאמר מה הם שני יוכיחות אלו:

סימן קנה

חבורה של תמשה בני אדם יושבים במקום אחד, ענה אחד מהם ונדר עצמו בנזיר, ענה הב' ואמר ואני, ענה הג' ואמר ואני, ענה הד' ואמר ואני, ענה החמישי ואמר ואני, ושאלו פי החכמים על הדבר הזה ואמרו כולם נעשו נזירים כיון שהראשון פירש הנזירות והם אמרו ואני, אע"פ שלא זכרו הנזירות בפיהם נעשו נזירים. הלך אחד מן החמשה ההם ועשה התרה לפני החכמים והתירו לו דייקא והשאר נשארו בנזירותם, חזר והלך עוד אחד מן החמשה ההם ועשה התרה והתירו לו, ואמרו החכמים להנשארים כולכם מותרים, ושואלין למה בהתרה של אותו האיש שבא בראשנה לא הותרו כולן אלא הוא לבדו, ובהתרה של האיש הזה שבא באחרונה הותרו כולן:

סימן קנו

איתא במשנה דן את הדין זיכה את החייב וחייב את הזכאי מה שעשה עשוי וישלם מביתו, ואמרו בגמרא אינו חייב לשלם אא"כ נשא ונתן ביד, אבל לא נשא ונתן ביד פטור משום דגרמא בנזקין פטור. ומקשי בגמרא בשלמא חייב את הזכאי משכחת לה נשא ינתן ביד, אלא זיכה את החייב היכי דמי, אי דאמר ליה פטור אתה, והא לא נשא ונתן ביד, ותרצו בגמרא על זה תאמר מה הוא:

סימן קנז

איתא במשנה החשוד על הבכורות דהיינו שחשוד להטיל מום בבכור אין לוקחין ממנו צמר, אבל לוקחין ממנו טוי ובגדים, דלא חיישינן שהביא זה מצמר הבכור דכיון דצריך טרחא בטויה לא הוה טרח ביה דסבר אי שמעו ביה רבנן מפסדו ליה מיניה, וכן החשוד על השביעית אין לוקחין ממנו פשתן, אבל לוקחין טוי ואריג, ומקשי בגמרא השתא טוי

זבנינן בגדים מבעיא, והא משעה שנטוה אשתרי, ועוד מקשי השתא טוי זבנינן ארוג מבעיא דהא בא לכלל טוי קודם:

סימן קנח

שני כהנים באו לפני חכמים וכל אחד יש בידו בכור ובו מום, וראו החכמים דהמומין של שניהם הם מומין גמורים, אך לאחד התירו לו לשחטו, ולחבירו אמרו אע"פ שזה מום גמור כיון שהביאו לבדו ואין אחר עמו להעיד עליו שנפל מאיליו, הכהנים חשודין הם להטיל מום ואין נשחט על פיו, ושואלין והלא גם חבירו שהתירו לו לשחטו כהן היה והביאו לבדו ואין אחר עמו להעיד:

סימן קנט

בהמה תמימה של קרבן שנפל בה מום קבוע תפדה ותנא לחולין, אבל נולד בה מום עובר אינה קריבה ואינה נפדית, ויש מיני מומין שאינם נודעים לנו אם הם מומין קבועים או מומין עוברים, כגון חורוור שהוא מין חולי שיהיה טפין לבנות בעין, וכן המים היורדים בעין, ואלו נבדוק אותם על ידי רפואה שמאכילים אותם במשך שמונים יום, ואם עשו להם זו הרפואה במשך שמונים יום ע"פ התנאים הצריכים לה ולא נתרפאו, אז נתברר בזה שהם מומין קבועים בודאי ואז בהמת הקדשים הזאת תפדה ותצא לחולין, ושאל פנחס אחוה דמר שמואל משמואל שאם אכלה הרפואה הזאת כפי כל תנאיה במשך הימים ולא נתרפאת, אם חשבינן לזה המום דין קבוע למפרע, או"ד השתא אחר גמר זמן הרפואה, מכאן ולהבא הוי מום קבוע, ומקשי הגמרא מאי נ"מ בבעיא זו בין אם נחשוב לזה מום מקודם או מעתה:

סימן קס

אמרו בברייתא השותפין שחלקו אחד נטל עשרה צאן ואחד נטל תשעה צאן וכלב, כל העשרה צאן שכנגד התשעה וכלב אסורין לגבוה דאסור להביא מהם קרבן דהוי מחיר כלב, ואותם התשעה אשר עם הכלב מותרין, ומוכיח בגמרא מכאן דאין ברירה, דאם יש ברירה לברור חד מנייהו לבהדי כלב, והנך לשתרי, כלומר שנוטל אחד במחיר כלב ואוכלו והשאר מותרין לגבוה, אלא ודאי לא אמרינן יש ברירה, ואח"כ דחו זו ההוכחה דלעולם יש ברירה, והברייתא איירי במציאות דלא אפשר למשרי בהכי, תאמר מה היא:

סימן קסא

תנן במסכת שבת, העני עומד בחוץ ובעה"ב בפנים פשט העני את ידו לפנים ונתן לתוך ידו של בעה"ב, העני חייב משום דעביד עקירה מרה"ר והנחה ברה"י, וכן גבי פשט בעה"ב את ידו לחוץ וכו', ומקשים בגמרא והא בעינן הנחה על גבי מקום ארבעה על ארבעה, וליכא, כי יד האדם שהניח החפץ עליה אינה ד' על ד', ותרצו כגון שהיתה

סמוכה לארץ למטה משלשה טפחים דהויא כקרקע. ומקשים בגמרא והא במתניתין העני עומד תנן וכיון שהוא עומד, א"כ מוכרח שידיו גבוהות מן הקרקע הרבה ותרצו לקושיא זו, תאמר מה הוא:

סימן קסב

תנן היה קורא בשבת בראש הגג שהוא רה"י ונתגלגל הספר מידו לרשות הרבים והגיע לאויר עשרה טפחים התחתונים שהם רה"ר אסור לגללו אצלו ומקשי בגמרא והא לא נח ואמאי אסור להיות גוללו אצלו ומתרץ הגמרא על זה, תאמר מה הוא:

סימן קסג

אמרו במשנה דיבמות יש נשים שהם אסורות לבעליהם, אבל מותרות ליבמיהן שיכולים האחים של מת ליבם אותם אחר מיתת הבעלים תאמר מה הם ואיך:

סימן קסד

איתא במתניתין דקדושין האשה נקנית כסף, בש"א היינו בדינר ובשוה דינר, ובה"א בפרוטה ובשוה פרוטה, ומקשה בגמרא מאי טעמייהו דב"ש והלא פרוטה ממון גמור הוא, ומתרץ רבי זירא לפי שהאשה מקפדת על עצמה ואינה מתקדשת בפחות מדינר ומקשו א"כ אי פשטה ידה וקבלה פרוטה בתורת קדושין הכי נמי דלא הוו קדושין א"ל אי פשטה וקבלה מודו ב"ש דהוו קידושין כיון דראתה וקבלה וכי פליגי ב"ש היינו אם קדשה בלילה דלא ראתה ולהכי ס"ל דאם היה פחות מדינר אינה מקודשת דמסתמא מקפדת דלא להתקדש בפחות מדינר ועוד אמרו מציאות אחרת באופן דלא שייך לומר סברה וקבלה תאמר מה היא:

סימן קסה

רבי עקיבה אומר קרקע כל שהוא קונים עמה נכסים דהיינו מטלטלין שאין נקנים אלא במשיכה אבל אגב קרקע נקנים אפילו שלא משך, ויליף בגמרא ש"מ מהא דמ"ש דנקנים המטלטלין אגב קרקע לא בעינן שיהיו צבורים אלא אע"פ שעומדים במקום אחר, יכול להקנות אגב קרקע בכל מקום שהם. יען דאי אמרת בעינן שיהיו צבורים באותה קרקע הנה קרקע כל שהוא למאי קני כלומר כמה מטלטלין יוכל לצבור בתוכה, ואמר רב שמואל בר ביסנא אימא לך לעולם בענין צבורים והכא בקרקע כל שהיא מוכר לו מחט שנעץ בתוכה מחט ואותה מחט היה מוכר לו עם הקרקע, ומקשי רב יוסף וכי הוצרך התנא לטרוח להשמיענו קנייני מחטין ומה חשיב זה שיהיו נצרכים לקנותו אגב קרקע תאמר מה תירוץ יש לקושיא זו של רב יוסף:

סימן קסו

איתא בכתובות מסתברא מעשה ידיה של הבת הן קטנה הן נערה הם של אביה, דאי ס"ד לאו דאביה הם אלא זכי ליה רחמנא לאביה למסרה לחופה בלבד כדכתיב את בתי נתתי לאיש הזה, היכי מצי מסר לה והא קא מבטל לה ממעשה ידיה דהא אותו היום שהוא מוסרה לחופה אינה עושה מלאכה ומתרץ רב אחאי כגון דמסר לה בליליא דאינו זמן עסק ואינה עושה מלאכה ותרץ עוד שני אופנים בזה. תאמר מה הם:

סימן קסז

תנן כל המומין הפוסלים בכהנים פוסלים בנשים ומקשי א"כ ריח הפה למה פוסל בנשים דאם האשה יש לה ריח רע בפה שלה הרי זה מום ואינו פוסל בכהנים דמי שיש לו ריח הפה אינו פסול לעבודה, תאמר מה הוא התירוץ:

סימן קסח

הקשו בגמרא למה לא תקנו הלל בפורים ותרץ רב נחמן קריאת המגילה היא במקום ההלל ורבא תירץ משום דהנס היה שיצאו ממות לחיים ולא יצאו מעבדות לחירות ולא שייך ההלל באותו היום דבהלל אומרים הללו עבדי ה' והם עודם הוו עבדי אחשורוש, ומקשים מאי נפקותא איכא בדין בין טעמו של רב נחמן לבין טעמו של רבא:

סימן קסט

א"ר הונא ג' שנים של חזקה שאמרו בעינן שאכלן רצופות ויעידו העדים בכך, ומקשי בגמרא א"כ חזקת בתים היכי משכחת לה דהא בתים ביממא ידעי העדים ובליליא לא ידעי, דבשלמא בשדות אין דרכן לעשות מלאכה בלילה ולהכי כשמעמיד עדים על מלאכת ימים של שלשה שנים ה"ז חזקה, אבל בתים שדרך לדור שם גם בלילות והוא אינו יכול להביא עדים שראוהו דר בלילות, והו"ל שלש שנים מפוזרות שזה שכנגדו יטעון שלא היית דר בלילה ויש על זה תירוץ תאמר מה היא:

סימן קע

הקשה על זה רב יימר הני נוגעין בעדות הם:

סימן קעא

אמרו בגמרא דבתרא דף צ"ב המוכר שור לחבירי ונמצא נגחן, רב אמר ה"ז מקח טעות, ושמואל ס"ל יכול המוכר לטעון טענה אחת דלא יש בזה מקח טעות תאמר מה היא הטענה:

סימן קעב

כתיב עין תחת עין. וארז"ל הכונה שישלם ממון דמי העין תחת העין דאין אתה יכול לומר עין ממש שיסמא אותה משום שהתורה אמרה משפט אחד יהיה לכם כלומר משפט

השוה לכולכם ואי אמרת הכי אין יכולים לקיים משפט השוה לכולכם תאמר למה אין יכולים לקיים משפט שוה:

סימן קעג

אמרו בגמרא דע"ז דף יו"ד, א"ל אנטונינוס לרבי בעינא דימלוך אסוירוס ברי במקומי, ובעינא שתהיה עיר טבריה בת חורין שלא תתן מם לעולם מפני שהיה בה חכמים הרבה והוא היה אוהב את החכמים, ואם אומר לגדולי רומי על שני דברים אלו אין מקיימים אלא דבר אחד כי כן תכסים מלכותם, אם המלך שואל לעשות דבר אחד הפך נימוס המלכות יקימו דבריו, ואם שואל על שני דברים לא יקיימו ולכך רצה עצה על דברים אלו מן רבינו הקדוש איך יעשה ורבינו הקדוש הגיד לו עצתו ברמז שהביא אדם אחד והרכיבו על חברו ומסר ביד העליון עוף ואמר לאותו אדם התחתון שיאמר לזה העליון שיפריח העוף מידיו, ובזה הבין העצה שצריך לעשות לקיים שני דברים ההם. תאמר איך למד עצה מדבר זה שעשה לפניו:

סימן קעד

איתא במשנה מי שהיה ביתו סמוך לעבודת אלילים, שהיה כותל זה שלו מכותלי בית ע"ז שהבית עצמו נעבד אם נפל כותל זה אסור לבנותו שאם בונהו ה"ז כבונה כותל לע"ז, כיצד יעשה כונס בתוך קרקע שלו ארבע אמות ובונה הכותל, ומקשי בגמרא אם יהיה כונס בתוך קרקע שלו. ובונה ה"ז קא מרווח לע"ז, כי אותם הארבע אמות שעוזב אותם מקרקעו הנה הם נעשו בכלל בית ע"ז וקא מרווח לה מקום שלה, ומתרץ הגמרא כגון דעביד לאותם הארבע אמות בית הכסא ואינו עוזב אותם, ומקשי איך יעשם בית הכסא והלא צריך לה מחיצה בינה לבית ע"ז משום צניעות, ומתרץ על זה שני תירוצים, תאמר מה הם:

סימן קעה

שתי גיגות זו על גב זו שהם סמוכות זו לזו וקרקע האחת גבוה ואותה שאצלה קרקעיתה נמוך, והירק בנתיים דהיינו שהוא יוצא בזקיפת הגבוה, רבי מאיר אומר הירק הוא של עליון, ורבי יהודה אומר הירק של תחתון, צריך שתאמר מה טעם יש לדברי רבי מאיר, ומה טעם יש לדברי רבי יהודה.

סימן קעו

שני עדים ראו ב' שוורים רודפים אחר שור ונכנס ביער ונגחוהו שם וראו ששור אחד בלבד שנגח, אך לא ידעו מי הוא השור שנגח, והעידו כך בב"ד וגבו ב"ד דמי הנזק ונתנו לבעל השור, ונזדמן מעשה כזאת פעם אחרת והעידו העדים דאחד מן השורים נגח, אך

אין יודעים מי הוא השור שנגח ולא גבו ב"ד לבעל השור את נזקו, תאמר מאי הפרש איכא בין האי עובדא להאי עובדא דנראה דשוים הם בעניינם:

סימן קעז

מלמד אחד היו לפניו ארבעה תלמידים שאל את האחד אם תוציא מן העשרה ארבעה כמה ישאר, א"ל ששה ויכהו המלמד על הלחי, שאל את הב' אם תוציא מן העשרה ארבעה כמה ישאר, והשיב ישאר תקע"א ונתן לו חתיכת מתוק להורות שהשכיל, ושאל מן הג' כנז' והשיב ישאר רצ"ז ויתן לו ב' חתיכות של מתוק להורות שהשכיל יותר מן הב', ושאל מן הרביעי כנז' והשיב ישאר עשרה וששה ויתן לו שלשה חתיכות מתוק להורות שהשכיל יותר מכולם, וצריך שתפרש למה הכה את הראשון, ולאותם השלשה לכל אחד כבדו יותר על אשר לפניו, ואיך ענין הנשאר הזה אשר נשתנה אצל כל או"א:

סימן קעח

איתא במשנה דשבועות פרק ג' איזו שבועת שוא נשבע לשנות את הידוע לאדם, אמר על העמוד של אבן שהוא של זהב, ועל האיש שהוא אשה. ועל האשה שהוא איש, יש כאן דקדוק פשוט, תאמר מהו:

סימן קעט

יפה כונת כי זה הוא הדקדוק, אך יש לזה שני תרוצים, תאמר מה הם.

סימן קפ

אמרו במשנה דסנהדרין פ"ד עד אחד, מעיד בשנים בחודש, ועד השני מעיד בשלשה בחודש עדותן קיימת, אבל עד מעיד בשלשה בחודש ואחד מעיד בחמשה בחודש עדותן בטלה, תאמר מה הפרש יש בין הא להא:

סימן קפא

ראובן טען שנתחייב לו שמעון באלף זוז ביום פ' במקום פ' לפני עדים פ' ופ', ובאו עדים אלו והעידו כדבריו, ושמעון הודה שנתחייב לראובן אלף זוז באותו היום באותו מקום, אך הביא עדים והזימו את עדי ראובן שאמרו להם עמנו הייתם במקום פ' ביום פ' שהוא רחוק הרבה מאותו מקום, וע"פ הזמה זו נתחייבו העדים של ראובן בב"ד ליתן לשמעון מאתים זוז, ושואלין איך אפשר להיות דבר זה לחייב העדים מכח הזמה והלא שמעון הודה לראובן שנתחייב לו באותו היום אלף זוז, ונמצא דהעדים לא הפסידו אותו כלום בעדותן, ועוד זה החיוב של מאתים זוז מאן דכר שמיה הכא:

סימן קפב

אחד נשא אשה ואחר שנשאה הלכה לעיר אחרת ויהי היום אמרו לו שנפטרה אשתו ונשא אחותה של זו, וגם כן אחר שנשאה הלכה לעיר אחרת והגידו לו שנפטרה גם זו, והלך ונשא אחותה של זו, ואחר שנשאה הלכה לעיר אחרת, והגידו לו שגם זו נפטרת,

ונשא אחותה של זאת, ואח"כ נודע שלא מתה שום אתת וכולם באו לפניו חיים והלך אצל החכמים שיורו לו איך יעשה, והחכמים התירו את הראשנה, ואת השלישית ואת החמישית שישארו אצלו, ויהיו לו לנשים ואסרו לו את השנית ואת הרביעית, תאמר איך אפשר להיות שיהיו רק השנים אסורות והשאר מותרות, והלא האדם כיון שנשא אשה אסור באחותה כל זמן שהיא בחיים, ואם קדשה ונשאה אין קדושין תופסין בה והרי נחשבת אצלו כאשה נכרית, ואם בא עליה, הרי היא כזונה בעלמא, ואין לו בה שום שייכות:

סימן קפג

אחד היה מהלך בדרך ומצא כיס אחד בתוכו שלשה שטרות של הלואה, ובא ושאל בבית המדרש למי יתן אותם למלוה או ללוה, והורו לו שיתנם למלוה, אח"כ ביום אחר ג"כ מצא כיס אחד בתוכו שלשה שטרות, ושאל ג"כ בבית המדרש למי יחזיר, ואמרו לו שיחזיר ללוה תאמר למה במציאה הראשנה אמרו שיחזיר למלוה, ובשניה אמרו שיחזיר ללוה:

סימן קפד

ראובן היה נשוי לשתי נשים לאה ורחל ומת בלא בנים, הנה מן הדין אם ירצה שמעון אחיו ליבם או לחלוץ סגי ליבם או לחלוץ לאחת מהם, והשנית מותרת להנשא לעלמא אחר יבום או חליצה של חברתה, והנה נזדמן ששמעון רוצה לחלוץ, אך אינו רוצה לחלוץ לרחל אלא ללאה, והב"ד לא רצו בכך אלא רוצים שיחלוץ לרחל, ואח"ז נזדמן מעשה אחרת כיוצא בזה ורצה היבם לחלוץ לאחת מהם והב"ד לא הקפידו עליו אלא הניחו לו לעשות כרצונו לחלוץ לאיזו שירצה, תאמר מה היה הפרש בין מעשה זו לבין מעשה זו:

סימן קפה

אמרו בגמרא דבתרא דף קס"ז, דאם באה האשה. רחל בת יעקב, לכתוב שובר לבעלה יהודה בן שמעון עבור כתובתה צריך שהעדים החותמים בשובר יכירו שם הבעל, דהיינו שידעו שזה הבעל של האשה רחל בת יעקב שמו יהודה בן שמעון מפני דחוששין לערמה, והנה מדין זה למדו שגם בבע"ח אם בא המלוה ראובן בן יעקב לכתוב שובר על שם הלוה יהודה בן שמעון לא די שיכירו העדים את המלוה בלבד אלא צריך שיכירו העדים, שזה הלוה הוא יהודה בן שמעון באמת. והנה חכם אחד עשה חילוק בין הא להא שאין ללמוד דין בע"ח הנז' מדין האשה תאמר מה יש לחלק, דנראה לכאורה דומין זה לזה, וכמו שיש לחוש לערמה כאן כן יש לחוש כאן:

סימן קפו

ראובן נתרצה להלוות לשמעון סך כו"כ לזמן כו"כ, והלך שמעון וכתב שט"ח על שם ראובן בסך הנז' לזמן כו"כ כאשר נתרצה ראובן, ואח"כ ראובן חזר בו ואינו רוצה ליתן, ופסק מרן ז"ל בש"ע סי' ט"ל סעיף י"ז, דאע"פ שנתברר לב"ד שהשטר חוב הזה נכתב מדעת ראובן אפ"ה יכול ראובן לחזור בו, ואין שמעון יכול לכפותו להלוות לו, ומקשים דהא בסי' רל"ח גבי שטרי מכר פסק מרן ז"ל דאם נכתב השטר שראובן מכר לשמעון בית פ' בסך כו"כ, ועתה רוצה הלוקח לחזור בו הנה אם נתברר שהשטר נכתב מדעת הלוקח דאינו יכול לחזור בו וחייב ליתן המעות לראובן, ויקח הבית, ומאי שנא הא מהא:

סימן קפז

מי שבלה שטר חובו, והרי הוא הולך להמחק מעמיד עליו עדים שראו המחיקה ובא לפני ב"ד, והם עושים לו קיום, דהיינו שכותבים לו שטר אחר ואומרים אנחנו ב"ד פ' ופ' ופ' הוציא פב"פ שטר נמחק לפנינו וזמנו ביום פ' ועדיו פ' ופ', וצריך שיכתבו בפירוש שקרעו שטר הראשון, דאל"כ. פסול הוא דחוששין שמא ילך בב"ד אחר ויגבה ויחזור (וינכה) [ויגבה] וכנז' בש"ע סי' מ"א סעיף א' ע"ש, ומקשים אם לא כתבו הב"ד בפירוש שקרעו השטר הראשון אמאי פסול והלא קי"ל לב"ד טועין לא חיישינן, וא"כ הכא נמי נימא לא חיישינן לב"ד טועין, ובודאי לא כתבו לו הקיום, אא"כ קרעו שטר הראשון:

סימן קפח

על דין הנז' הקשה הרב ב"ח ז"ל, אכתי אם בא המלוה לגבות בשטר קיום זה שלא כתבו הב"ד בפירוש שקרעו שטר הראשון, אמאי פסלינן ליה משום חששה הנז' נימא ליה ללוה שיפרע ויקבל שובר מן המלוה על פרעון שט"ח זה, והשתא ליכא למיחש להפסד המלוה, שאם יכתוב שטר אחר בב"ד אחר יוציא הלוה את השובר:

סימן קפט

בגמרא דב"ק מקשי למאן דמחייב את השורף שטר של חבירו מכח דינא דגרמי, אי איכא עדים שראו את השטר שנשרף לכתוב ליה שטרא אחרינא ויגבה בו מן הלוה, דקי"ל מי שנשרף שטר חובו ויש לו עדים שנשרף כותבים לו שטר אחר (וינכה) [ויגבה] בו ואי דליכא עדים מנא ידעו ואיך יתחייב השורף, ותרצו במאמינו, ועל זה מקשים אמאי נדחק לאוקמי במאמינו, הא אפשר לאוקמא כגון שיש עדים, ואפ"ה אינו יכול לגבות מן הלוה בזה השטר החדש שיעשו לו, ולהכי מתחייב השורף מדינא דגרמי. תאמר איך אפשר זה להיות שלא יוכל לגבות מן הלוה, ועכ"ז השורף יתחייב:

סימן קצ

איתא בש"ע ח"מ סי' מ"ב סעיף י"ב, שטר שכתב בו סלעים, מלוה אומר חמש ולוה אומר שתים נותן לו שתים ונשבע לו היסת על השאר, והקשה הגאון בתומים שם ס"ק ט"ו דהא בסוף פרק השואל אמרו האי מאן דמשאיל לחבריה מרא לרפוק בו פרדיסא הרי זה רפיק ביה כל פרדיסי דאית ליה, והקשו התוספות הא אמרינן ארעא ודקלי יהבינן לך, אין לו אלא שנים, ותרצו לחלק בין מכר לשאלה דחוזרת דבמכר אין סברה לומר שמכר כל קרקעות שלו ע"ש, והקשה הגאון הנז' דלפ"ז כאן בשטר הלואה שכתב סלעים אמאי אמרינן דיהיב ליה שתים והלא בהלואה אפשר לומר שלוה ממנו הרבה שהוא דבר החוזר, ומאי שנא מדין מרא הנז' דאמרינן רפיק ביה כל פרדיסי דאית ליה, ולא אמרינן שתים דוקא:

סימן קצא

כפי הנראה ממ"ש בש"ע בענין כתיבת שטרי חוב הוא שצריך שיזהר הסופר שלא יכתוב הסך מן מספר שלש עד עשר בסוף שיטה דחוששין לזיוף, ואם נזדמן לו בסוף שיטה אם אפשר לכתוב באופן דלא אפשר לזייף הנה מה טוב ואם לא אפשר לו לתקן הדבר ישנה הלשון של הסך במקום שאפשר לשנות, ואז לא יהיה חשש כלל. הגד נא לי מה היא החששה של הזיוף ההוא, ומה הוא תיקון הראשון לבטל הזיוף הנז', ומה היא הסבה שלא יוכל לפעמים לעשות התיקון הזה, ומה הוא תיקון השני שכתבנו בשינוי הלשון:

סימן קצב

כתב מור"ם בהגה"ה סימן מ"ט, אם שני יוסף בן שמעון יש בעיר אחת ואחד מהם אביו מת, וכתבו העדים בשטר הודה לפנינו יוסף בן שמעון נר"ו, הוי סימן כי נר"ו קאי על שמעון, וזה קאי על יוסף שאביו חי, וכתב הש"ך ז"ל דאין מכאן ראיה וסימן כלל, די"ל הך נר"ו מוסב על יוסף הלוה, אבל לא על אביו שמעון ואפשר כי שמעון אביו מת הוא, והביא ראיה מיהושע בן יהוצדק הכהן הגדול דלא הוה יהוצדק כה"ג כי אם יהושע, וכתב עליו הגאון אורים ותומים דלא היה צריך להביא ראיה לזה מן הנביאים כי אם מן התורה שמשם יש ראיה כזאת, תאמר מה היא:

סימן קצג

ראובן יש לו שט"ח על שמעון במנה ואמר עשו לי שנים מחמשים חמשים או שיש לו שנים מחמשים חמשים, ואמר עשו לי אחד של מנה, אין שומעין לו דאסור לשנות אלא ברצון הלוה, וכתב רי"ו ז"ל דמרצון שניהם כותבין, והקשה הגאון או"ת ז"ל דמרצון שניהם מאיזה זמן יכתבו אי מזמן ראשון, היכי מצו לכתוב כיון דעשו שליחותן וכתבו

שטר מעליא, ואי מזמן שני פשיטה דמרצון שניהם כותבין דדל שטר ראשון, אם שניהם רוצים לכתוב מהיום שטרות לאלף כותבין:

סימן קצד

מי שהיה כותב מכתב לחבירו בין השמשות וכתב היום י"ח לספירת העומר אם יצא י"ח בכתיבה זו ואין צריך לברך על הספירה של אותה הלילה דכתיבה כדבור דמי, או"ד כותב הרי הוא כמהרהר וקי"ל הרהור לאו כדיבור דמי, ויש שהביא ראיה לפשוט ספק זה ממ"ש בש"ע יו"ד סי' רכ"א סעיף יו"ד מי שנשבע או נדר שלא ידבר עם חבירו יכול לכתוב לו כתב, אלמא כותב לאו כמדבר ויש דחו ראיה זו, תאמר מה הוא:

סימן קצה

אם מכר ראובן לשמעון אסורי הנאה וקבל הדמים וידע הלוקח שהם אסורי הנאה כתב הרא"ש ז"ל, דאמרינן נתן הדמים במתנה, כיון דידע שזה הוא אסורי הנאה והקשה בית שמואל סי' כ"ח, מאי שנא מדין הלוקח מחבירו שדה גזולה שאינה שלו והכיר הלוקח שאינה שלו ועתידין הבעלים להוציאה מידו, דקי"ל כרב דס"ל על המעות לא נתנם במתנה אלא בתורת פקדון, דהיינו בהלואה, ויש חילוק בין הא להא, תאמר מהו:

סימן קצו

נסתפק הרב משנה למלך אם קטן יכול לקדש, אשה גדולה שיחולו הקדושין עליה אחר שתגדיל, ויש מי שרצה להביא ראיה לפשוט ספק זה ממ"ש הרשב"א ז"ל דגדול המקדש הקטנה שיחולו לאחר שתגדל דחשיבי קדושין, וה"ה הכא ויש חילוק בזה, תאמר מה הוא:

סימן קצז

הרב חיד"א ז"ל נסתפק בעדים שבאו לב"ד, ואמרו שביד אדם פ' מעסק פ' מזמן פ' מסך פ' אותם החתימות אשר משמותינו הם חתימותינו, והלכו להם אי תסגי בהא לקיים השטר ע"פ זה ולכתוב עלי' הנפק, או"ד דאין לעשות קיום באופן זה, משום דאיכא למיחש לערמה. תאמר מה חשש של ערמה יש בזה:

סימן קצח

יפה אמרת, אך אפשר למצוא איזה שטר דלא שייך ביה חששה זו, תאמר איך הוא:

סימן קצט

יפה אמרת דחששה ההיא לא שייכה בזה השטר, מיהו איכא חששה אחרת של ערמה, תאמר מה היא:

סימן ר

פסחים דף ח', א"ר אמי כל אדם שיש לו קרקע עולה לרגל וכל מי שאין לו קרקע אינו עולה לרגל, וכתב הרב הצל"ח ז"ל אי אמרינן דרבי אמי סבר כמ"ד קנין פירות לאו כקנין

הגוף דמי אז אין הגר חייב לעלות לרגל דלא משכחת לה שיהיה לגר קרקע, אבל אי אמרינן דס"ל קנין פירות כקנין הגוף דמי אה"נ משכחת לה שיתחייב הגר לעלות לרגל וחזר וכתב בשם בנו ז"ל שגם אי אמרינן קנין פירות לאו כקנין הגוף דמי משכחת לה שיהיה לגר קרקע קנין הגוף, ולזה יתחייב לעלות לרגל, תאמר היכי משכחת לה:

סימן רא

חזר ודחה אופן זה ועשה אופן אחר שיהיה לגר קרקע קנין הגוף תאמר מהו:

סימן רב

ראובן קודם מותו צוה לבנו שיש שטר אחד פרוע בין שטרות שיש לו ואינו זוכר עתה איזה הוא שטר הפרוע, ואח"כ מת והלוין ששמעו הצואה כל אחד אומר השטר שעלי הוא הפרוע, והבן הביא השטרות כולם לב"ד והם חמשה שטרות שהיו מונחים בכיס אחד, וכולם לא הגיע זמן פרעון שלהם, ועמדו כל הלוין לפני ב"ד, וכולם פטרו עצמן בטענה זו, ורק לוה אחד מהם נתחייב בשטר אחד מאותם השטרות. תאמר איך נתחייב:

סימן רג

שנינו במשנה דכריתות יש אוכל אכילה וחייב עליה ארבע חטאות ואשם אחד, כיצד, טמא שאכל חלב, והיה נותר מן המוקדשין ביום הכפורים דמתחייב בזה ארבע חטאות, חד משום אוכל קודש בטומאה וחד משום חלב, וחד משום נותר וחד משום יוה"כ, ועוד מתחייב אשם מעילה, רבי מאיר אומר אם היה שבת והוציאו חייב עוד אחת והו"ל חמשה, ודחו חכמים, תאמר מה דחיה יש לזה:

סימן רד

יפה אמרת כך דחו חכמים, אך בתוספות הקשו כי היה יכול לחשוב עוד חטאת ויהיו חמשה, תאמר מה הוא:

סימן רה

יפה אמרת אך יש תירוץ על זה תאמר מה הוא:

סימן רו

יפה אמרת אך יש מן המפרשים שהקשו על המשנה שאמרה יתחייב אשם משום מעילה והלא מעילה מתחייב משעת הגבהה קודם אכילה, וכמו שכתבו התוספות בקדושין דף מ"ג ואיך חשיב לה, בין חיובי אכילה. תאמר מה יש תירץ על זה:

סימן רז

יש תירוץ אחר על זה, תאמר מה הוא:

סימן רח

ראובן היה לו כמה בנות וכולם היו קטנות עדיין וברשותו הם לקדש אותם. והנה ראובן הנז' הלך למדינת הים וקודם שהלך אמר לפני עדים שהוא קדש את בתו הגדולה ולא

הזכיר שמה, ואח"כ הב"ד אמרו על שתי בנות מבנותיו יש בהם ספק קדושין, וזה תימה כיון דאמר בתו הגדולה איך נסתפקו באחרת:

סימן רט

החורש תלם אחד בשור וחמור עובר בלאו דלא תחרוש בשור וחמור יחדיו, אך אמרו כי אפשר שיתחייב בפעם אחת, עוד חמשה מיני לאוין, תאמר מה הם:

סימן רי

יפה אמרת אך בא חכם אחד ודחה מן חמשה מיני לאוין הנז' שנים, באומרו אלו לא יכנסו בחשבון, תאמר מה הם:

סימן ריא

מנחת כהנים ומנחת נסכים שהקריב מאחת מהם כזית בחוץ חייב, כי כזית הוא שיעור הקטרה דברי חכמים, ורבי אליעזר פוטר עד שיקריב כל המנחה דס"ל לרבי אליעזר כל זמן שלא קרבה המנחה לא חשיב הקטרה לצאת בעלים ידי חובתם, ושואלים היכא משכחת לה שיקריב כזית בלבד מן המנחה ויתחייב לרבי אליעזר:

סימן ריב

ארבע ציצות שבטלית ארבעתן מצוה אחת הם דברי חכמים, ורבי ישמעאל אומר הם ארבעה מצות, ושואלין מאי נפקא מינא אם הם ארבע מצות או מצוה אחת, ויש שלשה טעמים בזה, תאמר מה הם:

סימן ריג

מי שמת ואח"כ ע"י נס קם ויחי, אם האשה ניתרת במיתת הבעל, אחר שחזר לקדמותו, וכתב הרב ברכי יוסף, שיש לפשוט ספק זה מהא דאמרו בירושלמי בגיטין פרק מי שאחזו במי שאמר ה"ז גיטך אם לא בא מכאן עד י"ב חודש ומת בתוך י"ב חודש שאסורה להנשא עד אחר י"ב חודש, ופירש בירושלמי דשמא נעשה לו נס וחיה, ומזה מוכח דעדיין היא אשתו ויש לדחות ראיה זו, תאמר מה היא:

סימן ריד

סבר ר"ת בשבת דף כ"ב וביצה דף למ"ד דמ"ש מן חג לה' שהקדושה חלה על. הסוכה היינו בשיעור סוכה, כגון שתי דפנות והשלישית טפח, אבל אי עביד דפנות שלימות יותר משיעיר סוכה לא נפיק זה מקרא הנז'. והקשה הגאון מהרי"ש ז"ל למה לא נימא דפשטה הקדושה בכולה כדאמרינן בתמורה דף יו"ד וקדושין דף ז' גבי האומר רגלה. של זו עולה תהא כולה עולה, משום דאמרינן כיון דהקדיש מקצתה פשטה הקדושה, וא"כ גם סוכה נימא כיון דחל קדושה על שיעור סוכה פשטה קדושה בכולה גם על היותר מן השיעור:

סימן רטו

אמרו בגמרא דחולין דף ד', תניא מצת כותים מותרת ואדם יוצא בה י"ח בפסח, יען שכל מצוה שהחזיקו בה כותים הרבה מדקדקים בה יותר מישראל והם בקיאים בשימור ומקימים מ"ע זו של אכילת מצה בליל פסח, והקשו בתוספות היאך יוצא בה האדם י"ח בליל פסח, והא כותים חשודים אלפני עור לא תתן מכשול ודילמא לא שמר לשם מצה, ואמרו תירוץ על זה, תאמר מה הוא:

סימן רטז

אמרינן בברייתא דקדושין דף יו"ד האב זכאי בבתו בקדושיה ומקבל את גיטה שמתגרשת בקבלתו גם בלי ידיעתה בקדושה, וכתבו התוספות בשם ר"י ז"ל היינו דוקא בעודה ארוסה והיא עודנה קטנה, אך אחר שנשאת אע"פ שעדיין היא קטנה אין לקבל גיטה, והביא ראיה לזה מהא דתנן האשה ישראל שהיתה אוכלת בתרומה, ובאו ואמרו לה מת בעליך הכהן או גרשך, רבי אליעזר מחייב קרן וחומש כדין אוכל תרומה בשוגג, ומצינו בירושלמי שפרשו האי מתניתין דאיירי באשה קטנה והיתה אוכלת בעודה ארוסה, ומכח דברי הירושלמי הנז' יצאה הראיה של ר"י ז"ל הנז' תאמר איך הוא:

סימן ריז

על הך אוקימתא דאוקים הירושלמי לדין המשנה הנז' דאיירי באשה קטנה יש קושיא דא"כ איך תתחייב בקרן וחומש והא קטנים לאו בני חיובא נינהו, תאמר תירוץ על זה:

סימן ריח

הנה הדין הוא שאם האדם ידיו טמאות ונגעו בככר שהיה טהור מטמאים הככר, וכן אם הככר טמא ונגע בידיו שהיו טהורות נטמאים ידיו, אבל כל שהוא ספק אם נגע ואם לא נגע הדין היא להקל, ונאמר הידים ישארו כמו שהיו והכשרות ישארו כמו שהיו. והנה נזדמן ענן אחד אצל חמשה בני אדם שכל אחד מהם היו לפרו שני ככרות והיה שם טומאה ודאית בידים. או בככרות, אך אצל כל אחד נפל ספק בענין הנגיעה אי נגע או לא נגע, ואצל כל אחד היה הספק באופן אחד בפני עצמו שאינו דומה לאופן של חבירו, ונמצא שהיה אצלם חמשה אופנים בספק הנגיעה, תאמר איך יהיה מזה חמשה מיני אופנים משונים זה מזה, ואצל כולם הנידון שוה שהוא בידים ושתי ככרות, ולא היה להם ספק נגיעה מבחוץ מדבר אחר, וגם הטומאה הודאית שהיתה ואצל כל או"א היא ג"כ שוה שהוא חדא מינא של טומאה, וא"כ קשה הדבר איך יהיה מזה חמשה מיני אופנים משונים זמ"ז:

סימן ריט

האומר לשלוחו צא וקדש לי אשה ומת השליח, הדין הוא חזקת שליח עשה שליחותו ובודאי קדש לו אשה ולא ידעינן מי זאת, והנה זה הלך וקדש אשה הוא בעצמו ובא הדבר לפני חכמים ואסרו לי לישאנה. תאמר מפני מה אסרו אותה לו, והלא היא פנויה ואם זו שקדש לו השליח ואם לאו הרי קדשה בעצמו:

סימן רכ

ראובן ושמעון כל אחד מהם עשה שליח שילך לעיר פלונית ויחדש לו משם אשה מבנות אנשי העיר דוקא שנולדה שם ולא מן אנשים זרים שהם ממקום אחר ונתגוררו שם, והלכו השלוחים וקדשו להם נשים, והנה שליח ראובן, כתב לראובן קדשתי לך בת יוסף בן שמעון בן יעקב ולא הודיע לו שם האשה ושליח שמעון כתב לו הקדשתי לך בת יהודה בן בן לוי בן יעקב, וג"כ לא הודיעו שם האשה, והלכו ראובן ושמעון לאותה העיר כדי ליקח הנשים שלהם, והנה ראובן מצא שיש בעיר ההיא אדם אחד דוקא ששמו יוסף בן שמעון בן יעקב, אך יש לו שתי בנות תאומים ושתיהן פנויות, ולא ידע מי מהם קדשה השליח בעבורו, וגם הבנות עצמן לא ידעו, ושמעון ג"כ מצא בעיר אדם אחד ששמו יהודה בן לוי בן יעקב וג"כ יש לו שתי בנות תאומים והם פנויות ולא נודע למי מהם קדשה השליח, והשלוחים שניהם הלכו למדינת הים וא"א לשאל מהם על הדבר הזה. והנה החכמים אסרו שתי הבנות על ראובן, וגם אסרום על אדם אחר, אבל לשמעון התירו לו ליקח אחת מן בנות יהודה בן לוי והתירו את אחותה לאדם אחר, תאמר למה אסרו כאן והתירו כאן, גם איך הבנות לא ידעו מי מהם נתקדשה:

סימן רכא

אח"כ עשו החכמים תקנה לנשים ההם להתיר את שתיהן לאחרים, אבל בשביל ראובן לא יכלו לעשות ועודנו נשאר אסור בשתיהן, תאמר מה תקנה עשו:

סימן רכב

הנה אח"ז הותר ראובן באחת מהם, תאמר איך הוא:

סימן רכג

אדם היה תועה במדבר ולא ידע איזה יום הוא שבת, אמרו חכמים צריך לשמור עצמו כל הימים מכל מלאכה ושאר חילול שבת מפני שהוא מסתפק על כל יום דילמא אותו יום הוא שבת, ורק התירו לו מפני פקוח נפש לעשות בכל יום מלאכה כדי קיום נפשו בלבד ולא יותר, ורק חלול אחד מן חלולי שבת התירו לו לגמרי לעשותו בכל יום ואמרו שאינו חייב לשמור חלול זה כלל כל זמן שהוא תועה במדבר, תאמר מה הוא:

סימן רכד

המצורע אסור ליכנס למחנה שכינה. דהיינו בעזרה של בהמ"ק, ועכ"ז התירה לו תורה להכנים בהנותיו לטהרתו כמפורש בכתוב, ואם נזדמן לו טומאת קרי נמי מותר להכניס בהנותיו דהואיל והותר לצרעתו הותר נמי לקריו, וכנז' בגמרא דיבמות, ומזה הדין למד המרדכי ז"ל דין אחד, דהואיל והותר לבצוע על פת של גוים הותר אותו פת לאכלו לכל הסעודה כולה, וכנז' בש"ע א"ח סי' קס"ח, גם המג"א ז"ל בסי' פ"ח למד מדין הנז' כיון דהותר לאשה נדה בימי ראיתה להכנס לבית הכנסת בימים נוראים, הותר לה להתפלל ג"כ ולהזכיר את השם, ויש חילוק לחלק בין נידון המצורע ובעל קרי הנז' ונידון המרדכי הנז' גבי פת לבין נידון המג"א גבי אשה נדה בימי ראיתה שהתיר לה להתפלל ג"כ, תאמר מה הוא החילוק:

סימן רכה

כתב רבינו יונה בשם ר"י אע"פ שתוספת מחול על הקודש מן התורה או מדרבנן בכל שהוא, אפ"ה אם הוא מוסיף הרבה יותר הכל בכלל תוספת והרי הוא אסור בכל כמו התוספת של כל שהוא, ויליף מדין תרומה שאע"פ דמן הדין חטה אחת פוטרת כל הכרי, אפ"ה אם תרם הרבה הכל דייניגן ליה תרומה וה"ה, והנה יש חלוק בזה, תאמר מה הוא:

סימן רכו

איתא בש"ע אה"ע סי' קנ"ו, בן שהוא ממזר פוטר מן החליצה ומן היבום דחשיב בנו, מיהו דוקא ממזר ודאי, איזהו ממזר ודאי כגון שהיה אביו והערוה חבושין בבית האסורין דאמרינן ודאי נתעברה ממנן, אבל אם לא היה כן אלא זינתה עמו אין זה ממזר ודאי וחולצת ולא מתייבמת, יען כיון דזינתה עם זה אמרינן כשם דזנתה עמו זינתה עם אחרים ושמא נתעברה מאחר ולא ממנו, והנה יש מציאות אחרת דמשכחת לה ממזר ודאי אע"פ שלא היו חבושין בבית האסורין ופוטר מן החליצה ומן היבום, תאמר איך יתכן זה, והלא איכא למימר כשם שזינתה עם זה כך זינתה עם אחר:

סימן רכז

ראובן ושמעון היו יושבים בבית לוי ונתכעסו עמו, ועמד ראובן ואמר ללוי קונם לביתך שאני נכנס והלך לו, ועמד שמעון ואמר קונם לבית זה שאני נכנס והלך לו, ואסרו חכמים לשניהם שלא יכנסו באותו בית, ואח"כ התירו החכמים לאחד מהם דוקא שיכנס, ואח"כ התירו גם לשני שיכנס, תאמר איך היה זה:

סימן רכח

ראובן היה לו שתי נשים ושתיהן נדרו בנזיר דאסורים ביין, אך היו שותין יין במזיד, והביאום לב"ד אחר שהתרו בהם ולאחת הלקו אותה מלקות ארבעים ולאחת לא חייבו

אותה מלקות אלא הכו אותה מכת מרדות. תאמר כיון ששתיהן נדרו והיו שותק יין במזיד והתרו בהן, למה זו נתחייבה מלקות וזו נפטרה מן המלקות:

סימן רכט

נזיר וכהן היו מהלכין בדרך וראו מת מצוה, ומן הדין גם הנזיר אסור להטמא למת, משום דגם בנזיר כתיב קדוש ומן הדין יכול הנזיר או הכהן להטמא למת מצוה שאין מצוי אדם להתעסק בו, וכיון דאלו הם שנים וסגי למת באחד מהם, מי יטמא למת מצוה הכהן או הנזיר:

סימן רל

אמר לשנים גזלתי מאחד מכם מנה ואיני יודע למי, וחייבוהו ב"ד לשלם לכל אחד מנה ושילם, ושוב פעם אחרת אירע מעשה כזאת שאמר אחד לשנים גזלתי מאחד מכם מנה ואיני יודע למי, ולבסוף שלם רק לאחד מהם ויצא י"ח, ולא הוצרך לשלם מאתים:

סימן רלא

ראובן קנה משמעון מאה עורות עבודים ואח"כ בא לוי וטען שהעורות אלו הם שלו ושמעון נכנס ומכרם לזה, והב"ד חייבו את ראובן להחזיר חמשים עורות ללוי כי הם גנובים ממנו והמקח בטל, אבל החמשים עורות קיימו המקח שלהם ונשארו לראובן ונתחייב שמעון לתת דמים שלהם ללוי שגנבם ממנו, תאמר מה היה הפרש בין חמשים אלו לחמשים כמן דכולם נתבררו שהם גנובים מלוי:

סימן רלב

אמרו בגמרא דסנהדרין לסברת רבי יוסי בר יהודה דאמר חבר אין צריך התראה ומקטל גם בלא התראה, א"כ אשה חבירה שהיא אשת איש והעידו עליה עדים שזינתה והוזמו אותם העדים אין נהרגים שיכולים לומר לאוסרה על בעלה באנו ולא להרגה, דכיון דלא אתרו בה יכולים לומר אין כונתינו בעדות זו להרגה אלא לאוסרה על בעלה בלבד, ומקשי בגמרא א"כ לרבי יוסי בר יהודה היכי משכחת לה דמקטלא אשה חבירה, והא כיון דאנהו לא מקטלי כשהוזמו גם היא לא מקטלא כשלא הוזמו, דהא קי"ל כל עדות שאין אתה יכול להזימה לאו שמה עדות, ומתרץ דמשכחת לה גם באשה חבירה שיוזמו עדיה ויהיו נהרגין, ולכן גם היא נהרגת כשלא הוזמו, תאמר היכי משכחת לה והא אמרת דיכולים לומר לאוסרה על בעלה באנו:

סימן רלג

בגמרא הקשו על תירוץ זה הראשון, תאמר מה היא הקושיא:

סימן רלד

תרצו בגמרא לקושיא זו שני תרוצים, ועוד תרצו בתוספות תירוץ אחד, ועוד יש ג"כ תירוץ אחר תאמר מה הם:

סימן רלה

בירושלמי בפסחים אמרו דרבינו הקדוש היה מתענה בערב פסח ואפליגו בזה אמוראים ח"א בשביל שהיה בכור, וח"א לא היה בכור אלא היה אסטניס ואם לא היה מתענה. לא היה יכול לאכול בליל פסח מצה לתאבון, והקשו האחרונים למה היה מספקא להו בזה והלא יכולים לדעת בירור הדבר אם מתענה בשביל שהיה בכור או לאו, תאמר איך יכירו זאת:

סימן רלו

הכתוב אומר והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם, ואמרו בגמרא דכתובות דף י"ג ובפרק נושאין דף ק' היינו שזרעו מיוחס אחריו, אבל עשרה כהנים שפירש אחד מהם משתקין הולד מדין כהונה, וכתב הרשב"א ז"ל דוקא בכהאי גוונא שבא הולד בזנות, אבל שלא בזנות אע"ג דאינו מיוחס אחריו שאינו יודע מאיזה כהן נולד אין משתקין הולד מדין כהונה, תאמר איך אפשר דבר זה שלא היה בזנות ואין ידוע מאיזה כהן נולד:

סימן רלז

כתיב ויהי ערב ויהי בקר יום אחד, ודרשו רז"ל בגמרא דברכות מכאן שהיום הולך אחר הלילה, ושואלין מאי נ"מ בדרשה זו ddרשינן היום הולך אחר הלילה:

סימן רלח

בגמרא דחולין דף י"א אמרו מנ"ל דאזלינן בתר רובא, רב מרי אמר ממכה אביו ואמו דאמר רחמנא קטליה וליחוש דילמא לאו אביו הוא אלא לאו משום דאזלינן בתר רוב, ורוב בעילות אחר הבעל, ורב כהנא אמר אתיא מהורג את הנפש דאמר רחמנא קטליה, וליחוש דילמא טריפה הוה אותו הנרצח אלא לאו משום דאזלינן בתר רובא, והקשו בתוספות דהכא ילפינן דאזלינן בתר רובא אף בדיני נפשות ואלו בסנהדרין דף פ"א אמרינן נתערבו הנסקלין בנשרפין נידונים הכל בסקילה שהיא קלה אע"ג דהרוב הוו מן הנשרפין, ואמאי לא אמרינן זיל בתר רובא ויודנו בחמורה שהיא שריפה, ותרץ ר"ת ז"ל כיון דממה נפשך הוא נהרג, הנה לענין באיזה מיתה נהרג לא אזלינן בתר רובא ע"ש, והקשה הרב לב אריה בשם הגאון מהר"ץ ז"ל דא"כ לדברי ר"ת היכי משכחת לה בת כהן שזינתה בביתה אביה בעודה ארוסה שיהיה דינה בשריפה כמו שאמרה תורה, והלא מה שאנו דנין אותה בשריפה החמורה ולא בסקילה הקלה הוא מכח דאזלינן בתר רובא שנאמר אביה הוא הכהן ואי לאו הכי הוה דינה בסקילה, ולפ"ד ר"ת קשה אמאי דנין אותה בשריפה מטעם רובא והלא כל דממה נפשך היא נהרגת לא אמרינן האי טעמא דאזלינן בתר רובא לענין לומר באיזה מיתה נהרגת, וא"כ בת כהן ארוסה שזינתה היכי משכחת לה לדון אותה בשריפה כמ"ש תורה לפ"ד ר"ת ז"ל, ויש שני תרוצים על זה:

סימן רלט

עוד יש מציאות אחרת לתרץ קושיא הנז', תאמר מה היא:

סימן רמ

יש דחיה למציאות הנז' בקושיא אחת, תאמר מה הוא:

סימן רמא

יש עוד מציאות באופן אחר לתרץ בו הקושיא המקרית הנז':

סימן רמב

הקשה מהר"י בסאן ז"ל והביאו הכנה"ג ח"מ סי' כ"ה בכלל הקי"ל אות ז' אמאי לא אמרינן קי"ל באיסורא שזה יאמר קי"ל כמו המתיר ויאכל אותו דבר, ואמאי אזלינן לחומרא דהא בממון המוחזק אומר קי"ל, וגם בזה איכא איסורא דגזל, דלפי סברת החולק הו"ל גזל ביד המוחזק, נמצא שגם באיסורא אומר קי"ל:

סימן רמג

כתב בש"ע א"ח סי' ז' הטיל מים והסיח דעתו מלהטיל מים, ואח"כ נמלך והטיל מים פעם אחרת, צריך לברך ב"פ אשר יצר. והקשו האחרונים מאי שנא מדין ברכת המזון דקי"ל בסי' קע"ח דאם אכל והסיח דעתו וחזר ואכל פעם שנית דאין צריך לברך בהמ"ז אלא פעם אחת על שני האכילות:

סימן רמד

איתא בגמרא דמנחות דף מ"ט בעי רבי חייא בר אבין מרב חסדא ציבור שאין להם שני בהמות לתמידין ולמוספין אלא יש להם בהמה אחת, וכבר היום הקריבו התמיד אם יקריבו הבהמה למוספין שהם היום, או יניחו אותה עד מחר להקריבה לתמיד שהוא עדיף מן מוספין מפני שהוא תדיר ומקודש. ומקשים איך יתכן לומר להניחה עד מחר ולא יקרבו אותה האידנא למוספין והלא קי"ל אין מעבירין על המצות משום תשש שמא ימות ואפילו לזמן מועט תוששין, ולכן שהויו מצוה לא משהינן. ותרצו דכל זה נאמר ביחיד דחוששין שמא ימות, אבל בציבור לא אמרינן כן דאין הצבור מתים ח"ו, ובא חכם הוא רב יעב"ץ ודחה תירוץ זה דמחלקין בין יחיד לציבור, תאמר איך הוא:

סימן רמה

תנן במתניתין נכרי שהדליק את הנר משתמש לאורו ישראל, ואם בשביל ישראל אסור (פירוש לחד מ"ד השונה שהדליק בשבילו ובשביל ישראל), מלא מים להשקות בהמתו משקה אחריו ישראל, ואם בשביל ישראל אסיר, ומקשי בגמרא למה אשמעינן תרתי בנר ובמים, לימא חדא מנייהו וגמרינן הא מהא, ועביד לזה צריכותא, תאמר מה היא:

סימן רמו
מעשה בבית אחד שכחו להפריש חלה בערב שבת וזכרו בליל שבת, והלך בעה"ב אצל חכם אחד לשאול מה יעשה אמר לו אין לו תקנה לאכול מלחם זה דאין מפרישין חלה בשבת. ויש להקשות על אותו חשם הו"ל להורות לו שיאכל מן הלחם וישאיר ככר אחד ויוציא ממנו חלה אחר שבת, כי דין זה הוא פשוט בחלת חו"ל:

סימן רמז
בפרשת וישב בפסוק ויספר שר המשקים את חלומו ליוסף, כתיב במסרה ויספר שר המשקים חד מן ט"ו זוגין מתחלפים בטעם, וסימן בבית האסורים נשבר ובצאתו נזקף:

סימן רמח
בפרשת שמות כתוב במסרה אם בת היא וחיה וחד שרביט הזהב וחיה, וסימן מלכת שבא:

סימן רמט
בפרשת בא ויצא מעם פרעה ויעתר אל ה', כתוב במסרה סימן מלך אין לארבה:

סימן רנ
בפרשת פקודי בפסוק את מזבח הנחשת ואת מכבר הנחשת אשר לו, כתוב במסרה, סימן הפסוק כי זנתה אמם הובישה הורתם:

סימן רנא
בפרשת חוקת ויפנו ויעלו דרך הבשן ויצא עוג מלך הבשן לקראתם, כתוב במסרה כאן לקראתם ובאלה הדברים לקראתינו, וסימן חסדי ה' כי לא תמנו:

סימן רנב
בפרשת בלק, והוא רוכב על אתונו ושני נעריו עמו, כתוב במסרה גדולה, דבלעם נעריו עמו, ודאברהם נעריו אתו וסימניך אתיהון:

סימן רנג
כתב הרמב"ם ז"ל בפ"ד מהלכות ממרים גבי זקן ממרא שאם חלק בשאר מצות כגון בלולב או בשופר אם כשר או פסול או אם י"ח או לא יצא הרי זה פטור, ומקשים והלא גם באלו המצות אע"פ שעיקר מחלוקתם אם כשר או פסול אפ"ה משכחת לה שיוצא מן מחלקתם מדבר לדבר של חיוב מיתה, או דבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת, תאמר היכי משכחת לה בהכי:

סימן רנד
שנים היה להם בשותפות קמח וחלקו אותו לחצאין וכל אחד עלה חלקו שיעור חלה בצמצום עם הטובין שבו, ושאלו לחכם אם הסיבין מצטרפים, ולאחד אמר לו מצטרפים

ולאחד אמר לו אינם מצטרפת ולשניהם הורה אמת, תאמר איך אפשר זה והלא דבריו סותרין זא"ז:

סימן רנה

מגילה שכתבה אדם בע"פ פסולה ואע"פ שהוא רגיל בתורה, כעזרא הסופר ע"ה, לא יהא קורא מפיו וכותבה והקשו והא תניא מעשה ברבי מאיר שהיה באסייא ולא היה שם מגילת אסתר לקרות וקרא מפיו וכתב, ואמרו תירוץ על זה:

סימן רנו

בגמרא דברכות אמרו עשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה וא"ר יוחנן עתה אין לנו אלא ארבעה שהם חמשה וקשה אם הם ארבעה איך יהיו חמשה:

סימן רנז

אמרו במסכת סופרים פרק ה' הלכה וא"ו, הכותב את השם אפילו המלך שואל בשלומו לא ישיבנו, היה כותב שנים ושלשה שמות כאחת מפסיק ביניהם ומשיב ושואלין היכא משכחת לה שלשה שמות הקודש הצריכים קידוש כתובים זא"ז בלי הפסק תיבה אחרת:

סימן רנח

עוד אשאלך היכן ימצא בתנ"ך תיבה אחת שיש בה חמשה אותיות מ"ם:

סימן רנט

עוד אשאלך היכן ימצא בתנ"ך תיבה אחת שיש בה שלשה אותיות שוים כתובים זא"ז בלי הפסק אות אחר ביניהם ואין בהם אות השמוש, גם היכן תמצא בתורה פסוק אחד שיש בו ששה תיבות ובכל תיבה יש אות פה. גם היכן תמצא פסוק שראשו וסופו שוה בשלשה תיבות, דהיינו השלשה תיבות שבראש הפסוק חוזרים ונכפלים בסופו:

סימן רס

היכן ימצא בתורה חמשה תיבות בפסוק אחד שכולם ראש שלהם שוה באות אחד, והם בזא"ז בלתי הפסק תיבה באות אחרת, ואין הראש שלהם אות וא"ו שהוא אות השמוש. גם היכן ימצא בתורה ששה תיבות בזא"ז בפסוק אחד אשר ג"כ כולם הראש שלהם שוה באות אחד, וג"כ אינו אות השמוש. גם היכן ימצא בתורה פסוק אחד שלם שיש בו שמנה תיבות וכולם סופם שוה באות אחת:

סימן רסא

ארז"ל ויהי ערב ויהי בקר יום אחד, מכאן דהיום הולך אחר הלילה, וקשא והא איכא ברכה, ונראה לתרץ התם שאר דאיכא קרא, מה הקושיא ומה התירוץ:

סימן רסב

שטר חוב ששם הלוה הוא יוסף בן שמעון ושם המלוה הוא ג"כ יוסף בן שמעון אין תופס השטר יכול לגבות בו, וקשא כיון דזה השטר בידו ראוי שנחזיק שהוא המלוה, ולמה לא יגבה בו:

סימן רסג

שטר חוב שכתוב בו שם הלוה יוסף בן שמעון, והיה בעיר שני בני אדם ששמם יוסף בן שמעון, אין המלוה יכול לגבות משום אחד מהם כי כל אחד יאמר אין אני הלוה, והוה עובדא כה"ג וגבה המלוה מאחד מהם, תאמר איך היה כן:

סימן רסד

בזמן שהיו מקדשים ע"פ הראיה היתה עיר אחת סמוכה לנהר פרת עושים תמיד בכל שנה הסוכות שני ימים, אבל הפסח לפעמים עושים אותו ב' ימים לפעמים יום אחד, ושואלין מה נשתנה פסח מסוכות:

סימן רסה

כתב מרן בש"ע א"ח סי' תפ"ט מי ששאל אותו חבירו בין השמשות כמה ימי הספירה בזה הלילה יאמר לו אתמול היו כך וכך, שאם יאמר לו היום כך אין יכול למנות בברכה ע"כ. ויש שלומדים מזה דין אחר לומר שאם האדם מנה ימים בלא שבועות יוצא י"ח, דאי אמרת לא יצא יעשו תקנה זו להשואל בין השמשות שיאמרו לו מספר הימים בלבד של זו הלילה, כי כיון שהאומר לא יצא י"ח במספר הימים בלבד יכול לברך ולספור לעצמו, אלא ודאי שיוצא י"ח, ויש שתי דחיות לראיה זו:

סימן רסו

שתי נשים שכיסו עצמן בחלוק בלילה או שלבשו חלוק אחד, ונמצא בו כתם שתיהן טמאות אפילו אם באו לשאל כל אחת בפ"ע, דמאי חזית דתלינן בזו יותר מזו, וכנז' בש"ע בסי' ק"ץ, וכן שני קדרות של היתר ונפל איסור לתוך אחת מהם ואינו ידוע לאיזה נפל שניהם אסורות אע"פ שהם של שני בני אדם, ובאו לשאול בזא"ז. דמאי חזית שתתלה בזה טפי מזה ולכן שניהם אסורות וכנז' בש"ע יו"ד סי' קי"א. ומקשים על שני דינים הנז' מאי שנא מדין שני שבילין אחד טמא ואחד טהור, והלכו שני בני אדם אחד בזה ואחד בזה דקי"ל אם באים לשאול בזה אחר זה שניהם טהורים דתלינן כל אחד בטהור הלך, ורק אם באו לשאול בבת אחת אוסרים לשניהם משום מאי חזית לאסור לזה ולהתיר לזה, ולפ"ז הכא נמי בשתי נשים ובשתי קדרות של שני בני אדם אם באו לשאול בזא"ז נתיר לשתיהן דכל אחד מהם נתלה בו ההיתר:

סימן רסז

קדרה אחת של היתר וקדרה אחת של איסור ונפל חתיכת איסור לתוך אחד מהן ואינו ידוע לאיזה מהם נפל, תולין הקלקלה במקולקל ואומרין שנפל האיסור לתוך קדרה של איסור ותשאר קדרה של היתר בהיתר שלה, אבל אם זה האיסור שנפל הוא מרובה יותר מן ההיתר שבקדרה אין חולק להקל להתיר הקדרה, וכנז' בסי' קי"א סק"ג, ומקשים האחרונים ז"ל היאך משכחת לה שהאיסור רבה על ההיתר שבקדרה, דא"כ מסתמא ידוע לנו כמות האיסור שנפל וכמות ההיתר שבקדרה, וא"כ יבורר הנפילה על ידי מדידת הקדרה של ההיתר לראות אם הוסיף בכמות או לאו:

סימן רסח

היו כאן שתי קדרות של היתר ולפניהם שני חתיכות אחת של היתר ואחת של איסור, ונפלה אחת לתוך זו ואחת לתוך זו. שתיהן אסורות יען כיון דשניהם היו של היתר מאי חזית לתלות האיסור בזאת לאסרה והשנית תשאר בהיתר שלה אימא איפכא הילכך שתיהן אסורות, בד"א כשאין בשום אחת מהם כדי לבטל האיסור, אבל יש באחת מהן לבטל את האיסור שתיהן מותרות דתלינן לומר נפל האיסור לתוך קדרה שיש בה שיעור כדי לבטל את האיסור ועל כן נשארו שניהם בהיתרן הראשון וכנז' בסי' קי"א סעיף ה', ומקשים על זה ממ"ש שם בסעיף ז' שכתב היה כאן ב' קדרות של היתר ונפל איסור לתוך אחת מהן ואינו ידוע לאיזה נפל ואין באחת מהם כדי לבטל האיסור ויש בשתיהן כדי לבטלו, אז שתיהן מצטרפות לבטלו, ולא עוד אלא אפילו היתה אחת בבית ואחת בעליה ונכנסו שתיהן בספק נפילה זו מצטרפין, בד"א כששתיהן של אדם אחד לפי שכל שהוא של אדם אחד עתיד להתערב, לפיכך רואין אתו כאלו היה כבר מעורב ומצטרף, אבל אם הם של שני בני אדם אין מצטרפין לבטלו ע"כ. ולכן מקשים על הך דיכא דסעיף ה' הנז' דאם הם של אדם אחד למה לא יצטרפו שתיהם לבטלו דמסתמות הדברים משמע דאותו הדין איירי אפילו שהם של אדם אחד, והיכא משכחת לה דין זה באדם אחד, דהא ודאי כל שהם של אדם אחד בדין הוא שיצטרפו וכמ"ש בסעיף ז' הנז':

סימן רסט

אם דם עולה או דם שלמים שטעונים שתי מתנות שהם ארבע נתערב בדם בכור או דם מעשר שהם מתנה אחת, רבי אליעזר אומר ינתנו הכל במתן ארבע ורואה אני את המתנות היתירות הנתנות מדם הבכור והמעשר כאלו הם ימים, ורבי יהושע אומר ינתנו הכל במתנה אחת כדי שלא לעבור על בל תוסיף, ומקשה ר"א לר"י והלא גם לדבריך ה"ז עובר על בל תגרע, תאמר מה ישיב רבי יהושע לקושיא של ר"א דמקשי על דבריו והלא באמת כמו שיש לאו בבל תוסיף כן יש לאו בבל תגרע:

סימן רע

אמרו במשנה כל המקודש מחבירו הוא קודם את חבירו, ולכן אמרו בכור בהמה קודם למעשר בהמה מפני שיש בו עדיפות יותר, תאמר מה עדיפות ויתרון יש בבכור בהמה על מעשר בהמה, והלא שניהם המה קדשים קלים:

סימן רעא

היו שנים מהלכים בשביל אחד ברה"ר ואחד מהם היה נושא קורה גדולה, ואחד היה נושא חבית ונשברה החבית בקורה, ובא בעל החבית לפני ב"ד ותבע נזקו מבעל הקורה, וחייבו ב"ד את בעל הקורה לשלם, והנה אירע מעשה אחרת כזאת ופטרו ב"ד את בעל הקורה, תאמר למה במעשה הראשנה חייבוהו ובמעשה השניה פטרוהו:

סימן רעב

יפה אמרת בחילוק שתי מעשים ההם, אבל עוד אשאל מאתך כי אירע מעשה שלישית שהיא כמו האופן של מעשה השנית, ועכ"ז חייבוהו לבעל הקורה:

סימן רעג

יפה אמרת במעשה השלישית, אבל עדיין יש לשאול כי אירע מעשה רביעית שהיתה כמו מעשה השלישית אשר אמרת, ועכ"ז הב"ד פטרוהו לבעל הקורה:

סימן רעד

במגילת רות כתוב וגם של תשולו לה מן הצבתים. הקשה חכם אחד והא נפק תקלה בזה אם תקחנה בתורת שכחה, ותרץ הא קאמר ועזבתם ולקטה וכיון דאמר ועזבתם עשה תקנה לתקלה. תאמר מה הקשה ומה תרץ:

סימן רעה

אמרינן בגמרא גבי מעשר בהמה אם קפץ אחד מן המנויין לתוך הדיר כולם פטורים אפילו הן אלף, כי כל עשירי שיצא י"ל זה הוא שקפץ מן המנויין שהוא כבר נתעשר, וכתב הרא"ש ז"ל אע"ג דהתורה אמרה היכא דמספקא לן נזיל בתר רובא, מ"מ אינו נחשב ודאי אלא דאמרינן האי ספיקא רחמנא שריא, ולכן הכא גבי מעשר לא אמרינן נזיל בתר רובא וזה שיצא עשירי מן הרוב הוא שעדיין לא נתעשרו, דהכא שאני כי גר קרא באומרו העשירי יהיה קודש ללמדנו צריך שיהיה עשירי ודאי ולא ספק, ואי אזלת בתר רובא אינו ודאי אלא אכתי ספק הוא, ולהכי כולם פטורין ולא מעשרין להו. והנה מקשים על הרא"ש ז"ל מהא דאיתא בתורת כהנים בפרשת אמור בפסוק לה יטמא בא ללמדנו שיטמא על הודאי ולא על הספק, וקשא והא בכלהו בין בבתו בין באחותו לא משכחת לה ודאי ממש, אלא רק מכח דאזלינן בתר רובא, דגבי בתו נימא דילמא לאו אביה הוא, וכן גבי אחותו דילמא לאו אחותו מאביו היא ובטומאה אין הכהן מטמא אלא לאחותו מאביו ולא מטמא לאחותו מאמו, אך מחמת דאזלינן בתר רובא שנאמר רוב

בעילות אחר הבעל להכי אמרינן זו אחותו מאביו וזו היא בתו, ונמצא כאן גבי טומאה דג"כ גלי קרא ואמר על הודאי ולא על הספק, הנה מכח דאזלינן בתר רובא חשבינן ליה. ודאי, ולמה גבי מעשר לא אמרינן זה חשיב ודאי משום דאזלינן בתר רובא:

סימן רעו

אמרו בתורת כהנים בפרשת אמור ולאחותו הבתולה אשר לא היתה לאיש לה יטמא, דבא הכתוב ללמדך בתיבת לה ושאינו מטמא אלא על הודאי ולא על הספק, דהיינו שאם אחותו נתערבה בקטנותה עם בת אחרת ונעשו בני התערובות שלא נודע מי הם אחותו אינו מטמא לבת תערובות זו, וכן כיוצא בזה, והקשה בנימוקי יוסף ז"ל למאי אצטריך קרא ללמדנו שלא יטמא על הספק אלא על הודאי הא פשיטא כיון דאיסור טומאה לכהן הוא איסור לאו אע"ג דטומאתו לקרובים הוא מצוה עכ"ז כל ספק. איסור אזלינן לחומרא בכל מקום, ומתרצים דמשכחת לה שיהיה ספיקא דמצוה בלא ספיקא דאיסורא, ולהכי אצטריך הכתוב ללמדנו דגם בכה"ג דאיכא ספק במצוה וליכא ספק דאיסורא אינו מחוייב לקיים המצוה אלא בודאי ולא בספק, על כן תאמר היכא משכחת לה בזה שיהיה ספק מצוה וליכא ספק איסורא:

סימן רעז

אמר החכם, בני אברהם יצחק ויעקב הם כלי אחד שלם, אם יבא אדם לנגוע בראש הכלי אינו יכול, באמצעו אינו יכול אבל בסופו יכול:

סימן רעח

אמרו חז"ל אסר הקב"ה דבר בבהמה והתירו בחיה, ואסר דבר בחיה והתירו בעוף, ואסר דבר בעוף והתירו בדג:

סימן רעט

אמרו חכמים דם חיה ועוף שנתערב ביין אם יש בו מראה דם חייב לכסות ואם לאו פטור מלכסות, וכן ה"ה אם נתערב בדם בהמה, וקשא והלא היק הוא אדום כדם ואיך יעשה המבחן לידע אם יש בו מראה דם. וכן אם נתערב דם חיה ועוף בדם בהמה איך יעשה המבחן הנז' כיון דשניהם דם הן.

סימן רפ

מי שיש לו עשר שורות של חביות יין, וכל שורה ושורה היא עשר חביות אשר בין הכל הם מאה חביות ומסודרים בתוך שדהו ואמר חבית אחת שבשורה החיצונה קבעתי בה מעשר על חביות אחדות שיש לי במקום פלוני, ולא ידענו מאיזה חבית נקח, ואמר התנא שיקחו משתי חביות בלבד כי רק השתים יש בהם ספק שמא זו או זו ומקשים שראוי ליקח מן ארבעה חביות כי הספק נופל על ארבעה, כי הוא אמר חבית שבשורה החיצונה

והרי יש כאן ארבע שורות חיצונות לארבע רוחות. וא"כ בכל שורה מארבע שורות של ארבע רוחות יפול הספק וצריך ליקח מכל שורה חבית אחת לצאת י"ח הספק:

סימן רפא

א"ר שמעון בן גמליאל לא היו י"ט לישראל כט"ו באב וכיוה"כ שבהם בנות ירושלים יוצאות בכלי לבן שאולין ויוצאות וחולות בכרמים, וצריך טעם למה צריך שיהיו הבגדים שאולין ולא משלהם:

סימן רפב

הכהנים שאלו מאת הממונה, שיש להם בשר של שלמים ובשר של אשם איזה בשר יקדימו באכילה, וא"ל יקדימו בשר האשם על בשר השלמים, ונזדמן פעם אחרת ששאלו אותו שאלה כזאת ואמר יקדימו בשר השלמים, וצריך לדעת איך הורה הוראות הפכיות:

סימן רפג

כתוב במדרש פרשת שופטים ויהי דוד עושה משפט וצדקה שהיה דן את הדין מזכה את הזכאי ומחייב את החייב ואם היה החייב עני ואין לו ליתן היה דוד נותן משלו הוי משפט וצדקה, אמר לו רב נחמן א"כ נמצא מביא את ישראל לידי רמאות ומקשים מאי חשש רמאות יש בזה, אם הכונה שיהיה ראובן תובע את שמעון בשקר ויאמר שמעון החייב שהוא עני ואין לו ואז ישלם דוד הע"ה בעבורו ואח"כ יחלקו המעות ביניהם, והלא דוד הע"ה התפלל לפני הקב"ה על דבר הזה כדסיים הכתוב בל תנחני לעושקי, והיינו שיראהו הקב"ה ברוה"ק במעשה של רמאות כזאת שלא ישלם מכיסו כלום, ובודאי הקב"ה עושה עמו כאשר שאל, וא"כ לא יפסיד כלום ברמאות זו:

סימן רפד

אמרינן בגמרא דקמא דף ע"ג וקדושין דף רב וסנהדרין דף כ"ז, הלכתא כותיה דרבא לגבי אביי לבר מן יע"ל קג"ם, דהלכה כאביי, והם ר"ת ששה הלכות היו"ד הוא יאוש שלא מדעת העי"ן עד זומם, הלמ"ד לחי העומד מאיליו, הקוף קדושין שלא נמסרו לביאה, הג"ימל גלוי דעת בגיטין, המ"ם מומר אוכל נבילות להכעיס, והקשה חכם אחד בגליון הש"ס אמאי לא חשיב זמן נקט, תאמר כונת הקושיא הזאת:

סימן רפה

מדרש, אמרי נא אחותי את, מכאן ששוחטין לחולה בשבת, קשא והלא הא מן פסוק וחי בהם נפקא:

סימן רפו

כל המלוה לעני בשעת דוחקו כאלו הקריב תמידין, שנאמר מלבד עולת הבוקר אשר לעולת התמיד:

סימן רפז

בעובדא דשתים נשים זונות שבאו לדון על הבן לפר שלמה הע"ה במלכים א' סי' ג', יש מן המפרשים שפרשו ואמרו שהריב הזה שנפל בין שתי הנשים הוא היה נוגע בשביל ממון, דהן אמת היו תובעים זא ז בשביל הבן, אך היה להם נפקותא מדין זה לערן ממון. תאמר מה שייכות יש לריב הזה שזו טוענת בר החי ובנך המת כדי להרויח ממון, וזו טוענת להפך כדי להרויח ממון:

סימן רפח

עוד יש מציאות אחרת שבה יהי' הרוב הזה נוגע לענין ממון, תאמר מה היא:

סימן רפט

ויתאוה דוד ויאמר מי ישקני מים מבור בית לחם אשר בשער, ארז"ל בגמרא נצטרך לשאול מן הסנהדרין אשר בשער כי היו שני שדות לפניו, והיה צריך לאבד אחת מהם לעשות לו דרך המלך, דקי"ל מלך פורץ בלעשות לו דרך ואין מוחין בידו, ושאל כיון שיש לפניו שתי שדות אחת שדה של שעורים ואחת של עדשים והוא די לו באחת את מי יאבד לעשות לו דרך, של עדשים או של השעורים ומקשים מה ספק יש לו בזה, ממה נפשך אם הם אינם שוים בערך יאבד הפחותה בערך ואם הם שוים יעשה מה שלבו חפץ, כפי מה שיזדמן ומה ספק היה לו בזה ששאלו מן הסנהדרין:

סימן רצ

בפסוק זה שאמר מי ישקני מים מבור בית לחם אמרו בגמרא בר קפרא אמר חג היה ונסוך המים היה צריך כי היתר במה היה, והיו צריכין ממש לנסוך המים שבחג ובקעו שלשה הגבורים בקרב מחנה של פלשתים להביא מים לנסך על הבמה, ועל זה מקשים אמאי נצרכו לשלשה גבורים סגי בשנים אחד לשאת את המים ואחד להרוג במחנה פלשתים, שבקעו בתוכו והשלישי למאי אצטריך כי הגבור ההורג לא היה צריך לסיוע אדם אחר:

סימן רצא

על מה שאמר הקב"ה למרע"ה, אספה לי שבעים איש מזקני ישראל, פירש רש"י ז"ל לפי החשבון לי"ב שבטים ששה מכל שבט ושבט חוץ משני שבטים שאין מגיע להם אלא חמשה חמשה, אמר משה אין שבט שומע לי לפחות משבטו זקן אחד, מה עשה נטל ע"ב פתקין, וכתב על שבעים זקן ועל שנים חלק, ובירר מכל שבע ושבט והיו ע"ב, אמר להם טולו פתקיכם מתוך קלפי, מי שעלה בידו זקן נתקדש מי שעלה בידו חלק אמר לו לא חפץ בך הקב"ה והקשה בדבק טוב למה לו כ"כ פתקאות יכתוב רק עשרה פתקין, זקן ששה ושנים פתקין חלק כנגד זקן חמשה חמשה, וכל שבט יוציא אחד ממנו פתקא,

והמוציא פתקא שכתוב בה זקן ששה הוא בעל הששה, ושבע שיוציא פתקא החלק הוא בעל החמשה, והתירוץ שתרץ שם הוא דוחק כי עשה טעם חדש לכתיבת ע"ב פתקין, שלא נזכר בדברי רש"י ז"ל, אך יש לקושיא זו שני תירוצים. תאמר מה הם:

סימן רצב

על תירוץ הראשון יש קושיא ויש לה תירוץ, ועל תירוץ השני יש קושיא, תאמר מה הם:

סימן רצג

חתיכה שיש בה חלב בצירי, שנתבשלה בקדרה שיש בה ששים לבטל החלב, יזהר שלא יסיר שום דבר מהקדרה בעוד תתיכת האיסור בתוכה דחיישינן שמא תשאר באחרונה בשעה שאין בקדרה ששים לבטל החלב, וגם לא יוציאנו תחלה מפני שהחלב שבה יאסור אותה, א"כ תאמר מה תקנה יש לזה:

סימן רצד

יפה כונת בתקנה, אך יש מקשים בדין זה הכתוב בש"ע קושיא פשוטה תאמר מה קושיא יש בזה הדין:

סימן רצה

יפה כונת בקושיא, אך צריך אתה לומר התירוץ שלה מה הוא:

סימן רצו

איתא בגמרא דמציעא דף ס"ב, תניא שנים שהיו מהלכין בדרך, וביד אחד קתון של מים אם שותק שניהם מתים ואם שותה אחד מהם מגיע לישוב, דרש בן פטורא מוטב שישתו שניהם וימותו ואל יראה אחד במיתת חבירו, עד שבא רבי עקיבה ולמד וחי אחיך עמך חייך קודמין לחיי חבירך, ומקשים העולם דהכא משמע דריש עמך, ר"ל טפל לך, שחייך קודמין ואלו בגמרא דקדושין גבי עבד עברי דכתיב ביה כי טוב לו עמך, דרשו חכמים עמך במאכל עמך במשתה ואם יש לך כר אחד תן אותו לעבד עברי, ולא דרשינן עמך שיהא טפל לך:

סימן רצז

אשה אחת ילדה בכור פטר רחם, והחכמים פטרו את האב מן הפדיון וחייבו את הבן לפדות עצמו כשיגדיל, תאמר איך האב יהיה פטור והבן חייב:

סימן רצח

בגמרא דבתרא דף ט"ז בפסוק וישמעו שלשת רעי איוב את כל הרעה הבאה עליו, ויבואו איש ממקומו, אר"י א"ר מלמד שנכנסו כולם בשער אחד, ותנא בין כל או"א יש שלש מאות פרסאות דאז כשקמים לבא כל השלשה אצל אחד מהם אשר הכירו בו בצרתו יהיו מגיעים כולם בבת אחת שיעור אחד שוה לכולם בדרך בואם, ומקשים איך יצוייר דבר זה מאחר שהם ארבעה בין אם יושבים ברבוע בין אם יושבים בעיגול מוכרח שיהיו שוים

מהם רחוקים זה מזה כפלים משלש מאות פרסאות, ואם נאמר שהרביעי עומד באמצע השלשה, א"כ הוא קרוב לכל אחד מהם חצי השלש מאות ואנחנו רוצים שתהיה הרחקת כל הארבעה זה מזה בשוה שהוא שיעור שלש מאות פרסה, בין כל או"א מן הארבעה:

סימן רצט

חכם אחד אמר, רבוי הבנות היא טובה לעולם, וחכם אחד אמר להפך, והביא הוכחה לדבריו מאיוב, תאמר מה יש הוכחה מאיוב על זאת:

סימן ש

חכם אחד בא לפרו אדם עם הארץ שעשה גבינה להוליכה לעיר אחרת למכרה, ובקש ממנו שיתן לו כתב עדות שהיא כשרה כדי שיוכל למכרה שם, והחכם לא היה מאמין באותו עם הארץ, ולדעתו הגבינה אסורה, אך מוכרח היה ליתן לו כתב עדות מן פחד כי היה החכם אותו עת שוכן בכפר לעשות שם רפואות ולטבול במעין שיש שם, ואם לא היה נותן לו כתב עדות היה הורגו ע"י רוצחים חביריו הדרים באותו כפרת מה עשה אותו חכם כתב על הנייר כך, הגבינות אשר מביא אותם אדם פ' לעיר פ' בספינה פ' למכרם שם הם כשרים לבר ישראל, ולראיה שתהיה ביד פב"פ הנז' כתבתי וחתמתי היום כו"כ לחודש פ' בסדר וככה תאכלו אותו מתנכם חגורים בשנת פ' וקיים, וחתם שמו. והנה החכם של אותו העיר אשר הובאה הגבינה שם היה פתח גדול והבין מתוך דברים שבמכתב ההוא שהגבינה אסורה, תאמר מהיכן הבין כן:

סימן שא

איתא במשנה דמכות פ"ב אמותיהם של כהנים גדולים היו מספקים מחיה וכסות לאלו הרוצחים שרצחו בשוגג וגלו לעיר מקלט, כדי שלא יתפללו על בניהם שימותו, יען כי הרוצח בשוגג וגלה לעיר מקלט לא יוכל לצאת מעיר מקלטו לשוב אל ביתו אלא עד שימות הכהן הגדול שרצח בימיו, ולכך היו מספקים להם תמיד כסות ומחיה, כדי שלא יתפללו על הכהן הגדול, ותבא עליו קללתם בתפלתם. ומקשים למה היתה אמו של כה"ג מספקת המחיה והכסות כדי שלא יתפללו על בנה שימות, ולא היה הכהן גדול בעצמו מספיק להם מחיה וכסות כדי שלא יתפללו עליו שימות ותרצו רבני אשכנז קישיא זו ע"פ הקדמה אחת שכתב מהרש"א ז"ל שהרוצח גולה ע"פ הודאתו אפילו דליכא עדים שרצח אלא הוא הודה שרצח בשוגג גולה לעיר מקלט, ותאמרו אתה איך נתרצה קושיא הנז' ע"פ הדין הזה:

סימן שב

בדניאל סי' ג' אמר הכתוב על נ"נ ענה ואמר הא אנא חזה גוברין ארבע מהלכין בגו נורא וכו' וחבל לא אייתי בהון, ודרשו בירושלמי דשבת פרק ב', מה ת"ל וחבל לא אייתי בהון,

מלמד שהיו סרסין ונתרפאו והקשה יפה מראה ק"ל מהיכן ידע נ"נ דבר זה אותה שעה והלא הם לובשים כל מלבושים שלהם, וזה האבר הוא מכוסה ואיך ידע שנתרפאו.

סימן שג

א"ר שמעון מעשה במגורת מים שהיתה עומדת בחזקת שלימה, ומדדו אותה ונמצאת חסירה, כל טהרות שנעשו על גבה רבי טרפון מטהר ורבי עקיבה מטמא ואתמר רבי טרפון מטהר משום דאזיל בתר חזקה, תאמר איך אפשר דתרווייהו אזלי בתר חזקה, ויהיה אחד מטהר ואחד מטמא:

סימן שד

עוד שם בהך עובדא נתן רבי טרפון טעם אחר לדבריו דמטהר משום דזה דומה לעומד ומקריב ע"ג המזבח ונודע שהוא בן גרושה או בן חלוצה דקי"ל דעבודתו שעבד למפרע כשרה, ורבי עקיבה אומר דבר זה דומה לעומד ומקרוב ע"ג המזבח, ונודע שהוא בעל מום דקי"ל עבודתו שעבד למפרע פסולה, א"ר טרפון אני דמיתי דין זה לבן גרושה או חלוצה, ואתה דמית אותו לבעל מום, נראה לפי האמת למי הוא דומה יותר, והשיב רבי עקיבה דין זה דומה לבעל מום, ולא לבן גרושה וחלוצה, ונתן טעם לדבריו, תאמר מה זה הטעם:

סימן שה

איתא בכתבי הקדמונים ז"ל לא תרצח תשתנה בין יחיד לצבור וסמניך אתיהון:

סימן שו

גמרא דקמא דף ע"ט, סבר רבי יוחנן גם בגזלן דמטמר אטמורי נקרא גזלן דכתיב וישימו מארבים על ראש ההרים ויגזלו כל אשר יעבור עליהם בדרך, ומקשים אין גזלן אלא הגוזל בפרהסייא, ואלו אם הם גזלנים למה מטמרי, תאמר טעם לזה:

סימן שז

כתיב ויאמר המלך גזרו את הילד החי ותנו את החצי לאחת ואת החצי לאחת, פירש רב צבי ז"ל הכונה שימכרו הילד ויחלקו הדמים דמה יעשו בחצי גופו של מת שצריך לקברו, ומקשים א"כ יבאו על זה דברי האשה שהיא אמו שאמרה תנו לה את הילד החי, והמת אל תמיתהו, כיון דגם המלך לא אמר להמיתו אלא לחלוק הדמים:

סימן שח

כתוב בש"ע אסור לקצץ ענפי האילן בחוה"מ כדי לתקנו, ואם ניכר שאינו מתכוין לתקנו אלא קוצץ הענפים ומאכילן לבהמתו מותר, וקשא אין זה הוכחה דדילמא מתכוין לתקנו, אך לא רצה שישליך הענפים לאבוד, ולכך מאכילן לבהמתו:

סימן שט

כתוב בש"ע יו"ד סי' רי"ג האומר קונם עיניו בשינה היום אם ישן למחר לא ישן היום שמא למחר ישכח וישן, ונמצא שעבר על בל יחל דברו למפרע, אבל אם אמר קונם עיניו בשינה למחר אם ישן היום יכול לישן היום ולא חיישינן שמא למחר ישכח משן. תאמר מה הפרש איכא בין הא להא. ש"י:

סימן שי

כתוב בש"ע יו"ד סי' רכ"א המודר הנאה מחבירו מותר לשחוט לו בהמה בריאה דחשיב קלקול ולא חשיב מהנהו, אבל לא מסוכנת מפני ששחיטת המסוכנת היא תיקון וחשיב מהנהו. ומקשים איך השחיטה חשובה קלקול והלא על ידי השחיטה הוא אוכל את הבשר ואין לך תיקון גדול מזה ובהמה לשחיטה עומדת, ונמצא זה מתקן:

סימן שיא

אם אוכל אכילה גסה ביום הכפורים עד שקץ בה פטור אבל אסור, וקשא איך יתכן שיהיה פטור מן התורה והלא כיון שהתחיל לאכול עדיין לא נעשית אכילתו אכילה גסה ויתחייב על האכילה, ואם אח"כ נעשית אכילה גסה מה תועיל לפטרו:

סימן שיב

כתיב גדלים תעשה לך על ארבע כנפות ללמד אם יש לה שלשה כנפות פטורה אבל אם יש לה יותר מן ארבע כנפות חייבת שנאמר אשר תכסה בה כמו שהיא הן בעלת חמש הן בעלת שש, וקשא מנ"ל לפטור בעלת שלש, ולחייב בעלת חמש דילמא תכסה בה לרבות בעלת שלש, ונמעט מפסוק על ארבע את בעלת חמש:

סימן שיג

כתוב בש"ע את סי' י"ב אם נפסקו כל חוטי הכנף ונשתייר בהם כדי עניבה כשר, ואם לא נשתייר כדי עניבה אפילו בחוט אחד שנפסק כולו פסול, הילכך כיון שכל אחד כפול לשנים אם נפסקו שני ראשים אפילו ששני הראשים הם מצד אחד פסול שמא שני הראשים הם של חוט אחד ונמצא נפסק חוט אחד, ומקשים והא קי"ל כל דפריש מרובא פריש, וטמא דזה החוט שנפסק הוא מן הרוב שהם שלמים בראש השני ואינו מן החוט שראשו אחר פסוק:

סימן שיד

איתא בגמרא דחולין דף ע"א כתיב בפרשת שמיני והאוכל מנבלתה יכבס. בגדיו וטמא עד הערב, מכאן לטומאה כלומר שאינה מטמאה, תאמר מהיכא נפקא לן דבר זה:

סימן שטו

אתמר נמי טומרה אינה מטמאה לאדם הבלועה בו וגם אינה מטמאה לאדם אחר שנגע בה, תאמר היכא משכחת לה שיהיה אדם אחד נוגע בטומאה בלועה, מאחר שהיא בלועה בבטן איך תגע בה יד:

סימן שטז

בגמרא דבתרא דף צ"ט אמר רבינאי אמר שמואל כרובים בנס היו עומדין שנאמר וחמש אמות כנף הכרוב האחת, וחמש אמות כנף הכרוב השנית, גופייהו דכרובים היכא הוו קיימי, דהא מפורש בכתוב בית ק"ק לא היה אלא עשרים אמה אורך, ועשרים אמה רוחב והכרובים היו שניהם עומדים בשוה זע"ז, וגם שניהם כנפיהם פרושים ולא כייפי ידייהו על כן גוף הכרובים אשר בין כנף לכנף בנס היה עומד, ובגמרא הקשו על זה ההכרח דאפשר להיות עמידתן בטבע ולא בנס ועשו בזה שלשה אופנים, תאמר מה הם:

סימן שיז

בתרא דף קט"ז היו הצדוקים אומרים תירש הבת עם בת הבן, שאם יש לראובן בן ובת אחת, והנפטר בנו ויש לו בת שיורשת את ראובן במקום אביה, גם בתו של ראובן תירש עמה, אמר להם ריב"ז שוטים מנין לכם זה, אמר לו זקן אחד מקל ותומר, ומה בת בנו הבאה מכח בנו תירשנו, בתו הבאה מכחו לא כ"ש, והשיב לו ריב"ז פרכה גדולה על קל וחומר זה, תאמר מה היא הפרכה:

סימן שיח

בגמרא דיבמות דף צ"ד, ואשה גרושה מאישה לא יקחו ללמד אפילו לא נתגרשה אלא מאישה פסולה לכהונה כלומר אם כתב לה בעלה גט ואמר לה הרי את גרושה ממני, ואין את מותרת לכל אדם, אע"פ דאינה מתגרשת בגט זה כיון דלא אמר לה את מותרת לכל אדם, עכ"ז כיון דאמר לה הרי את מגורשת ממני יש לזאת דין גרושה לענין זה שתהא אסורה לכהן, כי הכהן אסור בגרושה. וקשא מאי קמ"ל. בדין זה הלא בלא"ה אסורה לכהן משום דאמר לה אין את מותרת לכל אדם, דאז גם הכהן אסור ליקח אותה משום דעודנה באיסור אשת איש, כיון דלא נתן לה גט שתהא מותרת לכל אדם:

סימן שיט

איתא בגמרא דכריתות דף ב', איש אשר יקח את אחותו ונכרתו, תניא אחותו בכלל כל העריות היתה, ולמה יצאת לדונו בכרת לחלק על אחותו שהיא אחות אביו ואחות אמו, ויש כאן שאלה היכי משכחת לה דבר זה בעולם שימצא אדם אחד שיבא על אשה שהיא אחותו ואחות אביו ואחות אמו:

סימן שכ

אמרו חכמים ז"ל גיהנם נברא ביום שני שנאמר כי ערוך מאתמול תפתה אין תפתה אלא גהינם שכל המתפתה ביצרו נופל בה, וקשא מנ"ל דאתמול קאי על יום שני:

סימן שכא

בגמרא דפסחים דף נ"ד מקשי על הכתוב שמנה את ענה באחים של צבעון, ולבסוף חשיב ליה בבניו של צבעון:

סימן שכב

בש"ע א"ח סי' ש"י כדי כל דבר שאסור לטלטלו אסור ליתן כלי תחתיו כדי שיפול לתוכו מפני שאוסר את הכלי בטלטול ודומה לסותר שסותר זה הכלי ממה שהיה ראוי ומוכן לו מתחלה, ומקשים מאי שנא מהא דסי' ש"ח דאמרינן כופין את הסל לפני האפרוחים בשבת כדי שיעלו וירדו בו, ובעודן עליו אסור לטלטלו והרי גם בזה מבטל כלי מהיכנו דהא אסור לטלטלו בעודן עליו:

סימן שכג

אדם אחד בא מעיר אחרת לדור בעיר אחת גדולה, ואמר שהוא כהן והיה עולה ראשון לס"ת, ואחר שלש שנים או יותר נודע ונתאמת כי רמאות עשה והוא ישראל ומשפחתו ידועה בעירו, ויגזור עליו הרב מלקות ארבעים על אשר גזל העליה של כהן ועלה בה כמה פעמים, והלקהו שמש ב"ד כאשר גזר הרב, והנה ביום שני גזר עליו הרב מלקות ללקותו עוד הפעם מלקות ארבעים ושאלו מן הרב למה גזר עליו מלקות שנית והלא כבר לקה אחמול על גזלת העליות שגזל' והשיב להם הרב תשובה בטוב טעם, תאמר מה תשובה השיב הרב על זה:

סימן שכד

שאלו להגאון העשל ז"ל בזמן היותו קטן מדוע צריכה האשה להדליק בליל שבת שתי נרות, אם הוא בשביל שיש צורך כפי הסוד או כפי הפשט להיות ברכה של הדלקה בליל שבת על שתי נרות דוקא הנה די שתדליק נר אחד דוקא ונוכח הנר יעמידו זכוכית לטושה שקוריה עייגא ואז מוכרח כשתדליק את הנר יהיה נראה מהצל נגד פניה נר אחד נדלק, ונמצא כשהיא מברכת אחר ההדלקה הנה היא מברכת על שתי נרות שיש לפניה אחת שהדליקה בידה ואחת שרואה בזכוכית הלטושה כנגדה, והשיב להם תשובה נאה, תאמר מה השיב:

סימן שכה

שנים באו לפני הרב אחד אמר הנה הוא מוכרח לחסר ברכה אחת מן י"ח ברכות שתקנו אנשי כנה"ג בתפילת העמידה, לכן תסדר לי ברכה אחרת במקומה, אמר לו הרב אוי לך, וחבירו אמר הנה הוא מוכרח לחסר שתי ברכות תסדר לי שתי ברכות במקומן, אמר לו

הרב וי לך. תאמר מה הם הברכות שבעמידה שהיו אלו מוכרחים לפי דעתם לחסר אותם שלא לאומרם, גם למה לאחד אמר לו אוי בלשון הקודש, ולאחד א"ל וי לשון תרגום:

סימן שכו

אחד חכם הגיש ספר לפני גאון אחד ובקש שיתן לו הסכמה עליו, ואמר להגאון זה הספר הוא חיבור שלישי שלי כנגד יום שלישי שהוכפל בו כי טוב, והוא חשוב וחביב אצלי כמו הקטורת אשר הוקרבה לפנינו על מזבח הזהב (ר"ל אקוה שאקבל בעדו זהובים) ואמר לו הגאון לפי דבריך רע הוא זה ולכן לא אתן לך הסכמה עליו דעלובה עיסה שנחתומה מעיד עליה, תאמר מה כונת הגאון בדברים אלו:

סימן שכז

שני רבנים היו אחד רב בעיר קטנה ואחד רב בעיר גדולה והוצרך גאון אחד לכתוב להם מכתבים וכתב לכל אחד מהם תואר גדול של גאון והם לא היו גדולים בתורה כדי שיזכו לתואר זה של גאון, אמרו לו תלמידיו רבינו זה חכם פלוני אינו ראוי לתואר זה אמר להם המקום ימלא חסרוני, חזרו ואמרו לו על חבירו ג"כ אינו ראוי לתואר זה אמר להם המקום ימלא חסרונו, תאמר מה כונתו בתשובה זו ותשובה זו:

סימן שכח

תניא רבי עקיבה אומר ונקתה ונזרעה זרע אם היתה עקרה נפקדת, א"ל רבי ישמעאל א"כ יסתרו כל העקרות ויפקדו ע"כ, ומקשים מאי קשיא ליה דילמא היכא דנסתרה בלא כונה כדי שתפקד בהאי גוונא דוקא הוא דמועיל לה שתלד, אבל אם סותרת עצמה בכיון כדי שתהיה יולדת אפשר דאינו מועיל:

סימן שכט

מקשים על זה דילמא לעולם היכא דמתכונת לכך אינו מועיל, וא"ת תהיה התורה פלסתר ח"ו בעיני העולם, זה אינו דאפשר שיאמרו שמא הבעל אינו מנוקה מעון ולהכי לא בדקו המים את אשתו אף אם זינתה, וכמ"ש והאיש מנוקה מעון אז האשה תשא את עונה:

סימן של

בגמרא דשבועות דף מ"ה ע"א השכיר נשבע ונוטל דעקרו רבנן לשבועה מבעל הבית ושדייוה אשכיר, משום דניחא ליה לבעל הבית דמשתבע שכיר ושקיל משום דבעה"ב אינו סומך על עצמו לישבע כיון דהוא טרוד בפועליו שנותן שכר לכמה פועלים וחושב שנתן גם לזה, וכדי להפיס דעתו של בעה"ב תקנו שישבע הפועל ויטול, ומקשי בגמרא ליתקון רבנן שיתן אדם לפועליו שכרו שחרית עד שלא יתחילו במלאכה ואם תבע לערב לא יטול כלום ולא תהיה שם שבועה, ומשני שניהם רוצים בהקפה דבעה"ב רוצה שיתן השכר לערב מפני דלפעמים אין מעות מצויות לו בשחרית, ופועל ניחא ליה לקבל

שכרו בערב כדי שיוציא המעות לפרנסתו בלילה, ומקשים אם יתקנו שישלם בבוקר גם בזה יהיה מחלוקת ביניהם ויצטרכו לשבועה, והוא דבעה"ב יאמר לפועל לך עשה לי המלאכה כי כבר שלמתי לך השכר, והפועל ישיב לא נתת לי השכר עדיין ומוכרח שיבא הדבר לידי שבועה:

סימן שלא

ויעש ה' לאדם ולאשתו כתנות עור וילבשם מדכתיב וילבשם משמע דהיו הבגדים שוים לשניהם, וקשא והא כתיב לא ילבש גבר שמלת אשה:

סימן שלב

אמרינן בגמרא דחגיגה אשה ועבד וטומטום פטורים מן הראיה אבל מי שחציו עבד וחציו בן חורין ה"ז חייב, וכתב אחד מן הראשונים דמשכחת לה אם יבואו שנים מאלו לפנינו בבת אחת אי אפשר לפטור את שניהם דאם נפטור את שניהם הוי תרתי דסתרי אלא מוכרח לפטור מין זה ולחייב מין השני, תאמר היכי משכחת לה ומה שייכות יש למין זה עם מין האחר:

סימן שלג

אמרינן בגמרא דפסחים דף נ"ג רשב"ג אומר סימן לעמקים דקלים כלומר תמרים שדרך העמק שיהיה נטוע בו תמרים וסימן לשפלה (ר"ל ארץ מישור) שקמה ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר ויתן המלך את הכסף בירושלים כאבנים, ואת הארזים נתן כשקמה אשר בשפלה לרוב, ושאלו בגמרא מאי נפקא מסמנים אלו שנתן התנא בעמקים ובשפלה ויהיב טעמא מאי דנ"מ, תאמר מה הוא הנ"מ:

סימן שלד

איתא בגמרא דחולין דף י"א מנ"ל דאזלינן בתר רובא, אמר רב מרי אתיא ממכה אביו ואמו דאמר רחמנא קטליה. וליחוש דילמא לאו אביו הוא אלא לאו משום דאמרינן זיל בתר רובא, ורוב בעילות אחר הבעל ע"כ, וכתבתי בסה"ק בן יהוידע חלק ה' שאמר לי הרב מהר"ר יאודה אשכנזי ז"ל תושב דמשק בעת שהיה עובר אורח פה מח"ק בגדאד יע"א זה שנים רבות, שבאשכנז מקשים כאן קושיא אחת ומתרצים אותה ע"פ ארבעה הקדמות, ובשביל לחדד את התלמידים אין אומרים להם אלא רק הארבעה הקדמות וצריך התלמיד לעיין לומר מעצמו התירוץ וירכיב אותו על הארבעה הקדמות ההם ולא יחסר מהם כלום. וזו היא הקושיא על הכלל שכתב ר"ת ז"ל דסבר מר דלא אזלינן בתר רובא אלא בענין שאם לא תלך אחר הרוב אז לא היה חייב מיתה כלל, והשתא דאזלת בתר רובא תחייבהו מיתה, אבל בענין שאם לא אזלת בתר רובא חייב מיתה קלה, ואי אזלת בתר רובא יתחייב מיתה חמורה בכה"ג לא אזלינן בתר רובא לחייבו מיתה חמורה

וכמ"ש התוספות בשמו בסוף ד"ה ליחוש ע"ש, ואיכא קושיא על כלל זה דהא הבא על אשת אביו דחייבתו התורה מיתה חמורה והיינו משום דאזלי בתר רובא שזה הוא אביו, ואי לא אזלת בתר רובא ותאמר שאין זה אביו היה מתחייב מיתה קלה בשביל אשת איש, והגם דיש לתרץ דקרא איירי בבא על אשת אביו גרושה מאביו דליכא איסור אשת איש, מ"מ בשביל החדוד עושין תירוץ לזאת הקושיא מורכב ע"פ ד' הקדמות אלו, וזה תוארן: הקדמה א' דקי"ל אין האשה מתעברת וחוזרת ומתעברת, שאם באי עליה כמה בני אדם לא אמרינן שנתעברה מכולם אלא מאחד מהם דוקא. הקדמה ב' המקדש את האשה ע"מ שאין עליה נדרים ונמצא עליה נדרים הרי אלו קדושי טעות ואין מקודשת. הקדמה ג' אם אחד נדר ושמע חבירו ואמר ואני, חל הנדר גם על השני שאמר ואני. הקדמה ד' האב מפר לנדרי בתו ועוקר הנדר מעיקרו כאלו לא היה ועל פי ד' הקדמות אלו צריך לומר התירוץ מורכב בארבע הקדמות אלו, כן אמר לי הרב מהר"ר יאודה אשכנזי ז"ל הנז' ושלי"ת אני הצעיר אמרתי לו התירוץ מורכב על פי הקדמות הנז' וככתוב בסה"ק בן יהוידע בסייעתא דשמיא.

תשובות

סימן א

משכחת לה בשנה מעוברת שהקדישה אחר חג המצות וכאשר הגיע סוף אדר ב' נעשה שנה שיש כאן י"ב חודש ויש שס"ה יום כמנין ימות החמה ועדיין לא יש שלש רגלים:

סימן ב

ודאי שיעור דרבנן נפיש, דאי שיעור רבי יהודה נפיש אמאי לא חשו רבנן לגמל טעון פשתן או חבלי זמורות דהא דבר זה שכיח וצריכין לתפוס שיעור זה הגדול שאם יקוץ שיעור אדם ורוכבו מה יעשה זה בעל הגמל והטעון פשתן שצריך לו שיעור יותר, אבל רבי יהודה נקיט שיעיר זה דזוטר ולא חייש לשיעור גמל ורוכבו דס"ל זה הרוכב אפשר לו להיות גחין ואזיל תחות האילן ועל כן אין צריך לקוץ האילן בשביל הרוכב כיון דאפשר בזה:

סימן ג

כגון שהשליך ידיו לאחוריו ונכנס בראש ועדיין קצת מידיו בחוץ:

סימן ד

כגון שנכנס דרך אחוריו ועמד בפתח ועדיין חוטמו בחוץ:

סימן ה

האחד אכל כזית איסור של חלב או של נבלה ושיעורו בכזית, והשני אכל מאה נמלים וכל נמלה חייב עליה חמש מלקיות:

סימן ו
אחד אכל נמלים מרוסקים שבטל מדין בריה ואין בכולם שיעור כזית ורק בריה אחת היה בהם ונתחייב בעבורה בלבד, והשני אכל מאה כמו שהן בהיותם בריה דלא בעי שיעור דחייב על כל אחת חמשה מלקיות:

סימן ז
כונתו לומר שכתב הסופר על הלוח או על הנייר ארבעה תיבות אלו בכתב ידו:

סימן ח
התירוץ הוא בתבן סרוח דלא חזי לבהמה:

סימן ט
הקושיא שיש על תירוץ זה הוא והא חזי לטינא:

סימן י
התירוץ כגון דאית ביה קוצי והטיט שגובלין בו התבן רומסין אותו ברגלים, ולכן לא חזי לטינא:

סימן יא
הקושיא היא והא חזי להסקה:

סימן יב
התירוץ הוא דאיירי בסרוח הרבה דלא חזי להסקה:

סימן יג
התירוץ דאיירי במלח מר דלא חזי לאכילה:

סימן יד
הקושיא היא והא חזי לעבד בו עורות:

סימן טו
התירוץ דאית ביה קיצין ואינו יכול ליטלו בידו ולמלוח בו העורות:

סימן טז
תקנתם לכתוב שטר הרשאה זה לזה:

סימן יז
התירוץ הוא לא יעשו דלת לבית שער כי הם אינם צריכים לו אלא בשביל להיות צל לשומר היושב שם, וכיון דאין לו דלת העניים נכנסים לבית שער ודופקים על דלת החצר ונשמע קולם:

סימן יח
מעיקרא סבר ניחא להו לבני רה"ר דיתבי בטוליה וכיון דחזא דקא מעכבי קייצי:

סימן יט
התירוץ הוא דחיישינן שמא מלוה ישנה יש לו עליו, ולכן כיחש בזה:

סימן כ
הקושיא א"כ לא נשביעו על זה ויקח לו מאחר דבדין תפס לגבות מלוה שלו:

סימן כא
התירוץ דחיישינן שמא ספק מלוה יש לו עליו:

סימן כב
הקושיא היא כיון דתפס ממון על הספק, נמצא דלא חייש לספק גזל, א"כ גם שבועה ישבע על הספק ולא חייש לספק שבועה:

סימן כג
התירוץ הוא פרשי אינשי מספק שבועה ולא פרשי מספק ממונא משום דממון איתיה בחזרה שיאמר בדעתו אם אח"כ יתברר לי שאינו חייב אחזיר לו, אבל שבועה ליתא בחזרה:

סימן כד
איכא בינייהו כהן דא"ל לישראל צא וקדש לי אשה גרושה, אי נמי איש שאמר לאשה אקיפי לי קטן, לרב סמא לא מחייב שולחו, ולרבינא מחייב שולחו:

סימן כה
הקושיא היא למה אמר כגון שאמר לאשה שתקיף לקטן ולא אמר כגון שא"ל שתקיף לגדול:

סימן כו
התירוץ הוא כי הגדול לא יקבל להקיף:

סימן כז
איכא בינייהו פרוטה שהוזלה אחר אבידה, מ"ד אשר תאבד איכא ומ"ד ומצאתה ליכא. או נפקותא אחרת פרוטה שהוקרה שבשעת אבידה לא היתה שוה פרוטה ובעת מציאה הוקרה ושוה פרוטה למ"ד ומצאתה איכא, למ"ד אשר תאבד ליכא:

סימן כח
משמע ליה הכי משום שלא הצריכו לו יום אחר עוד עד שיבדוק כל חפציו, ויראה אם נאבד מהם כלום, משא"כ אם מזכיר בפירוש גלימא מצאתי אז כשיבא לביתו תכף ידע ואין צריך לבדוק ולשהות:

סימן כט
בירר ששה מכל שבט, והביא ע"ב פתקין על שבעים כתב זקן ושנים הניח חלק בללן ונתנן בקלפי, אמר להם בואו וטולו פתקיכם מי שעלה בידו זקן אמר לו קדשוך משמים, מי שעלה בידו חלק אמר לו המקום לא בחר בך מה אעשה לך:

סימן ל
הך דכרם אמר להו ברישא, דאי הך דחורש אמר להו ברישא, בהא דכרם נמי יאמרו לו אניסטון אני בתוכו:

סימן לא
הא דקטן אמר להו ברישא, ואמרו לו אין מביאים ראיה מן הקטן וחזר ואמר להם מעשה אחרת שראה בגודלו:

סימן לב
אין זה קל וחומר, דיש לומר מידי דהוה קוץ בעלמא שהוא ממית והוא טהור:

סימן לג
אמר לו ר"א הבא על הקטנות יוכיח שאין בה אלא אזהרה אחת וחייב על כל אחת ואחת:

סימן לד
אמר לו רבי עקיבה אם אמרת בקטנות אע"פ שאין בהם עכשיו יש בהם לאח"ז, תאמר בשבת שאין בה עכשיו ולא לאח"ז:

סימן לה
אמר לו ר"א הבא על הבהמה יוכיח:

סימן לו
איכא בינייהו דאפיק חמור בהדה.

סימן לז
הקושיא ואימא גדי:

סימן לח
התירוץ שהגדי מחוסר שחיטה ואינו אוכל עדיין כאשר נולד מאמו:

סימן לט
הקושיא ואימא בן פקועה:

סימן מ
התירוץ הוא דצריך קריעה:

סימן מא
הקושיא ואימא ביצת בת יוכני שהוא עוף גדול:

סימן מב
התירוץ תפסת מרובה לא תפסת:

סימן מג
הקושיא ואימא ביצת צפור:

סימן מד
התירוץ הא בחולה הא בבריא:

סימן מה
יוציא בו מים מן הבור לצורך רחיצה וממילא נטבל:

סימן מו
הקל וחומר כך ומה טעינה דליכא צער בע"ח חייב, פריקה דאית בה צער בע"ח לא כ"ש:

סימן מז
קל וחומר האחר כך הוא ומה טעינה דליכא חסרון כיס דבהמה חייב, פריקה דאיכא חסרון כיס דבהמה לא כ"ש:

סימן מח
הדחיה של קל וחומר הוא כך, דגם בטעינה יש חסרון כיס דאדהכי והכי בטל משותיה, אי נמי אתו גנבי וגנבי ליה, ולכן נשאר קל וחומר הראשון עיקר:

סימן מט
מתרץ רשב"ן תרי תמנתה הוו חדא בעליה וחדא בירידה, ורב פפא תירץ חדא תמנתה הואי דאתי מהאי גיסא ירידה, ודאתי מהאי גיסא עליה:

סימן נ
אמרה לו שהיא יתומה מאביה שנפטר קודם שנולדה:

סימן נא
חשש החכם הוא שמא הסופר כשכתב תיבת אל לא היתה כונתו לכתוב תיבת אל שדי, אלא היה רוצה לכתוב אל יוסף ואחר שכתב תיבת אל שכח וכתב שדי, ונמצא תיבת אל הכתובה עתה בס"ת לא נתקדשה וא"כ מאי אהני התיקון הזה שיכתוב תיבות אל יוסף מחדש מאחר שתיבה הסמוכה לשדי צריכה קדוש ולא קידש הרי פיסול אחר איכא:

סימן נב
הקל וחומר הוא כך ומה אשתי שאני מותר בה אני אסור בבתה, אשת איש שאני אסור בה אינו דין שאהיה אסור בבתה:

סימן נג
כך היא הפרכה, מה לאשתי שכן אסור באמה ואפילו שהיא פנויה, ולכן דין הוא שאסור בביתה, תאמר בא"א שאני מותר באמה, אם היא פנויה, לכן מותר אני בבתה:

סימן נד
האשה הזאת היא בת אחותו של אדם, וכך הוא הקל וחומר ומה אשתי שאני מותר בה אסור בבתה אחותי שאני אסור בה אינו דין שאהיה אסור בבתה, וזו הפירכה הנז"ל לא שייכה כאן כי אחותו גם אמה אסורה לו:

סימן נה
מצינו מפורש בתורה שהכהן גדול ישא אשה דכתיב והוא אשה בבתוליה יקח ואסרה עליו התורה את אלמנה וגרושה, והשתא אם זה הקל וחומר שיש לעשות מן אשתו של

אדם הוא אמת, א"כ הכהן גדול צריך שיאסר בכל מין אשה שיש בעולם, דגבי כה"ג לא שייכה אותה הפירכה שעשינו בסי' נ"ג, יען ממה נפשך אם אמה של זו הבתולה היא אשת איש הרי היא אסירה לו, ואם היא אלמנה או גרושה ג"כ אסורה לו, לכן מוכרח אתה לומר דקל וחומר הנז' הוא בטל ומבוטל, ואין לעשותו בשום מקום:

סימן נו

שמואל תשיב למזוזה תדירה יותר כי נוהגת בשבתות וימים טובים ג"כ, משא"כ תפילין, ורב הונא חשיב לתפילין תדיר יותר שנוהג במפרשי ימים והולכי מדברות:

סימן נז

התיקון הזה הוא מפורש בירושלמי שאפשר שימלא פיו מים משני צדדיו קודם שיכנס, ואח"כ ישפכנו לפניהם כאשר יצא, ובזה ינצל מן החשד שא"א לפתוח פיו בלשכה ולהטמין מעות, שא"כ היו נשפכים המים מפיו בלשכה, ועל זה מתרץ בירושלמי שא"א לעשות כן מפני הברכה, שצריך לברך בפנים, וא"כ מוכרח שיפתח פיו וישפוך המים בפנים כדי שיברך:

סימן נח

העצה היא שיגרש רב הונא את אשתו ותתבע כתובתה מן משה אביו שהוא ערב, ואז יהיו מצויים בידה מעות ויחזור רב הונא וישאנה ותכניס לו אותם המעות ויתפרנס בהם. והגידו לו שהוא כהן ואם יגרשנה אסור עוד לישאנה:

סימן נט

מפורש הטעם שם דהאבן אם נפלה לא אתי אביו לאתויי, אבל דינר אם נפל מידו, אתי אביו לאתויי:

סימן ס

כגון שמשקין אלו הם אחד שמן ואחד משאר משקין, כגון יין או מים וכיוצא, והשמן דרכו להיות צף למעלה ונבדל בפני עצמו:

סימן סא

אחד מהם היתה קופתו מלאה קשואין שהם ארוכים כשיעור כל הקופה כולה, ולכן כשהוציא חצי הקופה דוקא גם הקשואין לא יצאו כולם אלא חציים, ולכן פטור בין אי אזלינן בתר קופה, בין אי אזלינן בתר מה שבתוכה, אבל חבירו היתה קופתו מלאה עדשים וכיוצא, וכיון שהוא הוציא מעט מן הקופה הוציא כמה עדשים שלמים שהיו בתוך אותו המעט לרה"ר:

סימן סב

זה שבקורה אפשר שיפול מאיליו, אבל מה שבבור א"א שיעלה מאיליו, וכמ"ש בפסחים י"ב:

סימן סג

יאמר אשתקד היה זרע החטים יפה או יאמר על מין אחר אורז או עדשים, וכיוצא שהוא טוב, ואז יבינו ממילא שהחטים ששאלו אותו עליהם אינו טוב, ועל שאלת אביו יאמר אמי קיימת, או יאמר על אדם אחר פב"פ הוא חי ואז יבינו הם על אביו, איך הוא וכנז' בפסחים דף ד':

סימן סד

יפה הכשיר החכם מפני כי ראה שזה בעל מדידה היתרה טפח מדד מצד העליון של עובי הסכך, שגם עובי הסכך מדדו ביחד, לכן יצא לו טפח יותר מעשרים אמה, אבל האחד מדד מצד התחתון של הסכך, ולא מדד עובי הסכך, ולכן יצא לו עשרים פחות טפח, ולכך הכשיר הסוכה וכנז' בפ"ק דערובין:

סימן סה

כיס שאסר החכם היו תפירותיו מבחוץ לכך לא הועילו החתימות כלום:

סימן סו

התירוץ הוא כגון שאין להם מעות לפרוע ורק יש להם קרקעית, ולזה יש קרקע עדית, ולזה יש זבורית, להכי פסק זה גובה וזה גובה, ואין כאן הפוכי מטרתא דיש הפרש בגבוה זו על גבוה שזה לוקח עדית וזה לוקח זבורית:

סימן סז

העדים הגידו לדיין דהכי הוה עובדא דהשלחן היה באמצע החדר, והם היו יושבים על כסאות אחר מקום השלחן קרובים לכותל האמצעי, של החדר, שהוא כנגד הפתח ופניהם כלפי הכותל האמצעי, אך היה בכותל האמצעי הזה מראה לטושה גדולה שקורין עיי"נא ובה נראה לפניהם צורת השלחן שעומד לאחוריהם וצורת הפתח, וכל מי שיכנס לחדר ויבא עד השלחן, והם ראו במראה הלטושה ההיא שנכנם אותו אדם ולקח הרם ויצא במהרה, אך זה לא הבין ולא שם על לבו שהם רואין אותו בכניסתו ובלקחו את הכיס כי לא הרגיש במראה הלטושה שהיא לפני העדים וחשב כיון שהשלחן עומד אחוריהם אין רואין אותו ואת מעשיו, ולכך גנב הכיס ויצא, ובזה נחה דעתו של הדיין וכפה אותו והודה:

סימן סח

שאלו על זה בגמרא דנזיר והוכיחו מדיקנא דסבי דצבעין דקנהון וחיורין עקרי דילהון ושמע מינא דמעקריהון רבין השערות, ולכן גם לזה אמר לו שיצבע השערות וימתין עד שיגדלו ויתברר אצלו דמעיקריהון רבין:

סימן סט

אמרו בגמרא דכתובות דף ע' יתן האדון במתנה מאכל למשרת השני וזה המשרת יתן לאותו המשרת מאכל ויאכל, כי נמצא אין זה אוכל משל האדון, ואם לא יש עמו משרת שני יניח האדון את המאכל על הסלע ויפקירנו ויבא המשרת ויזכה במאכל מן ההפקר:

סימן ע

מפורש הדבר בגמרא דמציעא בשנה ראשנה היה עסק שלהם בדנרי זהב שכולם שוין ולמה צריך לחלוק בפניו, אבל בשניה היתה השותפות בחביות של יין ויש הפרש בין חבית לחבית בענין חשיבות ולכך צריך לחלוק בפניו כי שמא סידר לעצמו הטובים:

סימן עא

עובדא דרבי טרפון היה מהלך בדרך ובאמצע הדרך ישב והטה כדי לקרות ק"ש, ובזה ניכר להדיא שעושה הפך בית הלל, ולכן נסתפק, אבל ראב"ע ור"י וח"י היו מסובין במקום אחד והן אמת שהיה ראב"ע זקוף עכ"ז כשהטה לא ניכר שבא לעשות כדברי ב"ש דיש לומר שכך נזדמן עתה שהטה למנוחת גופו, כי במסיבה יש (מומים) [מוטים] ויש נזקפים, והראיה דגם רבי ישמעאל היה באותה שעה מוטה דכך הוה ניחא ליה, ולכן לא חש ראב"ע והיטה כיון דאינו ניכר שעושה הפך דברי ב"ה, אבל ר"י חש פן יטעו התלמידים הרואין ויקבעו הלכה כב"ש, לכן זקף וקרא הפך ב"ש:

סימן עב

רב גידל היה מדבר עם הנשים עצמן ובהכרח שהיה רואה פניהם אע"פ שהיו עומדים לפניו במלבושים שלהם, ולכן אמרו לו רבנן כך, אבל רבי יוחנן לא היה מדבר עמהם אלא הוא יושב ועיניו למטה וגורס במשנתו ורק היתה כונתו שהנשים יראו אותו ולכך לא אמרו כמו שאמרו לרב גידל:

סימן עג

זה הניח המים בשמש ונתחמם המים בחום השמש דמותר בכהאי גונא:

סימן עד

חכם א' סבר כיון דחטים חשיבי יותר אע"פ שהם חצי ככר יברך עליהם, וחכם א' סבר אע"פ דשעורים גריעי מחטים עכ"ז כיון דהוא ככר שלם חשיב טפי לברך עליו, מה עשה אחז שניהם בידו ובירך המוציא ובצע משניהם יחד:

סימן עה

המלך צייר בדעתו כיון דהחיגר יש לו עינים לראות אמר לסומא שירכהו עליו, והוא יוליך אותו אצל האילן ויקח החיגר הכותבות ויאכלום שניהם, וזו תשובת רבינו הקדוש לאנטנינוס בגמרא דסנהדרין:

סימן עו

התשובה לזה, הנה העדים מצטרפים זע"ז בכך דהיינו עד של (ק') [ת'] מצטרף עם עד של ת"ק, וצריך לשלם ת' כי בסך זה יש ב' עדים, וכן עד של ר' יצטרף עם עד של ש' וצריך לשלם מאתים כי על זה הסך יש שני עדים, הרי ת"ר שחייבוהו ב"ד ונשאר עוד עד אחד שמעיד על מאה אין לו עד להצטרף עמו, והרי זה מחייבו שבועה דאורייתא על מאה, ואם תאמר למה לא ישבע על השיורין שנשאר בעד של ת"ק ובעד של ש', זה אינו כי מאחר שצרפנו אותם לענין תשלומין שחייבנו אותו לשלם על פיהם איך ישבע שבועה להכחישו שאם ישבע נמצא שהוא נשבע שהעיד זה שקר, ואיך ישלם, ולכן כל עד ששילם ע"פ עדותו אע"פ שלא שילם כל הסך שאמר עליו העד לא אפשר שישבע להכחישו, ועל כן לא ישבע אלא רק על עדות העד שהעיד על מאה כי זה לא נצטרף לתשלומין:

סימן עז

העדים העידו אמת אך זה הרגיש. שראו אותו שגנב המלח והכניסו לביתו וחשש שמא יגידו עליו ויבאו לראות בביתו ותמצא בידו הגניבה לכך השליך המלח לתוך בור מים מלוחים או הניחו בתוך כלי מים גדול ונמוח המלח, ושפכו לתוך בית הכסא או עוקה א' שיש לו בביתו ולכך כשבא שמש ב"ד לא מצא כלום:

סימן עח

בשבת ראשנה שפך הלבן לתוך האדום ואין ניכר הצביעה של הלבן אבל בשניה שפך האדום לתוך הלבן וניכר הצביעה שרואין את הלבן נעשה אדום:

סימן עט

תרצו בגמרא תרי אצטריכו ליה שחרר חד וצירף חד, כי היה לו שני עבדים ושחרר חד ונצטרף השני עם התשעה:

סימן פ

כך אמרו במדרש חכמים ישברנה לחתיכות קטנות ויזרקם עליו בזא"ז נמצא קיים שבועתו ולא מת העבד:

סימן פא

פירוש שלשה מיני נשים הם הא' ר"ל אלמנה, והב' ר"ל בתולה, והג' ר"ל גרושה, והוא מפחד לישא אלמנה בשביל רוח בעלה והבתולה אינה ראויה לו כי היה איש זקן והגרושה מאוסה אצלו בשביל שבעלה הראשון עודנו חי:

סימן פב

אם יהיו רשאים ליטול שכר מטות יבואו להערים שיבליעו שכר הבית בשכר המטות שיקחו שכר פי שלשה ופי ארבעה באומרים שהם לוקחים שכר מטות דוקא:

סימן פג

הככרות היו יבשים מאלו שעושין לעוברי דרכים ובכל אחד לא יש שיעור בעודו יבש, ולכן זה לא ברך ברכה אחרונה, אך חבירו שראו במים ואכלו וכיון שנשרה במים נוסף משקלו ונעשה בו שיעור על כן בירך אחריו:

סימן פד

המציאות היה כך ראובן, נשא את דינה בת שמעון אחיו ומתה דינה ואח"כ מת שמעון אחיו בלי זרע, והאלמנה צריכה חליצה מחתנה ראובן כי היא אמה של דינה שנשאה ומתה על כן חמותו נקראת יעיין נודע ביהודה מ"ב אה"ע סי' קמ"ח:

סימן פה

זאת הבת מדברת עם אחיה כן אחר שנשלמה שנת שתים עשרה שלהם שאז היא נעשית גדולה שנתחייבה במצות מן התורה כגדולים, אבל אחיה עודנו נקרא קטן שלא נתחייב במצות מן התורה עד שישלים שנת י"ג:

סימן פו

הש"ע איירי בהיכא שזה מת דאז היא מותרת לכל העולם מכח מיתת הבעל, אבל קרובי הבעל הם אסורים מכל מקום, וזה אומרו בש"ע הוא מותר בקרובים שלה לישא קודם הגט, והיא אסורה בקרוביו, ונ"מ בהיכא דמת, ופשוט. כן תירץ בני אהובה דף כ"ד:

סימן פז

זו ברכת הירח או הקשת או הברקים:

סימן פח

זו ברכת הרעמים:

סימן פט

זה החמץ בערב פסח:

סימן צ

זה אכל רביע ככר שיש בו שיעור בבת אחת, וזה אכל ב' ככרים פחות פחות מכזית ושהה בין אכילה לאכילה שיעור כדי אכילת פרס שאין מצטרפת באכילות לשיעור כדי שיתחייב בבהמ"ז:

סימן צא

חדר שיש בו עוף או צבי ואותו היום שבת דאסור לנעלו משום צידה אבל מותר לפתחו:

סימן צב

כגון ששכח להתפלל מנחה בערב שבת שצריך להתפלל ערבית שתים של שבת.

סימן צג

אם נאנס ולא התפלל מנחה בערב יום כיפור דמתפלל ערבית שתים בליל כיפור, ונמצא בידו ששה תפלות בתוך כ"ד שעות, כי בכיפור יש תפילת נעילה:

סימן צד
אם היה קוץ תחוב בבשרו של אביו, אע"פ שמצטער הרי זה לא יוציא אותו מבשר אביו שמא יעשה חבורה אלא יבא אדם אחר ויוציאו:

סימן צה
פת שנלוש בחלב אסור לאכלו אפילו לבדו גזרה שמא יאכל אותו עם בשר אלא צריך שיחתכנו וימכרנו לגוי:

סימן צו
כגון אחד יש לו חמשה בנים וכל אחד עשהו שליח לקדש לו אשה והלך וקדש אשה לאחד מהם שקבל הקדושין מאביה קודם שבגרה, ומתו אבי הכלה ואבי החתן ולא נודע למי מן האחים קדשה כי העדים אינם מצווים, או שכחו שמו של החתן, ואח"כ מת אחד מן האחים, הנה זאת צריכה ארבעה גיטין מארבעה האחים, וגם חליצה אחת מאחד מהם:

סימן צז
זה הוא האפיקומן בליל פסח:

סימן צח
משכחת לה כגון אב ובנו נשאו אשה ובתה דהיינו האב לקח את הבת והבן לקח את האם, והאב הוליד מן הבת ההיא בן אחד. וגם הבן של האב הוליד מאשתו שהיא אמה של אותה הבת בן אחד, על כן זאת הבת שלקחה האב קראה להבן שנולד מן האם שלה אחי בן אמי, ואמרה לו כיצד שלום אביך שהוא אחי בני, כי באמת הוא אחי בנה מן האב.

סימן צט
זה השם שאין דבר בעולם שאין לו שם בפ"ע:

סימן ק
ראובן הגיד לאותו חכם כי כיס המעות הוא הניח בערב שבת סמוך לחשיכה על הכר הזה הריקם ועתה מצאו על כר השני, ולכן אמר לו החכם לטלטל כר הריקם כי כיון שהוא הניחו בידים על הכר והיה עליו בשעת חשיכה בכניסת שבת נעשה הכר בסיס לדבר האסור, ולכן אע"פ שבא אדם אחר ונטלו ממנו אח"כ נאסר הכר, אבל הכר השני כיון שלא הניח ראובן בעל המעות ובעל הכר את המעות על הכר לא נעשה הכר בסיס לדבר האסור כי אין אדם אוסר דבר שאינו שלו לכך הורה לו ליטול הכר הזה והמעות נופלים מאליהם. וכנז' בש"ע סי' ש"ט:

סימן קא

תרצו הפוסקים גבי תנור שאני דאין אדם נהנה מהם אלא עד אחר ביעורם ואין האיסור בעולם, אבל גבי שמן עיקר הנאתו בשעה שהוא דולק שהשמן עודנו קים ואסור, וכנז' בלבוש סי' תרע"ז:

סימן קב

גם קושיא זו תירץ בלבוש שם דשאני סוכה ונויה הואיל ודרכן להשאר אחר החג אע"ג שהקצה אותם בפירוש לשם סוכה על כרחך לא היה דעתו מתחלה להקצות אותם לגמרי אלא למצותן תוך ימי החג דוקא, אבל שמן ופתילה של נ"ח שעשויין להתבער לגמרי כי יהיב להו בנר מקצה דעתו מהן לגמרי למצותן דאין אדם מצפה מתי תכבה נירו הלכך אם נשתיירו הרי הן אסורין שהקצה אותם למצותן לגמרי:

סימן קג

מתרצים העולם תירוץ פשוט דהגזלה בפני הבעלים ואע"ג דבשעת גזלה נצטער מ"מ כיון דישראל הוא חזקה שמוחל על חצי פרוטה ולא שייך הכא דין חצי שיעור דאסור מן התורה דזה הוא טעמא משום דחזי לאצטרופי וכיון דמחל לא חזי לאצטרופי, אבל בגניבה שהוא שלא בפני הבעלים ולא ידעי שימחלו, יש בזה דין חצי שיעור דאסור משום דחזי לאצטרופי:

סימן קד

דבר זה מפורש בגמרא סוף פסחים שראה רב כתוב הללו בסוף שיטה, ואותיות יה בראש שיטה שאחריה, ובזה ליכא למתלי בטעות סופר:

סימן קה

מפורש זה בגמרא דכתובות דף נ"ו שאם תאמר ימים ממש אין דרך המבקשים לבקש דבר מועט ברישא, ואם לא תרצה תן לנו דבר מרובה מזה דהא נקטי עשור באחרונה:

סימן קו

כך הקשה לו לפי דבריך סגי לומר את השמים והארץ ולמה אמר ואת הארץ:

סימן קז

התירוץ הוא אם יאמר את השמים והארץ הייתי אומר שנבראו שמים וארץ ביחד בבת אחת ולא קדמה שמים לארץ והא דנקיט שמים תחלה משום דאי אפשר למנקט שני דברים כאחד, ולכך אמר ואת הארץ להודיע שמים נבראו תחלה ואח"כ ארץ:

סימן קח

יביא כלים שחייבים טבילה בברכה לכ"ע ויטבלנו עמהם והוא מברך על טבילת אותם הכלים ויוצא י"ח ברכה בכלי זה וכנז' בש"ע סי' ק"ך:

סימן קט

הקושיא היא מאחר דלמדנו שכיון ברוה"ק מפני שקרא לגוי מגבאי, א"כ מנ"ל למילף דאזלינן בתר עוברי דרכים לאסור, והלא יש לומר דידע ע"י רוה"ק דהוה פת גוים ולהכי אסור ולעולם בעלמא לא אזלינן בתר עוברי דרכים, גם מנ"ל למילף דאין מעבירים על האוכלין וחמצו של גוי אחר הפסח מותר ודילמא ידע ברוה"ק דשל ישראל הוה ומקודם אמר לו טול כדי לאכול:

סימן קי

התירוץ הוא הכי דייק תלמודא דאי איתא דהלכות אלו אינם כך לא היה לו לר"ג לומר כך בסתם והיה לו לחוש שמא ילמוד רבי אלעאי הלכות אלו כאשר למדנו אנחנו, כי רבי אלעאי מהיכן ידע בכיון ברוה"ק ולכן היה צריך לגלות לו הדבר שכיון ברוה"ק כדי שלא יטעה ללמוד הלכות אלו מדבריו, או היה לו לשתוק ולא יאמר כלום, ולכן מוכרח לומר שהאמת הוא כן לענין הלכה כאשר למד תלמודא:

סימן קיא

תירץ הרא"ש ז"ל האומרת טמאה סוברת שיגרשנה ותנשא לאחר בהיתר, ולכן אמרו אינה נאמנת שמא עיניה נתנה באחר משא"כ האומרת גרשתני אם משקרת נמצא כל ימיה בעבירה אם תנשא:

סימן קיב

מתרצים קושיא זו וכי זו האשה חכמנית או למדנית היא שתדע דהב"ד יתנו לה הגט על תנאי משום דחוששין שהיא משקרת הא ודאי [לא] תסיק אדעתה תיקון זה של גט על תנאי, וכשאמרה טמאה היא חשבה שיגרשנה בגט בסתם כדרך כל הארץ, ועתה אם נבא לתת לה גט על תנאי אע"פ שרואה שהגט בטל כיון דהיא שיקרה, עכ"ז מקבלתו כי היא מתביישת להודות בשקר שלה ותנשא לאחר אע"פ שכל ימיה בעבירה מחמת כיסופא:

סימן קיג

תרצו התוספות בב"ק דף ע' דשאני התם גבי חזקה דלא יכולים העדים לראות וותר ממה שראו, ומש"ה הוי דבר שלם משא"כ הכא דיכולין לראות שתי שערות ולא ראו, לכן הוי חצי דבר:

סימן קיד

תירוץ האחר הוא תירוץ הרי"ף ז"ל שתירץ שאני התם דעדות כת הראשנה מועלת אף בלא השנית לשלם אם אין כאן עדים עוד שאכל עוד ב' שנים, והיינו שצריך המחזיק לשלם הפירות למערער ולכך הוי עדותן דבר שלם, משא"כ הכא דכת אחת לא מהני מידי כלל ומשום הכי הוי חצי דבר:

סימן קטו

תירץ הרא"ש ז"ל הנימא דנקיט רבי יונתן כיון דהקפיד בה נודע זה לעולם ולא אמרה רבי יונתן ברוה"ק דכ"ע ידעי לה כיון דהקפיד על זה, אבל זבוב דלא הקפיד עליו לא נודע דבר זה לעולם כיון דלא הקפיד בו ומהיכן ידע רבי אביתר, אלא ודאי כיון ברוה"ק והיינו דאסכים מאריה על ידיה:

סימן קטז

התירוץ הוא כך דרבא מפרש יום השביעי על שבת שהוא יום השביעי בימי השבוע ונקרא יום השביעי בפסוקים בפ"ע, וא"כ השתא לעולם אותו היום היה יום ראשון למשתה:

סימן קיז

התירוץ הוא התם כהן לחודיה הוא דידע ולא שאר העולם ואין בושת בכך:

סימן קיח

הת"ירוץ הא מכסיא באליה כלומר הנקבות של הכשבה אינה נראית לעיני הרואין מפני שמכוסה באליה ולא יכירו שהיא נקבה ויחשבו שהיא זכר ועולה היא:

סימן קיט

התירוץ התם איהו קא מכסיף אנפשיה שהיה לו להביא כשבה שאינה ניכרת דהא חטאות של יחיד רצה מביא כשבה רצה מביא שעירה ואם יש לו בושת למה הביא שעירה שניכרת מפני שאין לה אליה:

סימן קכ

אם הלכה זו ונשאת לאחיו של זה שנאסרה עליו ומת בלא בנים, נמצא נעקר מצות יבום שאסורה להתייבם לו:

סימן קכא

נמצא בזאת היכא דנושא בת אחיו דמותר מן הדין ולפ"ד רבי טרפון אסור לאדם לישא בת אחיו משום גורם לעקור מצות יבום דשמא ימות בלא בנים, דאז אין אחיו יכול לייבם אותה ש"מ דלא קפדינן בהכי:

סימן קכב

הרי שהלכה זו ונשאת לאחד מן השוק והיו לה בנים ונתאלמנה או נתגרשה ועמדה ונשאת לזה שנאסרה עליו, נמצא למפרע הגט הראשון בטל ובניה ממזרים:

סימן קכג

הפרכה היא אי הכי ככולה תנאי דעלמא לא תנסיב דילמא לא מקיימא לתנאיה, ונמצא גט בטל ובניה ממזרים, אלא ודאי דלא חיישינן להכי:

סימן קכד

מלבד שנמצא כזאת בתרומה וקדשים שאסורה לזה ומותרת לזה, הנה באישות עצמה נמי נמצא כזאת דהרי אשת איש מותרת לבעלה ואסורה לעולם:

סימן קכה

תירוץ קושיא זו התם בדידיה קיימא אי בעי מכריז נפשיה בסלואתא ולא נאים כלומר ינקוב בשרו בקוץ כדי שלא ישן, והכא לאו בדידה קיימא לאגרושי דדילמא בעלה לא מקבל לגרשה או שהלך למדינת הים:

סימן קכו

כגון שאחד מהם אמר הריני נזיר שלא יש בחדר זה מין בהמה אלא יש מין חיה, וחברו אמר הריני נזיר שלא יש בחדר זה מין חיה אלא יש מין בהמה, ונמצא בחדר ההוא כוי שנוהגין בו כל דיני חיה דשמא חיה הוא ונוהגין בי כל דיני בהמה דשמא בהמה הוא, כי הכוי הוא ספק חיה ספק בהמה ולכן גם אלו האנשים חל על שניהם הנזירות מספק. או באופן דומה לזה כגון שאחד מהם אמר הריני נזיר שלא יש בחדר זה זכר אלא יש נקבה, וחברו אמר הריני נזיר שלא יש נקבה אלא זכר, ואח"כ נמצא שיש באותו החדר טמטום שיש בו ספק שמא הוא זכר או שמא הוא נקבה, ולכך חל על שניהם הנזירות מספק:

סימן קכז

דבר זה מפורש במשנה דכריתות פ"ג משנה ג' כגון שזה מקודם בא על אמו והוליד ממנה זאת הבת והנה הבת הזאת נשאת לאחיו של אביה זה ואע"פ שהיא ממזרת ואסורה לבא בקהל עכ"ז קדושין תופסין בה יען דקדושין תופסין בחייבי לאוין, ואח"כ אחיו הזה מת ונשאת לאחי אביו של אביה זה ועדיין נשואה אליו, וזה אביה בא עליה והיא נדה. נמצא שיש כאן ששה מיני איסורים שזו היא בתו וגם היא אחותו מאמו וגם היא אשת אחיו שהוא אותו האיש שנשאת לו קודם לכן ומת, וגם שהיא אשת דודו שהוא אחי אביו שהיא נשואה לו עכשיו, וגם שהיא עתה אשת איש וגם שהיא נדה הרי כאן ששה מיני איסורים, ולכן האב שבא עליה בשוגג נתחייב בששה חטאות:

סימן קכח

התשובה היא אם יעשה כך היו עובדי חמה ולבנה אומרים שהם אלהות והראיה שלא בטלו כשאר ע"ז דלא יאמינו בטעם זה לומר דלא בטלם בשביל שיש בם צורך לעולם ומאן מוכח, ולכן לא ביטל כל מין ע"ז והטועה אחריהם יקבל ענשו ויורד לבאר שחת, וישראל קדושים שפורשים מהן באין לחיי עוה"ב:

סימן קכט

כגון שכל אחד ואחד לא לקח אלא אתת שאין שוה פרוטה וכל פחות משוה פרוטה אינו יכול לתבעו בב"ד:

סימן קל

היתה יושבת שם אשה ואיש אחד או שתי נשים אך האשה היתה מעוברת, והראשון לא ידע שהיא מעוברת וחבירו ידע שהיא מעוברת וכריסה בין שיניה:

סימן קלא

כך השיב לו אני שמעתי מפי המרובין והם שמעו מפי המרובין, אני עמדתי בשמועתי והם עמדו בשמועתם, אבל אתה שמעת ממני דוקא שאני יחיד מוטב להניח דברי היחיד ולאחוז בדברי המרובים וכנז' בעדיות פ"ה:

סימן קלב

קטע ראש אזנה או פחסה הבזיון שלה ניכר ורשום בה, אבל רקיקה וכיוצא אינו ניכר ורשום בה ורק לפי שעה רתח עליה ואח"כ חוזר ועובדה:

סימן קלג

התירוץ לזה התם כל שעתא ושעתא בזלזולא קיימא משא"כ רקק בפניה או השתין בפניה זה היה לפי שעה:

סימן קלד

יש להשיב אם אמרת בבהמה טמאה שלא היה לה שעת הכושר כלל ולא חל עליה תורת שחיטה כלל, אבל בהמה טהורה טריפה היה לה שעת הכושר דקודם שנטרפה חל עליה תורת שחיטה, ולכן תו לא פקעה ממנה והרי בכלל צאן ובקר דשחיטה מטהרתם:

סימן קלה

השיב לו תשובה אחרת בזה, אם אמרת בבהמה טמאה שכן אין במינה שחיטה, אבל טריפה מבטן יש במינה שחיטה וכנז' כל זה במשנה:

סימן קלו

התירוץ הוא אם היה רוצה לפטור עצמו מן הקרבן היה יכול לומר מזיד הייתי ומזיד פטור מן הקרבן ולא היה צריך להכחישם וכנז' במשנה דכריתות פרק ג':

סימן קלז

אמרו להם ב"ש הואיל וילדה בלילה אע"ג דהיא אחר מלאת לה שמונים יום עכ"ז הואיל ולילה הוא ואינה שעה ראויה לקרבן נעשה כאלו ילדה בתוך שמונים דמפטרה מקרבן וסגי לה בקרבן של לידה הראשנה ולא צריך להביא קרבן בפ"ע על לידה שניה זו:

סימן קלח

אמרו להם ב"ש השבת אע"פ שאינו ראוי לקרבן יחיד ראוי לקרבן ציבור משא"כ הלילה אינו ראוי לא לקרבן יחיד ולא לקרבן צבור:

סימן קלט

עובדא ראשונה נתברר שנפל השטר בדרך וחשו הב"ד שמא ימצאנו אדם אחר ויבאינו לראובן, ונמצא גובה ב' פעמים משמעון, אבל עובדא שניה היה הדבר כך שנפל השטר לאש או בתוך הים בפני העדים ובזה ליכא חשש לכך נתנו רשות לכתוב שטר אחר:

סימן קמ

השיבו להם החכמים בשלמא בהמות אין בהם דעת שיהיו מתכוונים להזיק כדי להפסיד לאדונם, אבל העבדים יש בהם דעת שיתכוונו להזיק כדי להפסיד לאדונם שאם יקניטנו אדונו ילך העבד וידליק גדישו של אדם אחר או שיעשה שאר היזק לאחרים כדי להפסיד את רבו, ונמצא זה מפסיד את רבו מאה מנה בכל יום, לכך אין אדונו חייב לשלם:

סימן קמא

חשו ב"ד לקנוניא כי שמא פרוע הוא ומשמעון נפל ומה שאומר עתה אינו פרוע עושין קנוניה בניהם בשביל החצר שכבר מכר שמעון ליהודה ועתה הולך לוי וגובה המעות מן יהודה שקנה החצר מאחר כי הוא משועבד לחוב זה ושמעון עני ואין לו לפרוע ויאכלו המעות של יהודה שמעון ולוי שלא כדת, ולכן תלו הדבר עד שיראו מה נעשה בחצר אם נמכר או לאו ואם שמעון יש לאל ידו לפרוע החוב או לאו:

סימן קמב

השני הוא ששאל שהוא היה אמצעי ואיירי שהיה בינו לבין הראשון ב' אמות, וכן בינו לבין השלישי שני אמות, לכן הוא בא אצלם והם באים אצלו דהאמצעי עם הראשון יושבים תוך ד' אמות, וכן עם השלישי הוא תוך ארבע, אבל הם [אין] יכולים לבא זה אצל זה כי בין הראשון לבין השלישי יש יותר מן ארבע אמות:

סימן קמג

כגון שהיה אצל זה הקן שזמן בו השחורים עוד קן אחר שהיה בו לבנים והשתא הוה ס"ד למימר דמותרים דאמרינן שחורים אשר בקן זה באו למקום לבנים, ולבנים שבקן זה במקום שחורים, לכן קמ"ל כיון דלא מצא השחורים במקום שזימן חיישינן דילמא המזומנים אזדו לעלמא, ואלו חדשים הם:

סימן קמד

התירוץ הוא דעופות דרכם לפרוח אחד אחד ויוצאין ונכנסין אחד אחד להכי אמרינן אחד מהם פרח והלך לו ונשארו השנים, אך המנה לא פרחה והלכה מאיליה אלא ניטלה על ידי בעליה ובודאי כשבא ליטול לא יטול מנה ויניח מנה מאחר דשני המנים הם מעות מעשר שני שצריך להעלותם לירושלים על כן בודאי אם ירצה ליטול אותם מתיבה זו להניחם במקום אחר יהיה נוטל את כולם ולא יטול מנה ויניח מנה, לכן אמרינן ודאי נטל הכל להניחם במקום אחר ושכח מה שעשה, ועל כן זו המנה היא חולין:

סימן קמה

התירוץ הוא כי פלגש בלא כתובה ובלא קדושין ונקנית בביאה דוקא ואין לה קנין בשטר וכסף, והוא היה צריך לו בתולה ע"פ עצת עבדיו, כי נשים בעולות היה לו ולא הועילו לו ואם יקנה אותה בביאה אין כאן בתולה, לכן לא לקח אבישג בתורת פלגש:

סימן קמו

התירוץ הוא דהיה לו לגרש אחת מנשיו וישא אבישג בתורת אשה בכתובה וקדושין ולא יבא עליה ותשאר בתולה, ואח"כ אותה אשה שגירש יקחנה בתורת פלגש בלא כתובה וקדושין ואין כאן ע'גון אלא ודאי דקשים גרושין, ולכך לא עשו לו תיקון באופן זה שאמרנו:

סימן קמז

הפירוש הוא כך דהפסוק מוקשה למה כפל ב' פעמים נשיא אחד ליום נשיא אחד ליום, ובהקדמה נתרץ הכתוב וממילא ידענו שקרבן הנשיאים דחי שבת יען כיון שהיה קרבן הראשון באחד בשבוע אם נאמר שקרבן נשיאים דחי שבת שהקריבו בשבת ג"כ נמצא י"ב הנשיאים השלימו קרבנם ביום חמישי, ולפ"ז יום א' וב' וג' וד' וה' היה בהם קרבנות של שני נשיאים אחד בשבוע ראשון ואחד בשבוע שני, אבל שני ימים של השבוע שהם יום וא"ו ויום ז' בכל אחד מהם היה קרבן אחד של נשיא, והשתא לכן כפל הפסוק נשיא אחד נשיא אחד להורות שיש שני ימים שלא יקריב בהם אלא רק נשיא אחד, משא"כ אם נאמר לא דחי שבת, נמצא הקריבו ששה בששה ימים של שבוע ראשון, וששה בששה ימים של שבוע שני והרי כל יום יש ב' קרבנות של נשיאים ובשבת מעיקרא לא יש קרבן, ובזה קשה למה כפל נשיא אחד נשיא אחד:

סימן קמח

תרצו בגמרא אי אשמעינן קמייתא משום דאיהו דחי נפשיה בידים, אבל היכא דממילא אדחי כישן דמי ואי אשמעינן בנשתטה היינו משום דאין בידו לחזור אבל היכא דיש בידו לחזור אימא לא צריכה:

סימן קמט

התירוץ מפורש בגמרא דדין שמאל מן דין כלי חול נמי לא הוה ילפינן דהוה אמינא שאני כלי חול משום דחזו לקדושינהו בכל עת שירצה, אבל שמאל לא חזיא לעבודה אלא רק ביום כיפור ולא חזיא בכוליה שתא ולהכי אשמעינן בתרווייהו:

סימן קנ

התירוץ מפורש בגמרא משום דאיכא בן שנה דמחזי כבן שנתים ואיכא בן שנתים דמחזי כבן שנה:

סימן קנא
אמרו בגמרא חלב ודם יוכיחו שאסורין להדיוט ומותרין לגבוה:

סימן קנב
כך אמרו בגמרא מה לחלב ודם שכן באים מכלל היתר שכל בשר הבהמות מותרות להדיוט, תאמר בטריפה שכולה אסורה:

סימן קנג
כך אמרו בגמרא מליקה תוכיח שכולה אסורה ומותרת לגבוה:

סימן קנד
יוכיח הא' הוא שבת תוכיח שאסורה להדיוט ומותרת לגבוה להקריב תמידין ומוספין, ועוד יש יוכיח שני כלאים תוכיח שאסורין להדיוט ומותרין לגבוה:

סימן קנה
זה שעשה התרה בראשונה היה החמישי שאמר ואני, ולכן לא הותר אלא הוא לבדו כי לא נתלה בו אדם אחר וזה שעשה התרה אחריו הוא היה הראשון שנדר הנזירות בפירוש וכולם היו תלויים בו כי בפיהם לא זכרו נזירות אלא אמרו ואני וכיון דנדר שלו נעקר, נמצא דבור של כולם בטל מעיקרו.

סימן קנו
תירצו בגמרא אמר רבינא כגון שהיה ללוה משכון וזה פטר את הלוה ונטל המשכון מיד המלוה והחזירו ללוה:

סימן קנז
תרצו בגמרא קושיא ראשנה מאי בגדים נמטי פירוש מה שקורין בלשון ערבי באג"א שלא נטוו מעולם, ולקושיא הב' תרצו מאי ארוג תיתי פירוש שרשרות שעושין מפשתן שלא נטוה:

סימן קנח
תשובה אותו הכהן שהתירו לו לשחטו היה מום שנעשה בידי שמים שנולד בבטן כגון עינו אחת גדולה ואחת קטנה או בת חמש רגלים וכיוצא שא"א לחשדו שעשאו בידים, אבל כהן השני היה מום שלו מאותם הנעשים על ידי אדם:

סימן קנט
כך תרצו בגמרא דנ"מ אם הוא פדה לזו הבהמה שיש לה חוורוור או עיניה מנטפות תכף ומיד קודם שבדק אותה ברפואה, כי הפריש מיד הפדיון שלה שאמר הרו היא מחוללת על מעות אלו, ואח"כ בדק אותה ברפואה במשך שמונים יום, וקודם שנשלמו הימים האלה שנבדקה בהם ולא נתרפאת, אי אמרינן למפרע הוי מום דהיינו מקודם זמן הבדיקה, א"כ החלול שלו הוי חילול ופדיונו קדוש, וה"ז מעל במה שנהנה מן הפדיון

וחייב להביא קרבן מעילה, ואי אמרינן השתא אחר גמר זמן הוי מום מכאן ולהבא נמצא אין החלול שלו חלול, ואין פדיונו קדוש ולא מעל:

סימן קס

יש לומר לעולם יש ברירה ואה"ן הוה אפשר למעבד הכי אי שוו כולהו להדדי דהיינו שכל כבש באותם התשעה יש לו חבר באותם העשרה ששוה כמוהו, נמצא שהעשירי לבד הוא כנגד הכלב, ולהכי נוטל אותו ואוכלו והשאר מותרין לגבוה, דאמרינן יש ברירה, אך הברייתא דקאמר כולהו אסירי איירי כגון דלא שוו אהדדי שתשעה כבשים שבתוך עשרה שוין יותר מתשעה שעם הכלב, וזה הכלב שוה את העשירי, וגם כנגד כל אותו היתרון שיש באותם העשרה על התשעה שעמו, דהשתא הוי מחיר כלב הולך בכל התשעה שכנגדו בכל חד פורתא מלבד העשירי שכולו הוא כנגדו, ונמצא כולם נעשו מחיר כלב, כי בתשעה יש בכל חד חלק משהו דאית ביה מחיר כלב, ולכן כולם אסורין לגבוה:

סימן קסא

תרצו בגמרא דאיירי כגון שעומד בגומא וידו סמוכה לשפת הגומא:

סימן קסב

תירוץ רבא בגמרא דשבת דף ה' דאיירי בכותל משופע דהיינו שיש מן ראש הגג עד למטה כותל משופע שהוא בולט מלמטה ומצר מלמעלה דנח ליה על אותו שפוע:

סימן קסג

דבר זה מפורש במשנה עצמה דיבמות פ"ט שיש בזה כמה אופנים, הא' כהן גדול שקדש את האלמנה ויש לו אח כהן הדיוט דלהבעל שהוא כה"ג אסורה אע"פ שקדושין תופסין בה, ולאחיו שהוא כהן הדיוט מותרת שיוכל ליבם אותה, דכהן הדיוט מותר באלמנה. ואופן הב' כגון כשר שנשא חללה ויש לו אח חלל. ואופן הג' כגון ישראל שנשא ממזרת ויש לו אח ממזר. ואופן הד' כגון ממזר שנשא בת ישראל ויש לו אח ישראל כל אלו הם מותרות ליבמיהן ואסורות לבעליהן:

סימן קסד

כגון שנתקדשה על ידי שליח דלא קבלה הקדושין בידה וס"ל לב"ש דאין רשאי השליח לקבל קדושין בעבורה פחות מדינר כיון דמסתמא האשה מקפדת שלא להתקדש בפחות מדינר דילמא זו מקפדת בכך:

סימן קסה

תירץ רב אשי כגון שתלה במחט מרגלית דשווייא אלפא זוזי:

סימן קסו
תרץ עוד רב אחאי, כגון דיהיב לה שכר בטלתה, ועוד תרץ כגון דמסר לה בשבתות וימים טובים דאין בהם שכר עסק מלאכה וכנז' בכתובות דף מ"ז.

סימן קסז
תירץ רב אשי בכתובות דף ע"ה דגבי כהנים אפשר שיניח בפיו פלפל שיש לו ריח טוב בשעת עבודה ומשמש דאז אינו יוצא ריח רע מפיו אותה שעה אבל באשה לא אפשר בזה כיון שבעלה מדבר עמה בכל שעה:

סימן קסח
תירץ הרב המאירי ז"ל דנ"מ למי שהוא בדרך ואין לו מגילה לקרות, דאז לרב נחמן צריך לקרא ההלל ולרבא לא יקרא דלא שייך ההלל בזה היום:

סימן קסט
תירץ רבא בגמרא דבתרא דף כ"ט כגון דאתו בי תרי ואמרו אנן אגרינן מיניה ודרינן ביה תלת שנין ביממא ובלילא:

סימן קע
התירוץ הוא כגון דעדיין הם לא מסרו השכירות והביאו השכירות בידם לב"ד בשעת העדות לתתם למי שיזכה בדין, ונמצא דאין נוגעים בדבר:

סימן קעא
הטענה היא שיוכל לטעון לשחיטה מכרתיו:

סימן קעב
דבר זה מפורש בגמרא דקמא דף פ"ד, הרי שהיה סומא וסימא, קיטע וקטע חגר וחיגר היאך אני יכול לקיים בזה עין תחת עין יד תחת יד רגל תחת רגל, והתורה אמרה משפט אחד יהיה לכם משפט השוה לכולכם:

סימן קעג
רמז לו בזה שהוא יבקש מהם שימלוך אסוירוס בנו תחתיו והוא יאמר לאסוירוס בנו לעשות את טבריה בת חורין, כי אחר שהרכיב והמליך את אסוירוס בנו אז בנו שהוא מלך יוכל לעשות כן:

סימן קעד
תירוץ הא' כגון שעושה אותם בית הכסא לילדים קטנים שאין צריך להם צניעות, ותירוץ הב' כגון שעושה מחיצה לצניעות בקוצים וברקנים דהיא בזויה ומבזי לע"ז בכך:

סימן קעה
הטעם מפורש במשנה עצמה בסוף מציעא, דר"מ ס"ל כיון דהירק יוצא וגדל מן העפר של עליון הרי הוא שלו, ורבי יהודה סבר דהירק על אוירו של תחתון מונח ואם ירצה התחתון למלאת גינתו עפר להשוותה עם העליונה אין כאן ירק, לכך הוא של תחתון:

סימן קעו

הדין הראשון היו שני השוורים של אדם אחד וכיון דודאי אחד מהם נגח יתחייב זה האדם בעל השורים, ודין השני היו השורים של שני בני אדם שור אחד של ראובן ושור אחד של שמעון לכך לא גבו ב"ד כלום כי זה אומר שורי לא נגח וזה אומר שורי לא נגח, והמוציא מחבירו עליו הראיה:

סימן קעז

הכה את הראשון שהיה טפש לחשוב שאלת רבו כפשוטה, דמי לא ידע אם תוציא מחשבון עשרה ארבעה ישאר ששה ומי ישאל שאלה כזו, לכך הכהו אך השני השכיל שאמר אין שאלה זו כפשוטה אלא כונתו לשאול אם תוציא מן מספר אותיות עשרה ארבעה אחדים, והשיב ישאר תקע"א, כי אותיות עשרה עולים תקע"ה, לכך נתן לו חתיכת מתוק. והשלישי הבין שאלת רבו יותר בעומק כי הבין כונתו לומר אם תסיר מספר אותיות ארבעה מן מספר אותיות עשרה שבזה נמצא השני צדדין שוין ככונתו, ולכן השיב שישאר רצ"ז כי מספר אותיות ארבעה הוא רע"ח, ואם תסיר רע"ח מן תקע"ה ישאר רצ"ז, והואיל והבין שאלת רבו בעומק יותר, דלפ"ד הארבעה והעשרה קאי על מספר אותיות שלהם, לכך נתן לו שני חתיכות של מתוק, אך הרביעי השכיל יותר מכולם, כי לא ערבו לו שני הפירושים של השני והשלישי, יען כי לפי דבריהם למה נקט עשרה וארבעה היה לו למנקט עשרה ואחד או עשרה ושתים, ולמה דלג עד הארבעה אלא ודאי כך הוא כונתו, אם תסיר מן העשרה ר"ל היוד שמספרה עשרה אשר נקראת באותיות יו"ד תסיר מהם ארבעה שהוא אות ד' של המלוי, ואמר ישאר עשרה ששה דהיינו י"ו, וראה דבריו נכונים ונאים יותר כי יתפלא השומע בשמעו שואל אם תסיר מן העשרה וזה משיב עשרה ששה, ואיך יצוייר זה לפי פשוטו לכך נתן לו ג' חתיכות של מתוק:

סימן קעח

כך הוא הדקדוק, כמו שאמר באיש ואשה דבר והפוכו תרי בבי, כן הו"ל למנקט בעמודים תרי בבי שאמר נמי אמר על עמוד של זהב שהוא של אבן וכנז' בתיו"ט:

סימן קעט

תירוץ אחד הוא דעמוד של זהב לא שכיח ואינו מצוי להכי לא נקט האי בבא שיאמר על עמוד זהב של אבן, ותירוץ השני הוא אין זה בכלל נשבע לשנות את הידוע לאדם, יען כי המצא ימצא הרבה דהעמוד הוא של אבן אך יצפהו זהב לנוי, ולכן השומע ששמע שבועתו של זה לא יחליט שהוא משקר כיון דאפשר דהעמוד הוא אבן, ונראה זהב מחמת הצפוי:

סימן קפ

דבר זה מפורש טעמו במשנה, דאותו ראש חודש היה שני ימים ואחד חשב מיום ראשון כי לא הרגיש בעיבורו של חודש, ואחד חשב מיום שני כי הרגיש בעיבורו של חודש, ולכן כל שיש ביניהם יום אחד תלינן בהכי ושניהם עדותם אמת שמעידין על יום אחד, אבל אם יש ביניהם שני ימים ליכא למיתלי בהכי, ולכן עדותן בטלה:

סימן קפא

תשובה כגון שהעדים של ראובן העידו שנתחייב שמעון באלף זוז ליתנם לו אחר שלשים יום, ושמעון הודה שהוא נתחייב באלף זוז לראובן לתתם לו אחר שתי שנים, ואחר שנמצאו אלו זוממין העריכו הב"ד כמה ארם רוצה ליתן ויהיו בידו אלף זוז בין נותנן מכאן ועד שלשים יום לבין נותנם מכאן עד שתי שנים ומצאו הערך לזה מאתים זוז, ולכך חייבו את העדים במאתים זוז, כי בעדותם היו מפסידים את שמעון מאתים זוז:

סימן קפב

דבר זה מפורש במשנה דיבמות פרק יו"ד משנה ה' והוא כגון שהשניה היתה אחות הראשונה מאביה בלבד, ולכן זו אסורה לו, והשלישית היתה אחות השניה מאמה בלבד, ולכן זו מותרת, כי זו עם הראשנה אינה אחות כלל לא מאביה ולא מאמה והיא נכרית, והגם שהיא אחות השניה מאחר שהשניה אסורה לו מכח הראשנה ואין קדושין תופסין בה לכן אין זו אחות אשתו ומותרת לו. אח"כ לקח הרביעית שהיא אחות השלישית מאביה בלבד, ומאחר שהשלישית היתה מותרת לו, לכן זו נאסרה לו משום אחות אשתו, אח"כ לקח החמשית שהיא אחות הרביעית מאמה בלבד, וא"כ זו החמשית עם השלישית המותרת היא נכרית ואינה אחותה כלל, והגם שהיא אחות הרביעית הנה הרביעית היא אסורה לו ואינה אשתו ולכן יפה התירו לו החכמים את הראשנה ואת השלישית ואת החמשית, אבל אסרו לו את השניה ואת הרביעית:

סימן קפג

בפעם ראשונה השטרות היו כתובים כל אחד על לוה אחר, ורק המלוה הוא אחד, אבל הלווין הם שלשה נפרדים וא"כ בודאי אלו נפלו מן המלוה ועדיין לא פרעו לו שאם הם פרועים איך נתקבצו השלשה שטרות והיו בכיס אחד, שאם פרועים כל אחד יפול בפ"ע מן הלוה, אבל בפעם שניה היו השטרות שלשתם כתובים על לוה אחד, אבל המלוים הם נפרדים שכל שטר כתוב על שם מלוה אחד שהם שלשה מלוים, ולכן בודאי אלו פרועים ונפלו מן הלוה שפרעם והניחם בכיס אחד, דאם עדיין לא נפרעו והם של המלוים מי הביאם יחד להניחם בכיס אחד, ולכן אמרו שיחזירם ללוה:

סימן קפד

מעשה ראשונה היתה רחל גרושה קודם שנשאת לזה הנפטר בלא בנים ולכן אם יחלוץ לה אינו גורם לה פיסול להנשא לכהן משום חליצה כי בלא"ה פסולה משום גרושה, אבל אם יחלוץ ללאה גורם לה פיסול לכהן משום חליצה, ולכן הב"ד לא רצו שיחלוץ ללאה, אבל מעשה השנית הנשים שניהם שוין, ולכך לא הקפידו ב"ד אלא הניחו לו לעשות כרצונו:

סימן קפה

דבר זה מפורש באורים ותומים סי' מ"ט בתומים סק"א, דלא דמי הא להא, כי גבי אשה בבא רחל בת יעקב לכתוב לבעלה (יעקב) [יהודה] שובר על כתובתה אע"ג דהעדים מכירים את האשה הזאת ששמה רחל מ"מ חוששין אולי אין בעלה של זו הוא יהודה בן שמעון אלא יש רחל אחרת שנשאת ליהודה בן שמעון וזו האשה רחל תקח השובר הלזה, ותתן אותו ליהודה בן שמעון הנז' ותפסיד לרחל האחרת, ולכך צריכים העדים לידע שבעלה של אשה זו הוא יהודה בן שמעון ודי בזה כי אין חוששין שמא יש שני בני אדם ששמותם יהודה בן שמעון, ולכל או"א יש לו אשה ששמה רחל בת יעקב דכולי האי לא חיישינן אבל בשטר הלואה כשבא המלוה ראובן בן יעקב לכתוב שובר ליהודה בן שמעון הלוה שלו למה צריכין העדים להכיר את יהודה בן שמעון דהא ודאי שיהודה בן שמעון לוה מראובן בן יעקב דאל"כ מה טיבו של שובר זה הנכתב על שמעון לפטרו, ואם כי חיישינן דילמא יהודה הנז' חייב לראובן אחר, הנה עדיין אין מועיל מה שמכירין את יהודה להנצל מחשש ערמה, יען כי יש לחוש אולי יהודה בן שמעון הלזה חייב לראובן אחר ויקח שובר זה ויראהו נגד ראובן האחר, ומה מועיל שמכירין אותו. ולא דמי לאשה דלגבי תרי לא חזיא, אבל בהלואה יהודה בן שמעון זה יוכל להיות שהוא אינו חייב לראובן בן יעקב זה אלא חייב לראובן בן יעקב השני ועל ודי שובר יפסיד ראובן השני וערמה זו עשה זה יהודה עם זה ראובן המודה לפני העדים:

סימן קפו

דבר זה מפורש בתומים סי' ט"ל ס"ק ז"ך דבשלמא במכר כיון דהמוכר אינו יכול לחזור לכך בדין הוא שגם הלוקח אינו יכול לחזור אלא כיון שקנה זה נתחייב זה בחליפיו, אבל בהלואה הלוה יכול לחזור ולשלמו כל שעה, ולהכי גם המלוה יכול לחזור דאל"כ לקתה מדת הדין:

סימן קפז

התירוץ פשוט ומבואר בסמ"ע שם דנהי לטעות לא חיישינן, לשכחה חיישינן כי השכחה הוא דבר מצוי בין החכמים, והחששה כאן שמא שכחו ולא קרעו שטר הראשון:

סימן קפח

התירוץ מפורש בתומים סי' מ"א סק"ה דיש לחוש שמא אחר שעשו לו ב"ד קיום זה שלא כתבו בו בפירוש שקרעו השטר ילך המלוה בעידי המחיקה בב"ד אחר ואותו הב"ד האחר לא ישכחו אלא כותבים לו שטר קיום אחר דכתבו בו בפירוש שקרעו השטר הראשון והוא הולך וגובה תחלה מן הלוה בשטר זה שכתוב בו שקרעו שטר הראשון ובזה לא יקח הלוה שובר מאחר שכתוב שנקרע השטר, ואחר שיגבה ממנו יחזור ויתבע אותו בשטר קיום הראשון שלא נכתב בו שנקרע השטר, ונמצא זה תובע חובו לגבותו פעמים, ולכן אמרו כל שטר קיום זה שלא כתבו בו בפירוש שקרעו השטר ה"ז פסול:

סימן קפט

מפורש בתומים סי' מ"א ס"ק י"א דהוי מצי לאוקמא בהכי דאיירי בראובן שהיה לו שטר מקוים על שמעון ושרפו יעקב, והיו עידי שריפה קרובים לשמעון, ולכן א"א לראובן לגבות משמעון ע"פ עדותם כיון דהם קרובים לשמעון, אבל נגד יעקב השורף נאמנים להעיד שהיה לראובן שטר מקויים על שמעון ושרפו יעקב לפניהם, ולכך חייב יעקב לשלם מדינא דגרמי:

סימן קצ

התירוץ מפורש שם בדברי הגאון הנז' הא דאמרינן בכמה דוכתי תפשת מרובה לא תפשת, הטעם דא"כ אין לו סוף וקץ ולהכי תפסי המועט, וכן הטעם כאן במרא לדפוק בו פרדסים שלו אף דנימא דכיון לכל פרדסים שיש לו, הנה זה יש לו סוף דאינו יכול לדפוק רק פרדסאות שהיה לו בעת שאלה, וזה דבר ידוע ונודע לכל, ולהכי בזה תפסינן המרובה, משא"כ בשטר הלואה אם אתה בא לתפוס המרובה, א"כ אין לזה סוף, ואלף אלפי דנרים וכל הון דעלמא לא יספיק, ולכך אמרינן תפסת מרובה לא תפסת, ואין לך לתפוס אלא סך המועט שאין לפרש פחות ממנו כפי הראוי ע"פ מדת התורה:

סימן קצא

דבר זה מפורש בש"ע סי' מ"ב ס"ד דחוששין שמא יעשה מעשר עשרים, ומתשע תשעים ומשבע שבעים ומשש ששים ומחמש חמשים ומארבע ארבעים ומשלש שלשים, ותקון הראשון הוא אם נזדמן לו זה בסוף שיטה יכתב שלשה ארבעה חמשה ששה שבעה וכו', והסיבה שא"א לפעמים בתיקון זה הוא מפני דלפעמים מדבר על מאות שא"א לכתוב שלשה מאות או ארבעה מאות אלא צריך לכתוב שלש מאות או ארבע מאות, והתיקון השני בשנוי הלשון הוא שיכתוב בלשון תרגום דהיינו שיכתוב תלת או שית, וזה התיקון יהיה בשלשה וששה וכיוצא שיכתוב תלת ושית, אבל שבע או חמש או עשר לא אפשר בכך כי התרגום שוה בכתיבתו עם לשון הקודש:

סימן קצב

היינו דכתיב בתורה יהושע בן נון משרת משה, ולא היה נון משרת משה כי אם יהושע:

סימן קצג

תירץ הגאון הנז' בסי' נ"ג דדין זה מיירי בנמחק שטר חובו דב"ד כותבין לו שטר אחר מזמן ראשון ואומר המלוה הואיל ואתם בלא"ה כותבין שטר אחר תכתבו שנים של חמשים חמשים או להפך, וקמ"ל דאין כותבין בלא רצון הלוה אבל ברצון הלוה כותבין לו, דלא תימא דאין רשות לב"ד לכתוב מזמן ראשון רק כמו שטר ראשון אות באות דאי לא מחזי כשקרא, ולהכי קמ"ל דמרצון הלוה יכולים לכתוב אף מזמן ראשון:

סימן קצד

הדחיה מפורשת בספר ברכי יוסף, או"ח סי' תפ"ט, דהתם אפילו אי נימא כותב כמדבר, מ"מ הוא אינו מדבר עם חבירו והרי זה דומה כמי שמדבר עם אחר וזה חבירו שומע דמותר, יען כי הוא לא נשבע אלא רק שלא ידבר עם חבירו, וזה שכותב אינו מדבר עם חבירו אלא הכתיבה מדברת עם חבירו, ולכן אין ראיה לספק הנז' מהכא דלעולם אימא לך כותב ה"ז כמדבר:

סימן קצה

מתרצים בזה חילוק פשוט דהכא כיון דידע שהוא אסורי הנאה, א"כ אין יכול ליהנות ממנו כלל לא מעט ולא הרבה, ולאיזה סיבה וטעם נתן המעות בתורת הלואה על ידי שלקח ממנו דבר זה איסורי הנאה שא"א להנות ממנו כלל אלא זורקו לים ולהכי מסתברא שנתן לו המעות במתנה וכדי שלא יתבייש נתנם לו באופן זה שקבל ממנו אותו דבר, משא"כ התם אע"פ שלוקח יודע שהיא גזולה ועתידים הבעלים להוציאה מידו מ"מ בין הכי ובין הכי מעת שקנה עד שתצא מידו הנה הוא משתמש בה ועושה בה צרכיו, וא"כ יש לו הנאה ממנה ובעבור הנאה זו נתן לו המעות בתורת הלואה, וכשיבואו הבעלים ויוציאו הקרקע מידו דבטלה הנאתו גם הוא יקח מעותיו מיד המוכר:

סימן קצו

כתב הגאון יהונתן דיש לחלק, דהא בעינן בקדושין נתינה ואמירה שיאמר הרי את מקודשת לי דאפילו נתן הוא ואמרה היא אינה מקודשת ולהכי אם הנותן והאומר הוא קטן אינו כלום דנתינת קטן לאו שמה נתינה ואמירת קטן לאו שמה אמירה כלל וכאלו אין כאן נתינה ואמירה כלל, וא"כ במה תהיה מקודשת כשיגדיל כיון דלא היה לה ממנו נתינה ואמירה בקדושין כלל דמה שנתן ואמר בעודו קטן לא נחשב כלום, משא"כ מקדש הקטנה שיחולו הקדושין אחר שתגדל, מהני שפיר כיון דהמקדש הוא גדול ויש כאן נתינה ואמירה ממש:

סימן קצז

החשש מפורש בדברי הרב ז"ל בחיים שאל ח"א סי' ע"ד אות כ"ב דאיכא למיחש שיכתוב שטר מעסק וסך וזמן זה ויזייף החתימות ויביא שטר המזוייף לב"ד ויקיימנו ע"פ הודאת העדים הנז' ואח"כ יוציא שטר האמיתי בב"ד אחר וימצא עדים על החתימות האמתיות:

סימן קצח

כגון שטר מכר או מתנה דהשתא אם יקיימו אותם באופן זה ליכא למיחש דמאי אהני ליה בערמה דמה יזיק אם ימצא ב' וג' שטרות על מכר שדה א' בזמן א':

סימן קצט

איכא חששה אחרת והיינו שזה בעל שטר של מכר או המתנה לא יביא לפני ב"ד שטר האמיתי, אלא יעשה שטר מזוייף כדמותו וכצלמו ויעשו ב"ד לשטר המזוייף קיום ע"פ הודאת העדים שיש בידו ואח"כ יעשה שטר אחר של חוב על איזה אדם ויכתוב בו שמות העדים בכתיבה מזוייפת כמו כתיבת הזיוף שעשה בשטר המכר אשר קיימו ב"ד חתימתם ע"י הודאת העדים שבידו, דקי"ל יכולים ב"ד לקיים חתימות העדים אם כתב ידם יוצא ממקום אחר:

סימן ר

כתב הרב שם משכחת לה שיהיה לגר קרקע קנין הגוף כגון שנשא אשה ישראלית שהיה לה קרקע ומתה וירש אותה:

סימן רא

דחה אופן זה משום דאיכא פלוגתא אי ירושת הבעל דאורייתא או מדרבנן ולמ"ד מדרבנן לא מהני משום דבעינן קנין הגוף מדאורייתא, ולכן עשה אופן אחר כגון שהגר לקח אשה שהיה לה קרקע וילדה לו בן ומתה האשה וירש אותה בנה, ושוב מת הבן וירשו אביו הגר ע"ש. ואנא עבדא פקפקתי באופן זה ואמרתי ההמצאה כך כגון שאבי האשה שהוא זקנו של בן לא היה לו בנים כי אם בת שהיתה אמו של אותו הבן ונפטרה בחיי אביה ואח"כ נפטר אביה ואז הבן שלה הוא יורש את זקנו ואין לאביו הגר כלום מצד אשתו, דאין הבעל יורש בראוי כיון דמתה בחיי מורישה, ואח"כ ירש האב שהוא הגר את הבן שלו מן התורה:

סימן רב

דבר זה מפורש במשנה דבתרא כגון שזה הנפטר היה לו שני שטרות על אדם אחד, ולכן אותו הלוה לא היה יכול לפטור עצמו מן שני השטרות, ובע"כ הוכרח לשלם שטר אחד מהם ורק אם היו אחד בסך מנה וא' בסך מאתים יכול לפטור עצמו משטר המאתים:

סימן רג

השיבו חכמים לר"מ ואמרו לו אינו מן השם, פירוש אין חיוב זה דשבת משום אכילה אלא משום הוצאה, על כן אינו נמנה בהדי חטאות ההם, כי המה חיובי אכילה:

סימן רד

הקושיא היא דהול"ל כגון שנשבע שלא יאכל חלב ועבר על השבועה כשאכלו והו"ל חמש וכנז' בתוספות שם דף י"ג:

סימן רה

התירוץ הוא מידי דאיתיה בשאלה לא קתני, כי גם עתה אחר שאכלו אם ילך אצל חכם ויעשה לו התרה על שבועתו אינו מתחייב על זה וכנז' בתוספות שם. ותירוץ זה נזכר גם בגמרא דשבועות דף כ"ד:

סימן רו

התירוץ דאיירי כגון שתחב לו חבירו את החלב בפיו ואכלו והוא לא הגביהו בידו ונתחייב מעילה בשעת אכילתו:

סימן רז

יש תירוץ אחר דאיירי בגזבר של הקדש דלא יצא מרשותו על ידי הגבהה כדי שיתחייב בשעת הגבהה:

סימן רח

כגון שזה ראובן היה לו שתי נשים לאה ורחל, ומכל אחת יש לו בנות ונסתפקו אם קאי הגדולה אשר בבנות לאה, או הגדולה אשר בבנותיה של רחל:

סימן רט

כגון שהשור היה בכור ובזה עובר על לאו דלא תעבוד בבכור שורך, וכגון שחרש בשביעית וכגון שהיה ביו"ט הרי שלשה לאוין, וכגון שזה החורש היה כהן וגם היה נזיר וחרש במקום טומאה שהיה הולך אחר מחרשתו שם, ומשום כהן עובר על לאו דלא יטמא ומשום נזירותו עובר על לאו דעל כל נפשות מת לא יבא וכנז' במשנה פ"ג דמכות:

סימן ריא

הדחיה היא על לאו דכהן ונזיר דאין נחשבים על לאוין הנז' יען כי אין לאוין אלו באים עליו משום חרישה אלא משום כניסה שנכנס למקום טומאה, ולכן אין נחשבין עם אותם הלאוין שהם בחרישה עצמה וכנז' במשנה שם:

סימן ריא

כגון שהקריב תחלה המנחה בפנים ונשאר בה כזית שהקריבו בחוץ וזה הכזית הוא תשלום שלה והרי גם לר"א כבר נשלמה המנחה וקרבה כולה וכנז' במשנה דזבחים פרק י"ג:

סימן ריב

תירוץ הא' נ"מ אם יש לו טלית בת ד' כנפות ואין לו אלא ג' ציציות או ב' לרבנן ולא מצי ללבוש טלית זו להניח בה שנים או ג' דוקא, ולר"י דכל חד מצוה באפי נפשה יוכל ללבוש בת ג' כנפות או שנים. ותרוץ הב' נ"מ לזמן שיש בו תכלת שהוא צמר בטלית של פשתן דלרבנן אי ליכא אלא בת ד' כנפות אסור להניח בה תכלת כיון שאין זה מצוה שלימה, ולר"י שרי וכנז' בגמרא פרק ג'. ותירוץ הג' נ"מ לענין הוצאה בשבת לרבנן אם הוא בת ג' הוי משוי וחייב ולר"י שרי לצאת בה לרה"ר:

סימן ריג

האחרונים ז"ל דחו זו הראיה דלעולם אמינא לך אשה זו ניתרת במיתת הבעל מצד איסור אשת איש ורק נ"מ אם תצא מתורת יבום שאם נתקיים התנאי הגט קיום ואינה צריכה יבום ואם לא נתקיים התנאו הגט בטל וצריכה יבום:

סימן ריד

תירץ מהרי"ש ז"ל עצמו קושיא זו בשואל ומשיב תליתאה ח"ב סי' ק' די"ל לא אמרינן פשטה קדושה בכולה כי אם רק בבהמה כיון דא"א לחלק אותה לשני חלקים כי היא גוף אחד, ולכן אין לומר רגלה קדשה והשאר לא קדשה, אבל בסוכה יכול לחלקה שיסיר שיעור היתר שאינו צריך להכשר סוכה ולא ישאר בה אלא רק הצריך לשיעור סוכה, ולהכי לא אמרינן פשטה קדושה בכולה כי שיעור היותר הרי הוא כאלו מובדל ומופרש בפני עצמו כיון שבידו לחלקו ולהסירו:

סימן רטז

מפורש הדבר בתוספות דקדושין שם בדף יו"ד כי הירושלמי למה מוקים לה בארוסה ולא בנשואה והיינו משום דתנן שא"ל גרשך, ועל זה יש להקשות בשלמא אם מת בעלה אינה יודעת ולהכי חשיבה שוגג ומשלמת חומש, אבל בגרושה היא יודעת דהא אין האשה מתגרשת עד שיבא הגט לידה, על כן הוכרח הירושלמי לפרש לה בארוסה וכגון שאביה קבל גיטה והיא אינה יודעת, ועל זה שפיר הוכיח ר"י ז"ל דאם נשאת לא מצי אביה לקבל גיטה דא"כ לוקמא בנשאת, ודע שא"א לאוקמה בגדולה שעשתה שליח קבלה דא"כ גם זו אסורה לאכול בתרומה מיד:

סימן ריז

הנה אנכי תרצתי בס"ד לזה תירוץ פשוט דאיירי כגון דבעת שקבל אביה גיטה היתה קטנה, אבל עתה בעת שאוכלת זמן מה והיא נעשית גדולה שחייבת מן הדין אך לא ידעה שאביה קבל גיטה בעודה קטנה עד שבאו ואמרו לה שכו"כ הוה עובדא ולהכי חייבת על אכילתה בשוגג דהא עתה גדולה היא:

סימן ריח

אופן הא' אצל ראובן היה כך, שהיו שהי' ידיו טהורות בודאי והיה לפניו כו' ככרות טמאות בודאי ונסתפק אם נגע או לאו, ואופן הב' של שמעון היה כך שהיו ב' ידיו טמאות בודאי וב' ככרות טהורות בודאי ונסתפק אם נגע אם לאו. ואופן הג' של לוי היה כך שהיתה ידו אחת טהורה בודאי וידו אחת טמאה בודאי ולפניו שני ככרות טהורות בודאי ונגע בידו אחת בודאי, אך נסתפק אם נגע ביד הטמאה או אם נגע ביד הטהורה. ואופן הד' של יהודה היה כך שהיו שתי ידיו טהורות בודאי ולפניו שני ככרות אחת טהורה בודאי, ואחת טמאה בודאי. ונגע באחת מן הככרות בודאי, אבל נסתפק אם נגע בככר הטהור או אם נגע בככר הטמא. ואופן החמישי של ישששכר היה כך שהיו ידיו אחת טהורה בודאי ואחת טמאה בודאי ולפניו ב' ככרות אחת טמאה בודאי ואחת טהורה בודאי, וברי לו שנגע בשתיהם, אבל מסתפק אם נגעה יד הטמאה בככר הטמא ויד הטהורה בככר הטהור, או שמא נגעה יד הטמאה בככר הטהורה ויד הטהורה בככר הטמאה. והרי כאן חמשה מיני אופנים, ועיין משנה ידים סוף פרק ב':

סימן ריט

חשו חכמים אולי השליח קדש לו את אמה של זו או את אחותה ולא היו הקרובים לפניהם כדי שידעו אם נתקדשו או לאו, לכך אסרו לישא את זאת:

סימן רכ

אותם הבנות של יוסף בן שמעון שתיהם היו פנויות מעיקרם שלא נתקדשו ולא נישאו, אך היו קטנות שאביהם מקבל קדושין שלהם והשליח קדש אותם מן האב, ואין האב לפנינו לידע את מי קדש, לכך שתי הבנות האלה נאסרו על ראובן וגם על שאר אדם כיון דלא ידעינן איזו מהם נתקדשה, אך בנות יהודה בן לוי אחת מהם היתה מקודשת לאחר בעת שהיה השליח בעיר ההיא, ומת בעלה אחר זמן המכתב של השליח שכתב לשמעון קדשתי לך בת יהודה בן לוי, וא"כ אין כאן ספק דודאי אחותה הפנויה קדשה אביה לשמעון על ידי השליח, ולכן החכמים התירו לשמעון לישא את זו שהיתה פנויה בזמן הקדושין דודאי זו נתקדשה לו, ואת אחותה שהיתה נשואה בזמן הקדושין התירו אותה לעלמא ע"י מיתת בעלה:

סימן רכא

עשו להם תקנה שיהיה ראובן נותן גט לשניהם, ובזה התירו אותם להנשא לאחרים, אך על ראובן א"א להתיר אותם כיון דחוששין בכל אחת שמא היא אחות אשתו:

סימן רכב

כגון שמתה אחת מהם ואז הותר ראובן בשניה:

סימן רכג

זה חלול איסור תחומין והלוכו במדבר שהתירו לו להלוך בכל יום כל מה שירצה ולא עשו לו גבול בזה משום דאל"כ לא יגיע לישוב לעולם, ולכך הותר לו לחלל באיסור זה לגמרי:

סימן רכד

הגאון חתם סופר ז"ל עשה חילוק בזה דהתם האיסור הוא אחר בין במצורע בין בבעל קרי, שהאיסור הוא איסור ביאה למקדש ולהכי אמרינן כיון שהותר איסור זה של ביאה מחמת הצרעת הותר גם מחמת הקרי, וכן נידון המרדכי האיסור הוא האכילה וכיון שהותרה בבציעה הותרה עד גמר הסעודה כולה, אבל גבי אשה נדה בימי ראיתה איסור הכניסה לבית הכנסת לחוד ואיסור התפלה לחוד:

סימן רכה

הגאון שואל ומשיב תניינא ח"ב סי' כ"ג כתב בזה חילוק, דשאני התם אע"ג דמן הדין חטה אחת פוטרת מ"מ על כל חטה וחטה יש ספק שמא זו תרומה דאורייתא דהא הפריש הכל בבת אחת, ולכן כל מה שתרם חל עליו קדושת תרומה דהי מנייהו מפקת, משא"כ בדין תוספת שבת כיון דהתורה אמרה תוספת שבת כל שהוא, הנה זה התוספות של כל שהוא הוא מבורר ועומד ומנכר והיינו אותו הזמן של כל שהוא הסמוך יותר לשבת ואיך יהיה שוה זמן הקודם ממנו אליו דלא שייך כאן הי מנייהו מפקת, דהרי זה מנכר ומבורר ועומד שהוא הסמוך יותר לשבת:

סימן רכו

פירש הגאון בני אהובה בריש הלכות יבום דמשכחת לה כגון שזאת האשה היתה נשואה לאיש והלך למדינת הים ובאו עדים והעידו שמת והתירו אותה ב"ד להנשא ונשאה לאחד בקדושין וכתובה וילדה ממנו בן זה, ואח"כ נודע שבעלה הראשון חי, ולכן זה הבן הוא ממזר ודאי מן בעל השני דלא חיישינן שמא זינתה עם אחר יען כי זו לא היתה זונה ולא זינתה עם זה הבעל הב' אלא ב"ד התירו אותה לו ע"פ עדות העדים וא"כ זה הממזר פוטר אשתו אחרת של בעל הב' מן החליצה ומן היבום:

סימן רכז

בתחלה התירו לראובן שיכנס מפני שלוי מכר את הבית ההוא לאחר והוא נדר קונם לביתך, ועתה אין זה ביתו של לוי, ואח"כ התירו גם לשמעון מפני שאותו הבית נחרב כולו ונבנה מחדש והוא אמר קונם לבית זה, ואותו הבית נחרב, ועתה פנים חדשות באו לכאן, ועיין בנדרים פרק ה' משנה ג':

סימן רכח

לאחת הפר לה בעלה תכף כששמע קודם ששתתה יין, אך היא אינה יודעת שהפר לה והיתה שותה יין במזיד ולכך לא חייבו אותה מלקות דלא עברה על לאו מאחר דהפר לה, ורק הכו אותה מכת מרדות משום דכונתה היתה באיסור דלא ידעה שהפר לה והיתה שותה, אבל השניה לא הפר לה ועברה על לאו בשתיה של יין, ועיין בנזיר פ"ד מ"ג:

סימן רכט

מוטב שיטמא הנזיר ולא הכהן מפני שהנזיר אין קדושתו קדושת עולה ורק בימי נזירותו אבל הכהן קדושתו לעולם:

סימן רל

מעשה הראשון היתה עם שני בני אדם נכרים זה מזה, אבל מעשה השניה היתה עם אב ובנו, וקודם שבא לשלם נפטר האב וירשו הבן כי היה בן יחיד, ולכך יצא ידי חובה בתשלום מנה אחד, דממה נפשך אינו חייב ליתן לבן אלא מנה:

סימן רלא

אותם החמשים עורות שגזרו ב"ד להחזירם ללוי גנב אותם שמעון מן לוי עורות עבודים וגמורים ולא עשה בהם שום שינוי, ולכן לא חל המקח שקנה ראובן עליהם, אבל אותם החמשים שגזרו ב"ד שיחזיר דמיהם ללוי וקיימו המקח של ראובן, הנה שמעון גנב מלוי חמשים צאן ולקח העורות ועבדם ותיקנם, וא"כ קנאם בשינוי ולכך חל עליהם המקח של ראובן:

סימן רלב

משכחת לה כגון שזינתה וחזרה וזינתה והנך עדי זנות שני, אין יכולין לומר לאוסרה באנו שהרי כבר נאסרה מזנות הראשון, ולא באו אלו אלא להרגה, כך אמרו בגמרא דסנהדרין דף מ"א ע"א. ועוד יש לומר באופן אחר דבעת שהעידו עליה בב"ד כבר מת בעלה:

סימן רלג

הקושיא על תירוץ זה דזינתה וחזרה וזינתה הוא, הא אכתי יכולין לומר שבאו לאוסרה על הבועל השני שזינתה עמו בזנות שני, דהא כשם שאסורה לבעל אסורה לבועל:

סימן רלד

תרצו בגמרא ב' תרוצים הא' כגון שהעידו שזינתה פעם שנית מאותו הבועל הראשון, וא"כ כבר נאסרה גם עליו מכח זנות הראשון, ותירוץ הב' כגון שהעידו שזינתה פעם שנית מקרוביה שהיא אסורה עליהם בלא"ה משום ערוה. ותירוץ התוספות הוא כגון שהעידו שזינתה פעם שנית ולא ידעו מי הוא. ועוד יש תירוץ אחר כגון שהעידו שזינתה עם כהן דבלא"ה היא אסורה עליו משום זנות הראשון דכהן אסור בזונה, או שהעידו שזינתה עם הגוי:

סימן רלה

היו יכולים לדעת ברור הדבר כשחל ערב פסח בשבת אם היה מתענה ביום חמישי או לאו:

סימן רלו

כגון אלמנת כהן שלא שהתה שלשה חודשים דהבחנה, ונשאת לכהן ונמצאת מעוברת והרי הולד הוא כהן גמור אלא שאינו ידוע אם הוא בן תשעה לראשון או בן שבעה לאחרון, נמצא אינו מיוחס אחריו, וגם היא לא נולד בזנות:

סימן רלז

נ"מ לענין אותי ואת בנו לא תשחטו ביום אחד, ועוד נ"מ לענין גיטין ושטרות דאם נכתב ביום ונחתם בלילה הוי מוקדם, ועוד נ"מ לענין נדרים ושבועות דהאומר אתענה, או נשבע שיעשה דבר פ' יום זה דהאיסור הוא עד הלילה, וכן לענין הפרה שצריך להפר ביום שמעו. ועוד יש נ"מ בזה.

סימן רלח

תרץ שם בשם העולם דמשכחת לה בכהאי גוונא והוא אם היא עצמה לא קבלה קדושין אלא אביה קבל בה קדושין בעודה קטנה, והשתא ליכא מיתה בודאי אלא משום דאזלינן בתר רובא, דאי אמרינן לאו אביה הוא, א"כ היא פנויה דאין כאן קדושין, ונמצא גם עיקר המיתה חייבת בה משום דאזלינן בתר רובא ולהכי נידונת בשריפה ע"ש. ועוד נראה לתרץ נמי כגון שקידשה עצמה בתנאי שהיא כהנת ואי אמרת אביה לא הוה כהן ואין זה אביה אין כאן קדושין, ונמצא. גם מיתה אין כאן:

סימן רלט

בספר תשובה מאהבה יו"ד סי' שע"ג הביא שם תירוץ אחר בשם הרב רבו ליב ז"ל והוא דיש למצוא בת כהן שזינתה בשריפה באופן זה, שמתחלה קדשה אחד לפני שני עדים והעדים האלה אחר מהם היה קרוב אצלה מחמת קרבתו לאביה דלא תפסו הקדושין כדין המקדש בפסולי עדות דאורייתא כנז' בש"ע סי' מ"ב, ואח"ז נתקדשה לאחד בפני עדים כשרים ותפסו בה הקדושין, ואח"כ זינתה עם הראשון ונתחייבה מיתה, ואי אמרינן דלאו אביה הוא א"כ קדושי ראשון תפסו דאין כאן פיסול קורבה בעדים, ונמצא לא זינתה, כי זה ששכב עמה הוא בעלה שקדשה ואינה חייבת מיתה כלל ורק חייבת מיתה משום דאזלינן בתר רובא ולהכי נדונת בשריפה:

סימן רמ

בספר מי באר דף ל"ד, הביא תירוץ זה, והקשה אכתי קשה איך נידונת בשריפה דילמא זינתה אם אביה עם אחד מישראל והוליד ממנה הקירבה הזאת דהיינו את אביה, ואת

העד המעיד על הקדושין, ולפ"ז הוא מפסולי עדות דאורייתא ואעפ"כ זו אינה בת כהן דאביה לאו כהן הוא ומיתתה אינה אלא בחנק, והוו האי רוב בין מיתה למיתה עכ"ד:

סימן רמא

תרץ בני ידידי כה"ר יעקב הי"ו דאיירי כגון זו קידש אותה בתחלה אחיה לעצמו וזה אחיה הוא מאביה ולא מאמה ולא תפשו בה קדושין ונתקדשה אח"כ לאחר ואחר שנתקדשה לאחר נפטר אחיה שקדשה בתחלה ואח"כ זינתה ובאו להרגה משום קדושי שני, והשתא אם תאמר זו אינה בת אביה הכהן אלא אמה זינתה עם אחר וילדה אותה א"כ אינה נהרגת יען כי נמצא זה אחיה שקדשה תחלה הוא אינו אחיה אלא איש זר, ובעת שקדשה השני שהיה עדיין זה חי לא תפסו בה קדושין. ובעת שזינתה כבר היא פנויה כי המחדש הראשון נפטר, ועל כן מוכרח לומר דאזלינן בתר רובא לומר שהיא בת אותו הכהן כדי לחייבה מיתה ולהרגה, ולא הוי האי רוב בין מיתה למיתה. והנה בתירוץ זה לא תפול הקושיא שהקשה בספר מי באר ואתי שפיר:

סימן רמב

התירוץ תרץ אותו הרב בעצמו, והוא בשלמא גבי איסור אי אזלינן לחומרא יצאנו מידי איסורא לגמרי, אבל כששניהם על הממון אפילו אי לא אמרינן קי"ל אין יוצאין מידי איסור גזל שהרי אם הדין הוא כדברי האומרים הממון היא של המוחזק הו"ל גזל ביד המוציא, וא"כ בממון לא שייך לומר לאפרושי מאיסור גזל משום דלאידך נמי הוה גזל עכ"ד:

סימן רמג

תירץ הט"ז ז"ל דשאני אכילה שהיא בידו שאם ירצה לא היה פוסק באכילתו ולא היה מסיח דעתו ממנה יהיה אוכל הכל באכילה אחת בלי הפסקה שזה דבר שבידו לעשותו, ואז לא היה טעון אפילו ברכת המוציא על אכילה השנית, על כן לא נחשב גמר מעשה באכילה הראשונה לברך עליה בהמ"ז בפ"ע אלא ברכה אחת עולה לשניהם, משא"כ הטלת מים דלא בדידיה תליא מלתא להפסיקה שאחר שכלו המים א"א לו להשתין עוד שנית עד אחר זמן מה, ולכן נחשב הטלת מים ראשונים גמר מעשה, והטלת מים השנית נחשב למעשה אחר שצריך לברך שני פעמים:

סימן רמד

אע"ג דבצבור אין חוששין כזאת דא"א לצבור למות, מ"מ יש לחוש גם בציבור למיתת הבהמה של הקרבן, שמא תמות הבהמה קודם הקרבה, דהשתא ומה אדם שהוא בר מזלא חוששין בו ביחיד, וכ"ש גבי בהמה:

סימן רמה

הצריכות הוא כך, אי אשמעונן נר הו"א להכי משתמש לאורו ישראל משום דנר לאחד נר למאה, אבל מים לגזור דילמא אתי לאפושי בשביל ישראל להכי אשמעינן גבי מים דשרי, ואי נקיט מים הו"א דוקא גבי מים נקיט בסיפא שאם כונתו גם בשביל ישראל אסור, כיון דבאמת הרבה בשביל ישראל, אבל נר אע"פ דהיתה כונתו גם בשביל ישראל מ"מ הוא לא הרבה כלום דהא נר לאחד נר למאה הוא, ולהכי שרי גם בכונתו בשביל ישראל נמי, לכן נקיט לתרווייהו:

סימן רמו

זאת המעשה היתה בשבת שחל להיות בו ערב פסח וא"א להניח ככר חמץ, אלא צריך לאכול בשבת כל החמץ כולו:

סימן רמז

פירש מהרי"א ז"ל זוגין מתחלפים בטעם ר"ל ב' תיבות שוים הם ויש להם שינוי בטעמם, אחד תביר ואחד זקף והם י"ו זוגין והכל נתבאר במסרה גדולה, וכאן הכי הוא ויספר שר המשקים הטעם הוא תביר תחת המשקים, ובפרשת מקץ וידבר שר המשקים הטעם זקף, וזהו הסימן בבית האסורים נשבר, ר"ל פסוק ויספר שר המשקים שהיה עודנו בבית האסורים נשבר דהיינו הטעם הוא תביר, ופסוק השני דפרשת מקץ שהיה אחרי צאתו מבית האסורים נזקף, ר"ל הטעם הוא זקף:

סימן רמח

פירש מהר"י, וא"ו של וחיה דכתיב גבי אם בת היא וחיה יש קמץ תחת הוא"ו, אבל וא"ו של תיבת וחיה, דכתיב גבי אסתר המלכה יש שבא תחת הוא"ו, וזהו הסימן מלכת שבא:

סימן רמט

פירש מהרישא, משה שהוא מלך דכתיב ויהי בישורון מלך, לא כתיב במכת הארבה כי בכל המכות כתיב ויצא משה מעם פרעה ואצל מכת הארבה כתיב ויצא מעם פרעה ולא אמר ויצא משה:

סימן רנ

פירש מהרי"א פסוק זה בהושע ובסוף פסוק זה כתיב לחמי ומימי צמרי ופשתי שמני ושקיוי, וכמו שכתב שם ויו"ן באיזה תיבות, ובאיזה תיבות לא כתב ויו"ן כן כנגד זה תמצא בפסוק זה שכתב ויו"ן באיזה תיבות, ובאיזה תיבות לא כתב:

סימן רנא

מלת תמנו חצי הראשון הוא תם וזהו סיום לקראתם דפרשת חוקת שהיא פרשה ראשנה, וחצי הב' של תמנו הוא נ"ו סיום לקראתינו דפרשת אלה הדברים שהיא אחרונה:

סימן רנב

פירוש שלא תחליף התיבות שתאמר גבי אברהם עמו, וגבי בלעם אתו, לכך נתן סימן אתיהון כי באברהם שיש אות אל"ף בשמו כתיב אתו שראשה א', וגבי בלעם שיש אות ע' בשמו כתיב עמו שראשה ע'. ועוד יש פירוש אחר דאות א' שהוא ראשון באלפא ביתא, כתיב בפ' וירא שהוא פרשה ראשנה, ואות ע' שהוא אתר א' באלפא ביתא, כתוב בפרשת בלק שהיא אחרונה:

סימן רנג

הרב קדושת יו"ט תרץ משכחת לה אם קדש אשה בלולב או בשופר, ואמר לה התקדשו לי בזה ע"מ שהוא כשר לצאת בו דלמ"ד כשר ה"ז מקודשת, ואם בא עליה אחר חייב מיתה, ולמ"ד אינה מקודשת הרי זו פנויה, ואם בא עליה אחר פטור, ואופן אחר אמר דנ"מ אם קנה בהמה לקרבן בלולב או בשופר, והתנה ע"מ שהוא כשר לצאת י"ח ונתן לו מאלו שיש בהם מחלוקת, ועוד כתב אופנים אתרים יע"ש:

סימן רנד

הסובין מצטרפין אם עודם מעורבין בקמח שלא הבדילם ממנו, והראשון לא הבדילם ולכן אמר לו מצטרפין אבל השני כבר הבדיל הסובין מן הקמח וכששמע שאמר החכם לראשון הסובין מצטרפין, חזר וערבם בקמח, ובא לשאול מן החכם, ולכן א"ל אין מצטרפין דכיון שכבר נבדלו מן הקמח תו לא מהני לערבם בידים:

סימן רנה

כך תרצו, שתי מגילות כתב, אחת בע"פ ואחת מתוך המגילה שכתב אותה, וגנז הראשנה ויצא י"ח בשניה:

סימן רנו

תיבת חמשה היא ר"ת חי מלא שטיפה הדחה:

סימן רנז

משכחת לה בפסוק שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד, ופסוק ה' ה' אל רחום וחנון:

סימן רנח

יש בתהלים מזמור י"ז הפלא חסדך מושיע חוסים ממתקוממים בימינך:

סימן רנט

יש בתהלים מזמור ט' חנני ה' ראה עני משונאי וכו', והב' יש פסוק לשפיפום משפחת השופמי, לחופם משפחת החיפמי, והג' הוא פסוק אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים אני ה' אלהיכם:

סימן רס

חמשה תיבות שראשיתם שוה הם בפסוק אמר אויב ארדוף אשיג אחלק שלל, וששה תיבות הם בפסוק וספרת לך שבע שבתות שנים שבע שנים שבע פעמים, בפרשת בהר, ושמונה תיבות שסופם שוה בפרשת וישלח, עזים מאתים ותישים עשרים רחלים מאתים ואלים עשרים:

סימן רסא

הקושיא והא איכא ברכת התורה דהלילה הולך אחר היום, ומשני התם שאני דאיכא קרא בתורה דכתיב והגית בו יומם ולילה ולא אמר לילה ויומם, נמצא גלי קרא דהלילה הולך אחר היום.

סימן רסב

שטר חוב זה יטעון הלוה עליו אפילו אם הייתי אני הלוה כאשר אתה אומר, ג"כ אין אתה יכול לגבות ממני כי פרעתיך וממני נפל:

סימן רסג

נתברר בב"ד כי אחד מאלו יוסף בן שמעון היה קטן בזמן שנכתב השטר, ולכן נודע שאחד מהם שהי' גדול בזמנו של שטר הוא היה הלוה, דהא אין כותבים שטר על הקטן ואין העדים חותמין בשטר הודאת הלוה אא"כ הוא גדול, ולכך גבה מזה הגדול שאינו יכול לדחותו על השני אע"פ שעתה הוא גדול:

סימן רסד

אותה העיר היתה רחוקה ממקום שמקדשין בו החדש י"ג יום, ולכן בסוכות א"א שיגיעו השלוחין לשם להודיע קדוש החדש ביום ערב סוכות יען כי בשבת ובימים של ר"ה ויום כפור א"א שילכו בדרך אלא ישבתו באמצע הדרך, וכיון דהעיר רחוקה י"ג יום לא יגיעו ביום י"ד לעיר ומוכרח שיעשו הסוכות באותה העיר ב' ימים, אבל בפסח אפשר שיגיעו לעיר יום י"ד אם חל ר"ח ניסן באחד בשבת דאין בין ר"ח ליו"ט אלא שבת אחד ששובתין בו השלוחין ואינם הולכים בו ועכ"פ יכולים להגיע לעיר ההיא ביום י"ד ויעשו יום אחד, אבל בזמן שיש בין ראש חודש ליו"ט שני בשבתות דמתעכבים בשביתה בדרך שני ימים לא יגיעו ביום י"ד ועושים שני ימים:

סימן רסה

כתבו המפרשים י"ל לעולם לא יצא י"ח במספר הימים בלבד, ומה שלא עשו תקנה זו הוא משום דזה התיקון לא שייך אלא אחר שהגיע למנין השבועות אבל קודם שהגיע למנין השבועות כגון שזה שואל בתוך שבוע ראשון אין תועלת ולא שייכה תקנה זו, לכך אמרו תקנה אחת דשייכה לכל הלילות מתחלה וע"ס. ועוד י"ל לא בחרו בתקנה זו מפני שיש פתאים שאפילו אם יאמרו להם מספר הימים אין יודעים לכוין כמה שבועות

ופרטות עולים ימים אלו, וצריך שיאמרו להם הימים והשבועות עד שיבינו ויספרו לכך עשו זו התקנה של אתמול היה כך:

סימן רסו

תירוץ קושיא זו מפורש בפלתי סי' קי"א סק"א, דבשני שבילין אם בא אחד לשאל לחכם הלכתי בדרך אחד ולא ידעתי אם הלכתי בשביל של איסור או בשביל של היתר, אין צורך להזכיר בשאלתו שגם חבירו הלך באחד משני דרכים אלו, וא"כ החכם שנשאל רק עליו הנה הוא מתיר דתולה שהלך בשביל המותר, אבל גבי קדרה אם בא לשאל לחכם חתיכה של איסור שנפל לקדרה ודאי החכם אוסר, על כן מוכרח שיזכיר שיש קדרה אחרת של חבירו עומדת שם, ואינו יודע אם נפל האיסור בקדרה שלו או בקדרה של חבירו, ונמצא זה נשאל עליו ועל חבירו ביחד, ומוכרח החכם לאסור את שתיהם, דמאי חזית לתלות בזו ולא בזו. וכן בשתי נשים אם תאמר אחת כשתבא לבדה אצל החכם שלבשה החלוק ונמצא בו כתם בודאי החכם אוסר אותה, ומה ספק יש בזה, ועל כן צריך שתאמר כי זה החלוק לבשה אותו היא וחברתה ושואלת כדי לתלות, בחברתה והוי כמו היכא דשאלו שתיהם בבת אחת דאמרינן מאי חזית להתיר להאי ולאסור להאי:

סימן רסז

תרצו האחרונים ז"ל כגון דנשפך אח"כ מן הקדרה אחת משתי קדרות ואינו ידוע מאיזה קדרה נשפך, אם מקדרה של איסור או מקדרה של היתר, אי נמי כגון שכבר אכלו התבשיל שבקדרות וחזרו ובשלו בהם תכף ובאו לשאול על תבשיל השני:

סימן רסח

תירץ בפלתי סי' קי"א ס"ק י"ג דמשכחת לה בשתיהן של אדם אחד ואינם מצטרפים והוא כגון שהם שתי קדרות אחת של בשר ואחת של חלב והאיסור תפוחי ערלה וכיוצא בו, וכן ההיתר ג"כ הוא תפוח וכל אחד מהם נפל לתוך קדרה אחת, וא"כ לא שייך כאן דין צירוף שתי קדרות, אע"ג דשתיהם של אדם אחד כי אלו אין סופם להתערב כיון דזה בשר וזה חלב, ולכן צריך שיהיה בכל אחד ששים כנגד תפוחי הערלה לבטלו:

סימן רסט

מפורש במשנה דזבחים פ"ח תשובת רבי יהושע שהשיב לרבי אליעזר והוא דאמר לו כשנתת עברת על בל תוסיף ועשית מעשה בידיך, וכשלא נתת עברת על בל תגרע ולא עשית מעשה בידיך, כלומר אינו דומה איסור מעשה לאיסור שב ואל תעשה, שהאיסור בא מאיליו, וכן אתה מוצא באמת דלאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו, נמצא איכא הפרש טובא בזה:

סימן רע

מפורש במשנה דזבחים פרק יו"ד. יש עדיפות לבכור בהמה בשני דברים הא' דהבכור קדושתו מרחם, אך המעשר קדושתו אח"כ ע"י האדם שמונה הצאן והעשירי יהי' קודש, ועדיפות הב' דהבכור נאכל לכהנים דמשלחן גבוה קא זכו, אבל המעשר אין לכהנים חלק בו אלא כולו נאכל לבעלים:

סימן רעא

מעשה הראשונה שחייבו לבעל הקורה, כך היה מעשה, שהיה בעל החבית הולך ראשון ובעל הקורה הולך אחריו, ולכן נתחייב שהיה לו לילך רחוק קצת מבעל החבית, והוא מיהר בהליכתו ושבר את החבית, אבל מעשה השנית שפטרו את בעל הקורה היה כך, שבעל הקורה היה מהלך ראשון ובעל החבית היה הולך אחריו, ונמצא בעל הקורה מהלך כדרכו ובעל החבית צריך לשמור עצמו לילך רחוק ממנו באופן שלא יגע החבית בקורה, והוא פשע שלא נשמר והלך במהירות ונשבר החבית וכנז' כל זה בבבא קמא פרק ג':

סימן רעב

מעשה השלישית כך היה, אע"פ שבעל הקורה היה הולך ראשון, וכמ"ש במעשה השנית, הנה בעל הקורה פשע שעמד באמצע הדרך, ולכך אע"פ שבעל החבית ההולך אחריו היה נשמר לילך רחוק ממנו באופן שלא יגע חביתו בקורה עכ"ז לא ידע שזה בעל קורה עמד אלא חושב שהוא מהלך, והוא היה מהלך בהדחקה כפי השיעור אשר מדד בדעתו בתחילת הליכתו, וכיון דיש משא עליו לא ראה ולא ידע מעמידתו של זה, כי בעל המשא דרכו להיות ראשו כפוף ועיניו בקרקע, ולכן כשקרב למקום שבעל הקורה עומד נשברה החבית בראש הקורה שהיתה ארוכה, ולכך חייבו ב"ד את בעל הקורה וכנז' במשנה שם:

סימן רעג

מעשה הרביעית היה כך, דבעל הקורה כאשר עמד לנוח מעט צעק על בעל התבית ההולך ואמר לו עמוד מפני שאני עומד, ולכך פטרוהו, יען שבעל החבית פשע כיון שהודיעו שהוא עומד היה צריך גם הוא לעמוד, ולכן פטרו את בעל הקורה:

סימן רעד

הקושיא של החכם היא אם יעשו לה שכחה בערמה שבאמת היא אינה שכחה, יצא תקלה שתחשוב שהיא שכחה ותקחנה בתורת שכחה ותהיה פטורה מן המעשר. והתירוץ הוא כיון דאמר ועזבתם הודיע להם שיעשו הצבת הזה הפקר בשליחות שלו, וא"כ ליכא תקלה דבאמת ההפקר נמי הוא פטור מן המעשר:

סימן רעה

מתרצים הא דאזלינן בתר רובא גבי טומאת כהן, ואמרינן זו בתו וזו אחותו מאביו, היינו משום כי גם הכהן עצמו נחשב כהן מכח רובא דגם בו נאמר ודילמא לאו מאביו הכהן הוא אלא זינתה אמו מישראל, וא"כ אין זה כהן ואין נוהג בו איסור טומאה למתים, ומאחר דהוא עצמו באה כהונתו מכח רובא להכי גם בענין הטומאה אזלינן בתר רובא שאם תאמר דילמא לאו בתו זאת, ולאו אחותו מאביו זאת, א"כ תאמר ג"כ לאו כהן הוא זה, משא"כ גבי מעשר הנה זה שקפץ הוא מעושר בודאי ולאו מכח רובא:

סימן רעו

מתרצים בשם הרב תפארת מנחם ז"ל דמשכחת לה בהכי, כגון שזה הכהן היא ספק בן ז' לאחרון, ובן תשעה לראשון, דהיינו שאמו היתה נשואה לאיש אחד וגרשה, ונשאת תכף לכהן אביו של זה ולא המתינה שלשה חדשים דהבחנה והולידה את זה הכהן, ועתה זה הוא ספק מצד הכהונה דלא ידעינן אם הוא בנו של הבעל הראשון שהיה ישראל או הוא בן ז' לאחרון שהוא כהן, ולכן כאשר בא להטמא לאחותו הבתולה שילדה אמו אח"כ, הנה אע"פ שהוא ספק בן ט' לראשון או בן ז' לאחרון ליכא כאן ספק איסורא, יען כי ממה נפשך לא עביד איסורא בטומאה, שאם הוא בן הבעל הראשון הרי היא ישראל ויכול ליטמא, ואם הוא בנו של אחרון שהיה כהן, הנה הוא חלל דהא אמו גרושה היא, וקי"ל חלל מותר להטמא, נמצא אין כאן ספק באוסורא, אבל איכא ספק מצוה דשמא הוא בן של אחרון, וא"כ זו אחותו מאביו היא, ויש מצוה להטמא לה, להכי אתא קרא לומר לה יטמא על הודאי ולא על הספק, וזה כיון דאיכא למימר שהוא בן של ראשון שהוא ישראל ואין זו אחותו אין כאן מצות טומאת קרובים בודאי, ואינו מחויב לקיים מצוה על הספק:

סימן רעז

הכונה הם ג' מדרגות כהנים לוים ישראלים דר"ת שלהם כלי, ואם יבא אדם מבחוץ ויתגייר אינו יכול להיות כהן, ואינו יכול להיות לוי, וזהו ראש הכלי ואמצעו שהם כ"ף למד, אבל יוכל להיות לו דין ישראל הרמוז ביוד שהוא סוף הכלי:

סימן רעח

אסר חלב בבהמה והתיר החלב בחיה ואיסור גיד הנשה נוהג בחיה ומותר בעוף, והדם אסור בעוף והותר בדג:

סימן רעט

דבר זה מפורש במשנה עצמה בפ"ו דחולין רואין אותו כאלו הוא מים, ואם היה מראה דם ניכר במום שהם כשיעור זה של היין שנתערב בו חיוב לכסות, וכן ה"ה אם נתערב דם חיה בדם בהמה דג"כ משערין במים:

סימן רפ

הדבר מפורש בסוף דמאי שיספיק ליקח שתי חביות בלבד כדי לצאת י"ח הספק, והיינו חבות אשר בקרן צפונית מערבית, וחבית אשר בקרן דרומית מזרחית מפני כי שתי חביות אלו העומדין בקרנות אלו הם כל אחת משותפת לשתי רוחות ונמצא בין אם נאמר כונתו על שורה של צד צפון, ובין אם נאמר כונתו על שורה של צד מערב תספיק אותה חבית אשר בקרן ההוא וכן הענין בשניה של דרומית מזרחית:

סימן רפא

הטעם מפורש במשנה כדי שלא יתביישו העניים שאין להם בגדי לבן טובים לכך גם העשירים ישאלו:

סימן רפב

שתי ההוראות אמת הם, אך ידוע שהשלמים יש להם זמן ארוך באכילה יותר מן האשם יען כי השלמים נאכלין לשני ימים ולילה אחד, והאשם ליום ולילה אחד ושאלה הראשונה השלמים והאשם נשחטו ביום אחד ובאו ושאלו אותו בו ביום וכיון שהאשם זמן אכילתו קצר אמר להם שיקדימו לאכלו קודם השלמים שיש להם זמן ארוך אבל שאלה השנית נזדמן שהשלמים נשחטו קודם יום אחד ובעת ששאלו אותו לא נשאר להם זמן אלא בו ביום והוא זמן קצר, והאשם נשחט בעת השאלה שיש לו זמן לאכילה יותר מאותם השלמים לכך הורה להם שיקדימו לאכול בשר השלמים וכל זה מפורש יוצא במשנה דזבחים פרק יוד משנה ט"ו, וכאשר פירשו הטעם בתוספות שם וכאשר מפורש בהרמב"ם בספ"ט מהלכות תמידין:

סימן רפג

תירץ צמח דוד אין כונת ר"ן שירמו את דוד הע"ה אלא ירמו זא"ז דהיינו ראובן הולך אצל שמעון פתי ויאמר לו בא ונעשה רמאות על דוד הע"ה ואהיה אני תובע ואתה תאמר שאין לאל ידך לשלם ואז ישלם דוד הע"ה בעדך ונחלוק המעות וזה הפתי אינו יודע מצד תפילתו של דוד הע"ה שיראה לו ברוה"ק שלא ישלם ואחר שכבר הודה זה הפתי לראובן בחנם ודוד הע"ה אינו משלם בעדו, אז עומד על שמעון ולוקח המעות ממנו שכבר הודה בהם, ונמצא באין לידי רמאות זע"ז:

סימן רפד

כונת המקשה לומר והלא סדר ששה סדרי משנה הוא סימן זמ"ן נק"ט ובסימן של יע"ל קג"ם לא תפס כפי סדר זמ"ן נק"ט, דראוי להקדים הלמ"ד שהוא בסדר מועד, ואחריו הגימ"ל שהוא בסדר נשים, ואחריו עד זומם שהוא בב"ק בסדר נזקין, ואחריו היו"ד שהוא במציעא, ואחריו המ"ם שהוא בסנהדרין:

סימן רפה

תירץ כתב סופר מן פסוק וחי בהם לאו משמע שאחרים יחללו אלא הוא עצמו יחלל לצרכו, אך מכאן מוכח שאחרים יחללו דהא אומר לה שתאמר אחותו היא, אע"פ שהיא א"א, ואפשר שיגעו בה כיון דאומרת שהיא פנויה ואחותו היא ואינה א"א דלא בעו למעבר עבירות הרבה בכל ביאה, ונמצא התיר לה לעשות חיסור שתאמר אחותו ולא אשתו, כדי שלא יהרג שאם תאמר אשתו יהרגוהו כדי שתשאר פנויה:

סימן רפו

פירושו ידוע תיבת מלבד ר"ת מלוה לעני בשעת דוחקו:

סימן רפז

מפורש זה בספר משכנות יעקב דף נ"ד דאלו הנשים היו כלה וחמותה, וכך היה מעשה, ראובן נשא את לאה, ושמעון בנו נשא את רחל, והיו בבית אחד וכל הנכסים הם של הזקן ומת שמעון בן ראובן בחיי אביו, ואחריו מת ראובן ונשארו שתיהם כלה וחמותה מעוברות ותלדנה בנים ואלו הבנים הם יורשים נכסי הזקן חלק כחלק, ומת בן רחל ונשאר בן לאה שהוא בנו של הזקן, ותרא רחל דעכשיו גרש תגרש אותה לאה כי אין לה בן שכבר מת ואפילו כתובה ומזונות אין לה, שהנכסים היו מהזקן והיו ראוי בעת מיתת בעלה שמעון, אשר על כן קמה רחל והחליפה ולד שלה שמת בילד חמותה, ועכשיו יהיו כל הנכסים לזה הולד החי שהשכיבה אותו בחיקה באומרה שהוא בנה, ותאכל היא והוא את הנכסים ותגרש את לאה מהבית:

סימן רפח

גם זו המציאות מפורשת שם והוא, ראובן ושמעון אחים ויולד ראובן בן ושמו חנוך, ושמעון הוליד בן ושמו ימואל, וגם הוליד בת ושמה דינה, ויקח חנוך בן ראובן את דינה בת שמעון לאשה, ותלד דינה בן ושמו חצרון ובת ושמה סרח, ויקח ימואל בן שמעון את סרח בת דינה אחותו לאשה, ותלד בת ושמה אסתר, וחצרון בן חנוך לקח את אסתר בת ימואל לאשה ומתו כולם ונשארו דינה בת שמעון אשת חנוך, ואסתר בת סרח אשת חצרון בן חנוך בן ראובן שתיהם מעיברות, ותלדנה בנים דינה ואסתר בבית אחד ומת אחד מן הילדים. ועתה באו לריב לפני המלך והיתה דינה טוענת בנך המת ובני החי

ויורש את חנוך, אבל אסתר שהיא נכדתה וכלתה מכחשת ואומרת לא כי אלא בנך המת ובני החי, והרו זה הקטן יורש את חצרון, ומצד חצרון יורש את חנוך, ומצידה יורש את ימואל בן שמעון, כך היה המעשה. והם טוענים על הבנים, ועיקר ריבם היה על עסקי ממון הנז"ל:

סימן רפט

דבר זה מפורש בירושלמי דלעולם הערך שוה זע"ז, אבל נסתפק אם יאבד של שעורים שהם מאכל בהמה ויניח העדשים שהם מאכל אדם, או"ד יאבד עדשים שאין עומר קרב מהם ויניח השעורים שהעומר קרב מהם, ועוד יש בשעורים חשיבות דאפשר לעשות מהם פת שיתחייב בחלה, ובהמ"ז:

סימן רצ

מפורש בירושלמי אחד הורג ואחד מפנה את ההרוגים כדי לעשות דרך לנושא את צלוחית של המים שלא יגע בחללים, ואחד נושא צלוחית המים בטהרה:

סימן רצא

תירוץ הא' תורץ בספר ברכת טוב ז"ל דהוצרך לע"ב פתקין מפני שהוא בירר ששה זקנים לכל שבט, ושבט ואם היה כותב רק עשרה פתקאות ושנים חלק אכתי היה מחלוקת באותו השבט עצמו שמשך החלק, ובין אלו הנבררים שבו, שכל אחד אומר אני אהיה בכלל החמשה, אבל אם עשה ע"ב פתקין וכל אחד מן הנבררים נוטל פתקא אין כאן מחלוקת שהמושך החלק ודאי נדחה:

ותירוץ הב' ג"כ שם. דמרע"ה נסתפק אם רצונו של הקב"ה לפחות אלו השנים משני שבטים דהיינו שיהיו עשרה שבטים ששה ששה ושנים חמשה חמשה, או"ד רצונו שיפחות השנים משבט אחד דוקא, שיהיו י"א שבטים ששה ששה ואחד ארבעה, לכן עשה בחכמה לברר זה הדבר על ידי שיכתוב שבעים פתקין ושנים חלק, ואם רצונו יתברך לפחות השנים משבט אחד יזמין ששנים המושכין החלק יהיו משבט אחד, ואם רצונו שיפחות אחד מכל שבט יזמין שהשנים המושכין החלק יהיו כל אחד משבט בפ"ע:

סימן רצב

על תירוץ הראשון יש קושיא דאי משום הכי הא אפשר לו לעשות כן שבתחלה יעשה הגורל בי"ב פתקאות לדעת איזה שבט בעל הששה ואיזה בעל החמשה, ואח"כ יעשה הברירה של השבעים שיברור מכל שבט ששה ומאותם שלקחו החלק יברור חמשה דוקא. והתירוץ לקושיא זו הוא שלא רצה לעשות באופן זה משום לזות שפתים שלא יהיה בזיון לשבט, דהשתא יאמרו על אותם השבטים שבירר מהם תמשה חמשה, שגם

בלעדי הגורל לא היה מוצא בהם נבררים יותר מן חמשה מפני שלא. היה בהם אנשים ראויים כ"כ, אבל עתה שבירר תחלה מכל שבט ששה נמצא בכל שבט יש למצוא ששה ראויים ורק מן השמים היה רצון שלא יחסרו השנים כי אם משבט זה ושבט זה דוקא ולא מן עשרה האחרים. והקושיא שיש על תירוץ השני הוא דאי משום הכי עדיין קשא למה הוצרך לכתוב שבעים פתקין, יכתוב כ"ב פתקין זקן ושנים חלק, ויביא כ"ד זקנים שנים מכל ששה הנבררים מכל שבט ושבט, וכל אחד יקח פתקא אחת ואז אם חפץ הקב"ה שיהיה מן י"א שבטים ששה ומשבט אחד ארבעה יזמין דאלו המוציאים חלק יהיו שניהם משבט אחד, ואם ירצה שיהיו ששה בעשרה וחמשה חמשה משני שבטים יזמין דאלו השנים המושכים חלק יהיה כל אחד משבט בפ"ע:

סימן רצג

תשובה, יניחנה עד שתצטנן הקדרה ואז יסיר החתיכה שיש בה החלב צוננת דתו אינה בולעת מן החלב בצונן:

סימן רצד

הקושיא היא והלא חתיכה זו שיש בה החלב מוכרח דנמלחה תחלה קודם שהושמה בקדרה, וא"כ בלא"ה נאסרה בעת שנמלחה דבלעה מן החלב מאחר דאין בה ששים לבטל החלב, דהא משום הכי אמרינן שלא יוציאנה בעודה רותחת מן הקדרה:

סימן רצה

איירי כגון דבעת שנמלחה היתה החתיכה גדולה הרבה שיש בה ששים כנגד החלב, ואחר מליחה חתך ממנה ולא נשאר בה ששים כנגד החלב שבה ובשלה בקדרה:

סימן רצו

תירץ מהר"ם שיף ז"ל פסוק וחי אחיך עמך הוא צווי כללי לכל או"א מישראל, ואי דרשינן עמך כמו שדרשו בעבד עברי ונאמר דאם יש לך קיתון אחד תתן אותו לחבירך, א"כ גם חבירו אחר שיקח הקתון צריך להחזירו לחבירו כדי לקיים פסוק וחי אחיך עמך וזה יחזור ויתן לו, א"כ אין לדבר סוף, דהשתא לא ישתהו לא זה ולא זה, ומאי נ"מ שיתנהו ראובן בעל הקיתון לשמעון תחלה, וכיון דלא אפשר לקיים דבר זה להכי אמרינן בעל הקתון ישתהו כי חייו קודמין מחיי חבירו, דא"א לקיים מ"ש וחי אחיך עמך, אבל התם גבי עבד עברו הצווי של כי טוב לו עמך הוא לאדון בלבד ולא לעבד, ונמצא שפיר מתקיים צווי זה באדון, דאחר שנתן לעבד ליכול ולחדי דאין עליו צווי להטיב לאדונו. ואנא עבדא תרצתי עוד בזה תרוצים אחרים נכונים בס"ד:

סימן רצז

כגון שזאת האשה היתה נשואה לאחר וגרשה ונשאת תכף לזה בלא שהייה שלשה חדשים, ובעל הראשון אומר לכהן אין זה בני אלא של בעל השני שילדתו לשבעה חדשים, ובעל השני אומר לכהן אין זה בני אלא של הראשון וילדתו לתשעה וא"כ האב אינו מתחייב בדין אבל הבן חייב ממה נפשך:

סימן רצח

פירשו המפרשים ז"ל כגון שהיה אחד עירו בראש ההר, והשלשה בשפולו ההר, שהערים שלהם הם כמין גאם ויש בין כל אחת ואחת שלש מאות פרסאות כזה:

סימן רצט

ההוכחה היא כי הקב"ה כפל טובתו של חיוב בצאן ובקר וביוצא וגם בבנים, אבל בבנות לא כפל כי תחלה היה לו שלשה בנות ואח"כ כשהטיב לו טובה בכפולה לא נתן לו אלא שלשה בנות ולא ששה, אבל הבנים כפל כי תחלה היה לו שבעה בנים ואח"כ נתן לו יו"ד בנים דכתיב לבסוף שבענה בנים שהוא ר"ל שני פעמים שבעה כמ"ש רש"י ורד"ק, וכן תרגם התרגום דהי לו ארביסר בנין:

סימן ש

ראה כי פסוק וככה תאכלו אותו שהוא בפרשת בא אינו מכוון עם אותו החודש של זמן המכתב, ואיך כותב בסדר וככה תאכלו אותו מתנכם חגורים, על כן מוכרח שבא ללמדם דבר אחד בהזכירו פסוק זה ודקדק שבא להודיעם שהגבנות אסורין יען כי תרגום מתנכם חגורים הוא חרציכון יהון אסירין, והגבינות נקראים חריצין דכתיב ואת עשרת חריצי החלב האלה תביא לשר האלף, ונמצא שהודיעם בפירוש שהגבנות הם אסורים, הרי זה מקום אחד שלמד ממנו שבא והודיע על הגבינות שהם אסורין לאכול.

סימן שא

התירוץ הוא כך דאם היה הכהן גדול מספיק להם אז היה כל אחד שאין מה יאכל יודה בשקר שרצח בשוגג כדי שיגלה לעיר מקלט, דאז כל זמן שכהן גדול חי יספיק לו כסות ומחיה ואם ימות אז הוא יוצא מעיר מקלט, אבל כשהאם דוקא מספקת הוא יעשה ערמה זו יען כי מתייראי שמא, אחר ימים מועטים תמות האם ההיא ואז לא יהיה לו מה יאכל והוא ישאר בעיר מקלט כמה שנים ריקם ריקם כי לא יניחוהו לצאת עד מות הכה"ג מאחר שהודה שהרג ונכלם שם, לכך ליכא חששה דרמאין בזה.

סימן שב

תירץ שם דידע מראיית פניהם דהסריס אין לו זקן ופניו מלא קמטים והוא ראה שצמחה זקנם ונתפשטו הקמטים ובזה ידע שנתרפאו:

סימן שג

דבר זה מפורש בקדושין דף ס"ו רבי טרפון אזיל בתר חזקת המקוה שהיתה עומדת בחזקת שלימה, אבל רבי עקיבא אזיל בתר אלו שטבלו בה שהם אדם או כלים שהיו בחזקת טמאין:

סימן שד

מפורש בקדושין דף ס"ז א"ר עקיבה מקוה זה פסולו בגופו ובעל מום פסולו בגופו, משא"כ בן בגרושה או חלוצה פסולו מאחרים דהיינו מחמת אמו:

סימן שה

נראה לי הכונה כך דבקריאה של יחיד נקודת לא תרצח בפת"ח, ובקריאת הציבור נקודתה בקמץ וכדי שלא תטעה נתן סימן באתיהון דאות ראשון של ציבור הוא אות אחרון של קמ"ץ, ואות שני של יחיד הוא אות אחרון של פתח:

סימן שו

תרצו בגמרא אמר לך רבי יוחנן הא דקא מטמרי משום דלא לחזנהו אינשי ונערקו מנייהו:

סימן שז

תרץ בראש דוד כונת האשה לומר אע"פ שאנו אומרת תנו לה הילוד החי לאו משום שהוא בנה, וא"כ אם אח"כ יגדל ויכה אותה או וקללנה תדונו אותו למיתה כדין מקלל ומכה אמו, אלא המת לא תמיתוהו לעתיד דבאמת אינה אמו:

סימן שח

מפורש בש"ע סי' תקל"ז כגון שאינו קוצץ כל הענפים שראוי לקצוץ בשביל תיקון האילן אלא קוצץ מצד אחד והניח השאר:

סימן שט

מפורש הטעם בלבוש היכא דלמחר הוא עיקר הנדר שאסר עליו השינה של מחר, אע"פ שתלה אותה בשינה של היום הנה אם בזה היום יישן אז נודע לו דהשינה של מחר אסורה עליו ובודאי לא ישכח למחר נדרו לישן, אבל היכא דהשינה של מחר אינה עיקר הנדר שלא אסרה עליו, דהוא אסר השינה של היום ותלה האיסור בשינה של מחר, אז אם ישן היום חוששין שמא למחר ישכח וישן, כיון דגוף השינה של מחר אינה אסורה עליו אלא השינה של היום הוא שאסרה עליו, דבשינה של מחר נאסרת למפרע עליו שינת היום:

סימן שי

תירץ הרב הגאון יוסף שאול ז"ל דתחלת השחיטה קודם שגמר שחיטת הסימנים הרי זה מקלקל שבזה אין ניתרת הבהמה ואם היה מושך ידו קודם שיגמור רוב הסימנים היתה

נעשית נבלה ואין זה מתקן והשוחט היה מתחייב בדמי הבהמה, ונמצא כאשר לא סילק ידו וגמר השחיטה בסימנים אין עושה זאת לטובת בעל הבהמה אלא לטובת עצמו שאם לא היה גומר היה מתחייב בדין בדמי הבהמה, ונמצא תיקון זה עשאו בשביל עצמו:

סימן שיא

כגון שביום התשיעי שהוא ערב כפור, אכל לעת ערב אכילה גסה הרבה ונכנס כפור ואכל בתחילת כניסתו אכילה גסה דקץ בה מכח מה שאכל בתשיעי לעת ערב, וכנז' בלבוש:

סימן שיב

מפורש בפוסקים נמעט בעלת שלש דאיך נקיים על ארבע כיון דאין לה ארבע, אבל אם נרבה בעלת חמש נוכל לקיים מצות על ארבע כי נטיל ציצית בארבע דוקא:

סימן שיג

תירץ הגאון חתם סופר כיון דזה האחד הפסוק הוא קבוע, כמחצה על מחצה דמי, ולהכי תלינן שזה הפסוק נפסק מן חוט שראשו פסוק ולא מן השלמים:

סימן שיד

מפורש שם בגמרא דמפיק לה ממ"ש וטמא עד הערב שבחשיכה יהיה טהור, וקשא אע"פ שטבל איך יהיה טהור בהערב שמש מי לא עסקינן דאכל נבילה סמוך לשקיעה דעדיין הטומאה שהיא הנבלה במיעיו כמו שהיא שלא נתעכלה ואיך לא תטמאנו אלא טומאה אינה מטמאה:

סימן שטו

משכחת לה כגון אשה שמת ולדה בתוך מעיה ופשטה חיה את ידה שם למשכו, ונגעה בו ולא הוציאתו דם אינה טמאה החיה בעובר שמת כיון נודנו בפנים ולא יצא לחוץ דטומאה בלועה אינה מטמאה:

סימן שטז

אופן הא' הוא דילמא באלכסון הוו קיימי שיש עמוד מתוח באלכסון וקבועים בעמוד דקי"ל כל אמתא בריבועא אמתא ותרי חומשי באלכסונא, נמצא איכא רווחא טפי באלכסון. ואופן הב' הוא דילמא חשבון זה של עשרים אמה אורך על עשרים אמה רוחב הוא רק מלמטה אך ביתא מעלאי רווח דהכותלים מתקצרים למעלה ואיכא רווחא דביתא. ואופן השלישי הוא שהיו פרוסים כנף על כנף דכנפו של זה פרוס על כנפו של זה, דאע"פ שגופים של הכרובים עומדים בשוה, מ"מ הכנפים מתעקמים קצת להכנס זה תחת זה:

סימן שיז

הפרכה היא מה לבת בנו שכן יפה כוחה במקום אחים, שהיא יורשת במקום אביה את ראובן אבי אביה אפילו דאיכא אחים לאביה שהם בניו של ראובן אבי אביה, משא"כ בתו של ראובן הזקן אם יש לה אחים זכרים לא תירש כלל:

סימן שיח

שפיר קמ"ל בזה דנפקא מינה אם אח"כ מת בעלה דאז לא נשאר בה איסור אשת איש דמותרת לכל אדם ומותרת לכהן דהכהן מותר באלמנה מ"מ אסורה לכהן משום דחשובה גרושה כשנתן לה בעלה אותו הגט שאמר לה הרי את גרושה ממני:

סימן שיט

מפורש שם הענין כך, כגון אספתא בא על אמו גומר בת דבלים והוליד שתי בנות אחת שמה נועם ואחת שמה חובלים, ושכב אספתא עם בתו נועם והוליד את דלפון ובא דלפון על חובלים הרי יש כאן כל האמור, כי חובלים אספתא היא אחותו של דלפון, וגם חובלים היא אחות אמו של דלפון שהיא נועם, וגם חובלים היא אחות אביו של דלפון שהוא אספתא, כי חובלים היא בתה של גומר בת דבלים שהיא אמו של אספתא והרי היא אחותו מאמו של אספתא אביו של דלפון:

סימן שכ

אמרו בגמרא אזהו יום שיש לו אתמול ולא שלשום, זה יום שני דששת ימי בראשית:

סימן שכא

מתרץ בגמרא מלמד שבא צבעון על אמו והוליד את ענה, דהשתא נמצא ענה בנו של צבעון וגם נחשב אחיו כי נולד מאמו של צבעון:

סימן שכב

תירץ הרב הלבוש ז"ל שאני התם דבעלי חיים הם מעצמן עשויין לירד מן הסל מאליהן וחוזר הסל מעצמו להתירו הראשון, אבל שאר מוקצה אינו עשוי לירד מן הכלי אחר שיפול עליו, והרי כיון שנפל עליו ישאר עליו כל השבת ויהיה הכלי בטל מהיכנו כל השבת, ולפיכך אסור ליתן את הכלי תחת המוקצה כדי שיפיל עליו:

סימן שכג

השיב להם אתמול לקה על גזלה שגזל עליות של כהן, והיום לוקה על גזלת עליות של לוי שהיה עולה כהן במקום לוי בזמן שלא היה לוי בבית הכנסת:

סימן שכד

השיב להם אה"ן שיש לומר כדבריכם שאותו נר הנראית בזכוכית חשובה נר, אמנם בעת שמדלקת היא את הנר האחד נראה בזכוכית דמות אשה מדלקת את הנר הזה שבזכוכית, ונמצא יש כאן שתי נשים מדליקות ולכל אחת צריך לה שתי נרות, על כן צריך שתדליק

האשה שתי נרות כדי שאותה האשה אשר בזכוכית ג"כ תדליק שתי נירות, וכנז' בספר אוצר פתגמים.

סימן שכה

אחד היה מלאכתו רופא והיה מחסר ברכת רפאנו שמתפללין אותה על חולי ישראל שיתרפאו בידי שמים, כי הוא רוצה שיחלו בני אדם ויתרפאו על ידו בשכר, וחבירו היה רופא כנז' והיה לו ג"כ אוצר חיטים למכרם ביותר, ולכן היה מחסר גם ברכה של ברך עלינו בימות הגשמים, שאין רוצה שיבא מטר כדי שימכור חיטים שלו ביוקר, ולראשון א"ל אוי לך שהיה מחסר מן י"ח ברכות שתקני אנשי כנה"ג אחת ונשאר בידו י"ז במספר אוי ולשני אמר לו וי לך שהיה מחסר שתים ונשאר אצלו מנין וי:

סימן שכו

כונתו לומר כיון שאמרת שהוא חיבור שלישי ואמרת שחביב לך כמו קטורת, הנה סם השלישי של קטורת הוא חלבנה שריחה רע, ונמצא אתה מעיד עליו שריחו רע, לכן לא אתן לך הסכמה עליו, וכיוצא בזה תמצא באוצר פתגמים:

סימן שכז

כונתו על אותו המושל בעיר קטנה אע"פ שהוא מצד עצמו אינו ראוי לכבדו בתואר גדול, מ"מ לפי ערך המקום שהוא דר בו שאין נמצא שם חכם ונכון אפילו לפי רביע של זה, לכך נחשב זה לחכם גדול דראוי לכבדו בתואר גדול. וז"ש המקום ר"ל לפי ערך חסרון המקום ההוא מתמלא חסרון שיש לזה בהשגת החכמה ע"ד מש"ה כענבים במדבר מצאתי ישראל. ועל אותו החכם המושל בעיר גדולה אמר המקום ימלא חסרונו, ר"ל אע"פ שהוא אינו ראוי לתואר גדול עכ"ז ראוי לכבדו בתואר גדול לפי כבודו של אותו מקום שמושל בו שהוא גדול ולא ימשלו בו אלא גאונים גדולים:

סימן שכח

מתרצים בע"כ צריך לומר שמתכונת כדי שתפקד מועיל שתפקד, משום דכ"ע ידעי דלא בדקי לה המים ובזה יכריחו שלא זינתה ואינם מדעים שנסתרה בכונה כדי שתלד, אלא יסברו דבאקראי היתה הסתירה, ועל כן יהיה בעיניהם התורה פלסתר ח"ו, ומש"ה סבר ר"י דהסברה נותנת דמועיל בכל ענין:

סימן שכט

מתרצים הנה הבעל שהוא יודע בעצמו שהוא מנוקה מעון והיה בעיניו התורה פלסתר ח"ו ומשום הכי צריך לומר דמועיל אע"פ שהיא מתכונת לכך:

סימן של

מתרצים דאם ועשו רבנן תקנה שישלם בעה"ב לפועל בבוקר קודם עשיית המלאכה אז מוכרח שיהיה בעה"ב הוא התובע לפועל שילך למלאכה, ואם יאמר הפועל דעדיין לא שילם לו יהיה השכיר נשבע ונפטר:

סימן שלא

מתרצים טעם איסור לא ולבש משום תערובות נשים ואנשום ומלאה הארץ זמה, וכאן באדם וחוה לא שייך זה דיחידים היו הם בעולם וליכא איש נכרי ואשה נכריה עמהם ואין כאן תערובת:

סימן שלב

משכחת לה באחד שהיה לו בת וטומטום ועבד ומת, והבת ושחררה את העבד, ועתה אם יבואו הטומטום והעבד לשאול אם חייבין הם בראיה אם נאמר לטומטום פטור אתה כי אתה נקבה, לא נוכל לומר לעבד פטור אתה אלא צריך לומר לו חייב מכח שחרור הבת, יען דהבת והטומטום יורשים את העבד הזה ושחרור הבת יועיל לחצי העבד דוקא דנעשה זה חציו עבד של טומטום וחציו בן חורין מכח שחרור הבת, ואם נאמר לזה פטור אתה כי נחשוב לטומטום זכר ואז אין לבת ירושה בו דאין הבת יורשת אם יש בן זכר וכולו של טומטום שלא שחרר ועודנו כולו עבד דפטור מראיה איך נוכל לומר לטומטום פטור משום דחשבינן ליה נקבה, והלא בדין העבד חשבונן ליה זכר והוי תרתי דסתרי, ומוכרח לחייב אחד ולפטור אחד:

סימן שלג

תרצו בגמרא נפקא מינה למקח וממכר כגון אחד שאמר לחבירו ארץ עמק אני מוכר לך והוא יש לו שני ארצות עמק, באחת יש דקלים ובאחת אין דקלים אמרינן אותה שיש בה דקלים מכר לו, וכן אמר לו קרקע שפלה אני מוכר לך ויש לו שני קרקעות באחת יש שקמה ובאחת אין שקמה דאמרינן אותה שיש בה שקמה מכר לו:

סימן שלד

התירוץ הוא דאירי כגון שיעקב הולידה לו לאה את ראובן ואת דינה תאומים, ודינה זו נדרה נדרים ושמעה רחל ואמרה ואני, ואח"כ יעקב הפר לדינה בתו ועקר הנדר מעיקרו ע"פ סברה הנז"ל, ואח"כ קידש יעקב את רחל הנז' ע"מ שאין עליה נדרים ונשאה, ואח"כ זה ראובן אחיה של דינה הנז' בא על רחל אשת אביו, ולפ"ז אתי שפיר התירוץ, כי מוכרח לומר שראובן ודינה הם מאדם אחד, ומי שהוליד את ראובן הוא הוליד את דינה יען כי הם היו תאומים, ואין האשה מתעברת וחוזרת ומתעברת, על כן מוכרח דראובן ודינה הם מאדם אחד, ואי אזלת בתר רובא ותאמר שיעקב הוא אביו של ראובן מוכרח

אתה לומר שהוא אביה של דינה ג"כ, וכיון שאתה אומר שדינה בת יעקב מחמת דאזלת בתר רובא, א"כ קדושי רחל הם קדושים גמורים, יען כי יעקב הפר לדינה בתו ועקר הנדר מעיקרו. ונמצא רחל שאמרה ואני לא חל עליה נדר, ולכן יעקב שקדשה ע"מ שאין עליה נדרים הרי אלו קדושין גמורים. נמצא ראובן שבא על רחל יתחייב מיתה חמורה משום אשת אביו. וכל זה הוא אי אזלת בתר רובא לומר שדינה היא בת יעקב, וראובן הוא בן יעקב, אבל אי לא אזלת בתר רובא ותאמר שראובן ודינה אינם בני יעקב, נמצא הפרת יעקב לדינה אינה הפרה דלאו אביה הוא, וא"כ הנדרים חלו על רחל שאמרה ואני, ונמצא קדושי יעקב שקדש את רחל ע"מ שאין עליה נדרים בטלין ונשארה רחל פנויה, וממילה כשבא ראובן על רחל אינו מתחייב מיתה כי היא פנויה ואינה אשת אביו ואינה אשת איש, הרי דאין ראובן חייב מיתה אלא רק אי אזלת ברת רובא, ועל כן נדק הכלל דסבר ר"ת ז"ל דאזלינן בתר רובא לחייבו מיתה חמורה משום אשת אביו, מפני שאם לא אזלת בתר רובא לא היה מתחייב מיתה כלל. ובזה עלה התירוץ נכון בנוי ע"פ ארבע הקדמות הנז"ל בס"ד, כן כתבתי בסה"ק בן יהוידע בסייעתא דשמייא:

חלק שלישי; חדוד במילי דעלמא

הקדמה

אמר המחבר קונטריס זה קראתיו חדוד במילי דעלמא בדרך שאלה ותשובה לחדד השכל הן לגדולים הן לנערים כל אחד לפי ערכו. והן הן הדברים אשר הייתי מחדד בהם את בני ביתי, וכונתי לטובה. לפקח עין שכלם במילי דעלמא, ובזה יתחכמו גם במילי דאורייתא קדישא, והייתי מנסה אותם בחידות הן חדשות שהייתי מחדש וממציא להם לפי שעה במילי דסברה כאשר יעלה בלבי, הן ישנות אשר שמעתים בקטנותי מפי העולם, ורוב פעמים הייתי רושם הדברים בכתב למשמרת, כי אמרתי יש תועלת ברשימה שיהיו הדברים האלה מצויים וגלויים לפני כל אדם שיהיה מנסה בהם את בניו ואת תלמידיו כדי לחדד שכלם, ובזה יהיה להם לב פתוח ומבין גם בדברי תורה, והשי"ת והיה בעזרי לעשות כל המעשים אשר אעשה לש"ש אכי"ר.

ולנעמי מודע כי מן קנטריס של חדוד בדברי תוכל ליקח ממנו חדודים לחדד בהם גם מי שאין לו ידועה בדברי תורה, כגון ילדים וילדות שאין להם ידיעה בדברי חכמים ז"ל, והנני מציין לך המקומות של חדודים אלו, והם אות ג' אות ד'. אות ז' אות מ"ה. אות ע', אות ע"ד, אות ע"ה. אות ע"ז. אות ע"ח. אות פ', אות צ"ט. אות ק"ל. אות קע"ה. אות רל"א. אות רס"ב. אות רס"ג. אות רע"א, אות ער"ב אות רע"ג. ר"פ, שי"ז. שכ"ו.

שאלות

סימן א

שנים באו מן השוק והיה כל אחד נושא על ראשו קופה מלאה פירות ובעברם בדרך מצאו חנות אחת של חנוני פתוחה ונתעכבו מעט ויצאו ממנה והלכו להם, ואח"כ בא בעל החנות ויתבונן בחנות שלו וירא והנה קופה אחת שהיה בה מין אחד מן מיני מאכל היתה חסרה ויצא לחוץ וישאל לשנים שהיו יושבים בחוץ שהיה מכירם שהם אנשים כשרים ונאמנים, ויאמר להם הראיתם אם נכנס אדם לחנות או לאו אמרו לו ראינו שנים פ' ופ' נושאים קופות מלאות על ראשם נכנסו לחנות נתעכבו שם מעט ויצאו והלכו להם. הלך החנוני אצל הדיין ותבע אותם לדין, ויטעון האחד אני הייתי נושא קופה מלאה פירות וגדושה הרבה שא"א להניח אפילו דבר מועט בתוכה וטען ג"כ שבחיקו נמי א"א שיניח כי היה לובש חלוק לבדו ואפילו מכנסים לא היה לו, ובראשו כובע דק מאד, ויעידו העדים שכך היה לו כדבריו ויפטור אותו הדיין. אך את חבירו השני חייבו הדיין אע"פ שגם הוא קופתו מלאה וגדושה ולא היה עליו אלא חלוק לבדו כמו שהיה לחבירו, ועכ"ז חייבו הדיין וכפתו והודה, ויש לשאול למה הדיין חזר וחייב לזה מאחר ששניהם היו נושאין קופות מלאות וגדושות ולא היה להם אלא חלוק וכובע דק:

סימן ב

אחד היה לו עשרים דינרים מונחים בתוך כיס התפור בבגד שלו ובא בערב לביתו ופשט בגדו והניחו במקום הדינרים וימצאם תשעה עשר, ויש בזה שני ספקות הא' שמא זה הדינר נפל ממנו ביום כשהוציא דבר מחיקו ולא הרגיש בו, וספק הב' שמא המשרת שלו גנב אותו על כן אשאל ממך איזה צד מאלו הספקות הוא חזק יותר לתלות בו:

סימן ג

שני בני אדם דרים איש וביתו בחצר אחד והיו צריכין כל אחד לקנות ארבעה לוגין אורז לבני ביתו, ושלחו כל אחד משרת שלו וקנו מחנוני אחד והביאו האורז כל א' לאדון שלו, אח"כ אלו האדונים שקלו כל אחד את האורז שלו בידו, ואחד מהם מצא משקל האורז שלו ארבעה לוגין לא חסר ולא יתר, ואחד מהם מצא משקל של אורז שלו חמשה לוגין, והיו שני אנשים יושבים שם, ויען האחד נראה לי החנוני ותרן, והוסיף לזה ולזה לוג אחד, וזה המשרת גנב התוספת, ומשרת השני נאמן והביא הכל, ויען השני זה לא יתכן חדא אין לחשוד בר ישראל שיגנוב, והב' לא יש חנוני ותרן כ"כ שמוסיף במתנה לוג על ארבעה לוגין, אך אני אומר הענין כו"כ היה, תאמר מה האופן שאמר זה שהוא משתבח בו:

סימן ד

אחר אמר לבנו תבוא לו דבר מאכל שתחלת ברייתו הוא שני מינים דבוקים זה בזה, ושניהם נאכלין ולכל אחד יש לו גוון בפ"ע וטעם בפ"ע והביא לו. תאמר מה הביא לו:

סימן ה

אחד שלחו לו במתנה מכפר הערביים מקום שזורעין האורז כד אחד מלא אורז שהוא מין חשוב מאד שאין מצוי כמוהו בעירו, ויתן הכד לאשתו ואמר לה שתשמור הכד זה אצלה, ולא תבשל ממנו עד שהוא יאמר לה לבשל, אך זאת האשה היה לה בן קטן שמבשלת לו כל היום מעט אורז בחלב בשבילו דוקא, ולפעמים בעת שלא נמצא אורז בבית אצלה היתה לוקחת מזה הכד שלא ברשות בעלה, ונחסר זה הכד שיעור חומש שלו, והנה יום אחד אמר לה בעלה שתביא הכד לפניו, והבינה שרוצה ליקח מקצתו, לשלוח לאהובו במתנה ותתבלבל האשה ולא ידעה מה לעשות כי בעלה כשרואהו חסר חמישית יכה אותה מכות גדולות על אשר עברה על דבריו שצוה אותו שלא ליקח ממנו כלל אלא יהיה שמור אצלה, והיה לה בן אחד חריף ונתן לה עצה שתעשה כו"כ ולא ירגיש בעלה, אמרה לו אי אפשר לה לעשות כן וחזר ונתן לה עצה אחרת ועלתה בידה. תאמר מה הם שני העצות האלה:

סימן ו

אחד היה לו בביתו תרנגולים זכרים ונקבות ורצה לילך הוא ובני ביתו למקום אחד של שדות וכרמים בשביל טיול לחודש אחד וא"א שיוליך התרנגולים עמו ויצו לפקיד שלו שיפקיד הזכרים אצל איש פ' והנקבות אצל איש פ' ויצוהו ג"כ לקנות שני קבין סובין וימסרם לאחד מאלו השניים והפקיד שכח ואינו זוכר למי מהם יוליך הסובין, אמר לו חבירו למה אתה נבוך הלא צריך שתבין מעצמך למי תוליך הסובין. תאמר למי יוליכם ואיך יבין דבר זה:

סימן ז

אחד אמר לאמו תני לי רשות ללכת לעיר פאריז לראות אותה ואת אנשיה, אמרה לו אמו בני כבר היית בעיר פאריז ששה חדשים, אך היית שם אסור בבית האסורין ולא ראית את העיר ולא את אנשיה, ויתפלא על דבריה מתי הלך שם ולמה היה אסור בבית האסורים ואיך יתכן שיהיה שם ולא יראה את העיר ואת אנשיהם תאמר מה זאת:

סימן ח

מי זה שהוא מצוי בכל דבר שבעולם בכל מיני הדומם ובכל מיני הצומח ובכל מיני חי בלתי מדבר ובכל חי מדבר גם בימים גם בנהרות ובכל אשר בארץ מתחת, וגם בשמים, ובכל אשר בהם בכולם שייך ומצוי:

סימן ט

שאלה אחת שואלים אותה העולם וכך היא, אדם אחד ראה חבורה של אנשים שאל אותם כמה אתם, אמרו לו אם תצרף עמנו בני אדם כמספרנו וכמספר מחציתינו וכמספר רביעינו ותצטרף גם אתה עמנו נשלים מאה ומדברים אלו ידע כמה היו ואע"פ שלא מנאם. תאמר איך ידע וכמה היו:

סימן י

עוד שאלה אחרת שואלים העולם וזו היא, במרחץ נכנסו ארבעים אנשים מהם יהודים ומהם ישמעאלים, ומהם נוצרים, וכך היה מנהגם ליתן שכר המרחץ היהודים כל אחד ארבעה איסרין, והנוצרים כל אחד שני איסרין והישמעאלים כל ארבעה ישמעאלים באיסר אחד ולעת ערב מנה בעל המרחץ את האיסרין ומצא שהם ארבעים, ואז מובן מזה כמה יהודים נכנסו וכמה ישמעאלים וכמה נוצרים. תאמר אתה כמה היו:

סימן יא

ויש עוד שאלה ששואלין העולם, אחר הים לו זאב ורחל ואגודה של שבלים והיה הולך בדרך לבדו והיה מוכרח לשמור האגודה שלא תאכלנה, הרחל ומשמר את הרחל שלא יאכלנה הזאב, והוצרך להעבירם הנהר והמעבר צר שאינו יכול להעבירם אלא אחד אחד, איך יעשה אם יעביר הזאב תחלה תשאר האגודה אצל הרחל לבדה ותאכלה ואם יעביר הרחל תחלה, איך יעשה אח"כ אם יעביר הזאב אחריה, הנה כאשר יחזור להביא את האגודה יאכל הזאב. את הרחל כי תשאר לבדה אצלו, ואם יעביר האגודה קודם הזאב אז כאשר יחזור להביא את הזאב תאכל הרחל את האגודה. כיצד יעשה:

סימן יב

עוד שואלים העולם, אחד היה לו כלי מדתו עשרה קבין יין והיה מלא ויש לו כלי ריקן שמדתו שבעה קבין, ויש לו כלי אחר רוקן שמדתו שלשה קבין והוא רוצה לחלק אלו העשרה קבין לחצאין שיהיו חמשה קבין תוך כלי שמדתו עשרה וחמשה בכלי שמדתו שבעה, כיצד יחלקם בדיוק ואין לו כלי אחר למדוד בו חוץ מן הכלים הנז':

סימן יג

שואלים העולם, אחר אמר לחבירו אם תתן לי שלשה ושלשים זהובים אזי יהיה אצלי שלשה פעמים כאשר נשאר לך בכיס ענה חבירו ואמר לו אם תתן לי שלשה ושלשים זהובים יהיה לי ארבעה פעמים כאשר נשאר לך בכיסך, תגיד נא כמה היה אצל הראשון וכמה אצל השני:

סימן יד

עוד שואלים העולם, אחד היה לו שלשה בנים, אמר להם מעות יש לי בחדר פ' לכו וקחו אותם לכם קפץ הראשון ונכנס תחלה ולקח כאות נפשו ואחריו נכנס השני ולקח ג"כ

כאות נפשו ואח"כ נכנס השלישי ולקח מה שהשאירו אחיו, ואח"כ הבינו שהראשון לקח יותר מהם, ויריבו עמו למה לקחת יותר ממנו תנה לנו ממה שלקחת, אמר להם הראשון ראו כמה יש בידכם אתן לכל אחד כנגד מעות שבידו וכן עשה אח"כ הרגישו שנעשה אצל השני מעות יותר מכולם, ויריבו הראשון והשלישי עמו למה יהי' לך יותר ממנו תנה לנו משלך, אמר להם אני אתן לכל אחד כנגד מעות שבידו, וכן עשה, והנה אח"ז ראו שעתה הגיע לכל אחד ואחד משלשתם חלק שוה, ושואלים העולם בדבר הזה כמה היה להם בעת שלקחו המעות מן הכיס, וכיצד נעשה אצל כולם חלק שוה:

סימן טו

גם עוד שואלים העולם, יש שני כלים ומכסה אחד וכאשר נותנים זה המכסה על כלי האחד היה משקלם כפלים על כלי השני, וכאשר נותנים המכסה על כלי השני היה משקלם שלשה פעמים על כלי הראשון, ועתה צריך שתאמר מעצמך כמה משקל כל אחד ואחד מהם:

סימן טז

עוד שואלים העולם, אורח בא למקום אחד ראה שני אנשים יושבים כדי לאכול והוא ג"כ רצה לאכול עמהם ואלו השנים היה לאחד שלשה ככרות ולהשני שני ככרות, אמר להם זה האורח בואו ונאכל כולנו ביחד בשותפות את החמשה ככרות אלו שיש לכם ויניחו את הככרות על השלחן והוא הוציא מכיסו חמשה סלעים והניח על השלחן לפניהם בשביל חלקו, ויאכלו שלשתם את החמשה ככרות, אח"כ באו אלו השנים לחלוק את הסלעים שהניח על השלחן ולא ידעו איך לחלוק אותם כי יש מי שאומר שצריך ליקח בעל השלשה ככרות שלשה סלעים ובעל השתי ככרות שני סלעים, ויש מי שאומר שיחלקו בשוה שכל אחד יקח שנים ומחצה, סוף דבר באו לפני הדיין לשפוט ביניהם ויעשה להם הדיין חלוקה אחרת לא כדברי זה ולא כדברי זה, כי אמר מה שאמרו אותם האנשים אין זה לפי היושר, ושואלים שצריך לידע מה היא החלוקה הישרה שעשה הדיין:

סימן יז

שואלים עוד, אחד היה לו ארבעה אבנים בלבד והיה יכול לשקול בהם ממשקל אחד עד משקל ארבעים, הגד נא לי כמה היה משקל של כל אבן ואבן הנז' כדי שיוכל לשקול בהם עד סך ארבעים וכיצד היה שוקל בהם:

סימן יח

עוד שואלים, אחד בא לאכסניה אחת יפסק עם בעל האכסניא ליתן לו בעד כל יום משקל אחד כסף, ודר שם ט"ו ימים, ועשו תנאי ביניהם שמחויב לשלם לו שכרו דבר יום ביומו

ולא יאחר עד יום השני, והוא לא היה לו אלא רק ארבע חתיכות כסף אשר משקל כולם עולה ט"ו משקלים, ובאלו הארבע חתיכות היה יכול לשלם לו שכרו דבר יום ביומו לא פחות ולא יותר דהיינו שלא היה נשאר לו אצל בעל אכסניא חייב ולא להפך, על כן הגד נא כמה היה משקל של כל חתיכה כדי שבזה היה יכול לשלם השכר דבר יום ביומו, ולא הוצרך לשבר את החתיכות:

סימן יט

אורח אחד בא מעיר פאריז לעיר אחרת שיש לו אהוב שם ויבא לבית אהובו ביום שבת, ויביא לו דורון כלי אחד של זכוכית לבנה מזוהב נאה מאד, ויניחנו לפניו על השלחן בחדר המסיבה שהיה יושב בעה"ב שם, ויאמר האורח לאוהבו הבט היטב על זה ותראה כמה הוא נאה ויקר אשר לא ראית מימיך וכמוהו בודאי, ויען ויאמר לו אני יש לי כמוהו בדמותו בצלמו ממש, א"ל האורח תראהו לי א"ל עתה תראה אותו, ואחר שלשה רגעים ראה בתוך החדר ההוא כלי אחד כמוהו מעט אמר לו האורח לבעה"ב לולא חרשתם בעגלתי לא מצאתם חידתי:

סימן כ

אחודה לכם חידה, ראיתי ים אחד חציו העלבון משקה עב, וחציו התחתון משקה קל, ושתול ובתוכו שבעה דקלים וכל דקל בראשו כוכב אחד מאיר:

סימן כא

אחודה לכם חידה ראיתי עיר אחת מוקפת חומה מסביב ובנוי בחומה שלה שנים עשר מגדלים סביבות העיר ההיא כולה, וכל העיר ההיא מכוסה באהל אחד עשוי מחתיכה אחת שפורסין אותו על כולה, והיו בתוך העיר ההיא שני עבדים האחד קל ברגליו הולך ובא על מרכזו לסבב מקום החדר שעומד בו בזמן מועט, והשני כבד במהלכו שצריך לו בהילוכו ממגדל למגדל שעה אחת:

סימן כב

אחורה לכם חידה, ראיתי בור אחד מוציא מים מאיליו אך צריך לזרוק בתוכו מאכל ומשקהו ואם לאו אינו מוציא מים:

סימן כג

אחודה לכם חידה, ראיתי אחד יושב בתוך תנות אחת גבוהה שיש לה שני דלתות, ועל הדלתות וילון פרוס עליהם וזה היושב בתוך החנות אינו יוצא מן החנות לא ביום ולא בלילה, ורק לפעמים יוציא ראשו מן הפתח ויחזרנו, וכאשר החנות ההיא רקנית הוא מדבר עם כל אדם, ואם היא מלאה אינו מדבר כלום.

סימן כד

ראיתי כלי פיו צר כמלא אגוז ותוכו רחב הרבה, והיה ובתוכו דבר אחד גדול כביצת בת הנעמה, תאמר מאחר שפיו. בר כמלא אגוז איך הכניסו בתוכו דברי גדול כביצת בת הנעמה:

סימן כה

יש שני כלים גודלן ועוביין וחללן שוים זע"ז באין הפרש אפילו כחוט השערה, והיה אחד מהם מלא מים עד שפתו, וכאשר עירו המים בכלי השני שהיה ריקן מצאו שלא הגיעו המים עד שפתו והיה חסר אע"פ שנזהרו שלא נפל מן המים אפילו טיפה בחוץ כשעירו אותו. תאמר איך היה כן כי מידתם שוה זע"ז ואין הפרש ביניהם כחוט השערה:

סימן כו

מספרים העולם, אחד היה הולך בדרך מעיר לעיר רוכב על חמורו, וימצא אדם אחד הולך ברגליו ומשא יש על כתפו, ויחמול עליו ונתן לו רשות לרכוב על בהמה אחרת שלו שהיה מוליך עמו והיתה רקנית וישמח זה האיש וירכב עליה, אך המשא היה עודנו מונח על כתפו בעת שהוא רוכב על הבהמה, אמר לו זה האיש בעל הבהמה למה נשאר המשא על כתפך ולא הנחתו על הבהמה אמר לו אדוני אמרתי לא אטריח את הבהמה שלך לשאת את המשא ג"כ ודי לה בטורח שתטרח לישא אותי, ויצחק זה האיש על דבריו נתוק גדול. תאמר למה צחק על דבריו:

סימן כז

אדם אחד היה יושב במקום אחד וראה שהיו עומדים כנגדו מרחוק מצד ימינו אשה אחת גדולה, ומצד שמאל בת אחת קטנה כמו בת שלשה שנים, ואחר שני רגעים חזר והפך פניו לצד ימין וראה שאותה הגדולה נעשית קטנה, והפך פניו לצד שמאל וראה שאותה הקטנה נעשית גדולה, תאמר איך אפשר להיות הדבר הזה שאחר שני רגעים תהיה הגדולה קטנה והקטנה גדולה:

סימן כח

אחד מילא כוס אחד מדבר אחד ואח"כ שפך זה הכוס לתוך כלי אחר שהיה ריקן, ואח"כ מילא מזה הכלי את כוס הראשון שהיה דבר זה בתוכו ועוד מילא כוס אחר מזה. תאמר איך אפשר להיות כן מאחר כי זה הדבר היה שיעור כוס הראשון בלבד ואיך נעשה שיעור שני כוסות:

סימן כט

ראובן היה לו עצים גדולים לצורך הבטן בביתו, ושמעון ולוי שניהם היו צריכין לעצים כל אחד היה צריך לו עץ אחד ובאו אצל ראובן לשאל אותם ממנו וראובן נתן לשמעון חוט אחד ואמר לך למקום העצים וקח לך עז שהוא כמדת החוט הזה והלך ולקח, וגם

ללוי נתן לו אותו החוט עצמו שנתן לשמעון ואמר לו שיקח עז כמדת החוט הזה ולקח לו, אח"כ נראה שהעז שלקח לוי הוא אחד ומחצה על עז שלקח שמעון, תאמר איך אפשר להיות כך והלא שניהם מדדו העצים בחוט זה ולוי אינו חשוד לגזול:

סימן ל

ראובן נתן אמה אחת של ברזל ביד לוי, וא"ל עלה לעליה ותמצא שם חתיכה גדולה של בגד משי ותחתוך ממנה אמה אחת במידת אמה זו וקח לך, וכן עשה, ואח"כ נתן אמה זו ביד שמעון וא"ל עלה לעליה ותמצא שם חתיכה גדולה של בגד צמר ותחתוך ממנה שיעור אמה באמה זאת וקח לך, וכן עשה, ואח"כ באו שמעון ולוי ומדדו החתיכות שבידם וימצאו חתיכה של שמעון כפלים על של לוי. תאמר איך אפשר דבר זה מאחר ששניהם חתכו באמת הברזל שנתן להם:

סימן לא

מספרים העולם, ראובן ושמעון היו מהלכים במדבר בשיירא והיה לראובן פרד שיש עליו משא, ולשמעון היה חמור שיש עליו משא, והפרד היה הולך ושמח מפני שהיה המשא שלו קל, והחמור היה הולך ובוכה מפני כי משאו היה כבד, ובלילה לנה השיירא במדבר ואחר זריחת השמש קמה כל השיירה לילך וקמו ראובן ושמעון ג"כ והעמיסו המשאות שלהם כל אחד על בהמתו, ובאותו היום היה הפרד הולך ובוכה מחמת משאו, והחמור היה הולך ושמח מצד משאו, תאמר איך נשתנה הדבר הזה בלילה אחת והבעלים לא הוסיפו המשא ולא נטלו ממנו כלום:

סימן לב

לאדם מתורגמן שמדבר עם בני אדם כל. הדברים הצריכים לו, וזה המתורגמן אם אדוניו משקהו מדבר אחד יכול לדבר ואם אינו משקהו מאותו דבר אינו יכול לדבר, גם עוד דזה המתורגמן כשמדבר לא ישמע קולו וכשם שמדבר דברי אדוניו לאחרים בלחישה כן הוא מקבל הדברים מאדוניו בלחישה, תאמר איך יצוייר דבר זה בעולם:

סימן לג

יש אחד פורח באויר ונראה לעין האדם וקרוב אצלו ממש ואינו יכול לתפסו ביד:

סימן לד

אחד קנה בבוקר דבר אחד מן השוק והניחו בסל והביאו לביתו והצניע הסל ההוא בחדר וסגר החדר והמפתח אצלו, ולעת ערב בא ומצא הסל ריקן ושום אדם לא נכנס שם גם עכברים ותולדה אין דרכם לאכול דבר זה, תאמר איך היה כן:

סימן לה

שואלים העולם ערבי אחד לקח חמורו ועמו שני נודות רקנים להביא בהם מים ממקום אחד, והלך ובא וראו שהביא על החמיר נוד אחד מלא מים וכנגדו נוד השני מלא צרורות,

והרואים אותו היו חולקים בדבר זה כי אחד אמר הסיבה שלא הביא מים בנוד השני מפני שהיה נקוב, ולכן הוכרח ליתן בו צרורות כדי שיוכל לשאת נוד המים על החמור על ידי שיהיו הנודות שקולים זה כנגד זה, ואחד אמר לעולם הנוד היה שלם אך לא מצא מים באותו מקום שהלך להביא ממנו אלא שיעור נוד אחד ולכך הוצרך להניח בנוד הב' צרורות כדי שיהיו הנודות על החמור שקולים זה מכאן וזה מכאן, תאמר איזה מהם דבר נכונה בהסיבה הזאת שלא הניח מים בנוד השני אלא צרורות:

סימן לו

עוד שואלים העולם שלחן אחד יש עליו קערות מלאים תבשיל ובאו חבורה אחת של בני אדם לאכול עליו ואם יאכל כל אחד מהם מקערה אחת בפ"ע ישאר אדם אחד בלא קערה, ואם יאכלו שנים מקערה אחת תשאר קערה אחת יתירה, ושואלים כמה היו הקערות וכמה היו הבני אדם:

סימן לז

עוד שואלים העולם שלשה אנשים כל אחד אשתו עמו רוצים לעבור הנהר בספינה אחת ממזרח למערב והספינה קטנה אינה יכולם לשאת אלא רק שני בני אדם ולא יותר ואלו האנשים כל אחד אינו מאמין להניח אשתו עם חביריו כיצד יעשו לעבור כולם את הנהר באותה ספינה ממזרח למערב:

סימן לח

עוד שואלים חצר יש בו ז' מגדלים שיש בהם מראות נפלאות ובפתח כל מגדל יש שומר אחד, ונכנס אדם אחד לראות באותם המגדלים והיה אצלו כיס אחד שיש בו דינרים וכשנכנס במגדל הראשון נתן לשומר הפתח חצי הדינרים שיש לו, ונכנס במגדל הב' ונתן ג"כ החצי ממה שנשאר לו, וכן בשלישי נתן החצי וכן ברביעי וכן בכולם עד הסוף, וכאשר יצא אח"כ מאלו המגדלים לא נשאר בכיס שלו אלא רק דינר אחד, ושואלים כמה דינרים היה לו בתחלה:

סימן לט

עוד שואלים אחד היה לו עשרים דינרים והלך לשוק לקנות בהם חתיכות משי וחתיכות צמר רחלים וחתיכות צמר גפן, וקנה חתיכת המשי בארבעה דינרים החתיכה, ושל צמר רחלים בחצי דינר החתיכה, ושל צמר גפן ברביע דינר והביא לביתו עשרים חתיכות בין הכל, ושואלים כמה חתיכות לקח מן המשי וכמה מצמר רחלים וכמה מצמר גפן:

סימן מ

עוד שואלים העולם אחד עני הלך לדפוק על פתחי נדיבים, ובא ליכנס בית עשיר אחד, וא"ל שומר הפתח לא אכניס אותך עד שתתן לי עשרים פרוטות, ונתן לו ונכנס אצל

העשיר ובקש ממנו נדבת לבו, אמר לו העשיר הראה לי כמה יש בכיס שלך, ואני אתן לך כנגדם והראה לו ונתן לו כנגדם, ובא לצאת אמר לו שומר הפתח איני מוציא אותך עד שתתן לי עשרים פרוטות ונתן לו, ואח"כ בא ליכנס לבית עשיר הב', וג"כ א"ל שומר הפתח שלא יכניסו עד שיתן לו עשרים פרוטות ונתן לו ובא לפני העשיר לבקש נדבת לבו, ואמר לו העשיר הראיני מה שיש בכיס שלך ואתך לך כנגדם והראה לו ונתן לו כנגדם, וכשבקש לצאת, א"ל השומר שלא יוצאנו עד שיתן לו עשרים פרוטות, ונתן לו ובקש ליכנס לבית עשיר השלישי, וג"כ עשו עמו כך השומר והעשיר, ואח"כ לא נשאר אצלו שום פרוטה, ושואלים כמה פרוטות היה לי, בתחלה כשנכנס בבית העשיר הראשון:

סימן מא

גוי אחד מת, והיה לו שלשה בנים וסוסיא אחת שהיה רוכב עליה תמיד, וצוה בצוואה שלו, שהממון שלו יתחלק לבניו, והסוסייא שלו תקח חלק בירושה עם בניו ועשה לה אפטרופוס אחד, ויתפלאו העולם על הדבר ונעשה שלשה כיתות בענין זה כל כת אומרת טעם על הדבר הזה בפ"ע, תאמר השלשה טעמים שתלו בהם סיבת עשייתו הדבר הזה:

סימן מב

בספר ידיו אמונה הביא חידה בדבר אחד הנראה לאדם תמיד, וזה הדבר הוא גשם ומאכלה גשם, ותאכל הרבה מכמות שלה, ולא נודע כי בא המאכל אל קרבנה, ופעם היא קטנה וכרגע תתהפך לגדולה ומראיה הוא יפה מאד, ואתן לך בה עוד סימנים, שכל הדברים אשר על פני תבל ארצה תוכל לחלקו ולבתרו לשנים, כגון עץ ואבן תוכל לחלקו לעשות מחלק אחד גדול שני חלקים קטנים או יותר, והדבר הזה לא יתחלק בשום אופן ולא מפני שהוא חזק וקשה אלא הוא אינו מקבל חלוקה, גם אתן לך בה סימן אחר כי ברגע אחד תולד, וברגע אחד תמות גם יכולה לחיות לעד אם תתן לה מאכלה די סיפוקה, ועוד אתן לך בה סימן אחר כי היא ידה בכל ויד כל בה להשחיתה, ואתן עוד סימן שיש לה בנים תכף בעת שנבראת וימותו אתה יחדיו, ועוד אתן לך בה סימן כי היא אין לה מצב וקיום כי אם בעזר דבר זולתה, ולה אין שום מציאות מבלעדי רעותה ובכליון רעותה הוא קיומה, וכאשר תכלה רעותה עד היסוד, אז ימותו שניהם יחד יען אין לה קיום בלעדי רעותה, ועתה הגד תגיד מה זאת:

סימן מג

ראיתי חמור שבא אדם אחד והחזירו לאחוריו ונעשה רומח, חזר אותו אדם, והחזירו לאחוריו פעם שנית, ונעשה חמור, תאמר איך היה כן:

סימן מד

אחד אמר לבנו קנה לנו שמן זית מן השוק אמר לו באיזה כלי אניח לך את השמן א"ל תניחהו בכפך, אמר לו הבן כפי איני בר קיבול. אמר לו תהפכנו, ונמצא בר קיבול חזר ואמר לו תביא לי מים מן הבור, אמר לו באיזה כלי אביא, אמר לו קח את הילד ותביא לי מים:

סימן מה

ראובן היה לו כעס על שמעון שחטא לו ובקש שמעון מן לוי שילך אצל בראובן ויפייסנו וישלח לו סימן על זה, וכן היה, הלך אצל ראובן ופייסו ומחל לו ושלח לוי לשמעון דבר אחד ורמז לו בו שמחל לו ראובן, תאמר מה שלח לו דבר שבו רמז לו על הדבר:

סימן מו

שואלין העולם שלשה בני אדם היו מוכרים ביצים בשוק וכל אחד היה לפניו סל אחד מלא ביצים למכור, וקודם שמכרו כלום אפילו ביצה אחת, עבר אדם אחד בחמתו בערה בו וישבר כל הבצים וירמסם בארץ, ובאו אלו השלשה וקבלו עליו לפני הדיין וחייבו הדיין לשלם, אך שאל הדיין לראשון כמה ביצים היה לך בסל, אמר לו איני יודע מנינם בדקדוק, ורק זה ברור אצלי כי עשיתי אותם בבית שבעה עומרים, ועלו כל השבעה עומרים שוים זה עם זה, ולא היו יתרים זמ"ז כלום, ועוד עשיתי אותם אח"כ ששה עומרים והיו שוים, ועשיתים חמשה עומרים והיו שוים ועשיתים ארבעה עומרים והיו שוים, ועשיתים שלשה עומרים, והיו שוים, ודבר זה אני יודעו בבירור וישבע על זה. ושאל הדיין מן השני על מלין הביצים, וגם הוא השיב אינו יודע, ורק הוא יודע בבירור שעשה אותם בביתו שמונה עומרים והיו שוים זע"ז, וכן שבעה ושוים, ששה ושוים, חמשה ושוים, ארבעה ושוים, שלשה ושוים וישבע על זה, ושאל הדיין מן השלישי, על מנין הביצים וג"כ אמר שלא ידע ורק יודע בבירור שעשאם בביתו תשעה עומרים והיו שוים זע"ז וכן שמונה והיו שוים, שבעה ושוים, ששה ושוים, חמשה ושוים, ארבעה ושוים, שלשה ושוים, וישבע על זה, והדיין הבין מדבריהם אלו כמה בצים היה לכל או"א מהם בסל שלו, וחייב את הנתבע לשלם להם. תאמר כמה היה אצל כל או"א ואיך הבין:

סימן מז

שנים היו יושבים בחנות, ועבר לפניהם אדם אחד ובידו שני סלים ריקנים כדי לקנות דבר ולהניחו בהם, ואחר עשרה דקים חזר ושני הסלים בידו, וסל האחד היה מלא אורז, וסל השני היה בו אורז עד חציו, וראו עוד אורז מונח בשולי בגדיו של זה, וחקרו אלו השנים בינותם למה הניח זה האורז בשולי בגדיו, ולא הניחו בסל השני שלא היה בו

אורז אלא עד חציו, וכל אחד מאלו השנים אמר טעם אחד, תאמר מה הם הטעמים, שראוי להאמר בדבר זה:

סימן מח

ראובן קדש אשה ע"מ שיש לו בביתו חבית מלאה שמן זית, והכניס העדים לחדרו והראה להם חבית מלאה שמן זית ובא הדבר לפני חכמים, ואמרו קדושי ספק הם, אע"פ דברור לנו ששלו היא זאת, תאמר למה הם קדושי ספק:

סימן מט

מלמד תנוקות דרכו ליתן פתקאות לילדים שמצאו חן בעיניו מצד לימודם בכל ערב שבת, פתקאות שכתוב עליהם סך פרוטות לכל אחד כפי ערכו, והילדים מקבלים הפרוטות מאבותיהם, ואין דרכו לכתוב שם הילד, ולא שום מלה, כי אם רק רושם על הפתקא באמצעה רק של חשבון כפי מה שירצה והילד מוביל הפתקא לאביו ומקבל ממנו הפרוטות, והנה נזדמן שנתן לשני ילדים שהם דרים בחצר אחד אצל אבותם פתקאות שוים בסך שלהם וכאשר באו אצל אבותם קבל אחד מהם מאביו בפתקא שלו יותר מכפלי כפליים, תאמר איך נמצא כזאת מאחר שהמלמד לא טעה והפתקא לא נזדייפה איך אירע כזה:

סימן נ

ראובן הוציא שטר חוב על שמעון בסך אלף דינר זהב בעדים כשרים שנתקיימה חתימתם בב"ד, ושמעון צועק שטר מזויף הוא זה' ומעולם לא כתב על עצמו שטר זה ושומע אין לו מפני שהעדים נתקיימה חתימם ונזדמן אחד חכם משכיל ביותר שבירר בבירור גמור כדברי שמעון שהשטר מזוייף, וכ"ע הודו בכך שהשטר מזוייף, וגם ראובן בע"כ הודה, וזה הבירור לא נתברר מלשון השטר או על ידי הזמה וכיוצא, תאמר איך היה:

סימן נא

ראובן היה לו מאה תיבות של שעוה והביאם ביום השוק למכרם פגע בו שמעון, א"ל מה יש לך למכור, א"ל שעוה א"ל אני אקנה בכמה תמכור התיבה, א"ל בעשרה זהובים כפי שומת השעוה אצל כל הסוחרים, א"ל טוב אני אקנה בכך, ויתן לו אלף זהובים בעד המאה תיבות תכף ומיד, וזה לקח השעוה שמח וטוב לב מאד, כי בדעתו חושב הרויח ריוח גדול בזה ונתעשר, וזה המוכר שקבל הזהובים ג"כ שמח מאד, שהרויח ריוח גדול ונתעשר ואח"כ כל אחד כשבא לביתו ראה שלא הרויח כלום אלא כפי מה שיצא מידו נטל, ונעצבו שניהם, תאמר איך מעיקרא כל אחד שמח שמחה גדולה ואחר שבאו לביתם תכף עברה השמחה משניהם, ופרחה ההרווחה הגדולה מידם, ורק מה שנתן נטל:

סימן נב

עניים מחזרים על הפתחים לקבץ פרוטות לחם מן בעלי בתים ונושאים כל אחד כיס שבו מניחים הפרוסות, והיה בכיס פרוסות עד חציו, אך שניהם שוים במשקל כי היו מקבצים ביחד ויכנסו בית בעה"ב אחר ונכמרו רחמיו עליהם ואמר למשרתו שיוליכם לחנות שלו ששם יושב הפקיד שלו, ויתן לכל אחד אורז מן החנות כנגד משקל הכיס שלו והלכו עמו וישקול לכל אחד אורז כנגד משקל הכיס של פרוסות הלחם שבידו, ובאו שניהם לביתם וישקלו האורז במאזנים ועלה אצל אחד סאה אורז, ואצל חברו חצי סאה תאמר איך אפשר להיות כן מאחר שמשקל הכיס והפרוסות שבתוכו הוא שוה אצל שניהם:

סימן נג

אחר היה ישן לבדו בחדרו והיה הדלת סגורה מבפנים ובתוך שנתו נעשה רעש ורעשה הארץ משך חמשה דקים, אך לא נעשה חרבן והוא לא הרגיש ברעש בתוך שנחו ולא ידע, וכשהקיץ ידע בעודו בפנים ולא שמע קול דברים מבני אדם שבחוץ ע"ז ואעפ"כ ידע שנעשה רעש, תאמר איך ידע:

סימן נד

שנים באו אצל בית אהובם שהיה עסקו למכור יין ובידם כל אחד נוד אחד כדי להניח בתוכו היין אשר יקנו מזה המוכר ומחמת שהוא אהוב שלהם לא רצה למכור להם ובמעות, אלא אמר להם תרדו למרתף שיש לו בביתו ותמצאו בו שני עריבות מלאים יין עד שפתם, וכל עריבה מונחת תוך כלי ואתם כל אחד יכניס הנוד שלו ריקן לתוך העריבה המלאה ומוכרח שיצא יין מן הערבה ונשפך לכלי שהעריבה בתוכו כנגד כמות אותו הנוד ואותו היין היורד מן העריבה לתוך הכלי שמונחת בו תקחו לכם בחינם באופן שהוא נתן להם בחינם יין, כפי שיעור כמות הנוד שיש לכל אחד מהם, וכן עשו ויורדו למרתף, ומצאו שתי עריבות מלאים יין וכל אחד הכניס הנוד שלו לתוך עריבה אחת, והיין שירד מן העריבה לכלי שתחת עריבה כל אחד מהם הניחו תוך נוד שלו והלכו לביתם, ואחר שהלכו לביתם מדדו היין שיש בנודות שלהם, וימצא שאחד מהם היה לו יין כפלי כפלים על חבירו. תאמר איך אפשר להיות כן, והלא הנודות הם שוין בגודלם וכמותם, וצריך שיהיה שיעור היין היוצא מחמת הנודות ג"כ שוה:

סימן נה

אשה אתת היתה הולכת ביום שבת אחר מנחה ומעוטפת בצעיף שלה, פגע בה אדם אחד, א"ל מה את נושאה תחת הצעיף אמרה לו שני כלים מלאים תבשיל, א"ל זה התבשיל הוא מתבשיל של הלילה או הוא מן חמין של היום, אמרה לו זה התבשיל

בשלתיו היום, א"ל היום שבת איך תבשלי בו, אמרה לו בשלתי בלא אש ועצים כלל, א"ל לא ראוך בני אדם בעת הבישול אמרה לו לאו, כי תוך חדר סגור בשלתי ואין רואין. תאמר איך תבשל בשבת, ואיך תבשל בלא אש ועצים, וגם תוך חדר סגור שאפילו חום השמש אין נכנס בו:

סימן נו

הנה מה יש בעולם דבר שכל מה שתקת ממנו אינו חסר כלום, ואומרים שיש ב' שהם כך, תאמר מה הם:

סימן נז

אשה אחת היתה מדלקת נרות שבת במוצאי כיפור בלילה, כדי להבדיל עליו, אמרה לה אשה אחרת מהיכן הבאת את האש הזה אשר את מדלקת בו, כי אומרים אין להבדיל במוצאי כיפור על נר שהודלק מן האש מחודש שהוציאו אותו מן האבנים אלא צריך מאש ששבת, אמרה לה זה האש שאני מדלקת בו עתה הבאתיו לו שנה וב' חודשים. תאמר איך אפשר להיות דבר זה:

סימן נח

נער אחד בא לפני העשיר לבקש ממנו צדקה א"ל העשיר כמה שני חייך, א"ל שמונה שנים, חזר ושאלו כמה שנים יש לך שאתה מחזר על הפתחים א"ל קרוב לתשעה שנים, א"ל שוטה והלא אמרת כל שנותיך הם שמונה שנים, והשיב הנער תשובה נצחת, תאמר מה השיב:

סימן נט

איש ואשתו היו יושבים על השלחן מדברים זע"ז בדברי טיול ושחוק, ויאמר האיש לאשתו אני אישיך ואת אשתי, אמרה לו אחותו אני אחותך ואתה אחי, לקח האיש המטפחת וקשר בה קשר אחד ולקחה היא חוט דק של משי וקשרה אותו:

סימן ס

עוד אחת יש להם מנהג שאם יבא אורח לעיר וישאל לתושבי העיר היכן ביתו של אדם פלוני אין להם רשות להראות לו הבית ולהודיע עליו, והנה נזדמן אורח אחד בא לאותה העיר והיה רוצה ליכנס לבית אחד מחשובי העיר ואע"פ שלא שאל נכנס שם אצלו תכף:

סימן סא

ראובן ושמעון היו שולחנים יושבים על אצטבא ארוכה בשוק זה כנגד זה בשני ראשי האצטבא וכל אחד קופה של המעות שעושה בהם עסק השולחנות מונחת לפניו, ונמצא בניהם על האצטבא דינר זהב אחד ודינר כסף אחד, וראובן אומר דנרים אלו מקופתו נפלו ושמעון אומר מקופתו נפלו, ויבואו לפני הדיין ופסק הדין ראובן יקח דינר הזהב ושמעון יקח דינר הכסף, ועל זה יש לשאול שהיה לו לדון כדין ממון המוטל בספק דחולקין:

סימן סב

ראובן קנה מחנות אחת זרע פשתן וגם קנה זרע בצלים וזרע אותם ולא צמחו כי רעים היו, והלך וקבל לפני השופט על המוכר ופסק הדין לחייב את המוכר בהפסד זרע הבצלים שצריך להחזיר המעות ללוקח ופטר אותו מן הפסד זרע הפשתן, וצריך לדעת למה פטרו בזה וחייבו בזה:

סימן סג

אחד ירק בפני חבירו עשרה פעמים ויגזור עליו השופט שיתן לחבירו בעד כל רקיקה אוקה אחת של רוק, תאמר מה יעשה זה ברוק, ומהיכן יביא עשרה אוקא רוק:

סימן סד

במערה אחת נמצא אריה רוב. שם ולא היה אפשר להם להכותו בכדורי אש, כי הפתח היה עקום והמערה תוכה חושך ויראים ליכנס בתוכה כדי לזרוק עליו כדור אש מה יעשו תקנה להרגו:

סימן סה

שמעתי מספרים מעשה בשני בני אדם שהיה להם חמש מאות לירא בשותפות שהביאום לעיר אחת לקנות משם סחורה בהם וביום שבאו נכנסו בלוכאנדא לישן ולאכול שם והיה בעל הלוכנדא אדם נאמן והכל מפקידים אצלו, ולכן גם הם הפקידו אצלו צרור הזהובים חתום וככה אמרו לו זה הפקדון אנחנו שנינו מוסרים אותו לך ואתה לא תוכל למסור אותו ביד אחד ממנו כי אם רק ביד שנינו ורשם אצלו התנאי הזה בפנקס והניח הצרור תוך תיבה של ברזל שיש לו והנה אחד מהם היה תיבה שיש בה כלים מלאים יין ושכר חשוב שהיה מלומד לשתות מהם דוקא והניח התיבה אצל בעל הלוכנדא לשמור אותה אצלו, ואחר שישן בלילה בא חבירו והקיצו וא"ל שיש לו כאב גדול בבטנו ורוצה לשתות מן השכר החשוב שיש לך בתיבה, לכן תאמר לבעל הלוכנדא שיתן לי התיבה של השכר כי לי לא רצה ליתן מפני כי שלך היא ואתה הפקדת אצלו, וזה מחמת שהיה מתנמנם והשינה עודנה בעיניו צעק ממקומו על בעל הלוכנדא שהיה חדרו סמוך לו ויאמר לו תתן אותה לחבירי וחזר לישן, וזה קם ונכנס לחדר בעל הלוכנדא ויאמר לו תן צרור הזהובים המופקד אצלך שכבר חבירי נתן לך רשות עתה שתתן אותו לי, וזה בעל הלוכנדא לא נתיישב בדבר היטב ולא שם על לבו ושצריך לומר לו בפירוש תן לו צרור הזהובים, ולפי שעה חשב שעל צרור הזהובים אמר לו ויתנהו לחבירו ולכן מסר הצרור לזה, ואז תכף ומיד באותה והלילה ברח ויצא מן הלוכנדא והיתה ספינה של אש בהולכת וירד בה והלך. וזה הקיץ משנתו ובבוקר ולא מצא את חבירו והמתין לו כל היום ולא בא והלך וסבב בעיר ולא מצאו וחשב אולי עשה ערמה ליטול הזהובים ובא

אצל בעל הלוכנדא וא"ל היכן חבירי א"ל איני יודע ושאל היכן הצרור של הזהובים, א"ל כבר מסרתי לו ע"פ דבריך שאמרת תתן לחברי א"ל אני אמרתי לך על תיבת היין והשכר ולא על זה והיה צריך שתשמע ממני בפירוש תתן על צרור הזהובים, וזה מת לבו בקרבו כי ראה שפשע הוא בדבר זה ויתחייב במשפט שודאי זה יביאנו לבית המשפט ואע"פ שיש לו עדים שמסר צרור הזוהבים ביד חבירו אך מה יועיל לו זה מאחר כי התנו עמו שימסור ביד שניהם. וימצאהו אחד מן האורחים שהיו בלוכנדא יושב ודואג ובוכה על הדבר הזה ויאמר לו ודאי אתה פשעת אך אל תדאג, אני אלמד אותך טענה לטעון בבית המשפט שלא תתחייב בצרור ההוא, וילמד טענה נכונה והועילה לו. תאמר מה טענה לומר אותו בדבר זה:

סימן סו

שנים שותפים בטבעת אחת של אבן טובה שהביאו אותה לעיר אחת גדולה כדי למוכרה, ובבואם נתאכסנו בפונדק אחד ופחדו פן תגנב הטבעת משם ובחרו ליתן אותה בפקדון לסוחר אחד גדול שהיה דר בפונדק ההוא ויש לו שם תיבה של ברזל חזקה שמניח בה מעות שלו, ויתנו לו הטבעת שישמור אותה להם אצלו שנים ושלש ימים, עד שיסבבו בשוק שבעיר וידעו מי הם הסוחרים של אבנים טובות כדי שיראו להם הטבעת ההיא למכור להם, אך אלו השותפים אין להם אמונה זה בזה, וכל אחד מהם חושש פן חבירו יקח הטבעת מן הסוחר ויברח לעיר אחרת על כן בעת שנתנו אותה לסוחר ההוא בתורת פקדון, אמרו לו שאינו רשאי למסור הטבעת לאחד מהם לבדו, אלא ביד שניהם שיבואו אצלו לבקש אותה ממנו, וגילו לו הטעם מפני שאין להם אמונה זה מזה והנה נזדמן כי בעת שנכנסו אלו אצל הסוחר ההוא להפקיד הטבעת אצלו נכנס אדם אחד אורח ובידו צרור שלש מאות זהובים ויפקדנו ביד הסוחר, וא"ל שמור לי אצלך בתיבה צרור זה שיש בו שלש מאות זהובים. והם שמעו דברו של זה וקבל הסוחר מידו הפקדון אך המה ראו כי הסוחר ההוא היה טרוד אותה שעה מאד, ועלה בדעתם לעשות ערמה ליקח צרור הזהובים במקום הטבעת שאינה שוה יותר ממאה זהובים והצרור הוא שלש זהובים, וביום השני באו שניהם אצל הסוחר ההוא ויאמרו לו תן לנו צרור הזהובים אשר הפקדנו אצלך אתמול, אמר להם הן אמת אתם נתתם לי אתמול פקדון, אך היה עמכם עוד איש אחר שנתן לי ג"כ פקדון, ואני יש אצלי שני פקדונות שהם טבעת של אבן טובה, וצרור זהובים, ואין אני זוכר מי הוא בעל הזהובים, אתם או אותו האיש, לכן אני אשאל תחלה מן אותו האיש שהוא ג"כ יושב בפונדק כאן ואם יאמר שהוא בעל הטבעת אז אתן הזהובים לכם, ושאל אותו, אתמול מה הפקדת אצלי, ויאמר צרור שיש בו שלש

מאות זהובים, ואלו אומרים לא כן אלא צרור הזהובים שלנו הוא. והוכרח הסוחר להגיש ענין זה אצל השופט ושלשתם באו, והציע המעשה לפני השופט כמו שהיא, והשופט גזר אומר שזה האיש יקח הזהובים כי הם שלו, ואלו יקחו הטבעת. תאמר איך נתברר דבר זה אצל השופט, ולא באו לפניו עדים כלל כי אם דן ע"פ המעשה הזאת שהציע לפניו הסוחר בפניהם כאשר הצענו לעיל מתחלה ועד סוף:

סימן סז

אחד היה נושא מורה שעות בתיקו נכנס לחדר אחד שהיו שם שני בני אדם ולאחד מהם היה ג"כ מורה שעות אצלו, וזה שנכנס אמר להאיש שיש לו ג"כ כלי זה שיראה כלי מורה השעות שלו ויגיד לו על שעה זו מה היא, וזה ראה בשלו ויאמר השעה היא אחד עשר והוציא זה כלי שלו ויאמר אצלי הוא עשרה וחצי, אח"כ יצא זה מן החדר והלך ויאמרו אלו השנים אחד לחבירו איך אפשר שיהיה הפרש בין כלי זה לכלי זה חצי שעה, ובודאי השלשלת של הכלי הזה נגמרה בעשרה וחצי, ולכן לא הלכה עוד ועמדה בכך אמר לו חבירו א"א לומר כן ובודאי כלי שעות שלו הולך ולא עמד אלא דרך אלו הכלים לקצר במהלכם, ולפעמים יהיה הפרש בין כלי לכלי בקיצור שלהם חצי שעה ויותר. תאמר מה הכריח ראה לדבריו שאמר א"א לומר שהכלי ההוא נגמר השלשלת שלו הלכך עמד בעשרה וחצי ולא הלך:

סימן סח

היה מנהג אצל הפרסיים בזמן קדמון להביא בשלחן לפני המסובין שני קערות, באחת יש בה רסן אחד, ובאחת יש מאזנים קטנה ומשקל אחד עמה, ואח"כ מביאין קערות התבשילין וקערות של מיני פירות, תאמר מה כונתם כאלו שני הקערות שמביאים בתחלה:

סימן סט

עוד היה מנהג אצל הפרסיים קודם שיביאו יין ושכר על השלחן לשתות מהם מביאים כלי אחד שמניחין בו גחלים, ועשב אחד מעלה עשן ויש בכלי קנה אחד ברזל שהעשן עולה דרך אותו הקנה, וריח אותו העשן לא היה טוב כלל ומניחין זה על השלחן כל משך השתיה שלהם. להעלות עשן אע"פ שהיה ריחו קשה, תאמר מה כונתם בדבר זה:

סימן ע

שני חכמים היו יושבים בחדר אחד שבבית ובאו והגידו להם אותה שעה ילדה האשה בעלת הבית, ענה חכם אחד ואמר לחבירו רואה אני בדבר אחד יש יתרון לאדם תחת השמים, ואם תאמר יש עוד דבר אחר הנה מה שהיה הוא שיהיה ומה שנעשה הוא

שיעשה ואין כל חדש תחת השמש. ענה חבירו ואמר יש דבר שיאמר ראה זה חדש הוא, ענהו החכם הראשון ואמר כבר היה לעולמים במקצת. תאמר מה כונת הדברים האלה:

סימן עא

אח"כ הביאו להם אכילה ושתיה לשמחת הילד הנולד ואחר שאכלו ושתו אמר החכם הראשון תעסיק בראשית ואחרית, א"ל הראשית קשה עלי לעת עתה, אמר לו אם היה ראשיתך מצער אחריתך ישגה מאד, תאמר מה כונתם בדברים אלו:

סימן עב

יהודי ונוצרי היו מהלכים בדרך לבדם ותעו במדבר בישימון דרך והיו בצרה גדולה ונדרו שניהם אם והיו נצולים מן הצרה ויגיעו לשלום שיכרתו ביניהם ברית זע"ז כל ימיהם כמו אחים וגם והיו שוים בדת אחד כך נדרו בסתם, ואח"כ ניצולו ונתוועדו יחד וכרתו ברית אהבה זע"ז בשטר בכמה תנאים שעשו ביניהם לחזק אהבתם, וכאשר באו לקיים נדר השוואת הדת, היהודי אומר להנוצרי כונתי היתה שאתה תהיה יהודי כמוני, והנוצרי אומר כונתי היתה להיפך, ומאחר שלא פירשו דבר זה אלא נדרו בסתם לא ידעו פשר הדבר, ויבחרו שניהם בחכם אחד שיציעו הענין לפניו, וכאשר יכריע בדברי טעם כן ועשו, וכן היה החכם ההוא הכריע ביניהם בטוב טעם ודעת. תאמר מה הכריע, ומה טעם להכרעתו:

סימן עג

חכם אחד רצה לגלח והביאו לו מגלת מן הנמצאים בעיר, ואחר שגלח אמר לתלמידיו אלו המגלחים אצל זה לא יגלחו אצל מגלח אחר, והתלמידים עשו שני פירושים בדברי החכם שהם הפכוום מצד לצד. תאמר מה פירושים הפכיים יש בדבריו:

סימן עד

איש אחד היה לו שני בנים, קרא ביום ערב שבת לאחד מהם ואמר לו בני מחר שבת קודש תזהר לקום בבוקר שתתפלל עם הציבור ותבא לבית לאכול סעודת שבת ואחר הסעודה תלמוד ספר תהלים ואח"כ תישן מעט ותקום מן השינה ותלך לבית הכנסת לשמוע הדרשה מן החכם, ואח"כ תתפלל מנחה ותבא לבית לקיים מצוה סעודה שלישית, וזהו כבודו של שבת. ואחריו קרא לבנו השני א"ל בני מחר שבת וצריך אדם להתענג בו, לכן תתאחר בבוקר ולא תקום משינתך עד אחר זריחת השמש כדי שתתענג בשבת ותאכל סעודת שחרית ותלך לטייל אנה ואנה, ואחר הטיול תבא לבית ותקרא גזיתא להתענג מן חידושים הנמצאים בעולם כדי לקיים עונג שבת. תאמר איך צוה לבניו צוואות הפכיות, אם זה האב יר"ש איך יצוה לשני ככה, ואם פריך ובריון איך צוה לראשון ככה:

סימן עה

יש חליפין עושה פחת ויש חליפין מוסיף ואינו פוחת:

סימן עו

שני יהודים היו מהלכין במדבר והיו מהלכים לפניהם מרחק חמשה דקים שני בני אדם הולכים אחר הפרד שלהם שנושא עליו משוי. אמר יהודי אחד לחבירו זה הפרד ההולך לפנינו יש בכף רגלו הימנית ברזל קבוע בה ובכף השמאלי לא יש ברזל, ועוד אמר פרד זה יש על מצחו זכוכית לטושה שקורין עייגא, ואמר עוד אלו החמרים ההולכים אחר הפרד הם אחד יהודי ואחד גוי ישמעאלי ואינו גוי נוצרי. תאמר מהיכן ודע מאחר שהפרד רחוק מהם, גם איך ידע מה שיש על מצחו מאחר שהוא הולך לפניהם, והם רואין אחוריו גם מהיכן ידע שהחמרים הם אחד ישראל וא' גוי מאחר כי החמרים שוין במלבוש שלהם הן ישראל הן גוי לובשים מלבוש אחד ואינם ניכרים מכח הלבוש, גם מהיכן ידע שזה הגוי הוא ישמעאלי ולא נוצרי בן ולא אומה אחרת מן הגוים:

סימן עז

אחר עני נכנס אצל העשיר לקבל ממנו צדקה והיה העשיר יושב על הכסא בחצר שלו, והיה לפניו חמור ואצל החמור היה תלוי כלוב שיש בו עוף א', אמר העשיר לעני אתה למי תדמה לחמור או לעוף הזה, א"ל אדמה לעוף, א"ל ואם ארצה אני שתדמה לחמור לא תרצה אתה אמר לו העני ארצה בתנאי שתלעיטני מן האדום האדום הזה, תאמר מה היתה כונתם בדברים אלו:

סימן עח

שני בני אדם אחד גבור ואחד חלש היו מהלכים יחדיו בדרך המדבר והגיעו לקרקע לחה שכולה רפש וטיט, ושקעו רגלים שלהם בטיט עד הארכובה, והחלש נתחזק להוציא רגליו מן הטיט, אבל הגבור לא היה יכול לעקור רגליו אפילו שיעור ב' אצבעות, וטרח ויגע בכל כחו וגבורתו לשלוף רגליו ולא יכול עד שבאו בני אדם עוזרים והוציאוהו. תאמר למה החלש היה יכול לשלוף רגליו מן הטיט ולהוציאה בנקל, וזה הגביר הגדול לא יכול לעקור אותה מן הטיט אפילו שיעור ב' אצבעות אע"פ שהטיט שוה אצל שניהם, וגם שקיעת רגליהם היתה שיעור שוה:

סימן עט

סוחר אחד עשיר גדול עשה סעודה והזמין כמה סוחרים אהוביו, ואחר שהסבו כולם על השלחן קודם שהביאו אכילה ושתיה התחילו לטייל בדברים וסיפורים שכל אחד היה מדבר דבר חידוש בענייני דעלמא, והיה בכללם סוחר אחד שלא היה מדבר כלום. א"ל בעה"ב אהובי פתח פיך ויאירו דבריך כאשר עושים האהובים היקרים האלה, והסוחר

ההוא לא ענהו דבר רק הוציא מכיסו צרור קטן יש בו עשרה רופייה וזרקו על השלחן, ואח"כ הוציא נייר נוט בעשרים רופייה והשליכו על השלחן. אח"כ הביאו לפניהם יין ושכר ושאר משקין המטיבין ומשמחין את הלב, והתחילו לשתות, ורק הסוחר ההוא לא היה מקבל לשתות אמר לו הבעה"ב אהובי השתיה הזאת קודם אכילה יש בה צורך כי השתיה מעוררת השמחה וטוב לאדם שיאכל המאכל בשמחה ככתוב לך אכול בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך, ואנחנו הסוחרים כמה טרדות יש לנו בשוק וכמה דאגות יש בלבנו בענין משא ומתן, וקשה עלינו לאכול בשמחה לחמנו, לפיכך אנחנו צריכים יותר לעורר השמחה ע"י השתיה קודם אכילה, כי השתיה מעברת הטרדות והדאגות מלב האדם ואז נאכל בשמחה, א"ל הסוחר אתם אוחזים הדרכין בהיפוך, אך אני תהלות לאל אוחז הדרכון ביושר, ולכך אין אני צריך ליין ושכר. אח"כ הביאו לפניהם פת וכוסות קטנים שיש בהם חומץ וכבשין לטבל בהם הפת ויטעם הסוחר מזה ומשך ידו, א"ל בעה"ב למה משכת ידיך, א"ל זה היום יש לי יום טוב ואסור לבכות בו, תאמר מה הכונה בכל דברי הסוחר הנז"ל:

סימן פ

אחר שאל לחכם הכתוב אומר ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם הלב הולך אחר העינים, או העינים הולכים אחר הלב א"ל החכם וידעת ממך והשבות אל לבבך:

סימן פא

חכם אחד היה לו שני תלמידים ובאו שניהם לפניו לעשות סיום מסכתא, ובשעה שלומדים הסיום העמיד לאחד מהם על האבן ולאחד מהם על החול, תאמר מה כונת הרב בזה:

סימן פב

שתי נשים מטרונות היו שכנות זע"ז והיו מהלכין שתיהן ביחד בדרך בתוך עיר כדי ליכנס כל אחת לביתה, כי ברחוב אחד היו הבתים שלהם, והרואים לא היו יודעים מי גדולה במעלה על חברתה, וכיון שהגיעו לפתח הבית נודע להם מי הגדולה במעלה:

סימן פג

שנים נכנסו אצל בעה"ב והיה על השלחן שלפניו שושנה אתת, ענה אחד ואמר כמה נאה המראה של שושנה זו ורק חסירה דבר אחד שאין בה ריח, ויען השני ויאמר כמה ריח טוב יש בשושנה זו ורק חסרה דבר אחד שאין מראה שלה טוב, תאמר איך נחלקו אלו במציאות מצד לצד:

סימן פד

אחר אמר לו רבו קח טבעת זו ותלך לחדר פלוני ותצניח בכותל המערבי בחור שיש בשורה כ"ה של הכותל, והלך זה לאותו החדר וימצא שיש חור בכל שורה ושורה אך לא יש יותר מעשרים שורה, ורבו אמר לו בשורה כ"ה, כיצד יעשה, ויתבונן בדעתו לקיים דברי רבו ויניחנה בחור אשר בשורה כ"ה, תאמר איך עשה:

סימן פה

יפה אמרת, אך עדיין יש לשאול למה התחיל מכאן ולא התחיל להפך:

סימן פו

אב אמר לבנו בני אם יחסר מן הארבעה שנים כמה ישאר א"ל שנים, אמר לו אביו טעית ולא כוונתה היטב. תאמר והלא כן הוא שישאר שנים:

סימן פז

אב ובנו הולכים ברחוב בבוקר השכם קודם עלות השחר בחשך אפלה ובהלוכם הרגישו אדם אחד לקראתם, ויאמר האב לבני בלחישה זה הבא לקראתינו גוי הוא, השי"ת יצלינו מידו שמא יחטוף מאתנו איזה חפץ. תאמר מהיכן ידע שהוא גוי והלא היה חושך ואפלה כי היה ענן ואין ניכר האדם בצורתו ומלבושו:

סימן פח

אורח בא אצל בעה"ב צר עין מאד והביא לו קערה שיש מרק של בשר ופת עמה, אך הניח מלח הרבה במרק, וזה כיון שטעם אותו משך ידו ממנו מחמת מלחו ואכל פת לבדו, וצריך לדעת מה הועילו לעצמם בנתינת המלח בקערה והלא גם הם צריכין לשפוך אותה ולא יוכלו לשתות המרק מחמת מלחה:

סימן פט

אחד היה מורה בעיר אחת של איסור והיתר ודיני ממונות, ושלח הגאון מהר"י ז"ל לומר לו אין לו רשות להורות כי אינו ראוי לכך, וזה השיב לו אם איני כאחד הגדולים מה בכך הלא אמרו חכמים יפתח בדורו כשמואל בדורו, ושלח לו והגאון ראה הכתוב בפרשת משפטים, תאמר מה כונת הגאון בדבר זה:

סימן צ

אשה אחת גזר עליה המלך שתשב בבית האסורים לבדה עד שתמות ולא יביאו לה אכילה ושתיה, והיה לה בת התחננה לפני המלך שיתן רשות שתבא בכל יום חצי שעה עד שתמות, ונתן לה רשות בתנאי שיחפשו אותה היטב שמא תביא לה אכילה ומים, וכן עשו, וזאת האשה חיתה ארבעה שבועות ולא מתה, ויתפלא המלך על הדבר הזה, והרבו לחקור ולדרוש וידעו הסיבה שחיתה:

סימן צא

אחר שאל מחכם אחד שהיה לו כלי מורה שעות, כמה השעה לעת עתה ויוציא את מורה השעות מחיקו ויראהו, ויאמר לו שעה ששית, ואמר לו אם זה מורה השעות שלך צודק הוא, א"ל החכם הנך רואהו, וחזר וא"ל אני שואל אם צודק שלא יקדים ולא יאחר וחזר החכם ואמר לו הנך רואהו וזה אינו מבין כונת החכם וחוזר ושואל שאלתו, תאמר מה כונת החכם בדברים אלו:

סימן צב

ראובן אמר לשמעון כל מספר שתרצה לחשוב בלבך עד סך מאה וחמשה אוכל להגיד לך המספר אשר חשבת בלבך, ורק אשאלך שלשה שאלות, והם האחד תחלק בינך לבין עצמך זה הסך של המספר אשר חשבת לשבעיות ותגיד לי כמה נפרדים נשאר בידך ועוד אשאלך שתחלק זה הסך אשר חשבת לחמשיות ותגיד לי כמה נפרדים נשאר בידך, ועוד אשאלך לחלק הסך הנז' לשלישיות ותגיד לי כמה נפרדים נשאר בידך, ואחר שתגיד לי כל זה אז אומר לך הסך אשר חשבת בלבך וכן עשה, והגיד לו לנכון. ואם תרצה לחשוב בלבך מספר למעלה מן ק"ה גם זה אגיד לך, אך בתנאי שיהיה הסך הזה כולו מתחלק לעשרות שוות או למאות שוות, או לאלפים שוים:

סימן צג

בגמרא דסנהדרין פרק ד' כתב רש"י ז"ל משל על שועל וזאב, דהשועל אמר לזאב בא ונראך מקום לאכול, והביאו על באר אחד שהיה מוטל למעלה מעל שפת הבאר מעבר לעבר קנה מאזנים שתלוים בו שתי מאזנים ריקנים עשויים כמו דליות מכוונים כנגד חלל הבאר, ובא השועל וישב בעין אחת של המאזניים וירדה בו לאותו באר, ועין השנית גבהה למעלה, ויאמר להזאב גם אתה תשב בעין זו אשר למעלה ותאכל כמוני שיש כאן בשר שמן וגבינה, וכן עשה הזאב וישב בדלי אחד הריקן, ומאחר שהזאב הוא כבד מן השועל כפלי כפליים ירדה עין המאזניים שהוא הדלי שבו הזאב למטה ואותו הדלי שבעין השנית עלה מאיליו למעלה, ויצעק הזאב להשועל וא"ל איך אעלה מכאן, והשיב לו השועל צדיק מצרה נחלץ ויבא רשע תחתיו. והקשה מהרש"א ז"ל שם איך השועל הכניס עצמו בספק נפשות וירד תחלה דשמא הזאב היה מרגיש בערמתו ולא היה רוצה לירד בעין השנית בשום אופן כלל ואם לא ירד הזאב איך הוא יעלה:

סימן צד

איש אחד היה דרכו לעשות מעשה קוביא בשכלו, דהיינו שהוא יאמר לאדם הבא אצלו חידה שכלית, ואם עד זמן חצי שעה יגד האדם פתרון לחידתו הוא יתן לזה המגיד דינר אחד, ואם עד חצי שעה לא היה יכול לפתור החידה אז זה האדם יתן להאיש הזה בעל

החידה דינר אחד, וזה העסק נוהג בו בתמידות שיושב כל היום בביתו, ובני אדם הולכין ובאין אצלו בעסק הזה. והיה בעירו עוד אשה שעסקה בכך ובני אדם הולכין ובאין אצלה בעסק זה, והנה איש אחד היה הולך יום אחד לבית האיש ההוא בעבור עסק זה פגע בו חבירו א"ל היכן תלך א"ל לבית איש פלוני לשחק עמו בעסק החידות, אמר לו עצתי עליך שתלך לבית האשה כי ודאי האשה אינה חכמנית כמו כמו זה האיש לעשות לך חידות עמוקות, ואפשר שתרויח כי תוכל למצוא לה פתרון בתוך זמן חצי שעה, אבל זה האיש מסתמא שכלו גדול יותר מן האשה ועושה חידות עמוקות מאד ואתה קרוב להפסד אצל זה יותר אמר לו אני יש לי טעם נכון ללכת אצל זה ולא אצל זאת, תאמר מה הוא הטעם שלו שבחר בזה יותר:

סימן צה

שני אנשים שכנים זה לזה קנו כל אחד בשר לעצמו והביאו לביתו, ואחר שבאו כל אחד לביתו בשלש שעות היו עוברים ארבע וחמש בריונים ברחוב בתיהם של אלו והרגישו באחד דוקא שיש לו בשר לאכול והמתינו עד שעת אכילה, ודפקו על פתחו ונכנסו ואכלו הבשר שלו, ובשכן שלו לא הרגישו ולא ידעו שיש לו אכילה של בשר, תאמר איך ידעו בזה ולא ידעו בזה כי בשניהם לא ראו שהכניסו בשר לביתם והם נכנסו לעיר אחד שהכניסו אלו הבשר לבית כשלש שעות, ואיך הכירו בזה ולא הכירו בזה שאפילו קול דברים לא שמעו באזנם, לא מביתו של זה ולא מביתו של זה:

סימן צו

חנוני אחד היה לו ערמה במשקלו, והיינו כשמוכר היה שוקל שלשה רבעי לוג בלוג אחד שלם, וכשהיה קונה היה שוקל לוג אחד שלם בשלשה רבעי לוג אע"פ שהמאזנים ששוקל בה למכור, בה עצמה היה שוקל כשקונה, גם המשקלות שוקל בהם למכור הן הן ששוקל בהם כשקונה, וגם באחיזתו במאזנים לא היה הפרש בין זה לזה, תאמר א"כ איך היה מערים בזה.

סימן צז

שנים באו אצל עשיר אחד שיודעים שיש לו בביתו שלשה אלפים זהובים מונחים בחדר אחד בחצירו שיש לו שם כמה חדרים ויאמרו לו קח צרור הזה ותצניע אותו במקום שמור מאד ואחר שני ימים נבא אצלך ליקח הצרור ממך וללכת לעיר אחרת, ויתרצה להפקיד הצרור ההוא שהיה בו זהובים, ומחמת שהוא פקדון נזהר בשמירתו ביותר ויצניעהו עם הממון שלו המונחים בחדר אחד מחדרי ביתו בתוך תיבה אחת שיש בה מקום גניזה, ובלילה באו אלו בערמה בתוך ביתו וידעו מדעתם באיזה חדר הממון שלו

מונח וגנבו הממון והצרור והלכו להם, תאמר מהיכן ידעו מקום הממון שלו ולקחו אותו וזה המקום לא היה גלוי לשום איש ולא נודע לשום אדם ממנו:

סימן צח

חיל של המלך מאכלם הלחם לשנים עשר חודש הוא מלוא חדר אחד חיטים אשר מדת החדר ההוא עולה ארבעים אמה על ארבעים אמה, וגזר המלך על איש אחד שימלא מכיסו לשר האוצרות של החיל חדר שעולה ארבעים אמה על ארבעים אמה כולו חיטים, ואצל הממשלה היה שני חדרים כל אחד מדתו עשרים אמה על עשרים אמה, ויאמר אותו האיש לשר האוצרות אני לא אוכל למלאת מדת ארבעים על ארבעים בבת אחת אלא אני אמלא לך בחודש זה האדר שמדתו עשרים על עשר, ובחודש השני אמלא לך חדר השני אשר מדתו ג"כ עשרים על עשרים, ובזה אני משלים חיוב של ארבעים על ארבעים, כי שני פעמים עשרים עולה ארבעים, וכן עשה ומלא לו שני חדרים אלו שהם כל אחד מדתו עשרים על עשרים, והתחילו ליקח מהם חיטים לעשותם לחם ליתנם לחיל דבר יום ביומו, והנה ראו שנשלמו החיטים כולם בששה חודשים, ויתפלאו על הדבר מאחר דידוע שמדת ארבעים על ארבעים תספיק לשנים עשר חידש וזה מילא שני חדרים שכל אחד מדתו עשרים על עשרים הרי השלים הארבעים כי ב"פ עשרים עולה ארבעים, ואיך נשלמו הכל בששה חודשים:

סימן צט

אחד בעה"ב עשה סעודה אחת והיו מזומנים אצלו באותה סעודה אורחים נכבדים ובא בנו הגדול והושיט לאביו כוס יין לשתות בתוך הסעודה, א"ל אביו לאהבת מי אשתה כוס זה, א"ל לאהבת הילד הנולד (כי באותו שבוע נולד לו בן) וישתהו האב כאשר אמר בנו, ואחר ב' ימים היה שבת וג"כ עשה האב סעודה והזמין בה האורחים ההם ובתוך הסעודה הושיט לו בנו כוס יין לשתות ושאל האב מן הבן לאהבת מי אשתה כוס זה א"ל לאהבת השבת, אמר לו למה באותה סעודה אמרת שאשתה לאהבת הילד הנולד ועתה בסעודה לא אמרת לי כן, ויענהו הבן שבת שלום, תאמר מה כונת הבן בתשובה זו שהשיב לאביו שבת שלום על השאלה ששאל מאתו למה לא אמרת עתה כאשר אמרת לי באותה סעודה:

סימן ק

איש אחד היה יושב על השלחן ובתו עומדת לפניו ואורח אחד ג"כ היה מסב שם אמר האב לבתו בתי זאת קומתיך דמתה לתמר א"ל האורח לאשה ארוכה אומרים כן ובתך קצרה היא, אמר לו אני יפה אמרתי, ואם יש לך הבנה תבין את דברי:

סימן קא

היו מסובין במקום אחד אנשים ונשים והיתה בת אחת ביניהם מבטת במסובין כולם, אמר לה איש אחד על מה את מבטת וצופה במחשבתיך לעת עתה, אמרה לו אני צופה לראות אם יש מי שידמה לי בכסף וזהב, ויאמר לה אני יודע שאין לך אפילו דרהם זהב לא כאן ולא במקום אחר, ואם כסף יש לך דבר מועט שאינו נחשב כלום אפילו לגבי עניים, ותאמר לו אנכי דברתי על נכון ואתה לא הבנת דברי:

סימן קב

בעל הבית יושב על שלחנו ואורח אחד יושב לפניו ויביא האיש המשקה שתי כוסות מלאים יין בידו ויתן כוס אחד ביד בעה"ב וכוס אחד ביד האורח, ויאמר בעל הבית להאורח לאהבת מי נשתה אני ואתה הכוסות האלה אשר בידינו, ויאמר האורח אתה תשתה לאהבת אזני, ואני אשתה לאהבת פיך, אמר לו ולמה לא יהיה להפך, ויאמר לב חכם ישכיל פיהו, ועל שפתיו יוסיף לקח.

תשובות

סימן א

אלו הן התשובות של חדוד מילי דעלמא

זה שפטרו הדיין, היתה קופתו מלאה אורז, ומאחר שהיתה גדושה הרבה א"א לומר שגנב והניח בה, וזה המין שנחסר לחנוני היה עדשים דא"א לאכלם בלא בישול וא"כ אין לחשוד שמא זה הנחסר אכלו אותו בחנות ויצאו, ולכך ניצול זה מהחשד לגמרי, אבל חבירו היתה קופתו מלאה רמונים, ולכן אע"פ שהיתה גדושה יש בה חלל ואויר בין רמון לרמון ואם יניח בה עדשים היא מחזקת העדשים, ולכן חשדו:

סימן ב

אין לחשוד המשרת שגנב הדינר דאם גנב למה לא לקח הכיס כולו, ואם כדי שלא ירגיש רבו תכף כשלובש הבגד, הנה עכ"פ היה לו לגנוב שנים או שלש דנרים מן העשרים כי אין חסרון זה ניכר ונרגש אלא ודאי הדינר נפל ממנו ולא נגנב:

סימן ג

הענין היה כך, שהמשרת שקנה ארבע לוגין וסוף נמצאו חמשה היה משרת אחר ג"כ עומד לקנות ארבעה לוגין אורז ושקל לו ואחר ששקל לו ארבעה אמר לו שישקול לו לוג אחד עוד ויוסיף על הארבעה, ובעת שהיה החנוני שוקל הלוג היו המשרתים מדברים זה עם זה וכלים שלהם לפניהם בכל כלי יש ארבעה לוגין והחנוני כששקל הלוג טעה ושפכו בכלי של המשרת האחר שהיה מונח ג"כ לפניו ולא הניח הלוג בכלי של המשרת שקנה להשלים חמשה לוגין, והמשרתים שהיו עסוקים בדברים שהיו מדברים זע"ז לא

הרגישו בטעות החנוני ולכן זה המשרת שהלך לקנות ארבעה לוגין והביאם לבית ושקלו אותם ונמצאו חמשה, הלוג הזה הוא של והמשרת האחר ובטעות נשפך לתוך כלי של המשרת הזה:

סימן ד

הביא לו ביצה שיש בה חלבון וחלמון ושניהם נאכלין ולכל אחד יש לו גוון בפ"ע וטעם בפ"ע:

סימן ה

בתחלה נתן לה עצה שתריק האורז מן הכד ותביא אורז אחר פשוט מן הבית שיעור הנחסר ממנו ותשים אותו תחתון בשפולי הכד וא"כ תחזיר האורז החשוב לבד ובזה ימצאהו מלא, ואמרה לו שא"א לה לעשות כן מפני שאין לה אותו היום אורז בבית, ואם תמתין עד שתקנה מן השוק ירגיש כי שלח אותה שתרד לחדר התחתון שמונח הכד ותביאנו לפניו והוא יושב בעליה וממתין לה, ולכן לה עצה כשתעלה את הכד מלמטה להביאו לפניו בעליה והכד בידה תעשה עצמה כאלו נכשלה בדבר אחד ותפיל את הכד על הרצפה באופן שישבר לחתיכות והאורז נשפך בקרקע וכיון דנשבר הכד ונעשה חתיכות לא ירגיש בעלה בחסרון האורז כי הוא לא ידע משקלו:

סימן ו

נראה כיון שצוהו להוליך סובין רק לאחד מהם מוכרח לומר שצוהו להוליך הסובין לאותו האיש שמפקיד אצלו תרנגולים הזכרים מפני שהזכרים אין מטילין ביצים ולית ליה להנפקד רווחה מהם, ולכן כדי שלא יפסיד אכילה שלהם מכיסו צוהו לתת לו הסובין להאכילם מהם, אבל להשני כיון שיש לו ריוח מן התרנגולות מצד הביצים שהם מטילין ביצים לא אכפת לו אם יפסיד עליהם מאכל מכיסו:

סימן ז

בזמן שהיתה אמו מעוברת בו היתה שם בפאריז ששה חודשים והוא היה אסור בבטן אמו וזה היה בית האסורים כלו. ובודאי בהיותו עובר בבטן אמו לא ראה את העיר ולא את אנשיה:

סימן ח

תשובה, זה הוא השם, כי אין דבר בעולם שאין לו שם בפני עצמו:

סימן ט

דבר זה תשובתו ידועה אצל העולם דהבין מדבריהם שהיו ששה ושלשים בני אדם, וכך הוא הצירוף ל"ו העקרים תוסיף כפלים עליהם, יהיו ע"ב, ועוד תוסיף החצי שהוא י"ח ועוד רביע שהוא ט' נעשו צ"ט, ועם זה השואל נעשו מאה:

סימן י
תשובה. היו יהודי אחד וט"ו נוצרים וכ"ד ישמעאלים:

סימן יא
תשובה יעביר הרחל תחלה ואח"כ האגודה ואחר שיעביר כאגודה כאשר יחזור להביא את הזאב יחזיר את הרחל עמו כדי שלא תאכל את האגודה, ויעביר הזאב ותשאר הרחל לבדה בעבר השני, ויחזור עוד הפעם ויעביר את הרחל:

סימן יב
גם תשובת דבר זה ידוע אצל העולם, כי ימלא תחלה כלי של השלשה ויניח בתוך כלי השבעה, וימלא עוד הפעם כלי של השלשה ויניח בתוך כלי השבעה, וימלא עוד הפעם כלי של השלשה וימלא ממנו כלי השבעה ואז ישאר שנים בזה הכלי של השלשה, ובכלי של העשרה נשאר אחד ויחזור ויריק כל כלי של השבעה בתוך כלי של העשרה ואז נעשה בכלי של העשרה שמונה ובכלי של השלשה נשאר שנים, וכלי של השבעה ריקן, ויחזור את השנים אשר בכלי של השלשה לתוך כלי של השבעה ויחזור וימלא את הכלי של השלשה מן השמונה אשר בכלי העשרה וישפכם לכלי של השבעה, נמצא בתוך כלי של השבעה יש חמשה, ובתוך כלי של העשרה נשאר חמשה:

סימן יג
גם תשובת דבר זה ידוע אצל העולם, והוא כי לראשון היה שבעה וששים, ולשני היה שלשה וששים:

סימן יד
גם תשובת דבר זה ידוע, והוא כי הראשון לקח בתחלה שלשה עשר דינרים, והשני לקח בתחלה שבעה, והשלישי לקח בתחלה ארבעה:

סימן טו
התשובה ידועה, כלי הראשון היה משקלו ששה, וכלי השני משקלו שמונה והמכסה משקלו עשרה:

סימן טז
כל פסק הדיין, זה שהיה לו שלשה ככרות יקח ארבעה סלעים, וזה שהיה לו שני ככרות יקח סלע אחד, יען כי מאחר שזה בעל המעות נתן חמש סלעים בעבור חלקו, נמצא עשהע רך להתמשך ככרות כולם בט"ו סלעים, ונמצא כל אחד אוכל בחמש סלעים, נמצא בעל השלשה ככרות היה לו קרן תשעה סלעים, והנה אכל בחמשה סלעים נשאר לו באמצע ארבעה סלעים ובעל והשנים היה לו קרן ששה סלעים אכל בחמשה נשאר לו אחד:

סימן יז

כך היו משקל הארבע אבנים, האחת משקלה אחד, והשנית משקלה שלשה, והשלישית משקלה תשעה, והרביעית משקלה שבעה ועשרים, ובזה היה יכול לשקול עד ארבעים כי היה מניח בכף השנית ג"כ מן האבנים האלה כשהיה מצטרך לזה ומנכה מן חשבון דבר הנשקל:

סימן יח

חתיכה אחת היה משקלה משקל אחד והשנית משקלה שנים והשלישית ארבעה והרביעית שמונה, ועל כן ביום ראשון נתן חתיכה של משקל אחד, וביום השני נתן לו חתיכה של השנים והחזיר לו אותה חתיכה של משקל אחד, ובדרך זה היה עושה עד ט"ו יום:

סימן יט

היה באותו החדר זכוכית לטושה שקורין עיינ"א גדולה עומדת זקופה על הכותל בחדר, אך היתה מכוסה שהיה פרוס עליה חתיכת בגד והבעה"ב רמז למשרת שיסיר המכסה ואז תכף נראה בתוכה השלחן והכלי הזה מונח עליו, ולכן אמר האורח לבעה"ב בלשון מליצה לולי חרשתם בעגלתי לא מצאתם חידתי, כלומר אפילו לפי הנראה עתה לעין האדם שיש בלי כזה בחדר, מ"מ לא צדקת בדבריך שהיה לך הכלי. כי זה הכלי הנראה הוא נולד מן הכלי שלי אשר הבאתי לך, כי לולי הכלי לא נראה כלי זה אצלך, והוא ע"ד שאמר שמשון לולי חרשתם בעגלתי לא מצאתם חידתי:

סימן כ

זו העששית שמניתין בה מים שהם משקה קל ולמעלה ממנו מניחין שמן שהוא משקה ומשימים בה שבעה פתילות, וכל פתילה בראשה אור מאיר כמו כוכב:

סימן כא

זה כלי מורה השעות שיש בו צורת י"ב שעות מסביב, ועליהם פרוס זכוכית אחת ויש בקרבו שני כלים שקורין בערבי מיל, א' קטן המורה חשבון הדקים, ואחד גדול של המורה מהלך השעות:

סימן כב

זה הפה והגרון שהוא כמו בור ומוציא רוק מאיליו תמיד, ואם לא יאכל האדם וישתה לא יוציא רוק:

סימן כג

תשובה, זה הלשון:

סימן כד

זה כלי של זכוכית, שקושרין אותו באילן של אתרוג כדי לשמור האתרוג מן הקלקולים שמגיעים לו, ודרכן לקשור אותו בזמן שהאתרוג הוא קטן משיעור אגוז, ומכניסים אותו בתוך הכלי והוא גדל בתוך הכלי הזה עד שנעשה יותר מביצה, ובזמן שצריכים לקחת אותו מן האילן משברים את הכלי ההוא וקוצצין האתרוג מן האילן:

סימן כה

כלים אלו הם כלי חרס שאינם מצופין ואותו שהיה מלא מים עד שפתו היה מיושן שהניחו בו מים ימים הרבה, וכבר בלע ולא יבלע עוד, אבל השר שהיה ריקן הוא חדש שלא שמו בו עדיין מים ולא שום משקה, ולכן נמצא חסר כי אותו החסרון נבלע בכלי ההוא:

סימן כו

צחק על דברי שטות אלו דמאחר שהמשא עליו והיא רוכב על הבהמה הרי הבהמה נושאה את שתיהם וטורחת בשניהם, ולמה ישאר המשא על כתפו ויטרח בחנם:

סימן כז

תשובה. ראה אותם אח"כ בכלי שקורין דרבין ואת הגדולה ראה בצד הקטן שהוא מקטין, ואת הקטנה ראה בצד הרחב שהוא מגדיל:

סימן כח

זה הדבר שהניח בכוס היה לובן ביצה, ואחר ששפך הכוס בכלי אחר מירס הלובן ביצה בעץ בכח ונתרבה ונעשה כפלים על מה שהיה כי כן טבע לובן הביצה לכך, אח"כ מילא ממנו כוס הראשון ועוד כוס אחר:

סימן כט

זה החוט היה לאסתיג, ושמעון מדד עליו כמו שהוא ולא משך החוט, ולוי משך אותו בשתי ידיו ונתארך אחד ומחצה על מה שהיה:

סימן ל

חתיכת המשי היה רחבה אמה אחת, וחתיכת הצמר היה רוחב שלה שתי אמות והם באמת הברזל שנתן להם באורך, ונמצאת של הצמר גדולה פי שנים מכח הרוחב:

סימן לא

הפרד היה נושא משא של ספוג או של צמר, והחמור היה נושא משא של מלח ובלילה ירדו גשמים הרבה ומשא הספוג או הצמר בלעו מי גשמים הרבה וכבדו פי שנים, לכך ביום השני היה בוכה הפרד, אך המלח כשירדו עליו גשמים נמוח ממנו הרבה ונשאר לשליש ולרביע ואין בו כובד, לכך היה שמח ביום השני:

סימן לב
זה הקלמוס שכותב ומגיד הדברים של אדוניו לבני אדם, אך צריך שישקוהו דבר אחד הוא הדיו שיטבילו הקלמוס בו, ואם לאו לא יכתוב, וגם קילו לא ישמע כי האדם שומע הדברים אשר הגיד הקלמוס בראיה דוקא בלי הרמת קול, וכן הקלמוס מקבל הדברים מלב אדוניו בלי הרמת קול:

סימן לג
תשובה. זה העשן:

סימן לד
זה קנה שלג והניחו בסל ובחום היום נמס השלג ונעשה מים ויצא מנקבי הסל ונבלע בקרקע:

סימן לה
ודאי מי שאמר הנוד נקוב הוא אשר דבר נכונה, דאם כדברי חבירו שלא מצא מים אלא שיעור מלא נוד אחד היה לו לחלוק המים חצים בנוד זה וחצים בנוד זה ולמה טרח למלאת נוד השני צרורות ולהכביד המשא על החמור יותר:

סימן לו
תשובה. הקערות היו שלשה ובני אדם היו ארבעה:

סימן לז
יעברו שני נשים בתחלה ממזרח למערב, ותחזור אשה אחת מהם ותקח את האשה השלישית, נמצאו שלשה נשים במערב והספינה עמהם, ותאזור אשה אחת מאלו ממערב למזרח ותשאר אצל בעלה במזרח, ויעברו שר אנשים אשר נשותיהם במערב וילכו למערב, ויחזרו בספינה אשה ובעלה לעבור ממערב לעזרא ויעברו ב' האנשים ממזרח למערב שהם אותם אשר נשותיהם במערב, נמצאו שר נשים אומדות במזרח ובעליהם עומדים במערב מסוד אשה ובעלה עומדים במערב ותחזור אותה האשה העומדת עם בעלה במערב ותביא אשה אחת מן השנים. שבמזרח ותניחנה עם בעלה, ועוד תחזור פעם שנית אשה השלישית ממזרח למערב:

סימן לח
תשובה. היה לו מאה ושמונה ועשרים דינרים:

סימן לט
תשובה. שלשה חתיכות מן המשי, וחמשה עשר מצמר רחלים, ושנים מצמר גפן:

סימן מ
תשובה היה לו שנים וחמשים פרוטות וחצי פרוטה:

סימן מא

יש אומרים כונתו וטעמו לבזות את בניו, ויש אומרים דעת שוטים היה לו ועשה דבר זה בשטות ואין בו טעם, ויש אומרים עשה כן להראות לעולם ענין חדוש שיהיו מספרים בו העולם:

סימן מב

תשובה. זו האש, דהיינו שלהבת לבדה, וכל הפרטים הנזכרים בשאלה הם בה, כי השלהבת תאכל את העצים הגדולים ממנה בכמות. וברגע תתהפך מקטנה לגדולה אם תוסיף לה קש ועצים. והיא יפה מאד, ואין אתה יכול לחלק השלהבת לשנים, וברגע תולד וברגע תמות וגה יכולה לחיות לעולם אם ינתן לה מאכלה קש ועצים בלי הפסק, והיא שנואה לשלשה היסודות שהם עפר רוח ומים ששולטים בה לכבותה, ואם תתגבר על המים תשתה אותם עד היסוד בם, וברה שהם זריחת אורה אתה יולדו ואתה ימותו יחד, וכל העולם צריכים לה ואין לה מצב וקיום אלא בעזר דבר זולתה, כי לא יתכן שתהיה השלהבת בלי שמן ועצים והיא תכלה אותם מעט מעט עד כי ימותו יחד:

סימן מג

תשובה אותיות חמור למפרע רומח, וכן אותיות רומח למפרע חמור:

סימן מד

רמז לו שיניח השמן בפך כי כף בהפוך הוא פך, וכן במים רמז לו שיביא לו בדלי כי ילד בהפוך הוא אותיות דלי:

סימן מה

שלח לו קערה והניח בתוכה ככר לחם והפך את הככר בקערה, ורמז לו בזה שמחל לו, כי לחם בהפוך אתוואן מחל, ובקערה עצמה רמז לו שעיקר הכעס מלב ראובן כי קערה בהפוך עקרה:

סימן מו

תשובה אצל הראשון היה ארבע מאות ועשרים, ואצל השני היה שמונה מאות וארבעים, ואצל השלישי היה שני אלפים וחמש מאות ועשרים. %

סימן מז

אחד מהם אמר אולי סל המלא הוא של אדם אחד, וסל השני שאינו מלא הוא של אדם אחר, וזה האורז אשר בשולי בגדיו הוא שארית של אורז סל המלא שלא היה מקום בסל להניחו, ולכך הניחו בשולי בגדיו, והשני אמר לעולם כל שני הסלים הם של אדם אחד, אך האורז שבכל המלא היה אורז ממין הגרוע, ואותו האורז שבסל החסר היה ממין אחר שהוא חשוב ביותר, וזה שבשולי בגדו הוא שארית אותו האורז הגרוע שבסל המלא שלא

נשאר מקום להניחו שם, והוכרח להניחו בשולי בגדו וא"א להניחו בסל החסר שהוא מין אחר המשובח:

סימן מח

תשובה. צריך שידעו העדים שכולה היא שמן זית דאולי היה חציה מים ושמן זית צף למעלה, והוא קדש ע"מ שתהיה החבית כולה שמן זית:

סימן מט

המלמד כתב בשתי הפתקאות רקם של חמשה עשר שהוא כזה ו0 אך מאחר שהפתקאות הם חלקים והרקם כותב אותו באמצע הפתקא, הנה כשמסר הבן לאביו הפתקא מסרה לו להפך שנהפכה הפתקא ונראית רקם של חמשה עשר רקם של אחד וחמשים והוא דרכו לעשות סריטה עליהם מלמעלה ושכח לעשות, ולכך לא נודע איזה צד של הפתקא עליון ואיזה הוא תחתון, ונמצא זה לקח יותר מכפלי כפלים על הילד אשר עמו:

סימן נ

דרך בעלי המלאכה של עשיית הניירות לכתוב על הנייר שם הפבריק"ה ושם אדון של הבית והכרכ"אנה שעושים בה הנייר, והרושם הוא כמו גוון הנייר אינו ניכר ונודע במהרה להרואה אותו, וזה דקדק וראה שזאת הפבריקה של נייר זה נפתחה ונעשית דרך משל בשנת ת"ר, וזמן השטר היה שנת ת"ץ קודם עשרה שנים, ומוכרח שזייף, ובזה נתברר הדבר לעיני השמש:

סימן נא

תיבות השעוה לא היו מלאים שעוה אלא מלאים דבר כמו עפר שאינו שוה כלום, ורק שפת התיבה יש בה שעוה עובי שני אצבעות כי עשה כן לרמות את הבריות, וכן שמעון עשה זהובים מזוייפים שהם של נחשת ומצופים זהב, לכן בעל השעוה שחשב שלקח זהובים ממש תמורת העפר שמח שמחה גדולה בתחלה, ובעל הזהובים שחשב לקח שעוה ממש תמורת הנחשת שמח שמחה גדולה ובבואם לביתם זה ראה שקבל נחשת, וזה ראה שקבל עפר, נעצבו שניהם ועשו חשבון שיש שעוה בתיבות כנגד צפוי הזהב, ונמצא כל אחד נטל כנגד מה שנתן:

סימן נב

אחד מהם בלכתו בדרך להחנות מצא שני סלעים בדרך שמשקלם חצי סאה והניחם בתוך הכיס של הפרוטות כדי להכבידו, לכך סלה בכיסו חצי סאה אורז יותר מחבירו:

סימן נג

היה סל או מנורה תלויים בחבל בתקרה של החדר והוא הקיץ תכף. אחר שנתבטל הרעש, וראה הסל או המנורה מתנדנד מכח הרעש והבין שהיה רעש יען הדלת סגור

מבפנים ולא נכנס אדם שם, ואלו תלויים באויר החדר למה מתנענעים, ומוכרח דהיה רעש:

סימן נד

אחד מהם נפח הנוד שלו ומלאו רוח וקשרו ובזה נעשה כמותו גדול ויצא יין הרבה מן המריבה כנגדו, לכך היה היין שלו כפלי כפליים על חבירו:

סימן נה

זאת כונתה על הדדים שלה שהיו מלאים חלב שהוא תבשיל המתבשל בקרבה ממאכל שאוכלת, ונעשה חלב בדדים, וזה נתבשל באותו יום שבת עצמו שנעשה החלב דבר יום ביומו, מן האכילה ושתיה של אותו היום וזה נתבשל בלא אש ועצים וגם הוא תוך חדר בטנה ואין אדם רואהו:

סימן נו

התשובה לא נמצאת:

סימן נז

זו האשה קודם שנה וב' חדשים. הדליקה נר שיעור שידליק יותר מן כ"ד שעות, וקודם שהבה הדליקה ממנו נר אחד, וקודם שכבה הדליקה ג"כ ממנו נר אחד, וכן עזה"ד במשך שנה אחת ושני חדשים כך היתה עושה עד עתה שהוא מוצאי כיפור, ונמצא זה שהדליקה עתה כחו הוא מאש שהודלק קודם שנה ושני חדשים:

סימן נח

השיב לו הנער כי אמו ג"כ היתה עניה ומחזרת על הפתחים, ולכן בעת שנתעברה בו היא היתה מחזרת על הפתחים והוא בבטנה ג"כ מחזר עמה, ואחר שילדה ג"כ היתה נושאת אותו ומחזרת על הפתחים, ולכן אע"פ ששנותיו שמונה שנים הוא היה מחזר על הפתחים קרוב לתשעה שנים כי בימי עיבור שלו ג"כ היה מחזר עם אמו שהיתה היא מחזרת והוא בבטנה מחזר עמה:

סימן נט

האישות של איש ואשה אפשר להיות לה הפרה על ידי גט שיגרשנה ויתפרדו זה מזה, ולכן כשאמר לה אני אישך ואת אשתי לא ערב לה הדבר, ואמרה לו אני אחותך ואתה אחי, כלומר חיבור שלנו דומה לאחוה שאין לה פירוד, כי קשר האחוה אינו נפסק בשום אופן, והוא חזר לקיים דבריו, וקשר המטפחת אשר בנקל האדם יוכל להתיר הקשר שלה, כן הוא רמז לה שבעל יוכל להפריד האישות ע"י גט, והיא קשרה חוט של משי דק, שזה א"א להתירו כי הוא קשר חזק מחמת רכותו ודקותו, כן אנחנו א"א להפריד קשר האישות שלנו מחמת גודל ועוצם האהבה שיש בינינו:

סימן ס

הלך וקנה משא של עשבים מאכל בהמה ואמר לכתף אחד מתושבי העיר שישא המשא הזה ויוליכנו לבית אדם פלוני ויתן לו שכרו, והוא הלך אחריו, וכשראה שזה הכניס משא העשבים לבית, ידע שזה הבית הוא ביתו של אותו האיש ונכנס שם אצלו:

סימן סא

אלו הדנרים לא היו מונחים ביחד אלא דינר הזהב היה מונח קרוב לקופת ראובן ודינר הכסף היה קרוב לקופת שמעון, לפיכך הדיין הלך אחר הקרוב:

סימן סב

זרע של בצלים אין בו צורך ותועלת אלא רק לזריעה והכל קונין אותו לזריעה, אך פשתן הרבה קונין אותו לצורך הרפואה שמניחין אותו על הבטן לחולה, וכן מנחין אותו על המכה לבשל אותה וכן כיוצא בזה, והלוקח לא אמר בפירוש בשביל מה רוצה לקנות את זרע פשתן, והמוכר חשב שרוצהו בשביל רפואה וכיוצא ונתן לו מה שמועיל ולא חשב שרוצה לזרוע אותו, לכך לא נתחייב בהפסד שלו כי הלוקח גרם לעצמו שבקש בסתם ולא פירש:

סימן סג

כונת השופט שיתן לו עשרה אוקיות משי שהוא מתהווה מן רוק של התולעים, וזה יהיה קנס שלו תחת הרקיקה שירק בפני חבירו:

סימן סד

הביאו סם המות קשה כמו סם שקורין דרווישכנה והניחו אותו תוך חתיכות הבשר ויזרקו הבשר במערה והארי הריח ריח הבשר וקרב לפתח המענה לאכול ואכל ומת מן הסם ב"מ:

סימן סה

זה למדו טענה אלימתא כשיבא לתבעו בבית המשפט, הלא אתם עשיתם תנאי עמי שאמסור הצרור ביד שניכם, לכן לך ותביא חבירך עמך ואמסור לכם הצרור, ובזה ניצול, כי היכן ימצא את חבירו כיון שברח ואכל כל הזהובים:

סימן סו

אחר שהגיד לו הסוחר שבעת שבאו השנים להפקיד אצלו אמרו לו שאין לו רשות למסור הפקדון אלא ביד שניכם מפני שאין להם אמונה זה בזה, הבין השופט שהם היו בעלי הטבעת, שאם הם בעלי הזהובים היה להם לחלק אותם לשני חלקים וכל אחד יקח בידו מאה וחמשים זהובים ויפקיד אותם לבדו אצל הסוחר ויטלנה לבדו, ומה להם בצרה הזאת לערב אותם ולהתנות, אלא ודאי אלו הם בעלי הטבעת שא"א להתחלק לחצאין, לכך הוכרחו להביא אותה שניהם ביחד ולהתנות התנאי ההוא:

סימן סז

ודע כל כלי מורה שעות יש בו שני חתיכות ברזל שקורין מיל, אחת גדולה וסבבת ומורה על השעות, ואחת קטנה מסבבת ומורה על הדקים, וזאת הקטנה נראה בחוש הריאות המהלך שלה, כי הולכת במהירות ולכן זה שהוציא הכלי מחיקו וראה אותה ודאי ידע תכף אם הכלי הזה עומד או מהלך ואם היה רואהו עומד לא היה מחזירו לחיקו אלא עד שיתקנו בסיבוב המפתח כדי שילך, ומאחר דלא תקנו בכך מוכרח שידע מכח סיבוב מיל הקטן, שהכלי הזה הוא הולך ואינו עומד, ואע"פ ששמע מאותו האיש שהכלי שלו מורה על שעה אחד עשר והוא כלי שלו מורה על שעה עשרה וחצי לא רצה לתקן הכלי שלו במפתח לעשותו שעה אחד עשר, כי לא סמך על כלי של חבירו כי אמר אולי הוא מקדים ולכך והחזיר הכלי שלו לחיקו עד שיברר הדבר מאחרים:

סימן סח

עושין כן לרמוז להמסובין האוכלים על השלחן מן התבשילין ומיני פירות שאם יראה האדם מאכל זה מזיק לו מצד מזגו וטבעו יתן רסן לפיו לבלתי יאכל ממנו ולא תגבר עליו תאותו מצד מתיקות המאכל ועריבות שלו לפי שעה, ואם יראה המאכל טוב ויפה לו לפי מזגו וטבעו, עכ"ז לא ימלא כיסו ממנו אלא יאכל במדה ומשקל:

סימן סט

כונתם בזה העשן שמעלים אותו על השלחן במשך שתייתם היין והשכר לרמוז להם שתיה זו של יין ושכר אינו דומה לאכילה שהאדם מניח בפיו והמאכל יורד לבטנו ויוצאה הפסולת שלו לחוץ אח"כ, אלא היין והשכר האדם שופך אותם לפיו ויורדים לבטנו אך אח"כ חוזרים ועולים למעלה עד מותו כדרך העשן שעולה מלמטה למעלה, ומבלבלים מותו ומשנים דעתו ושכלו לרוע:

סימן ע

כונת החכם הראשון לומר כי גוף האדם כולו נגמר בבטן אמו קודם שיצא לאויר העולם שנראה תחת השמש, ורק יש באדם דבר אחד שנברא ומתחדש בו אחר יציאתו לעולם תחת השמש והוא השינים שלו שאין נבראים עמו בבטן אמו, ואם תאמר יש עוד יתרון וחדוש אחר יציאתו מבטן אמו. חוץ מזה והם שערות הזקן העליון והתתתון שנולד. בלא זקן, ועל זה אמר כי מה שהיה הוא שיהיה ומה שנעשה הוא שיעשה, כלומר אין מין של השערות חידוש, כי יש שערות מבטן להולד והם שערות הראש, נמצא מין זה של שערות אינו חידוש, ומה שהיה בראש הוא שיעשה בזקן התחתון, ונמצא שבשערות אין כל חדש תחת השמש שהוא אחר לידתו ויציאתו לעולם הזה שהוא חמת השמש. ואמר לו חבירו יש דבר שיאמר זה חדש הוא, והיינו כונתו על הדדים של האשה הגדלים אחר

הלידה בכמה שנים, והשיב לו החכם הראשון זה כבר היה לעולמים במקצת, כי הדדים הם מן הבטן ורק היו קטנים, ואח"כ גדלו ובלטו ואין זה נחשב דבר חדש:

סימן עא

הכונה האדם תחלת ביאתו לעולם נשמע ממנו קול בלבד שיש בבכייתו, ואחר כמה חדשים יתחיל לדבר, ולכן הקול נחשב ראשית. והדיבור אחרית, שבאה פעולת הדבור אחר פעולת הקול, והחכם אמר לו שיעסוק בראשית ואחרית, כונתו לומר לו שיאמר פזמון והדבור שלו יהיה בקול, שירים קולו בדברי הפזמון, דנמצא עוסק בקול ודבור שהם ראשית ואחרית. ואמר לו כעת קשה עליו הראשית שאינו יכול להרים קולו, וא"ל אם היה ראשיתך מצער דהיינו שתקטין הקול שלך בזה תיכל להאריך בהאחרית שהוא הדבור, שתאמר פזמון ארוך כיון שאין אתה טורח בקול כי הוא מצער אצלך:

סימן עב

החכם הכריע מאחר שנדרו שיהיו שוים בדת מוכרח שיהיה הנוצרי שוה עם היהודי בדת, יען כי הנוצרי ערל אפשר שישוה עם היהודי על ידי שימול בשר ערלתו, אבל היהודי הוא נימול א"א שיהיה ערל להשתוות עם הנוצרי:

סימן עג

האחד עשה פירוש לשבח כי ראה שהוא מגלח טוב, ולכן אמר דהמגלחים ודאי לא יגלחו אלא רק אצל המגלח הזה כי לא ימצאו מגלח טוב כמוהו, והשני עשה פירוש להפך כי ראה שהוא רע מאד ואמר בודאי שהמגלחים אצל זה אין מגלחים אצל אחר, שאם היו מגלחים אצל מגלח אחר היו מכירין ברוע תגלחתם של זה כמה רעה היא, ואיך אפשר שיגלחו אצלו:

סימן עד

האב יר"ש הוא ולכך צוה לראשון בדרך הטובה והישרה, אך בנו השני יודע בו אביו שטבעו למיזל בתר אפכא, אם יצוה אותו בדרך הטוב מוכרח שילך בדרך רע כי כך טבעו לעשות הפך, לכן צוה אותו בדרך רע כדי שיעשה להפך ללך בדרך הטוב שצוה אביו לראשון:

סימן עה

הכונה חליפין של משא ומתן עושה פחת דהיינו זה יש לו משי, וזה יש לו צמר, ומחליפין זה בזה שקורין מעארצ"א, הנה חליפין זו עושה פחת שזה בעל המשי נפחת ממנו המשי כי לקחו חבירו, וזה בעל הצמר נפחת ממנו הצמר, אבל חליפין בחכמות מוסיף ואינו פוחת, דהיינו זה יודע חכמת האריגה וזה יודע חכמת הנגרים, ומחלפין זע"ז דהיינו זה מלמד חכמת האריגה וחליפין של למוד זה מלמדו חבירו חכמת הנגרים, נמצא זה נוסף

אצלו חכמה וזה נוסף אצלו, וחכמה שהיתה בידו שלימדה בתורת חליפין היא עודנה אצלו הרי חליפין זו מוסיף ואינו פוחת:

סימן עו

הברזל אשר בכף רגלו הימנית הכיר מכח הרושם שמצא בקרקע שכבר עבר הפרד עליה, והברזל חופר בקרקע, וראה שרגל הימנית חופרת ורגל השמאלית אינה חופרת. וזכוכית שיש על המצח מחמת השמש שהיתה זורחת על מצחו והזכוכית עושה הבהקה וזריחה על הקרקע. וגוי הישמעלי הכיר כי ראה שניהם עשו השתנה וישראל שפשף בידו אחר ההשתנה והגוי קנח האבר באבן או בסלע, שכן דרך הישמעלים לעשות וחק הוא להם:

סימן עז

הכונה כי החמור אוכל משל אחרים אך עושה להם מלאכה, שמשיאין אותו משאות ונהנים ממלאכתו, אבל העוף המונח בכלוב אצל העשירים אוכל משל אחרים שמביאים לו מזון ואינו עושה להם הנאה ממלאכה, וא"ל העני שהוא דומה לעוף זה שאתה מאכיל וזן אותו ואין עושה לך מלאכה, ואמר העשיר אם ארצה שאדמה לחמור דהיינו שאתן לך מעות אך תעשה לי עבודה ומלאכה תרצה, א"ל אני רוצה בתנאי שתלעטהו מן האדום האדום הזה, דהיינו מונח לפני העשיר זהובים שהם אדומים, וכונתו לומר אם תתן לי מתנה חשובה שהיא זהב, ארצה בכך:

סימן עח

הגבור היה נושא משוי גדול על כתפו והכביד עליו ועל רגליו ולא היה יכול לעקור אותה מן הטיט עד שבאו לו עוזרים ולקחו המשוי מעליו, והוא לא היה יכול לזרוק המשוי מעליו כי היה של שראי והיו מתקלקלים והם לא היו שלו אלא הוא היה כתף שנושא בשכר, אבל החלש לא היה עליו שום משוי לכך היה יכול לעקור רגליו מן הטיט:

סימן עט

בראשונה בזריקת צרור הרופייה על השלחן רמז להם מ"ש חכמים מלה בסלע משתקיתא בתרין, ולכן בהשלכת צרור העשרה רופייה יצא קול, ובהשלכת נייר של עשרים רופייה שהוא כפל העשרה לא יצא קול. ובחנית רמז להם כי הם דואגים מפני שאין להם אמונה בהשי"ת ובטחון בו ורואין כל המבוקש שלהם רחוק מהם ולכך דואגים, וזה ידמה לאוחז הדרב"ין בהפך שאז יראה הדנרים רחוקים ממנו מאד, אבל אני תופס הדרב"ין ביושר שבו נראין הדברים והחפצים קרובים, כן אני בבטחוני בהקב"ה אראה כל המבוקש שלי קרוב אלי ולא אדאג, לכך אין אני צריך ליין ושכר. ובשלשית היה בכלי ההוא חרדל הרבה ובעת שטעם ממנו זלגו עיניו דמעות מכח חריפות החרדל, לכך השיב לבעה"ב כך:

סימן פ

זה השואל היה סומא ב"מ, והשיב לו שיש ראיה מן הסומא שאע"פ שאינו רואה בעיניו יוכל לילך בדרך מאיליו מחמת הרגשת הלב א"כ ש"מ העינים הולכים אחר הלב, ולז"א וידעת ממך איך אתה נוהג והשיבות אל לבבך על שאלה שלך:

סימן פא

אלו התלמידים היה אחד מהם קשה לשמוע וקשה לאבד ולזה העמידו על האבן, כי האבן קשה לעשות בה ציורים בחריצים כי אם ע"י סכינים של ברזל ובקושי וטורח עד שיחפור החריצים אבל אחר שיעשה אותם יהיו קשה לאבד שהם קיימים לעולם ולא יתקלקלו, אבל תלמיד השני היה מהיר לשמוע ומהיר לאבד, ולזה העמידו על החול שאם תרצה לעשות בחול ציורים בחריצים נעשים במהרה ובנקל בלי טורח, אך מהיר לאבד כי הציורים אינם מתקיימים ויתאבדו בנקל שיתערב החול זב"ז ולא ישאר רושם הציור:

סימן פב

אחת היה ביתה בראש הרחוב ואחת ביתה אחריו וכיון שבאו לרחוב ההוא לא נכנסה האחת לביתה שפגעה בו תחלה אלא הלכה עם חברתה ללוות אותה עד שנכנסה לביתה ואז חזרה זו לאחריה ונכנסה בביתה, ובזה ידעו מי גדולה במעלה:

סימן פג

השושנה היתה שלימה במראה נאה וברוח טוב, אך אלו השנים אחד מהם היו עיניו כהות וחוש הריאות שלו חלש מאד ולא היה יכול לראותה היטב, ונדמה לו מדאי חשוך לנגד עיניו, אבל חוש הריח שלו היה חשוב, ולכן אמר ריחה טוב ומראיה אינו נאה, אבל חבירו היה חוש הריאות שלו חזק ובריא ולכך ראה מראיה טוב אבל חוש הריח שלו חלוש שאינו יכול להריח לכך לא הרגיש בריח הטוב, ואמר שאין לה ריח:

סימן פד

מנה שורות הכותל מלמטה למעלה ויחזור להשלים המנין מלמעלה למטה ובמקום שנשלם המנין של כ"ה שם הניח הטבעת:

סימן פה

זה עשה בדעת והשכל שאם יתחיל מעילא לתתא יגיע תשלום של כ"ה בשורה נמוכה שיד כל אדם מגעת אליה ואין זה מקום שראוי להצניע בו, אבל עתה שהתחיל מלתתא לעילא נשלם מנין של כ"ה בשורה עליונה שאין יד בני אדם הנכנסין לחדר מגעת אליה, וזהו מקום שראוי להצניע בו:

סימן פו

אם כונת האב היא כאשר חשב בנו שאלה זו לא ניתנה להאמר וגנאי לשאול אותה כי דבר פשוט לתנוקות קטנים, אמנם כונת האב לשאול אם יחסר מן אותיות ארבעה

שתים דהיינו יחסר אות ב' שמספרה שתים כמה ישאר במספר האותיות, וצריך לומר לו שישאר מספר רע"ו:

סימן פז

אותו היום שבת היה והיה זה שותה סיגארה וראו מרחוק נצוצי האש של הסיגארה ולכן ידע שהוא גוו ואינו יהודי:

סימן פח

הם היה להם קדרה גדולה מלאה מרק כי היו בני הבית רבים ומבשלים הרבה לצרכם וכיון שמשך האורח ידו מן הקערה ולא אכל סילקו הקערה מלפניו ושפכו אותה בקדרה ואז רבוי המלח שבה נתבטל בקדרה ברבוי המרק שבה:

סימן פט

כונת הגאון שיראה בפרשת משפטים דכתיב וכי יפתח איש בור, ורמז לו תשובה לדבריו שדימה עצמו ליפתח ועשה לו הפסוק הזה בלשון מליצה וכי לשון תימה הוא וכי יפתח היה איש בור ועם הארץ שאתה מדמה עצמך הלא אתה בור ועם הארץ, אבל יפתח היה חכם אבל לא היה חכם כשמואל:

סימן צ

זאת הבת היה לה חלב הרבה והיתה מניקה את אמה מדדיה וחיתה בכך:

סימן צא

כונת החכם לומר הנך רואה כלי מורה שעות שיש לי שהוא עשוי מזהב ואבן טובה ויקרה קבועה ואם לא היה חשוב מאד שצודק במהלכו לא היו מטחים זהב ואבן יקרה בו וכיון שאתה רואה שהוא עשוי בכך אין אתה צריך לשאול עליו אם הוא צודק או לאו דודאי צודק הוא:

סימן צב

דבר זה מפורש יוצא בספר הכלבו ז"ל סוף סי' קכ"ב וז"ל, לדעת חשבון האדם בנפשו נקוט האי כללא בידך ג"ע הכ"א זט"ו פירוש על כל היתר משלישיות תמנה ע' וזהו ג"ע, ועל כל היתר מחמשיות תוסיף כ"א, ועל היתר משבעיות תוסיף ט"ו, ומכל החשבון תקח ק"ה והנותר הוא המחושב עכ"ל, ופירשו בעלי החשבון את דבריו כך, דרך משל, אם ראובן חשב בלבו מספר שמונה, נשאל אותו תחלק זה המספר אשר חשבת לשבעיות כמה נפרד ישאר בידך, יאמר אחד, אז נחשוב זה האחד הנשאר למספר ט"ו וזהו הסימן זט"ו, ונשאל אותו עוד תחלק המספר לחמשיות כמה ישאר נפרד, וישיב נשאר שלשה, ונחשוב לכל אחד מן השלשה למספר כ"א והרי כאן ג"פ כ"א שהם ס"ג, ונשאלנו עוד תחלק המספר לשלישיות כמה ישאר נפרד וישיב שתים, אז נחשוב כל אחד בשבעים הרי כאן מספר ק"ם, וזהו הסימן ג"ע, נמצא סך הכל שהם ט"ו וס"ג וק"מ עולה רי"ח,

ננכה מזה סך שני פעמים ק"ה יען כי כל מה שנוכל לנכות ק"ה מן המקובל ננכה, וכאן שהמקובל הוא רי"ח נוכל לנכות שני פעמים ק"ה ואז נמצא שנשאר שמונה, ואז נאמר לראובן אתה חשבת בלבך מספר שמונה:

וכן אם חשב מספר תשעה אז בחילוק השבעיות יאמר נשאר שנים ונחשוב אותם בשלושים, כל א' במספר ט"ו ע"פ הסימן של זט"ו, ובחמשיות ישאר ארבעה נחשוב אותם ובשלישיות לא ישאר כלום וגם אנחנו לא נחשוב כלום בזה, נמצא סך הכל שלושים ופ"ד הם קי"ד ננכה מזה מספר ק"ה נשאר אז נאמר לו אתה חשבת מספר תשעה:

וכן על זה הדרך בכל מספר שיחשוב בלבו נעשה על דרך זה, ולפעמים יזדמן שיחשוב בלבו מספר ט"ו, וכאשר נשאלינו בחילוק השבעיות יאמר נשאר אחד, ונחשוב זה האחד במספר ט"ו כפי הסימן של זט"ו, וכאשר נשאלנו בחמשיות יאמר לא נשאר כלום, וכן בשלימות לא נשאר כלום, ומאחר שבשבעיות אחד נשאר אחד שהוא מספר ט"ו, הנה בזה אין לחסר כלום יען כי יצא פחות מן ק"ה, ולכן נאמר לו חשבת ט"ו שהוא היוצא, וכן עזה"ד, כל שאין בזה היוצא שיעור שנוכל לנכות ממנו ק"ה אז נאמר לו שחשב בזה הסך היוצא כולו. מיהו כל זה שייך להיות עד מספר ק"ה, אבל אם יחשוב ראובן יותר מן מספר ק"ה לא נוכל לדעת ע"פ הסימנים הנז"ל, ורק אם יחשוב ראובן מספר שכולו עשרות שוות או מאות שוות נוכל לדעת ע"פ הסימנים הנז' כשנאמר לו לחלק את העשרות או את המאות לשבעיות ולחמשיות ושלישיות:

סימן צג

תירץ מהרש"א ז"ל שם כי השועל קודם שירד הניח אבן גדולה בדלי האחד שיעלה משקל האבן הזאת כפלים על משקלו ויותר, והביא אבן אחרת גדולה שתעלה כפליים על משקל אותה האבן וישקלו, והוא ישב בזה הדלי וירד ונשאר למעלה אותו הדלי שיש בו האבן שהיא כפליים על משקל השועל, וחשב אם לא ירצה הזאב לישב אז הוא ישליך האבן הגדולה ביותר מן הדלי שלו וישאר הוא לבדו בתוך הדלי, ואז מוכרח שהדלי שבו האבן תרד למטה, ודלי שלו יעלה למעלה, יען כי האבן שבתוך אותו הדלי היא כבדה כפליים על משקל השועל עצמו, ואם נתרצה הזאב לישב בדלי שבו האבן וירד אז הוא ישליך האבן הגדולה מתוך דלי שלו ומוכרח שיעלה למעלה וכן היה לו אח"כ כשראה שהזאב ישב בדלי אשר בו האבן וירד אז הוא השליך האבן מן הדלי שלו ועלה תכף ומיד:

סימן צד

טעמו היה אם ילך לבית האשה ותנצח אותו לוקה בתרתי שיפסיד הדינר וגם יהיה מנוצח מן האשה שיאמרו אשה נצחתו ולא יכול לה, אבל אם ילך וישחק עם האיש אם ינצחנו יפסיד דינר ואין לו גנאי מצד הנצחון כי איש חכם נצח אותו:

סימן צה

אחד בשל בשר בקדרה ואינו מעלה ריח, לכך לא הרגישו בו, ואחד עשה צלי ובעת הלוכם הרגישו וידעו מן ריח הצלי שמעלה ריח:

סימן צו

היה קנה המאזנים שלו חלול ומניח בחללו כסף חי (זיב"ק), וכששוקל מאכל למכור, מטה הקנה מעט והולך הכסף לצד דבר הנשקל ומכביד ומכריעו, וכששוקל דבר לקנות אותו מטה הקנה לצד כף המאזנים שבתוכה המשקלות ומכבידה ומרויח כנגד הכובד של כסף חי, וכנזכר זה במסכת כלים פרק י"ז ומפורש שם:

סימן צז

הניחו בצרור מין בושם שריחו טוב ונודף מאד, וכשבאו בלילה לאותו חצר הריח ריח הבושם יוצא מחדר אחד וידעו ששם הם הזהובים של אותו האיש, כי הבינו ודאי הצניע הצרור אצל ממינו שמונח במקום שמור יותר:

סימן צח

טעו בחשבון שחשב שני חדרים שכל אחד הוא עשרים על עשרים הם כנגד חדר שהוא ארבעים על ארבעים, ובאמת זה אינו, כי מקום שהוא ארבעים על ארבעים אם תחלקנו שתי וערב הרי הן ארבעה מקומות שכל אחד הוא עשרים על עשרים, ונמצא זה לא נתן אלא מחצה, ולכך לא הספיק אלא רק בשביל ששה חדשים שהוא מחצית י"ב חדש, וכמפורש זה בירושלמי סוטה פרק ה' הלכה ג':

סימן צט

כונתו לומר מה ואמרתי באותה סעודה שתשתהו לאהבת הילד הנולד הוכרחתי לזה בשביל השלום, כי היו יושבים על השלחן אורחים נכבדים, ואם הייתי אומר שתשתהו לאהבת אורח פ' אשר לפי דעתו הוא ראוי יותר לזה הכבוד היה נעשה בזה קנאה והקפדה, כי אפשר שהאורחים כל אחד יחשוב עצמו נכבד יותר מזה האורח והוא ראוי להתכבד בכבוד הזה שתשתה הכוס לאהבתו על כן הוכרחתי לומר לאהבת הילד הנולד, ומזה לא יהיה קנאה והקפדה, אך עתה שהוא יום שבת שראוי לכבדו על הכל, אם אומר לאהבת השבת בזה יהיה השלום ואין צורך לעשות שלים על ידי הילד, אלא השבת עצמו הוא יספיק לעשית שלום:

סימן ק

האב לא שבח את בתו באורך הקימה אלא שבח אותה בחכמה שבראיה, יש נשים מוציאין פירות ממעשה ידיהם במלאכה שעושין בתוך ביתם, ויש נשים מוציאין פירות מן החכמה שבראשם, ואלו דומין בזה לתמר שפרותיו יוצאין בראש הדקל:

סימן קא

אין כונתה על כסף וזהב ממש, אלא כונתה על היופי מצד הלובן, ומצד האדמימות, כי היא היתה יפה הרבה שיש לה אדמימית שדומה לזהב שנקרא בשם זהב, ולבנינות שנקרא בשם כסף, ומבטת בהמסובין אם יש יפים שדומים לה ביופי השלם בלבנינות ואדמימות שרמוזים בכסף ובזהב:

סימן קב

בעל הבית היה חכם שהאורח מטה אזניו אל מענה פיו ללמוד ממנו דעת ותבונה, ואמ"ל אתה תשתה לאהבת אזנו הפתוחים לשמוע אמרי פיך ואין אמריך הולכים לאיבוד, ואני אשתה לאהבת פיך הפתוח להשביעני אמרי בינה ודעת ותבונה ועל זה הביא הכתוב שאמר לב חכם ישכיל פיהו להוציא מלין ללמד להשומע אמרי בינה, ועל שפתיו של זה החכם יוסיף השומע לקח להבין אמרי בינה.

חלק רביעי; חקרי לב

סימן א

חלק רביעי זה קראתיו בשם חקרי לב והשי"ת יעזור לי ברחמיו הרבים ובחסדיו הגדולם.

שאלה. מצינו בענין שבת שאמרו חז"ל כמה מיני איסורים בט"ל מלאכות הנזכרים במשנה דשבת פרק שביעי שמנו שם ט"ל אבות מלאכות, ונזכר בגמרא כמה וכמה תולדות למלאכות אלו, וצריך לדעת היכן נזכרו מלאכות אלו בתורה, והן אמת שכתוב בעשרת הדברות ויום השביעי שבת לה' אלהיך לא תעשה כל מלאכה וכו', יש פתחון פה לומר לא אסרה תורה אלא רק דבר קשה שיש בו טורח בעשייתו, וגם יש בו אומנות שזה דוקא נקרא מלאכה, אבל קושר וברור דבר מועט שאין בזה לא טורח ולא אומנות אין זה עשייתו נקרא מלאכה, ועל כן יש לומר כל מיני מלאכות האמורים במשנה הנז' אם הוא דבר מועט שאין בו טורח כלל שקושר החוט שני קשרים של קיימא ותופר שתי תפירות, וכותב שתי אותיות ומוחק ע"מ לכתוב שתי אותיות וברור פסולת מעט, וכן כל כיוצא בזה שהוא דבר מועט ואין בו טורח כלל, וגם אין בעשייתו אומנות אין זה בכלל מלאכה ואינו נקרא עליו שם מלאכה כלל, ואינו נאסר משום מלאכה אלא דבר

שיש טורח ויגיעה בעשייתו או יש בו אומנות בעשייתו. ואני השואל מודה אני דחכמי המשנה וחכמי התלמוד הם אמת ודבריהם אמת ולא בעבורי אני שואל שאלה זאת, אלא שאלו אותה ממני אנשים המתחכמין בדעתם בדור החדש הזה, ולכן באתי לדפוק על פתח מעכ"ת כדי להשיב תשובה לשכך דעתם:

ועוד אני מדבר בשאלה זו דברים היוצאים דרך כלל מהמון העם של דור החדש באומרם מה שכתוב מפורש בתורה נביאים. וכתובים ודאי חייבין אנחנו לקיים ולהודות בהם, ורק על מה שנמצא בתורה שבע"פ דברים אשר חדשו חכמים לפרש פסוקים שבתורה כאשר ירצו, דמחמת כן מחדשים כמה הלכות ודינים אשר לא נתפרשו בתורה, והם סומכים אותם על רמז רק יתור אות או חסרון אות וקל וחומר וגז"ש ובנין אב, ובמה מצינו, וכלל ופרט וכלל וכיוצא, ובזה הטילו עלינו משא כבד, וה' לא צוה ח"ו, ובפרט בהלכות שבת העמיסו דברים הרבה אשר לא נוכל שאת אותם, ולא עוד אלא שגם הם אינם שוים בהוראתם, אלא יש מחלוקות ביניהם בעיקר הדין, ואנחנו לא נדע מה נעשה המצוה מאחר כי רבו עליה זה אומר בכה וזה אומר בכה על כן גם לדבריהם של אלו יודיעני אדוני תשובה המשברת את האוזן, כדי לשכך דעתם של אלו, כי רואה אני יש באנשים האלה אנשים דלאו משום דניחא להו באפקרותא מדברים כן, אלא מפנו שכך עולה בדעתם בלי שום תפונה, ואם האדון ימצא תשובה נצחת לזה תנוח דעתם, ויהיו מודים על האמת בלי ספק, על כן יורינו ושכמ"ה:

תשובה. מצינו בפרשת ויקהל, ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי יהיה לכם קודש שבת שבתון לה' כל העושה בו מלאכה יומת, לא תבערו אש בכל מושבותיכם השבת, ולפי"ז בעל כרחך צריך אתה להודות שאין להחליט משמעות המלאכה, כאשר חשבת, דלא נקראת מלאכה אלא על דבר שיש בו טורח או צריך לו אומנות, מאחר דמצינו שאמר לא תבערו אש ביום השבת, ובהבערה מה יש אומנות, גם עוד לשון הבערה נאמר אפילו על עץ אחד דק או פתילה אחת, ומה טורח יש בזה, ונמצא שאין אתה יכול לפרש איסור מלאכה שאסרה תורה בשבת הוא רק על דבר שיש בו טורח או צריך לו אומנות ואין אתה יכול לחלק בין מלאכה של הבערה לבין מלאכות האתרות, דמה טעם יש בזה לחלק ולעשות הפרש ביניהם:

עוד נמי תמצא בפרשת שלח לך, דכתיב ויהיו בני ישראל במדבר וימצאו איש מקושש עצים ביום השבת ויקריבו אותו המוצאים אותו מקושש עצים אל משה ואל אהרן ואל כל העדה וכו', ויאמר ה' אל משה מות יומת האיש רגום אותו באבנים ויוציאו אותו כל העדה אל מתון למחנה וירגמו אותו באבנים וימת כאשר צוה ה' את משה, ונודע

כי לשון מקושש משמעותו קיבוץ וליקוט, כמו וקששו להם תבן בפרשת שמות, לכך בגמרא דשבת מר סבר מקושש היה מעמר, ומר סבר היה מעביר ארבע אמות ברשות הרבים, כי ליקט מעט שנים או שלש עצים דאין בהם דין עימור אלא העבירם בר"ה, ולכך נתחייב מיתה, ומר סבר מקושש היה תולש עצים, ואיך שיהיה בין למ"ד תולש בין למ"ד העביר שתי עצים בר"ה, בין למ"ד מעמר, אין בזה לא טורח ולא אומנות, ונתחייב מיתה, ש"מ מלאכה שאסרה תורה בשבת אינו רק בדבר שיש בו טורח ויגיעה רבה, או בדבר שצריך לו אומנות, ונמצא דבתורה עצמה מפורש דהאיסור הוא בכל גוונא:

גם בירמיה סי' י"ז נאמר ולא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת, וכל מלאכה לא תעשו וקדשתם את יום השבת, כאשר צויתי את אבותיכם, ומה טורח ומה אומנות יש בהוצאה מבתיהם לחוץ דמשוה אותה עם עשיית מלאכה, וגם בנחמיה סי' י"ג הוכיחם על מקח וממכר שעושים בשבת, ועל דורכים גיתות בשבת, ומה אומנות יש בזה:

העולה מכל האמור הוא דטענה שטענת בשאלה באיסורי מלאכה בשבת היא בטילה כי מן התורה עצמה איכא הוכחה דאיסור המלאכה הוא גם בדבר שאין בו אומנות, וכדמשמע מדין ההבערה ומדק מקושש:

ומה שאתה רואה שחז"ל עושים אסמכתא לאיסורים בפסוקי התורה ברמז של יתור אות או יתור מלה, וכיוצא, הנה כל האיסורים שנזכרו בדברי חכמים ולא נכתבו בפירוש בתורה הם היו אצל רז"ל בקבלה איש מפי איש עד מרע"ה, ורק נעשה להם רמז בפסוקי התורה דרך אסמכתא, ועיקר הסמך באמיתותם הוא הקבלה שקבלו איש מפי איש עד מרע"ה, וגם מרע"ה לא חידש כלום מדעתו אלא קבל הכל בפירוש מפי הגבורה, וכמ"ש התנא באבות משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע וכו'. ובאמת בלעדי הקבלה א"א לפרש פסוקים של תורה שבכתב כפשוטן, דא"כ יהיו ההלכות הפכיות ויהיו לאחור ולא לפנים:

וכאשר תמצא כתוב בתורה בפ' משפטים ומכה איש ומת מות יומת, ואם תפרש כפשוטו בלתי תפנה אל המסורת והקבלה של חז"ל צריך שתדייק לומר אם הכה אשה ומתה פטור, דהא כתיב איש, ואיך ותכן להיות כן לחלק בין איש לאשה בענין זה, וכן גבי שבת כתיב בבשלח אל יצא איש ממקומו ביום השבת, ואם תבא לילך אחר פשט המקרא יש לך לדון שלא יצא אדם מפתח ביתו בשבת אלא יהיה אסור במקומו, וזה לא יתכן :

והא לך לשון כוזרי השני דף ג', ונוסף על זה שבר על שבר כי קמו עמדו תרבות אנשים חטאים חכמים בעיניהם אשר לא ראו מאורות התורה מימיהם וישימו כסלם בשכלם, בלשונם בלשונם, ויאמרו שפתינו אתנו מי אדון לנו, מה לנו עם מחלוקת התנאים

ואמוראים, ומה לנו עם הויות דרב ושמואל ואביו ורבא, והלא זאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל ברה כחמה, מאירת עינים, אין עיף ואין כושל בה, כי ספר תורת האלהים מפורש בשום שכל והבין במקרא, ולא ידעו ולא יבינו כי לולי קבלת חז"ל כשלנו בצהרים כנשף, ואם האמת אתם שאין לנו אלא מה שכתוב בתורה הלא המה יאמרו לי למה דוד המלך החסיד והקדוש, לפני ה' ישפוך שיחו לאמר הורני ה' דרך חקיך הביננו ואצרה תורתך, הביננו ואלמדה עצותיך, עבדך אני הביננו ואדעה עדותיך, וכי לא היה יודע ח"ו לקרות בתורה, והלא כל מה שכתוב בחומש תינוקות של בית רבן לומדין אותו אפילו בעל פה בארבע וחמש שנים:

עוד כתוב שבעת ימים תאכל מצות, וכתיב ששת ימים תאכל מצות, היאך יתקיימו ב' כתובים הללו, וכן כתיב לא תשחט על חמץ דם זבחי, וכתיב אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם, וכן כתיב ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה, וכתיב ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלושים שנה וארבע מאות שנה, וכן כתיב ועשו להם ציצית גדילים תעשה לך, ולא נתפרש לנו במקרא לא חומר ולא צורת הציצית. כתיב אל יצא איש ממקומו ביום השביעי, ואם הדבר כפשוטו לא היו רשאין לצאת מפתח ביתם בשבת, וכתיב וימצאו איש מקושש עצים ביום השבת, אם כן יצאו מביתם לטייל ומצאו אותו ועברו על מצות אל יצא איש ממקומו, ולמה לא נענשו אלו המוצאים אותו, הן אלה אחד מני אלף ממה שכתוב בתורה שאי אפשר להבין בלי פירוש הנודע לנו מכח הקבלה, ועל אלו וכיוצא בהן, בקש דוד למדני חקיך הביננו ואדעה עדותיך עכ"ל:

עוד תמצא להרמב"ם ז"ל והראב"ד ז"ל שכתבו, כל דברי רז"ל חכמי המשנה והגמרא, כולם מקובלים חכם גדול וצדיק מפי חכם גדול וצדיק, ראש ישיבה וסיעתו מאנשי כנסת הגדולה שקבלו מהנביאים ז"ל, ולעולם חכמי הגמרא וכל שכן חכמי המשנה, אפילו דבר קטן לא אמרו מלבן חוץ מן התקנות שתקנו בהסכמת כולם כדי לעשות סייג לתורה, ואם לחשך אדם שיש בו ריח אפיקורסת לומר מפני שנחלקו בכמה מקומות לכך אני מסופק בדבריהם, אף אתה הקהה את שיניו והודיעהו שהוא ממרא ע"פ ב"ד, ושלא נחלקו רז"ל לעולם בעיקר מצוה אלא בתולדותיה, ששמעו עיקרה מרבותיהם ולא שאלום על תולדותיה מפני שלא שמשו כל צרכן. כיוצא בו לא נחלקו אם מדליקין נר בשבת אם לא, על מה נחלקו במה מדליקין ובמה אין מדליקין, ולא נחלקו אם חובה לקרות קריאת שמע ערבית ושחרית או לא, ועל מה נחלקו מאימתי קורין את שמע בערבית, ומאימתי את שמע בשחרית וכן לכל דבריהם עכ"ל:

גם תמצא להרמב"ם בהקדמת פירוש המשניות שכתב וז"ל עיקר גדול ראיתי לזוכרו, והוא שיוכל אדם לומר, אם הם פירושי התורה כפי אשר יסדנו מקובלים מפי משה, כמו שאמרנו מדבריהם כל התורה נאמרו כללותיה ופרטותיה ודקדוקיה מסיני, אם כן מה אלו ההלכות היחידות שנאמר בהם הלכה למשה מסיני. דע זה העקר שיש לך לעמוד על סודו, והוא שהפירושים המקובלים מפי משה אין מחלוקת בהם בשום פנים, שהרי מאז ועד עתה לא מצינו מחלוקת נפלה בזמן מן הזמנים עימות משה ועד רב אשי בין החכמים כדי שיאמר אחד המוציא עין חבירו יוציאו את עינו שנאמר עין בעין, ויאמר השני אינו אלא כופר בלבד שחייב לתת, ולא מצאנו ג"כ מחלוקת במה שאמר הכתוב פרי עץ הדר כדי שיאמר אחד שהוא אתרוג, ויאמר אחד שהוא חבושים או רמונים או זולתו, ולא מצאנו ג"כ מחלוקת בעץ עבות שהוא הדם, ולא מצאנו מחלוקת במאמר הכתוב וקצותה את כפה שהוא כופר, ולא במה שאמר הכתוב ובת איש כהן כי תחל לזנות באש תשרף שזו הגזרה אינה אא"כ היא אשת איש, וכן גזרת הכתוב בנערה אשר לא מצאו לה בתולים שיסקלוה, לא שמענו חולק בה ממרע"ה ועד עתה, על מי שאמר שזה לא יהיה אלא אם היתה אשת איש והעידו עליה עדים שאחר הקידושין זינתה בעדים והתראה, וכיוצא בזה בכלל המצות אין מחלוקת בהם, שכולם פירושים מקובלים מפי מרע"ה, ועליהם ועל דומיהן אמרו כל התורה נאמרה כללותיה ופרטותיה ודקדוקיה מסיני:

אבל אע"פ שהן מקובלין ואין מחלוקת בהם מחכמת התורה הנתונה לנו, נוכל להוציא ממנה אלו הפירושים בדרך מדרכי הסברות והאסמכתות והראיות והרמזים המצויים במקרא, וכשתראה אותם בתלמוד מעיינים וחולקים זע"ז במערכת העיון ומביאין ראיות על אחד מאלו הפירושים והדומה להן, כגון מה שאמר במאמר הכתוב פרי עץ הדר אולי יהיו רמונים או חבושים או זולתם עד שהביאו ראיות עליו ממה שנאמר פרי עץ הדר וכו', ואלו הראיות לא הביאום מפני שנשתבש עליהם הענין עד שנודע להם מהראיות האלה, שבאמת ראינו בודאי בלי ספק מיהושע ועד עתה שהיו לוקחים אתרוג עם הלולב בכל שנה ואין בו מחלוקת, אבל חקרו על הרמז הנמצא בכתוב לזה הפירוש המקובל, וכן היא ראייתם על ההדס וכו', וזה ענין מה שאמרו כללותיה ופרטותיה כלומר הענינים שנוכל להוציאם בכלל ופרט ובשאר י"ג מידות שהם מקובלים מפי משה מסיני, ואע"פ שהם מקובלים מפי משה לא נאמר בהם הלכה למשה מסיני, שאין לומר פרי עץ הדר הוא אתרוג הלכה למשה מסיני, או חובל בחבירו משלם ממון הל"מ, שכבר נתברר לנו שאלו הפירושים כולם מפי משה, ויש להם רמזים במקרא או יוציאו אותה בדרך מדרכי

הסברה, ועל כן כל דבר שאין לו רמז במקרא ואינו נקשר בו ואי אפשר להוציאו בדרך מדרכי הסברה, עליו לבדו נאמר הלכה למשה מסיני עכ"ל:

הראת לדעת תשובה נצחת מכל דברים הנז"ל, דכל מה שאמרו חכמים בהלכות שבת ושאר דיני האסור והמותר אשר לא נתפרשו בתורה להדיה, לא חדשו הלכה מלבם כלל אלא כל ההלכות של המצות היו מקובלים אצל החכמים איש מפי איש עד מרע"ה אך יש מצות. שיש להם רמז ואסמכתא במקראות ויש שאין להם רמז בתורה כי אם רק הם הלכה למשה מסיני ומה שחדשו חכמים מלבם הלכות משום נדר וסייג לא אמרום הלכה פסוקה בסתם אלא אמרו בפירוש דאלו הם גזירה דילהון שעשו אותה משום גדר וסייג, וגם נתבאר מכל הנז"ל דלא נחלקו בעיקר המצוה אלא ברמז שיש לה במקרא, ועוד יזדמן שנחלקו בתולדות המצוה שנשתכחו מהם או לא קבלי מרבותיהם מפני שלא שמשו כל צרכן וזה ברור, על כן לא נשאר פתחון פה להמון העם של דור החדש אשר זכרת בשאלה להרהר ולדבר עוד, ותנוח דעתם במה שכתבנו אם יעמיקו להתבונן היטב במה שכתבנו בעזה"י:

עוד ראיתי ראוי ונכון ויפה להעתיק לך כאן מ"ש רבינו הגדול הרמב"ם ז"ל בפירוש המשניות בסנהדרין בי"ג עקרים יסוד השמיני וז"ל, היות התורה מן. השמים והוא שנאמין כי כל התורה הזאת הנתונה ע"י מרע"ה שהיא כולה מפי הגבורה כלומר שהגיעה אליו כולה מאת השי"ת, בענין שנקרא ע"ד השאלה דיבור, ואין יודע היאך הגיע אלא הוא משה ע"ה שהגיע לו, וכי הוא היה כמו סופר שקוראין לו והוא כותב כל מאורעות הימים הספורים והמצות ולפיכך נקרא מחוקק, ואין הפרש בין פסוק ובני חם כוש ומצרים, ופסוק ושם אשתו מהטבאל, ופסוק ותמנע היתה פלגש לבין אנכי ה' אלהיך, ופסוק שמע ישראל, כי הכל מפי הגבורה הם, והכל תורת ה' תמימה טהורה וקדושה אמת ואמונה, וזה האדם שאומר שאלו הפסוקים והספורים משה ספרם מדעתו, הנה הוא אצל חכמינו ונביאינו נקרא כופר ומגלה פנים יותר מכל הכופרים, לפי שחשב שיש בתורה לב וקליפה וחשב דאלה דברי הימים והספורים אין תועלת בהם ושהם מאת מרע"ה, וזה ענין אין תורה מן השמים אמרו חכמים ז"ל הוא המאמין שכל התורה מפי הגבורה חוץ מן הפסוק הזה שלא אמר הקב"ה אלא משה מפי עצמו, וזה כי דבר ה' בזה וכו', אלא שצריך האדם להאמין שכל דבור ודבור מן התורה יש בו חכמות ופלאים למי שמבין אותם ולא הושג תכלית חכמתם, והיא ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים, ואין לאיש אלא להלך בעקבות דוד משיח אלהי יעקב בהתפלל גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך, וכמו כן נמי פירוש התורה המקובל ג"כ מפי הגבורה. וזהו שאנתנו עושים

היום מתבנית הסוכה ולולב ושופר וציצית ותפלין וזולתם הוא בעצמו התבנית אשר אמר השי"ת למשה, והוא אמר לנו כל זאת והוא נאמן בשליחותו, והמאמר המורה על היסוד הזה הוא מה שנאמר ויאמר משה בזאת תדעון כי ה' שלחני לעשות כל המעשים האלה כי לא מלבי עכ"ל, ואתה הרואה המשכיל עשה אזנך כאפרכסת ושמע דברים המוצדקים האלה שכתב רבינו הגדול הרמב"ם ז"ל, קשרם על לוח לבך ויהיה תמיד בין עיניך והשי"ת ברחמיו יאיר עינינו באור תורתו אכי"ר:

סימן ב

שאלה חקרנו בענין השבת שאינו שוה בכל המקומות שבכדור העולם, כי כ"ד שעות של שבת בירושלים הם במקום אחר כולם חול, ואין הדעת סובל זה שיהיה כאן כל כ"ד שעות שבת, ובמקום אחר אלו הכ"ד שעות כולם חול שם. יורינו ושכמ"ה:

תשובה. מי הגיד לך שיש במקומות של הכדור הפרש בין אלו לאלו כ"ד שעות, דאין הדבר כן, אלא ההפרש הוא רק חצי דהיינו בירושלים הוא ליל שבת ובאמריקא הוא יום ששי, ובבוקר בירושלים הוא יום שבת ובאמריקא הוא ליל שבת, וכן עזה"ד. ועיין יסוד עולם מאמר שני פרק י"ז מה שפלפל בענין זה של הפרש שיש בין המקומות הקרובים והרחוקים ואין כאן מקום להאריך בדבריו. והנה בשמים ממעל שיש יתרון לשבת על ימי החול בכמה דברים של עליות וכיוצא, ודאי הולכים אחר ירושלים בהתחלת השבת ובסופו ואנחנו בני בבל קרובים עם בני ירושלים בשבת בכניסתו ויציאתו, ויש הפרש שיעור מעט בינם ובינינו דהיינו שיעור שעה וחצי, כן קבלו הראשנים שבערינו כנודע בלחות שכותבים בעיבור בכל שנה ושנה:

נמצא זמן קדושת השבת ישנה בהשואה אתת בכל המקומות הן בירושלים הן במקומות הרחוקים מאד מצד לצד, וההפרש שיש בין כאן לכאן הוא רק בשיעור הזמן כי ההשוואה היא בחצי השבת דוקא ולא בכולו, ואין הדבר כאשר חשבת דכ"ד שעות השבת כאן הם כולם חול באמריקא:

ובזה מובן מ"ש הכתוב בפרשת אמור וביום השביעי שבת שבתון מקרא קודש כל מלאכת עבודה לא תעשו שבת היא לה' בכל מושבותכם, כלומר יש זמן בשבת שהוא שוה בכל מושבותכם אשר בכדור הארץ כולו ורק כאן הוא יום שבת וכאן הוא ליל שבת וכדכתיבנא בס"ד. ונ"ל בס"ד על כן תמצא בכמה מקומות בתורה שמזכיר את השבת דכתיב הוא וקרינן היא, כי הוא זכר היא לשון נקבה, וידוע יום זכר ולילה נקבה, לומר אע"פ שלא ישות בכל המקומות יום עם יום ולילה עם לילה, עכ"פ ישוה יום עם לילה, והיינו היא והוא שוים בקדושת השבת, ולכן תקנו אנשי כנה"ג להזכיר בק"ש דשחרית

ודערבית מדת יום ומדת לילה כמ"ש בורא יומם ולילה גולל אור מפני חשך וחשך מפני אור, וכן בשחרית תקנו יוצר אור ובורא חושך, כי באמת מדת יום ולילה לא ישבותו מן העולם כי כאשר יש אצלינו יום, יש באמריקא לילה שהוא צד שכנגד רגלינו, וכמאמר בפירוש בפרשת בראשית יום ולילה לא ישבותו:

ומה שכתבתי לעיל שבשמים הולכים בזמן השבת בכניסתו ויציאתו כפי מה שיהיה עת לילה ויום בירושלים, כן כתב בספר פרשת דרכים דף נ "ד וז"ל, אמיתת הדברים הוא שיש חקירה בין הראשנים ז"ל, שהדבר ידוע אצל בעלי המחקר, דמשכחת לה דבמקום אחד יהיה שישי עדיין הוא יום והוא חול גמור, ובמקום אחר כבר נטה היום והוא לילה והוא שבת, וכן להפך ביום השביעי משכחת לה שבמקום אחד עדיין יום הוא והוא שבת גמור, ובמקום אחר הוא לילה והוא חול, וטבריא וצפורי יוכיחו. והנה אנחנו נאמין אמונה שלימה דכשם שאנחנו מבדלין בין יום שישי ליום שביעי, כך בשמים ממעל יש הבדלים והפרשים רבים בין יום השביעי לשאר ימים ומלבד מ"ש רז"ל מענין גהינם ששובתין הרשעים ביום השביעי ונהר סמבטיון, עוד יש הבדלים רבים ודברים מופלאים בשמי השמים בין ימי החול ליום השבת קודש כאשר נודע ליודעי חן:

והנה יש לחקור על איזה מקום סומכין בשמים ממעל, והעלו שהמקום האמיתי לזה הוא ירושלים שהיא אמצעית העולם שנקרא טבור הארץ (ר"ל אמצעית הישוב) עכ"ל. והרב ספר הברית ז"ל במאמר ט' סוף פרק י"ד כתב וז"ל, והנה ירושלים יושבת באמצע האקקימים האלה בראשית חלק אסיאה וקרוב לארופא והאויר אשר בארץ ישראל ממוצע בין החום והקור יותר מכל ג' חלקים, אשר על כן אוירא דארץ ישראל מחכים כדרך כל דבר הממוצע והממוזג הוא טוב ויפה לכל דבר כאשר כתב אבן עזרא ז"ל, שלא מצא חכם בארץ כוש יען האויר שם הוא חם ביותר, ולזה כוונו רז"ל ביומא שירושלים היא באמצע העולם כלומר באמצע רוחב הישוב, וזה אמת כי יש מקו המשוה עד קוטב הצפוני תשעים מעלות וכו', מעלות הצפונים הקור גדול ואינו מיושב כי אם מעט מזער, ובתחלת אותן המעלות נשאר עקר ישוב הצפוני בשבת תחכמוני ס"ד מעלות וירושלים יושבת ל"ב מעלות ט"ו דקין מקו השוה, הרי זה חצי מן ס"ד, כי מלת עולם לפעמים הכונה בו רק על חלק אחד ידוע מן הכדור לא על כל הארץ, כאשר אמרו חז"ל בא סנחריב ובלבל את העולם, וכן אמרו חרב בא לעולם חיה רעה באה לעולם כמ"ש בזה בעל העקרים ז"ל, ועל זה כיון ג"כ דוד הע"ה באומרו יפה נוף משוש כל הארץ כאשר כתב על פסוק זה רבי עובדיה ספרנו ז"ל, יפה נוף יפה מכל נוף וגליל בישוב עד שאוירה מחכים, הר ציון ירכתי צפון הוא בין שני חצאי חלקי הישוב הצפוני עכ"ל, וכן כתב

איש אלהים קדוש האר"י ז"ל בעץ חיים שער ציור העולמות פרק א' וז"ל הטהור, והנה היסוד שבה שהיא הנקודה שבה מקבלת השפע מן השמים שעליה היא ארץ ישראל בנקודת אמצע הישוב. וסוד הערוה הדבוקה עליה היא ארץ מצרים הסמוכה לה כמ"ש כי ערות הארץ באתם לראות, ולכן קודם גלו למצרים ומשם נכנסו לארץ ישראל, עכ"ל רבינו האר"י ז"ל:

והרדב"ז ז"ל ח"א סי' ע"ו כתב שאלת ממני אודעך דעתי בענין השבת כי יש חילוק גדול בין השוכנים במזרח לשוכנים במערב, ונמצא דמה שהוא שבת לאלו הוי לאלו חול. תשובה דע כי שאלה זו נבוכו בה רבים ונכבדים, אבל אידיעך דעתו בה, דע כי השבת נמסרה לכל אחד מישראל שנאמר כי אות היא ביני וביניכם וכמו שאות הברית הוא לכל או"א כן השבת נמסר לכל או"א, וכיון שהשבת נמסר לכל אחד בכל מקום שהוא, מונה ששה ימים ובסוף הששה עושה שבת שהוא זכר למעשה בראשית שנאמר כי ששת ימים עשה ה' וכו', שאם אין אתה אומר כן אפילו בארץ ישראל יש חילוק קצת, ואפילו תרצה לומר שעל ידי התוספת שאנו מוסיפין בכניסתו וביציאתו מתוקן, מ"מ התוספת הזה דאורייתא הוא, ונמצא שאין כל בני ארץ ישראל שוין בתוספת זה שהרי יש מהלך קרוב לארבעה ימים בא"י מן המזרח למערב, ואפילו בעיירות הסמוכים יש חילוק בזה בין טבריה לצפורי כדאמר רבי יוסי יהא חלקי עם מכניסי שבת בטבריה ועם מוציאי שבת בצפורי, אלא מאי אית לך למימר כי השבת ניתן לכל אחד כפי מקומו אשר הוא דר בו, לפי שכבר נשלמו ששה הקפים שלמים ונכנס השביעי לקודם קודם ולמאוחר מאוחר וכו':

עוד ראיה שהרי השבת ניתן במרה, וממרה לא"י יש קצת חילוק שהרי מרה לדרום וא"י לצפון, נמצא שלא היה השבת מצומצם בין מרה לא", אלא שהוא יתברך צוה את השבת לישראל לכל, אחד מהם או לכולם בכל מקום שיצאו, שהרי גלוי וידוע לפניו יתברך שעתידה בניו לגלות לקצוי הארצות ויהיה בניהם מרחק גדול, וטעם זה אנו צריכין לכל המועדות ויום הכפורים לפי שגם בהם תפול השאלה וכו' עכ"ל:

ובסה"ק רב פעלים ח"ב בסוד ישרים סי' ד' דף קכ"ג הבאתי מספר הברית ח"א מאמר ד' פרק י"א שכתב וז"ל, ומן מוצא דבר האמור תבין ותשכיל שבעת הזה אשר כל כדור הארץ מיושב מסביב מבני אדם, ועם ה' מפוזר ומפורד בכל המדינות ודרים בכל המקומות שאין כל ישראל שובתים כל השבת בשוה, אלא י"ב שעות ממנו ישבתו וינוחו יחד, וכשמצד אחד של הכדור הוא יום שבת אז הוא לכשנגדו ליל השבת, ושתי אניות הנותנים בים דרך ונפגשו ביחד שזכרתי בפרק הקודם אם יקר מקרה שהיו יהודים על

שניהם אז לא ישבתו שבתם בשוה כלל וכו', וכן בימי החול אין זמן ועידן התפילות של כל בני הגולה בשוה, אבל כשמקוננים על חרבן בהמ"ק בחצות לילה מצד זה אז הוא חצות היום לכשנגדו ואוכלין סעודת הצהריים, וכשמתפלים ערבית מפה יהיו מתפללים שחרית מפה:

אך הדין הוא בענין זה שכל אדם מישראל צריך לעשות דבר יום ביומו בעתו ובזמנו באשר הוא שם בזרוח לו השמש בכל המקום אשר עומד עליו הן ביבשה הן באניה בים יתפלל שחרית וכבוא השמש יתפלל ערבית, ויהי בחצי הלילה שלו יעשה סדר תיקון חצות וכו', וכמו כן בכללות הימים שבמקומו ששת ימים יעשה מלאכה וביום השביעי לחשבונו באשר הוא שם ישבות, ולכן נאמר שבת הוא לה' בכל מושבותיכם:

מלבד אם יזדמן יהודי על הספינה ההולכת קרוב מאד לצד הצפוני או הדרומי אשר שם לפעמים היום כהרבה ימים של כ"ד שעות, כמו בנרגולאנד שם סיון ותמוז יום אחד ארוך, או אם יזדמן יהודי על הספינה ההולכת קרוב מאד לצד הצפוני או הדרומי לציד שם התנינים הגדולים הנקראים וואל"ל פי"ש, ושם ששה חדשים יום אחד וששה חדשים לילה אחד, אז אחר שימנה ששה פעמים כ"ד שעות על כלי המירה שעות יעשה את השבת, וכן בענין התפילות והצומות יעשה דבר יום ביומו של כ"ד שעות עכ"ל:

ומדברים הנז"ל תבין טעם לחיוב האדם בשבת כפי מקומו, היינו משום דכתיב שבת היא לה' בכל מושבותכם, נמצא תלה חיוב השבת כפי המושבות שלהם, והוא טעם אמת ויציב, וכבר אמרוהו הקדמונים ז"ל:

והנה בסה"ק רב פעלים ח"ב בסוד ישרים סי' ד' כתבתי, עלה בלבי לחקור חקירה אחת בענין השבת, דידוע דהזמן של לילה ויום משתנה ממקום למקום מחמת הלוך השמש, ויש הפרש רב כמה שעות בין יושבי מזרח ליושבי מערב, ובין יושבי הרים גבוהים לבין יושבי עמקים, כאן יום וכאן לילה, וכד נהיר לאלין חשיך לאלין, והשתא יש לחקור אם אחד עשה שבת בהתחלתו במקום שיתאחר שקיעת השמש, והלך באותו שבת עצמו על ידי שם וקפיצת הדרך למקום רחוק ששם מקדים שקיעת השמש, דנמצא הוא לא עמד אותו שבת כ"ד שעות אלא רק י"ח שעות או פחות, איך יעשה, אם צריך למיזל בתר שקיעת השמש, וזה כיון ששקעה ונעשית חשיכה הרי נעשה לו חול, ואע"פ שלא שמר את מצות השבת אלא י"ח שעות בלבד, או"ד צריך לשמור קדושת שבת כ"ד שעות שלמים:

ומצינו דוגמה לזה בשבת דף קי"ח, א"ר יוסי יהא חלקי עם מכניסי שבת בטבריה ומוצאי שבת בצפורי, ופירש רש"י טבריה עמוקה ומחשכת מבע"י וסבורין שחשכה וצפורי

יושבת בראש ההר, ובעוד שחמה שוקעת נראה שם אור גדול ומאחרין לצאת, וכתב בפ"ע בשם רבינו מהר"י ן' מיגש בתשובה סי' י"ח דטבריה וצפורי בתוך תחום שבת, ובחד גברא מיירי, דאלו בתרי גברי כל חד יצא שכרו בהפסדו ע"ש, אך מציאות זו דנקיט ר"י היא לחומרא, ואופן ספק שלנו הוא לקולא, דאנו מסתפקים במי שלא שמר כ"ד שעות בקדושת השבת אי קפדינן אשעות:

ובהשקפה הראשונה אמרתי לפשוט חקירה זו ממ"ש בירושלמי בפ"ט דכלאים ופרק י"ב דכתובות בפטירתו של רבי בערב שבת היה ולא שקעה חמה ביום ששי בעונתה אלא נתאחר שקיעתה עד אחר שש שעות מליל שבת, והיו מציקין בעבור חלול שבת שנתעסקו במלאכה באותם שש שעות של ליל שבת שהיתה חמה זורחת בהם, ויצאה בת קול ואמרה כל מי שלא נתעצל בהספדו של רבי יהא מבושר לחיי עוה"ב חוץ מאותו כובס שלא היה בהספדו של רבי, כיון ששמע אותו כובס כך, הפיל עצמו מן הגג ומת, ויצתה בת קול ואמרה אפילו אותו כובס. וכתב הרב טירת כסף דף ג' מכאן נראה דאם יעמוד השמש יותר מן י"ב שעות זמן מה שלא שקעה בעונתה, אז אותו זמן שנשאר ע"י נס נחשב מן הלילה הבא והו"ל כאלו הוי לילה, דהראיה שהיו ישראל מציקין מאחר דלא שקעה חמה אלא ודאי אע"ג דלא שקעה נחשב כל זמן היתר על י"ב שעות ליל שבת עד שנתבשרו ע"י הבת קול ע"ש. ורבינו בצלאל ז"ל בש"מ כתובות פרק י"ב דף ק"ג, כתב בשם רבינו קלונמוס ז"ל, שהרג אותו כובס את עצמו בסקילה שנפל מן הגג משום דהוא לא היה בהספדו של רבי, ונמצא שחלל שבת במלאכה ולא עסק בהספדו של רבי כדי שיתכפר לו, לפי מ"ש בת קול ע"ש, וכ"כ הרב מהר"א הכהן באגדת אליהו ע"ש, ומצינו למידין אע"ג דלמראה עינים היתה חמה זורחת והוא יום עכ"ז בעינן שמירת שבת כ"ד שעות שלמים, ועתה שזרחה השמש בשש שעות ראשונות של ליל שבת לא תועיל זריחת השמש, לאפקועי מן אותם שש שעות קדושת שבת:

ואחר הישוב כתבתי שם דאון מזה הוכחה לדינא בענין חקירתנו, די"ל הם לא נצטערו בחשבם שחללו שבת מדינא אלא רק משום חסידות הצטערו, וכן משמע לשון הגמרא דאמר עדיין מציקין אמרין דילמא חלילינן שבתא ולשון דילמא משמע דלא היו חוששין מדינא, ועוד י"ל דודאי הוה ס"ל דליכא איסור מדינא, דהא הם אחר שגמרו הספד של רבי וחזרו לביתם והדליקו הנר, ואח"כ שקעה חמה ומי התיר להם להדליק נר לכתחילה, ולמה לא חשו, והלא בודאי הם הרגישו כי החמה עמדה בשעות של ליל שבת. ומ"ש רבינו קלונימוס ז"ל דהכובס הפיל עצמו בשביל חלול שבת אין מזה הוכחה כלל, דאע"ג דאותו כובס היה ת"ח כדמשמע בגמרא דאהדירוה גמריה לרבי, עכ"ז ודאי מה שהפיל

עצמו לא עשה זה משורת הדין דאפילו אם חלל שבת ממש מי התיר לו להמית עצמו בידים, ובפרט בשוגג, אלא ודאי מרוב דבקותו בהשי"ת ותוקף חסידותו נצטער הרבה משום חסידות ונתערבב שכלו לפי שעה. ועשה דבר חוץ מן השורה ואין למידין ממנו לענין הלכה, אלו דברי שכתבתי בס"ד שם, ועוד הארכתי בזה ע"ש:

ועתה חדשות אני מגיד להביא ראיה דלא קפדינן על מספר כ"ד שעות, אם יחסר מעט שעות, אלא רק קפדינן שתהיה שמירת שבת לאיש ישראל מערב ועד ערב, דהיינו משקיעת חמה של יום ששי עד שקיעת ממה של יום שביעי, יען כי הכתוב כך פירש להדיא בפרשת אמור דכתיב שבת שבתון הוא לכם ועניתם את נפשותכם בתשעה לחודש בערב מערב עד ערב תשבתו שבתכם נמצא לא חייב את ישראל במספר השעות ולא תלה אותו במנין שעות אלא רק אמר מערב עד ערב דהכנסתו תהיה בערב ויציאתו בערב ואין מקפיד כמה שעות יהיה בין ערב לערב, ואם תאמר האי קרא ביום הכפורים כתוב ולא בשבת, מה בכך, הלא בשניהם יש מצות שביתה, ומאי שנא כפור משבת, והכי קי"ל כל מלאכות האסורות בשבת אסורות ביוה"כ, ואין ביניהם כחוט השערה אלא רק זה חיובו בסקילה, וזה חיובו בכרת כידוע בה' יום כפור:

ועוד בפסוק זה קאי על יוה"כ ועל שבת ועל יו"ט, כמ"ש בגמרא דראש השנה דף ט' ע"א בתשעה לחודש יכול בתשעה ממש ת"ל בערב, אי בערב יכול משתחשך ת"ל בתשעה, הא כיצד מתחיל ומתענה מבעוד יום מלמד שמוסיפין מחול על והקודש, ואין לי אלא שמוסיפין בכניסתו ביציאתו מנין ת"ל מערב עד ערב, ואין לי אלא יוהכ"פ שבתות מנין ת"ל תשבתו, יו"ט מנין ת"ל שבתכם כל מקום שיש בו שבות מוסיפין מחול על הקדש ע"כ, הרי פסוק זה איירי בשבת ג"כ וזו הוכחה גמורה דלא קפיד אלא שישמור השבת ויוה"כ מערב עד ערב, ולא קפדינן על מספר השעות אשר בין ערב לערב, וזה ברור בעזה"י:

סימן ג

שאלה. יש כמה עניינים שאסרו אותם חז"ל משום גזרה שגזרו שמא יעשה כך ושמא יהיה, ועתה נשתנו הזמנים כך, וחששות אלו שחשו החכמים ז"ל בעבורם ואסרו את המותר ליתנהו בזה"ז. והשכל מחייב כיון דבטל הטעם בדין הוא שתתבטל הגזרה, ולמה נשאר האיסור במקומו. ועוד אני שואל אם דבר זה שאסרו אותו חכמים ראוי הוא קמי שמייא להיות אסור, איך נכשלו בו כל אותם הדורות שהיו אחר מתן תורה, עד זמן שבאו החכמים וגזרו על אותו דבר ואסרו אותו, דהא ודאי קודם שאסרו אותו החכמים היו

דורות שקדמו להם נוהגים בו היתר, ולמה דורות הראשונים לא זכו לפרוש מן האיסור הזה. יורינו ושכמ"ה.

תשובה. דורות הראשנים עד סוף התנאים שהיה להם כח זה לאסור איסר חדש ולגזור גזרות משום גדר וסייג, שכל אלו האיסורון נקראים אסורי דרבנן, חייבין כל ישראל לקיים אותם מכח מצות התורה שנצטווינו בה בפרשת שופטים דכתיב לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל, ואתמר בגמרא דברכות דף י"ט כל מילי דרבנן אסמכו חכמים על לאו דלא תסור, ובגמרא דשבת דף כ"ג אתמר מברכין על נר חנוכה אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר חנוכה, והיכן צונו אמר רב אויא לא תסור וכו', ואיתא בספרו על פסוק ימין ושמאל אפילו נראין בעיניך על שמאל שהוא ימין ועל ימין שהוא שמאל שמע להם, והיינו נראין בעיניך בהשערת שכלך וסברתך לדון הפך דעתם ותקנתם, ולפי דעתך לא צדקו באיסור זה שאסרו משום גזרה, דלפי דעתך הוא אין לחוש לגזרה זו אין אתה רשאי לחלוק עליהם ולהרהר על דבריהם, ורק אם נזדמן ח"ו שאמרו דבר הפך דבר המפורש בתורה שאין בו גדר וסייג אלא התירו ח"ו את החלב או את הערוה לא נשמע להם בזה, כי על זה אתמר בירושלמי בהוריות פרק א' יכול אם יאמרו לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין תשמע להם תלמוד לומר ימין ושמאל כשיאמרו לך על ימין שהוא ימין ועל שמאל שהוא שמאל, והכונה אם אמרו על ימין שהוא שמאל דהיינו דבר שהוא מותר להדיא בתורה ואסרו אותו בלתי טעם של גדר וסייג, דאין הדבר הזה כשניות בעריות שהם מותרים מן התורה ואסרום משום גדר וסייג אלא הם אסרו המותר בתורה בלתי טעם של גדר וסייג או זולתו, אל תשמע להם, ושן אם אמרו על שמאל שהוא ימין, דהיינו דבר אשר איסורו מפורש בתורה כמו חלב ועריות ושיוצא והם התירו אותו אל תשמע להם ובזה השוו דברי הירושלמי אלו עם דברי הספרי הנז"ל שאמרו אפילו נראין בעיניך וכו':

נמצא על פי המצוה הנז"ל של לא תסור חייבין כל ישראל לקיים דברי חכמים הן במצות של לאוין שאסרו את המותר משום גדר וסייג, הן במצות עשה כגון נר חנוכה והלל ומקרא מגילה וכיוצא, דמחמת כן אנחנו מברכין עליהם אשר קדשנו במצותיו וצונו וכנז' בגמרא דשבת הנז"ל:

והנה איתא בגמרא דע"ז דף כ"ט במשנה ששאל רבי ישמעאל את רבי יהושע מפני מה אסרו גבינות נכרים, והשיאו לדבר אחר ולא אמר לו הטעם העקרי, ובגמרא שם בדף ל"ה שאלו מפני מה לא הגיד לו הטעם ומשני משום דאמר עולא כי גזרי גזירתא במערבא לא מגלו טעמא עד תריסר ירחי שתא, דילמא איכא אינש דלא ס"ל ואתו לזלזולי בה,

ופירש רש"י לא מגלו טעמא למה גזרו עליו, דלמא איכא דלית ליה ההוא טעמא ולא בדיל מיטה ומזלזל בה, אבל השתא דלא מגלו טעמא דמלתא בדלי מיטה כ"ע, דסברי קמו רבנן במילתיה דאתא מיטה חורבא, ואנן הוא דלא בקיאינן בטעמא ע"כ:

נמצא לפ"ז כל מקום שאסרו חכמים משום גזרה בהלכות שבת ובשאר הלכות איסור והתר, כשהיו אוסרין הדבר לא היו מגלין הטעם אלא אוסרין בסתם, וכיון דאסרו חל האיסור על ישראל לדורות עולם מכח מצות לא תסור בלי שום תפונה, ועל כן אע"פ שאח"כ נודע הטעם ואחר זמן רב נתבטל הטעם אשר בעבורו גזרו אין מתבטל האיסור שאסרו חכם אחר שנתחייבו בו כל ישראל מדין לא תסור הכתוב בתורה, וכמו שמצות התורה אינם בטלות כן מצות דרבנן אינן בטילות ואפילו אם החכמים כשאסרו הדבר גילו הטעם אכף בעת שאסרו, עכ"ז כיון דלא התנו בפירוש כשנמנו לאסור שיהיה האיסור תלוי בזה הטעם אין האיסור בטל בזמן שיתבטל הטעם, כיון דלא התנו כן בפירוש אלא אסרו בסתם חל האיסור על ישראל לדורות עולם מדין מצות לא תסור המפורש בתורה. ועור בין תבין בענין זה כי קבלה בידינו בדברי חז"ל דאפילו בדבר שגזרו בו ואמרו הטעם בפירוש בשעת הגזרה, עכ"ז תדע נאמנה שאין זה עיקר הטעם שלהם אלא עיקר הטעם מעלימים אותו, יען דקי"ל כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תיקון, וכן הוא בענין זה, והיינו כי אנחנו רואין דאיכא כמה מצות דאורייתא אשר טעמם מפורש בתורה ובע"כ צריך אתה לומר שאין זה עיקר הטעם של המצוה, שאם אתה אומר כן יקשה עליך כמה דברים האמורים באותה מצוה שאין מתיישבים כלל לפי אותו הטעם המפורש בתורה והיינו, מפורש בתורה בסוכות תשבו שבעת ימים כל האזרח בישראל ישבו בסוכות, כי בסכת הושבתי את בני ישראל בהוציאי אותם מארץ מצרים. הרי פרשה התורה הטעם להדיא, ועל זה יקשה לב האדם מאחר שמצות סוכה היא זכר לענני כבוד למה מצותה שבעה ימים לא חסר ולא יתר, ולמה פסולה בדברים המקבלים טומאה, ואם הוא זכר לענני כבוד שאין מקבלים טומאה למה צריך לעשות לה דשנות והלא ענני כבוד היו סכך בלבד, ואם הכונה בסוכות הושבתי כפשוטו ולא קאי על ענני כבוד אלא סוכות ממש, למה פסולה בדברים מקבלים בטומאה, והלא מסתמא בסוכות שלהם לא היו מקפידין בכך, ועוד למה עושין המצוה בט"ו לחודש השביעי דוקא ולא יעשו באייר בזמן שהתחילו לישב בסוכות, ועוד יש כמה שאלות כיוצא כאלה שאין להם טעם על פי אותו הטעם המפורש בתורה, ובע"כ צריך אתה לומר כי יש עוד טעם אחר אשר בו יתיישבו כל הקושיות האלה ולא אמרה אותו תורה דהעלימה אותו מעיני בני אדם הרואין בספר, ולכן גם חכמים הלכו בדרך זה להעלים טעם העקרי ולא גילו אותו. וכן

כתב הרב א"ח ז"ל על מצות שמפורש טעמם בתורה וז"ל בפרק כ"ט, הקדמה השלישית שאפילו אותם המצות שטעמם מפורש בתורה עכ"ז יש להם עוד טעם אחר פנימי ונעלם, ולכן לפעמים אין הטעם ההוא מספיק לכל פרטי המצוה ההיא, כמו שבתרומה דטעם המצוה הוא לפי שאין להם לכהנים חלק בארץ ועל כן מוטל על ישראל לזונם וניתנו להם כ"ד מתנות כהונה ובכללם התרומה, ואמרו עין רעה אחד מששים, ובינונית מחמשים וטובה מארבעים, אמנם קשה מאד מה שאמרו דמן הקורה חטה אחת פוטרת כל הכרי, שזה מחזי חוכא ואטלולא ומה תועיל חטה אחת לכהנים, מוטב היה לפטור את ישראל מן המיתה בלא כלום, ועיין מ"ש הרמב"ן בפרשת בראשית נגד מה שמכחישים שכפרו להתל בדברי רז"ל וסוף דבריהם כתבו שאין למדרש סוף ברוך אלהינו שבראנו לכבודו והבדילנו מן התועים:

ועל כן כתב הרשב"א סי' צ"ד וז"ל, אך המצות שיראה מפשוטי הטעמים שנתנה בהם תורה שהטעמים ההם הם תכלית הכונה, ואינם תכלית אלא הטעם ההוא אמת, אך הוא בנקודה מתועלותיה ותכונותיה והדברים הנעלמים והרמיזים בתוכה לאשר חננם השי"ת אין להם תכלה וכו' ע"ש:

ובאמת יש כמה וכמה מצות אשר מפורש טעם שלהם בתורה ואין אתה יכול לומר שזה הוא הטעם האמתי שלה אלא בע"כ צריך להודות שיש בהם טעם סוד שלא גלתה אותו תורה, ומלבד מה שנזכר לעיל בדברים שיש בהם הכרח גדול תקיף ואמתני על זה שאמרנו, אזכיר עוד מצוה אחת אשר פרטיה נראין לשכל האנושי הם זרים שאין להם ישוב וטעם ע"פ השכל, והוא בענין מצות החליצה דכתיב בה וחלצה נעלו מעל רגלו וירקה בפניו וענתה ואמרה ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו, הנה לזה צותה תורה לעשות לו בזיון הזה לחלוץ מנעלו שתעשהו יחף ולרוק לפניו ומפורש שכל זה נעשה לו בשביל שלא בנה בית אחיו, ויש כאן פ"פ לשאול אם הוא עשה איסור בדבר זה שלא בנה בית אחיו ילקוהו ב"ד, או יכו אותו מכת מרדות, ואם באמת עשה זה איסור שלא בנה בית אחיו בזיון זה שנעשה לו ע"י אשת אחיו הוא קל מאד, ועוד למה יתבזה על ידה ולא ע"י ב"ד. גם עוד יש כמה פרטים במצוה זו הן אותם שפוסלים החליצה בדיעבד כגון חלצה רגל שמאל וכיוצא, הן דברים שהם צריכים לכתחילה שאין לה שום שייכות בטעם זה שלא בנה בית אחיו, על כן מוכרח לומר שאע"פ שהתורה אמרה ככה יעשה לאיש אשר לא בנה בית אחיו, אין זה עיקר הטעם אלא טעם העקרי הוא סתום, ולכן ה"ה במצות חכמים, אפילו אם תמצא טעם מפורש בדבריהם על מצוה

ותקנה וגזרה שגזרו לאסור בכך וכך אין זה טעם. העיקרי אלא יש להם טעם אחר נכון ויציב שלא רצו לגלותו. והשי"ת יראנו נפלאות מתורתו אכי"ר:

סימן ד

שאלה. חקירה חקרנו על מ"ש רבנו מור"ם ז"ל בהגה"ה או"ח סי' תרכ"ד יש מחמירים לעשות שני ימים יום כפור, ויש לזה התכה, ואין לנהוג בחומרא זו משום דיש לחוש שיבא לידי סכנה ע"כ, וחקרנו כיון דמוכרח לעשות כפור יום אחד בלבד לא היה ראוי לעשות יו"ט של סוכות שני ימים בחו"ל, כי כיון דעושין יום טוב שני נמצא עושין תרתי דסתרן דאם האמת יום ט"ז בתשרי הוא יו"ט ראשון של סוכות נמצא דציבור אכלו ביום הכפור ועכו אותו חול, והו"ל תרתי דסתרו בתו דש אחד. יורינו ושכמ"ה.

תשובה. אע"ג דאיכא אינשי דיכולין להתענות ב' ימים ושני לילות רצופים והכי איתא בראש השנה דף כ"א רבא הוה רגיל דהוה יתיב בתעניתא תרי יומא, זימנא חדא אשתכח כוותיה, וכן אנחנו רואין דאיכא אינשי שיכולים להתענות כך עכ"ז חושבין למיעוטא דבאין לידי סכנה דהא אתמר שם רב נחמן יתיב בתעניתא כולי יומא דכפורי, לאורתא אתא ההוא גברא אמר ליה למחר יומא רבא במערבא אמר ליה מהיכא את אמר ליה מן דמחריא א"ל דם תהא אחריתו קרי עליה קלים היו רודפינו, פירש רש"י דם תהיה אחריתו הרי הוא מת על ידו שתזקיקהו להתענות שני ימים ושני לילות דם תהיה אחריתו נוטרקון של דמחריא ע"ש, ועוד איכא בגמרא דירושלמי מסכת חלה פרק א' הלכה א' בבבל יש שחשו לצום שני ימים בשביל יוה"כ מספק שלא היו יודעין אם עברו ב"ד שבא"י את אלול או לאו ואמר להן רב חסדא למה לכם להכניס עצמכם למספק הזה שתוכלו להסתכן מחמת כך, הלא חזקה היא שאין הב"ד מתעצלין מלשלוח שלוחין להודיע לגולה אם עברו אלול או לאו. עוד אתמר שם אבוי דשמואל בר רב יצחק חש על עצמו וצם שני ימים וכשהפסוק מן התענית ובא לסעוד נתחלש ונפטר, וכתב פני משה המתענה היה רב יצחק אבוה דרב שמואל ועל שהכניס עצמו לסכנה מספק לא הזכירו שמו להדיא ע"ש, נמצא חשו רבנן לסכנה, ורב חסדא עבד מעשה למנוע אותם שהיו רוצים להתענות שני ימים משום ספק ואפשר דלא למעוטא דוקא חייש הלא גם ברובא איכא חשש סכנה דאפילו אם לא ימות תכף ומיד, יתהווה בו חולי בפנים שיגרום לו מיתה אחר כמה ימים אי אחר כמה שנים דגבורים ובריאים לאו רובא דעלמא נינהו אלא הם מיעוטא דעלמא:

ומה שטען השואל שלא היה להם לרבנן לתקן לבני הגולה שיעשו יו"ט שני של סוכות שני ימים משום ספיקא דיומא כדי שלא יעשו תרתי דסתרן בחדש אחד, מאחר ובת

נית של כיפור דקדים ליו"ט אכלו ביום י"א ולא עשו שני ימים משום ספיקא דיומא זה אינו חדא דבציבור אין חוששין לתרתי דסתרן אלא יכולים לעשות תרתי דסתרן וכמ"ש בתפלת מנחה וערבית דהצבור יכולים להתפלל מנחה וערבית ביחד בתוך זמן שעה ורביע דעדיין לא שקעה חמה:

ועוד דגם אם יעשו שני ימים כיפור ג"כ הם עושים תרתי דסתרי, דאם יום י"א עשירי והתענו בו, א"כ יום הקודם לו הוא תשיעי שהוא ערב כפור ואסור להתענות בו בין למ"ד איסור תענית בתשיעי הוא מן התורה, בין למ"ד מדרבנן וקרא אסמכתא מ"מ הוא אסור כתענית, ואיך התענו בי, וכיון דהתענו נמצא חשבו אותו עשירי ואיך יתענו ביום י"א לחשבו עשירי, הרי עבדי תרתי דם הרי שהם סמוכים זל"ז, ולהכי עבדי יום אחד דוקא ולא חשו לתרתי דסתרי של יום טוב דסוכות, מיום כפור:

ועוד אם יבטלו יום טוב שני של סוכות בלא לעבד ביה ספיקא דיומא, משום דלא עשו ספיקא דיומא בכפור, צריך לבטל ספיקא דיומא דשאר מועדים, ואם תאמר לא יבטלו אלא רק של סוכות וש"ע, שהם עם יום כפור בחדש אחד זה אינו, חדא דהוי כחוכא וטלולא. ועוד יש לחוש לזלזול יו"ט של סוכות, שיאמרו העולם אינו יו"ט חשיב הוא, דלהכי לא עבדי ליה ספיקא דיומא כשאר מועדים. וכה"ג אמרינן בגמרא דסוכה דף מ"ג ע"ב, על ערבה דבכל יומא משבעה ימים אי איקלעי בשבת לדחי שבת, ולמה אמרו על יומא שביעי שלה דוקא דדחיה שבת, ותרץ בגמרא משום דאתי לפקפוקי בלולב, פירש רש"י לזלזולי בלולב משום דלא דחי בלולב אלא בחד יומא, והא דחי כל יומא, אתו למימר לולב לאו מצוה חשובה היא ע"ש. וא"כ הכא נמי אם יעשו בשאר מועדים יו"ט שני משום ספיקא דיומא ולא יעשו בסוכות יאמרו מ"ט של סוכות אינו יו"ט חשוב כשאר מועדים:

ועוד נ"ל בס"ד טעם נכון מדינא לעשות יו"ט שני בסוכות, אע"ג דלא עבדי בכפור תרי יומי והוא דקרא כתיב בפרשת שופטים לא תסיג גבול רעך, אשר גבלו ראשונים, וכתב בספר תורה תמימה בשם תשובת רב שרירא גאון ז"ל שהביאה בטור ח"מ בזה"ל, חייב כל אדם לבלתי שנות ממנהג, דאמרינן מנלן דמנהגא מילתא היא, דכתיב אל תסיג גבול רעך אשר גבלו ראשונים עכ"ל, ולשון דאמרינן משמע דהוא מלשון חז"ל. מאיזה ברייתא, אבל לא מצאתיה, ועיין בברכות דף נ"ד ע"א, ולקח זה מלשון הפסוק במשלי כ"ג, אל תבוז כי זקנה אמך, ופירש רש"י למוד מזקני אומתך לעשות מה שעשו הם, עכ"ל הרב שם:

ובאמת זה נלמד ג"כ מפסוק שאל אביך ויגדך זקנך ויאמרו לך, ובכמה דוכתי בתלמודא מצינו שחייבו חכמים לאחוז מנהג אבותינו בידינו, אע"פ דאיכא טעמא לעבור, ועיין

בירושלמי דתענית פרק א' הלכה וא"ו, דשאלון לרבי חנניה וכו', ואמר להון מכיון שנהגו אבותיכם בהם באיסור, אל תשנו מנהג אבותיכם ע"ש:

ועל כן בדין הוא יו"ט שני שנהגו בו אבותינו בזמן שהיו קובעין בא"י ר"ה ע"פ הראיה, השתא בזה"ז אע"ג דאזלינן בתר העיבור דליכא ספיקא, ג"כ עבדינן תרי יומי כמנהג אבותינו, וכמ"ש בגמרא דשלחו להם הזהרו במנהג אבותיכם אע"פ שיש בידכם קביעות החדשים, משא"כ ביום כפור דמעיקרא לא נהגו בו תרי יומי, אין עלינו חיוב מן המנהג, ואדרבא המנהג הוא מעיקרא יום אחד. ועיין ביאור הגאון רבינו אליהו מווילנא ז"ל סימן תרכ"ד ס"ק י"ב, שכתב כמ"ש בריש י"ט, דאנן בקיאין בקביעא דירחא רק משום דשלחו משם הזהרו וכו' משא"כ ביוה"כ שלא היה מנהג מעולם עכ"ל ע"ש. והשי"ת ברחמיו יאיר עינינו באור תורתו אכי"ר:

סימן ה

שאלה. חקירה גדולה חקרנו בענין תקיעת שופר בראש השנה, דמצינו בגמרא דר"ה דף ל"ג ע"ב במתניתין סדר תקיעות ג' של ג' ג'. שיעור תקיעה כג' תרועות שעור תרועה כג' יבבות, ומקשין בגמרא והתניא שיעור תקיעה כתרועה, אמר אביי תנא דידן קחשיב תקיעה דכולהו בבי ותרועות דכולהו בבי. ותנא דברייתא קא חשיב חדא בבא ותו לא, ופירש רש"י תנא דידן קא חשיב דכולהו בבי והכי קאמר, שיעור שלש תקיעות כשיעור שלש התרועות. ותנא דברייתא קא חשיב דחדא בבא שיעור התקיעה כשיעור התרועה, ותרוייהו חדא מילתא אמרי:

תו מקשי הגמרא על מ"ש במשנה דידן הנז"ל שיעור תרועה כשלש יבבות, והתניא שיעור תרועה כשלשה שברים, אמר אביי בהא ודאי פליגי דכתיב יום תרועה יהיה לכם, ומתרגמינן יום יבבא יהא לכון, וכתיב באמיה דסיסרא בעד החלון נשקפה ותיבב, מר סבר גנוחי גנח ומר סבר ילולי יליל. ופירש רש"י שברים ארוכים מיבבות, אמר אביי בהא ודאי פליגי, אע"ג דאוקימנא דברישא לא פליגי על כרחך בהא סיפא פליגי, דלית לשנויי בה מידי והיינו פלוגתא. גנוחי גנח כאדם הגונח מלבו כדרך החולים שמאריכין בגניחותיהן. ילולי יליל כאדם הבוכה ומקונן קולות קצרים סמוכין זה לזה:

עוד שם בדף ל"ד ע"א אתמר איתקין רבי אבוה בקסרי תקיעה שלש שברים תרועה תקיעה. ומקשי מה נפשך אי ילולי יליל לעבוד תקיעה ותרועה ותקיעה, ואי גנוחי גנח לעביד תקיעה ושלשה שברים ותקיעה, ומשני מספקא ליה אי גנוחי גנח או ילולי יליל. מתקיף לה רב עוירא ודילמא ילולי יליל וקא מפסיק שלשה שברים בין תרועה לתקיעה, ומשני דהדר עביד תקיעה תרועה תקיעה, מתקיף לה רבינא ודילמא גנוחי הוה וקא

מפסקא תרועה בין שברים לתקיעה, ומשני דהדר עבד תש"ת, ומקשי אלא רבי אבוה מאי אתקין והלא אי גניחי גנח הא עבדינן ואי ילולי יליל הא עבדינן, ומשני רבי אבוה מספקא ליה דילמא יליל וגנח ע"כ. וקי"ל להלכה לעשות כתקנת רבי אבוה לתקוע תשר"ת ותש"ת ותר"ת: ועל זה חקרנו חקירה נפלאה, מצוה יקרה ונשגבה כזאת שכל חיי השנה כולה תלויים בה לא היו דורות הראשונים עושים אותה כתקונה עד שבא רבי אבוה ותיקן אותה, ואם נאמר כי מדור מרע"ה ודורות השופטים והנביאים והתנאים היו עושים אותה כתקונה וקודם דור רבי אבוה נשתכחה ואסתפקא להו עד שבא רבי אבוה ותיקן אותה תיקון נכון שכל ישראל נהגו בו עד דורות אלו, גם זה לא יתכן לאומרו יען כי מצוה היא קבועה בכל שנה ושנה שכל ישראל חייבים בה ומקיימים אותה איך תשתכח ואם הספק הוא במנין ומספר שמסתפקים אם הם שש או תשע יתכן שיש מי שיחשוב שנשתכח המנין, אך שברים ותרועה הם שני סוגים ואינם מתחלפים ואיך ישכחו איך היו עושים תרועה או שברים או שתיהן, ואיך יסתפקו חכמי הדור בדבר שהוא פשוט ונעשה בכל קהילות ישראל ולמסתפק אומרים לו פוק חזי מאי עמא דבר:

גם רצינו לדעת זאת הכונה שהתקין רבי אבוה לתקוע תשר"ת תש"ת תר"ת אשר כל ישראל אוחזים בה ומקיימים אותה בתורת חיוב, אם היה מרע"ה ודורו נוהגים בה או לאו, דלפי הזוהר כולהו צריכי ולאו משום ספיקא הן, על כן עלינו לחקור איך היו עושים דור מרע"ה ודורות הנביאים, על הכל יורינו ושכמ"ה:

תשובה. חקירה זו שלכם נשאלה מן רבנו האי גאון ז"ל והביא דבריו הר"ן ז"ל בפ"ג דר"ה על מאמר אתקין רבי אבוה בקיסרי וז"ל, נשאל לרב האיי גאון ז"ל וכי עד שבא רבי אבוה לא היו ישראל יוצאין ידי תקיעות שופר, ובלשון הזה השיב אל תחשבו בלבבכם כי בימי רבי אבוה נפל ספק בדבר הזה, שהרי משניות קדומות הן אחת אומרת תרועה שלשה יבבות, ואחת אומרת תרועה שלשה שברים, והא אמרינן בהריא אמר אביי בהא ודאי פליגי. וכך היה הדבר, מימים קדמונים מנהג בכל ישראל מהן עושין תרועה יבבות קלות, ומהן עושק תרועה יבבות כבדות שהם שברים, ואלו ואלו יוצאים ידי חובתם יען כי שברים כבדים תרועות הן ויבבות קלות תרועות הן. והיה הדבר נראה כחלוקה אע"פ שאינו חלוקה, שהרי התנאים כמו ואמרנו למעלה הללו שונין שיעור תרועה שלש יבבות, והללו שונין שיעור תרועה שלשה שברים אלו משנתם כמנהגם ואלו משנתם כמנהגם, וקאמר אביי בהא פליגי, ולאו פלוגתא היא, ולא היו מטעים אלו את אלו, אלא מר כי אתריה ומר כי אחריה קתני, וחכמים של הללו מודים כי יבבות תרועה היא, וחכמים של הללו מודים כי שברים תרועה היא, וכשבא רבי אבוה ראה לתקן תקנה

שיהיו כל ישראל עושין מעשה אחת ולא יראה ביניהן דבר שההדיוטות רואין אותו כחלוקה עכ"ל. ורבינו המאור ז"ל גם היא העתיק דברי רבינו האיי גאון ז"ל הנז"ל, וכתב על דבריו שהם טובים ונאים ומתוקים מדבש ונופת צופים ע"ש:

עוד כתב הר"ק ז"ל וז"ל, ואנחנו עכשיו נוהגים לתקוע על סדר הברכות תשר"ת למלכיות תש"ת לזכרונות תר"ת לשופרות כמ"ש הרב אלפאסי ז"ל בהלכות, וצריך עיון למה, שהרי היה לנו לעשותן כולן למלכיות וכן לזכרונות וכן לשופרות, דהא משום ספק דאורייתא עבדינן להו וצריך לשמען על סדר הברכות במלכיות ובזכרונות ובשופרות וכו', ולדברי רבינו האי גאון ז"ל לא קשיא מידי, דהא יום תרועה אמר רחמנא, הילכך בין גנח בין ייליל בין גנח וייליל יצא דכלהו תקיעות דאורייתא נינהו, והלכך להקל על הציבור ולתקוע כתקיעות דכלהו מקומות שפיר דמי עכ"ל ע"ש:

ומרן בב"י, אחר שהביא דברי רבינו האי גאון ז"ל שכתב הא דאמר אביי בהא ודאי פליגי לאו פלוגתא ממש קאמר שלא היו מטעים אלו את אלו, אלא הכי קאמר בהא ודאי פליגי במעשיהם, דתנא דידן היה עושה התרועות יבבות, ותנא דברייתא היה עושה אותם שברים כל אחד לפי מנהג הבבי של מקומו, אע"פ שאין בזה שום קפידא שכולם ענין בכי הוא ואין כאן חילוק ענין אלא חילוק מעשה, וסיים מרן ז"ל בב"י דלפ"ז כי אמרינן בדרבי אבהו מספקא ליה אי גנוחי גנח או ילולי יליל, וכן כי אמרינן מספקא ליה דילמא גנח ויליל צ"ל לאו ספק ממש קאמר לענין דינא, אלא לחלוקי המנהגות קורא ספק, ולשון שאינו מדוקדק הוא:

וכתב עוד בב"י וז"ל, ודברים אלו כתב הריטב"א בחשובה, וכתב על זה, ומזה הטעם בתקיעות של סדר התפלה אין עושין בכל ברכה אלא אחד מהסימנים, ואלו היתה תקנת רבי אבהו מפני הספק היה לנו לעשות בכל אחר מהן שלשה סימנים שאל"כ אין בשלשתן אלא אחר שיהיה אמת, אבל לפ"ז שלשתן אמת ואדם יוצא בכל אחד מהם, ולפיכך כדי שלא להטריח על הציבור די לנו באחד מהם, וגם כדי שיתברר שכולם אמת, ואנחנו עושק תחלה דברי רבי אבהו, ואח"כ דברי תנא דברייתא ואח"כ דברי תנא דמתניתין, להעלות בקודש לפתוח בקטן ולסיים בגדול, וזה כפתור ופרח, עכ"ל הריטב"א ז"ל:

העולה מדברי רבינו האי גאון ז"ל הוא דהתורה אמרה יום תרועה, ואם יעשו גנוחי בלבד יוצאין י"ח דזה נקרא תרועה ואם יעשו ילולי בלבד ג"כ יוצאים י"ח דזה ג"כ נקרא תרועה, וכ"ש אם יעשו שניהם ואין בזה חשש הפסק כיון דשניהם ענין אחד שהוא ענין בכי וכנז"ל. ומ"ש מספקא ליה דילמא גנח ויליל לאו ספק ממש קאמר לענין דינא, אלא

לחלוקי המנהגות קורא ספק וכאשר העתקתי לעיל מלשון מרן ז"ל בב"י כן. וקודם רבי אבהו היו מקומות נוהגים גנוחי בלבד כי מנהג הבכי של אותם מקומות כך היה, ויש מקומות שהיו נוהגין ילולי בלבד כי מנהג הבכי של אותם מקומות כך היה, ובאמת כולם יוצאים י"ח מן התורה דאלו ואלו נקראים תרועה. אמנם ודאי מצוה מן המיבתר הוא למעבד תרוייהו גנוחי ויליל דהינו לתקוע תשר"ת, יען כי לפי סודן של דברים יש תיקון נעשה למעלה בגנוחי, ויש תיקון נעשה בילולי, ולכן עדיף למעבד תשר"ת. ובודאי מרע"ה וכל גדולי ישראל היו עושין תשר"ת תמיד בכל דור ודור אך לא היו מעמיסין מנהג זה של תשר"ת על כל קהילות של המון ישראל לעכובא, אלא אותם שהיו נוהגין לעשות תש"ת בלבד היו עושק, ואותם שנוהגין בתר"ת בלבד היו עושין, וכמו ענין תפלין דרש"י ור"ת דגדולי ישראל היו מניחים שתיהן אבל המון העם נוהגין באחת ולא העמיסו עליהם לעשות שתים לעכובא, וכן הדבר הזה, ונמצא שלשה מנהגים היה, הא' מנהג תשר"ת והיה זה אצל אנשים מועטים גדולי ישראל בלבד, והב' היה מנהג של תש"ת והג' מנהג של תר"ת, ואלו השני מנהגים תש"ת ותר"ת היו מפושטים בכל קהלות ישראל, יש עושין תש"ת בלבד, ויש עושין תר"ת בלבד כל קהלה לפי מנהג הבכי של מקומה וכנז"ל, ובזמן רבי אבהו נתעורר ר' אבהו על חלוקי המנהגים הנז"ל שנעשו ישראל אגודות אגודות חלוקות, ותיקן בקסרי תחלה לעשות כל השלשה מנהגים הנז"ל ביחד שהם מנהג תשר"ת ומנהג תש"ת ומנהג תר"ת, והוא תיקן זה תחלה בקסרי שהיה רבוי עם ובתי כנסיות רבים שיש בהם כמה קהילות ומה' יצא הדבר שנעשה סייעתא דשמייא שנתפשט התיקון זה שלו לעשות ג' מנהגים הנז' בכל תפוצות ישראל ונעשו כל קהילות ישראל שוים במעשה המצוה הזאת, ועד עתה ועד לעת"ל כן יקום וכן יהיה:

ונראה לי לומר בס"ד, כי קודם דור רבי אבהו היה זכות רב בקהילות ישראל שאם יעשו תש"ת יהיה תיקון הנעשה בתר"ת ממילא בכח כונתם וכן אם יעשו תר"ת יהיה תיקון הנעשה בתש"ת ממילא בכח כונתם, אך צפה הקב"ה שנתמעטו הלבבות של דורות הבאים ואין בהם כח זה, לכן נתן בלב רבי אבהו להתעורר בדבר התקנה הזאת שיהיו כל ישראל עושין תשר"ת בפועל לתקן מה שנעשה ע"י תשר"ת, וגם תש"ת בפועל לתקן מה שנעשה ע"י תש"ת בפ"ע, וגם תר"ת בפועל לתקן מה שנעשה ע"י תר"ת בפ"ע, כי בחלישות הכח לא סגי בהתכללות הכונה בלבד כי אם רק ע"י מעשה בפועל פרטיי והבן היטב, כי הכל נעשה בהשגחה עליונה, ולכל זמן ועת לכל חפץ:

וכיוצא בענין זה תמצא בענין קדושת יום ראש השנה אשר מקדמת דנא היו עושק בא"י יום אחד ורק בחו"ל עושים ב' ימים מספק, ולבסוף אחר החרבן תיקן ריב"ז שגם בא"י

עושים תמיד בכל השנים שני ימים, ואע"ג דליכא חשש קרבן ואע"ג דהם מקדשים ע"פ הראיה, וחשבון החודש לענין כיפור וסוכות חושבין מיום ראשון, ואע"ג דביו"ט של סוכות וש"ע אינם עושים אלא יום אחד בלבד, עכ"ז ראש השנה עושים שני ימים טובים בכל שנה ושנה, ואע"ג דבא"י בקדם קדמתא לא היו עושק אלא יום אחד בלבד, והטעם כי תיקון שצריך לעשותו עתה בשני הימים למעלה היו הראשונים עושין אותו ביום אחד מחמת גודל קדושת נשמתם, ואין צריך לקיים מצות תקיעת שופר בשני ימים, אמנם אחר החרבן נחלש כחם וצריך להם שני ימים להשלים התיקון, ואע"פ שיושבין בא"י וזכות א"י מסייען עכ"ז בר"ה מחמת תוקף התיקון שצריך לעשות בו לא יספיק יום אחד, משא"כ בחיקון הנעשה ביו"ט יספיק ליושבי ארץ ישראל לעשותו ביום אחד, ורק לבני חו"ל צריך שני ימים. והשי"ת יאיר עינינו באור תורתו אכי"ר:

סימן ו

שאלה. נתפלאנו ונתקשינו מאד בדברי המשנה סוף גיטין, ב"ש אומרים לא יגרש אדם את אשתו אא"כ מצא בה דבר ערוה, שנאמר כי מצא בה ערות דבר, ובה"א אפילו הקדיחה תבשילו, שנאמר כי מצא ערות דבר, (דב"ש סומכין על מלת ערוה, וב"ה על לשון דבר), רבי עקיבה אומר אפילו מצא אשה אחרת נאה הימנה, שנאמר והיה אם לא תמצא חן בעיניו ע"כ. והנה הדבר הזה שדנו בית הלל לנתק קשר האישות בעבור שהקדיחה תבשילו, אין הדעת סובלו דאפילו אם המשרת הקדיח תבשיל רבו אין מן הראוי ומן הנימוס שיהיה רבו טורדו ומוציאו מביתו, ואיך יתכן שתהיה הקדחת התבשיל נחשבת ערות דבר לגרש את אשתו בעבורה, וגם מ"ש רבי עקיבה אם מצא אשה אחרת נאה הימנה, אין דעת האדם סובל זה, דאם ראה אשה נאה וחשק בה וקחנה, ולמה יגרש את אשתו הראשונה, וכי האשה היא כלי אי טלית, שאם בעל הכלי או הטלית ראה כלי אי טלית נאה יותר ממה שיש לו, דרשאי לקנות אחר וימכור מה שיש בידו, והלא אשתו היא כגופו ואיך רשאי לזלזל בה כ"כ יורינו בענין זה ושכמ"ה:

תשובה. אתמר בגמרא דסנהדרין דף כ"ב, אמר רב שמן בר אבא בא וראה כמה קשה גרושין, שהרי דוד המלך התירו לו ליחד ולא התירו לו לגרש, פירש רש"י התירו לו ליחד עם אבישג ואע"פ שנאסר יחוד של פנייה ולא התירו לו לגרש אחת משמנה עשרה וישאנה ע"ש. והרב מהר"י כולי ז"ל בהגהות משנה למלך פרק יו"ד דגרושין הביא גדולים דס"ל דאיסור גרושין הוא מן התורה, וכתב דמכאן מוכח דהוא איסור דרבנן, דאם נאמר שהוא מדאורייתא היכא מוכח דקשים גרושין, והרי איסור יחוד היא דרבנן ע"ש. וכתב הגאון חיד"א ז"ל בפ"ע דיש לדחות דגרושין בלא סבה אימא דאיכא איסור תורה. אמנם

הכא היה הדבר מוכרח דמשום דלא יחם לו צריך לבתולה ותהי למלך סוכנת. ולזה אם היה מגרש לא היה איסור והיו יכולים להתירו, אלא דקשה גרושין, והרב עיון יעקב הוכיח מכאן דקשים גרושין אפילו מאשתו שניה, ועמ"ש הר"ן בחדושיו עכ"ל ע"ש:

והנה ב"ש החמירו כדרכן, באיסור גרושין שנעלו הדלת בפני האיש הבא לגרש את אשתו, דאין לגרש אא"כ מצא בה ערות דבר, כפשטיה דקרא דהוא ענין זנות. ובית הלל הקלו מעט באיסור גרושין כדרכן להקל ואמרו לאו דוקא ערות דבר שהוא ענין ניאוף שזו מעלה מעל בקשר האישות, על כן יגרש ויתיר קשר האישות, אלא גם אם הקדיחה תבשילו, ואין הכונה שנשרף התבשיל באש או במלח אלא לישנא מעליא נקיט. והוא כי חז"ל כנו האשה בשם קדרה, והביאה שהיא הטלת הזרע של איש בקרבה מכנים אותו בשם תבשיל וכמ"ש דגמרא בפסחים דף קי"ב חמשה דברים צוה רבי עקיבה את רשב"י, וחד מניוהו אל תבשל בקדרה שבשל בה חבירך, מאי היא. א"ר פפא בגרושה בחיי בעלה ואב"א באלמנה לפי שאין כל האצבעות שוות ע"ש, וכאן יזדמן שהאשה חוששת מצער הריון וצער לידה ואינה רוצה להתעבר מתשמיש של בעלה ולכך מטילה מור בפנים כדי שיהיה הזרע של בעלה נפסד ולא יתהווה ממנו ולד, או אחר שמזריע וקם מעליה היא פושטת ידה בפנים ומוציאה הזרע ומפסידתי, או מפסדת הזרע ע"י סם שעושה אחר תשמיש כדי שלא יקלוט ותתעבר, וזהו ענין שהקדיחה את תבשילו שהפסידה את זרעו שהטיל בה, אם עשתה לו כן חשיב קלקלה בקשר האישות והוי כאלו מצא בה ערות דבר, דאין עליו איסור אם יגרשנה הן בע"כ הן בפיוס. ורבי עקיבה אמר אפילו מצא אחרת נאה הימנה אין כונתו לומר דמשום דמצא נאה הימנה יגרשנה בעל כרחה וישא אחרת, אלא הענין הוא כיון דמן התורה יש לו רשות ליקח אשה אחרת על אשתי, ואיכא כמה נשים שקשה עליהם להיות להם צרה עמהם, ולכן יש אשה שקשה עליה דבר זה לדור עם צרתה, ולכך תאמר לבעלה הרוצה לישא אשה אחרת גרשני ואח"כ תשא אשה אחרת, כי קשה עלי הדבר הזה שתביא לי צרה אצלי, אמנם יש לומר משום אסור גרושין ובפרט אם זו אשתו ראשונה כנז' דאם יגרש אפילו מזבח מוריד עליו דמעות בגמרא שם, יהיה חושש האיש לגרש ולא יהיה נשמע לאשתו שתרצה שיגרשה ואח"כ ישא אשה אחרת, ועל זה סבר רבי עקיבא דאם מצא אחרת נאה הימנה ואשתו הראשונה ממאנת, שרוצה שיגרשה ואח"כ ישא אחרת, דאין לו לחוש משום איסור גרושין דכתיב אם לא תמצא חן בעיניו משמע דבעבור הסיבה הזאת בלבד באה לידי גרושין, דאם נאמר בסיבה זו דלא תמנא חן בעיניו בלבד לא אפשר שתבא האשה לידי גרושין למה הוצרך הכתוב לפרש דבר זה דלא נמצא חן בעיניו, מאחר דהיא לא תבא לידי גרושין כי אם

רק על ידי ערות דבר, כיון דאמר והיה כי מצא בה ערות דבר וכתב לה, פשיטה דזו לא מוצאת חן בעיניו, אלא ודאי הכתוב תרתי קאמר חדא באשה שלא מצאה חן בעיניו אך לא נמצא בה ערות דבר, ועוד אשר נמצא בה ערות דבר, ונקיט הכתוב תרתי ע"ד זו ואין צריך לומר זו דאמרינן בכללים, אע"פ דעל הרוב נקט ע"ד לא זו אף זו עכ"ז מצינו דלפעמים משתעי קרא ע"ד זו ואין צריך לומר זו:

באופן כי רבי עקיבא בא ללמד בזה לענין איסור גירושין, דבא לומר כל שמצא אחרת נאה הימנה, ולכן מזה נסתבב לגרש, אין כאן איסור גרושין בכה"ג, אבל אין כונתו להתיר לאדם לזלזל באשתו דבעבור שראה אשה אחרת נאה הימנה יגרש אשתו הראשונה בעל כרחה אלא כונתו בדין זה לומר אם מזו הסיבה נולדו הגרושין שהוכרח לגרש הן מצד שהראשונה הוכרחה להתרצות לקבל גט ולא תרצה לדור עם צרתה, הן אם מחמת דבר אחר הוא מוכרח לגרש, אין עליו איסור משום הגירושין עצמן. והוא ראה לבית הילל שבאו לומר אם סיבת הגירושין היתה שהקדיחה תבשילו ע"ד שבארנו שהוא ר"ל שהשחיתה הזרע שהטיל בה שאין בזה חשש איסור גרושין אם יגרשנה, אז גם הוסיף מכח דיוק הכתוב שגם בכה"ג אין כאן חשש איסור גרושין וזה ברור בעז"ה, ואין כאן תלונה לא על דברי בית הילל ולא על דברי ר' עקיבא:

סימן ז

שאלה. אני עבדך מודה, אפילו אות אחת בתורה לא נכתבה לבטלה ח"ו, ומודה אני שכל ספורי מעשיות הכתובים בתורה יש בהם סוד והם דרך משל לדברים עליונים ונסתרים, אך אני אומר אין כבודה של תורה שיהיה פשט המשל שלה אין בו תועלת ולא נכתב אלא בעבור המשל בלבד, אלא ראוי שיהיה גם ספורי מעשיות ועניינים שכתובים בתורה יש בהם תועלת וצורך לפי פשוטן, דמאחר שאין הסוד שהוא הנמשל גלוי ואין מכירים אותו אלא אחד מעיר ושנים ממשפחה אז צריך שיהיה גם פשט בדברים האלה יש בו צורך ותועלת לכל אדם מאחר דרובא דעלמא אין מכירים בסוד, ואם לא יוצא מהם תועלת ללמוד בהם דברים גלויים למה יקראו אותם וילמדו בהם אלפים ורבבות בני אדם, על כן יורני ויפרש לי מעכ"ת טעם באיזה מקומות שאני מתקשה בהם, ולא אטריח על מעלתו לשאול דברים הרבה רק על ד' דברים בלבד:

הא' בפרשת בראשית ויקח לו למך שתי נשים שם האחת עדה ושם השנית צלה. מה צורך ללמדנו הפסוק על נשואין שתי נשים אלו שנשאו ללמך, והלא בכל שמות האנשים הנזכרים בפרשה זו לא הודיענו הכתוב שמות הנשי' בנשואין שלהם אלא זכר האשה על עת שילדה, וכאן ג"כ הזכיר בפסוק שאחריו שמות הנשים האלה בעת שילדו, דכתיב

ותלד עדה ללמך את יבל וכו' וצלה גם היא ילדה ללמך את תובל קין, ולמה הודיענו פסוק שלם בפ"ע על נשואין של שתי נשים אלו:

גם עוד יש לשאול בזה מה צורך יש במה שהודיענו הכתוב ויאמר למך לנשיו עדה וצלה שמען קולי נשי למך האזינה אמרתי וכו' גם למה סיים דברים אלו בפסוק וידע אדם עוד את אשתו ותלד בן ותקרא את שמו שת וכו' מאחר כי אח"ז בסי' ה' הודיענו הכתוב לידה של שת עם לידה של דורות הבאים אחריו, דכתיב ויחי אדם שלשים ומאת שנה ויולד כדמותו כצלמו, ויקרא את שמו שת:

הב' בפרשה הנז' מצינו בסי' ה' שפירש הכתוב שנות חייהם של אלו הדורות הנולדים קודם המבול, ומה צורך יש לנו בידיעה זו לידע כמה ח"ו בני אדם אלו מאחר דאלו נמחה זכרם מן העולם, וכל הדורות שאחר המבול מתייחסים לנח, ולכך כל העמים נקראים בני נח, ומה צורך יש לנו לידע שנות אלו שהיו קודם המבול ומה תועלת יוצא לנו מן ידיעה זו:

הג' בפרשת וישלח סי' ל"ד, ותצא דינה בת לאה. סיפרו הכתובים מעשה ארוכה של דינה, והריגת אנשי שכם, ומה צורך יש לנו לדעת בדברים ארוכים אלו, ומה נלמד מהם לפי פשוטן:

הד' באותה פרשה בסי' ל"ו ותמנע היתה פלגש לאליפז, ותלד לאליפז את עמלק. וקשיא לי למה הוצרך הכתוב לפרש בתמנע שהיתה פלגש ולא אשה, ולמה האריך, וסגי לומר ותלד תמנע לאליפז את עמלק, ועוד למה הוצרך הכתיב לפרש אח"ז בפסוק כ"ב יאמר ויהיו בני לוטן חורי והימם ואחות לוטן תמנע, ומה לנו לדעת שתמנע הנזכרת לעיל היתה אחות לוטן. על הכל יודיעני ויורני תשובה נצחת ושכמ"ה:

תשובה. על שאלה הא' ששאלת על מה שהוצרך הכתוב להזכיר שמות עדה וצלה בנשואם ללמך, הנה גדולת מזאת אנחנו רואים בכתובים אלו דההזכירם בדרך כבוד שם האחת עדה ושם השנית צלה, ע"ד שהזכיר שמות אלדד ומידד דכתיב בהו שם האחד אלדד ושם השני מידד, וכל כיוצא בזה ממש הזכיר שמות אמותינו הקדושות לאה ורחל באומרו וללבן שתי בנות שם הגדולה לאה ושם הקטנה רחל. ונראה דחלק כאן כבוד זה לעדה וצלה בהזכרת שמותם בנשואם ללמך בעבור שהיה על ידם קיום העולם, כי היו סיבה ללידת שם בן אדה"ר אשר באמת מן שת הושת העולם, ובא הכתוב ללמדנו כל אדם שיהיה סיבה לטובה כללית של העולם הוא חביב ויקר ונכבד בעיני הקב"ה למאד:

והענין הוא דארז"ל במדרש כיצד נהרג קין הנה למך בן בנו היה שביעי לדורות כי היה שביעי לאדה"ר והיה סומא והיה יוצא השדות לצוד, והיה בנו הנקרא בשם תובל קין

אוחזו בידו, וכשהיה רואה אותו תינוק חיה, היה אומר לו והיה מכה בקשת שבידו (נראה כי הבן היה מכוין ידי אביו למך כנגד החיה ואביו היה מכה בקשת), ופעם אחת יצא לצוד וא"ל תובל קין כעין חיה אנכי רואה ומשך הקשת כנגדו והרג את קין, הביט אותו תנוק היטב (פירוש אחר כשקרבו אל ההרוג הביט תובל קין היטב) וראה דמות אדם הרוג וקרן במצחו, ויאמר לאביו אבי הרי דמות אדם הרוג וקרן במצחו, אמר למך הוי לי זקיני הוא (כי קין היה לו קרן אחת במצחו לסימן) טפח למך את שתי ידיו בחרטה ונגע בראש תובל קין בנו והרגו בשוגג שלא במתכוין, שנאמר כי איש הרגתי לפצעי וילד לחבורתי, נשארו שלשתן במקום אחד, קין הרוג ותובל קין הרוג, ולמך סומא עומד במקומו כי אינו יכול לשוב לביתו מאחר דאינו רואה הדרך. לעת ערב יצאו נשיו לחפש אחריו שראו שלא בא היום מן השדה, וימצאו קין זקינם הרוג ותובל קין בנם הרוג, ולמך סומא עומד במקומו ויספר להם המעשה ויביאו אותו לבית, וכיון שבאו לבית אמר להם למך לעלות למטה (בשביל תשמיש), אמרו לי הרגת את קין זקינינו ותובל קין בננו, ואנחנו נעלה למטה לשכב עמך, לא נעלה, אמר להם כבר קין נטל חלקו אחר שבעה דורות שהרג במזיד, ואני שהרגתי בשוגג ודאי הזמן ארוך עד שבעים ושבעה דורות, אמרו לו לא נשמע לך למה נוליד בנים לקלקלה אמר להם נלך לבית דין והלכו להם אצל אדה"ר, אמרו לו עדה וצלה לאדה"ר, אדונינו הנה זה למך בעלינו הרג את קין זקנינו ותובל קין בנינו, ורוצה לשכב עמנו, אמר להם אדה"ר, נשי למך האזינה אמרתי, למך אומר וכי איש הרגתי לפצעי בתמיה, כלומר וכי במזיד הרגתי שנקרא פצעי, וכן הילד וכי במזיד הרגתיו שנקרא חבורתי, על כן לכו השמעו לבעלכם לתשמיש המטה, אמרו לו לאדה"ר אסיא אסי ית חגרתך תחלה, כן אתה השופט תשפוט את עצמך תחלה, והלא אתה פרשת ממטתך מאה ושלושים שנה, ואתה מלמד אותנו שנזקק לבעלינו, מיד וידע אדם עוד את אשתו ותלד בן ותקרא את שמו שת וכו' עכ"ד:

נמצא הנשים ההם המה היו סיבה שיוולד שת אשר ממנו נתייסד העולם, כי כל זרע קין אבדו במבול ולא נשאר עד אחד, ורק נשאר נח שהיה מבניו של שת וכל העולם יצאו מן נח, ע"י טענה ותוכחה שטענו והוכיחו לאדה"ר שפירש מאשתו חזר ונזקק לאשתו והוליד את שת, ולכן חביבין היו שתי נשים אלה של למך שנכתב בתורה פסוק שלם על נשואין שלהם עם למך, ולא עוד אלא שהזכיר אותם בדרך כבוד דכתיב ויקח לו למך שתי נשים שם האחת עדה ושם השנית צלה, באות ה"א הידיעה כמ"ש וללבן שתי בנות שם הגדולה לאה ושם הקטנה רחל וכאשר הזכיר את אלדד ומידד, דכתיב שם האחד אלדד ושם השני מידד, דהזכרה בה"א הידיעה הוא לכבוד כמ"ש רז"ל ע"פ את הכבש

האחד המיוחד שבעדרו, וכל זה בהזכרתם בנשואין, ואח"כ הזכירם בענין הלידה כאשר הזכיר לאחרים דכתיב ותלד עדה וכו' וצלה גם היא ילדה וכו', ומכאן אנחנו למדין כמה חביב ויקר האדם לפניו יתברך כשיוצא ממנו טובה לכללות העולם:

עוד למדנו מענין הרמוז באלו הכתובים מוסר גדול, והוא שהאדם צריך לקבל תוכחה אע"פ שהוא גדול שבגדולים מן הקטן שבקטנים, דהא אדה"ר שהיה יציר כפיו של הקב"ה והוא אב לכל העולם, קבל דברי תוכחה מאלו הנשים שהם ילדים של ילדי ילדיו ואע"פ שהם נשים, כשאמרו לו אתה השופט תשפוט את עצמך תחלה והלאכ אתה פרשת מאה ושלשים שנה ואתה מלמד אותנו שנזקק לבעלינו, וקבל תוכחה שלהם באהבה וחיבה ותכף ומיד וידע אדם את אשתו ותלד בן:

גם עוד מכתוב אחד שבאלה הכתובים למדנו דבר אחד לסתום פה המינין שאומרים ח"ו יש שתי רושיות שכל אחד שמו הוי"ה, מדכתיב וה' המטיר על סדום אש וגפרית מאת ה' מן השמים, ומן הכתוב בפרשה זו למדנו שדרך הוא לדבר כך, ולעולם הוא באמת ה' אחד, וכמ"ש בגמרא דסנהדרין דף ל"ח א"ל ההוא צדוקי לרבי ישמעאל בן רבי יוסי כתיב וה' המטיר על סדום ועמורה גפרית ואש מאת ה' מן השמים מאתו מבעי ליה, אמר ליה ההוא כובס שבקיה ואנא מהדרנא ליה, דכתיב ויאמר למך לנשיו עדה וצלה שמען קולי נשי למך, נשי מבעי ליה, אלא משתעי קרא הכי, הכא נמי משתעי קרא הכי, אמר ליה מנא לך הא, אמר מפרקיה דר"מ שמיע לי, פירש רש"י שמיע לי שהמקרא הזה הוא תשובה לזה ע"ש. ועתה הבט נא וראה כמה דברים יקרים ומעולים למדני מזו הפרשה המדברת בענין למך ושתי נשיו אשר היתה בעיניך לשון יתר ואין בו צורך:

ועל שאלה השנית ששאלת מה צורך יש לנו לידע מספר שנותיהם של אנשי הדורות שהיו קודם דור המבול, תשובה. כי המצא ימצא פתאים וכשלים שיהיו מהרהרים על קצבת שנות בני האדם שקצב להם השי"ת שנים מועטין לחיות בעוה"ז, באומרם יותר טוב וראוי ונכון לקצוב להם שניה מרובות כדי שאם האדם חוטא בבחרותו שדמו רותח וחומרי גם, יש לו שיעור רב ברבוי השנים של ימי העמידה וימי הירידה שבהם יתעורר להטיב דרכיו וישוב בתשובה ויתקן את אשר עיות, משא"כ אם יהיו כל שנותיו שבעים שנה אין לו זמן ארוך בימי העמידה והירידה להתעורר בתשובה אלא בעודו בכסלות של הבחרות יבא קיצו וימות רשע, על כן הודיעו הכתובים על אותם הדורות הראשונים שהיו מאדה"ר ועד נח שניסה אותם השי"ת בזה הדבר שנתן להם שנים מרובים, ועכ"ז הרשיעו ביתר ונשארו ברשעתם עד שנתחייבו כליה ונמוחו במי המבול, וכמ"ש התנא באבות פ"ה עשרה דורות מאדם ועד נח להודיע כמה ארך אפים לפניו שכל הדורות היו

מכעיסין ובאין עד שהביא עליהם את מי המבול. נמצא רבוי השנים לא הועיל כנגדן אלא אדרבה ברבוי השנים הרבי פשעים וזדונים יותר, על כן אחר נח קצר שנותיהם והיו רביעית משנות שהיה קודם המבול, ועוד כמה דורות קיצר שנותיהם יותר עד שהעמידן על שיעור הנזכר בתהלים ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה, ולכן לא מכל אדם להרהר ח"ו אחר מעשיו יתברך, והכל יהיו מאמינים ומכירים כי כל אשר עשה אלהים את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים. ולכך תמצא שהוצרך הכתיב לפרש בשנותיהם של אלו הדורות הראשונים אשר לכאורה נראה שאין לנו צורך כלל בידיעה זו, והוא שנטפל הכתוב להודיענו בכל אחד ואחד כמה שנים חיו קודם שילדו וכמה שנים חיו אחר שילדו, כדכתיב ויחי אנוש תשעים שנה ויולד את קינן ויחי אנוש אחר הולידו את קינן חמש עשרה שנה ושמונה מאות שנה, וכן הודיענו קינן חי שבעים שנה ויולד את מהללאל ואחר שהוליד את מהללאל חי ארבעים ושמונה מאות, ולכאורה דבר זה יפלא מה צורך יש בידיעה זו ודי להודיע סך כל השנים אשר חיו בלבד, אמנם באו הכתובים להודיע גודל רעתם של אותם הדורות דאע"פ שהיו האבות דרים עם הבנים שנים מרובות, שהיה אנוש דר עם קינן ת"ת שנה וט"ו שנה וכן קינן דר עם מהללאל בנו ארבעים ות"ת שנה, לא הועילו זה לזה ולא נולד מחברתם ודירתם ביחד להיות מדכרי אהדדי לשום לב לשוב מרוע דרכיהם להתעורר מתרדמתם ולהרגיש בכסלותם ולפרוש מרעתם ולהטיב דרכיהם:

ועל שאלה הג' ששאלת מה צורך בידיעת ענין דינה ומעשה שכם שהאריך הכתוב בסיפור זה, ומה תועלת של לימוד יוצא לנו מסיפור ענין זה מתחילתו ועד סופו. תשובה. באמת כמה דברים יקרים ומוסרים נאים אנחנו לומדין מספור הארוך הזה, וכן נמי יש לנו ללמוד מזה פאר ושבח של השבטים שבטי יה אשר מהם חוצבו כל זרע ישראל. והם, תחלה וראש אנחנו לומדים מוסר גדול ודרך ארץ ממה שהקדים ואמר הכתוב בתחלת הענין ותצא דינה בת לאה אשר ילדה ליעקב לראות בבנות הארץ, ואח"כ אמר וירא אותה שכם בן חמור, והחכם עיניו בראשו למה הוצרך אריכות דברים ההם, וסגי לומר וירא שכם בן חמור החוי יושב הארץ את דינה בת לאה אשר ילדה ליעקב, ויקח אותה וישכב אותה ויעניה ולא היה צריך לומר כל אותו פסוק של ותצא דינה:

על כן נראה דבא הכתוב הזה של ותצא דינה ללמדינו, כמה קלקול גדול יצא מיראה של האשה חוצה מפתח ביתה, דהא דינה אע"פ שיצאה לראות בבנות הארץ בבנות ולא בזכרים, ואע"פ שהיתה בת גדול הדור הוא יעקב אע"ה, עכ ז יצא קלקול מיציאה זו שראה אותה שכם בן חמור, ויקח אותה וישכב אותה, צא ולמד מזה קל וחומר לשאר

ההמון כמה צריך להזהר האשה שלא תצא מפתח ביתה אלא לצורך גדול, דכל כבודה בת מלך פנימה:

ועוד הודיענו המקרא על טהרת לב זרע האבות מצד הזנות, דאע"פ שדינה היתה נקבה אשר כפי הטבע תאותה מרובה יותר מן הזכר, וגם ראה אותה עשיר גדול בן נשיא הארץ אפי"ה לא נטה לבה לתאוה רעה לזנות ולנאף עמו, והראיה היא שלא נהנית מביאה שלו ושכיבתו עמה נחשב בעיניה לעינוי דכתיב וישכב אותה ויערה שנחשב לה לעינוי, ולכך ותדבק נפשו דוקא בדינה ולא דבקה נפשה בו, ויאהב את הנערה הוא אהב ולא אהבתהו היא, ולכך הוצרך להרבות עמה דברי פתוי למשוך את לבה, כמ"ש וידבר על לב הנערה ועכ"ז לא נטתה לדבריו ומאסה בו:

ועוד למדנו מכל דברי הענין הזה מתחלה וע"ס יקר תפארת השבטים שבטי יה שכרנו עצמן לעשות מעשה זו במרמה להרגם ולא חשו פן ילחמו בהם הכנענים והאמורים, וכל זה כונו כדי להסיר החרפה מעל אחותם שלא יאמרו העולם היא אמרה לו שכבי עמי והיו חושבים אותה לזונה ח"ו וכמ"ש המפרשים ע"פ עכרתם אותי וכו' והשיבו הכזונה יעשה את אחותנו, כלומר בעל כרחינו באנו בעקיפין להרים במרמה זו כדי שלא יאמרו על אחותנו זונה היא ח"ו, נמצא מן הסיפור הזה יצא תועלת להסיר החרפה מעל דינה ומעל השבטים, ויהי להם דבר זה לתהלה ולשם ולתפארת, ולא היה בסיפור זה דבר לבטלה שאין בו צורך. ועל השאלה הד' ששאלת למה הוצרך הכתוב להאריך ולומר ותמנע היתה פלגש לאליפז בן עשו, שדקדק להודיענו שהיתה פלגש ולא אשה, גם הול"ל בקיצור ותמנע ילדה לאליפז את עמלק, הנה בדרשותי פרשתי בס"ד דקדק לקרותה פלגש דארז"ל פלגש הא פלג שם, ורמז הכתוב לפי דרכו שיצא ממנה עמלק אשר בימיו יהיה בקדושה פלג שם, דאין השם שלם עד שימחה שמו של עמלק דכתיב כי יד על כס יה מלחמה לה' בעמלק. וכשימחה שמו של עמלק לגמרי אז יהיה שם הוי"ה שלם וכל זה הוא דרך רמז בס"ד:

אמנם תשובה לשאלתך הנז' הנה היא מפורשת בגמרא דף צ"ט ע"ב, ת"ר והנפש אשר תעשה ביד רמה זה מנשה בן חזקיה שהיה יושב ודורש בהגדות של דופי, אמר וכי לא היה לו למשה לכתוב אלא אחות לוטן תמנע, ותמנע היתה פלגש לאליפז וילך ראובן בימי קציר חטים וימצא דודאים בשדה יצתה בת קול ואמרה לו תשב באחיך תדבר בבן אמך תתן דופי וכו', ועליו מפורש בקבלה הוי מושכי העון בחבלי השוא וכו', אח"ז שאלו בגמרא שם לפי האמת למה הוצרך לכתוב דברים אלו בתורה ואמר עלה דתמנע בת מלכים הות דכתיב אלוף לוטן וכל אלוף מלכותא בלא תגא, ולהכי אמר אחות לוטן

תמנע שהיתה אחותו של מלך ובודאי בת מלך, בעיא לאגיורי ובאה אצל אברהם ויצחק ויעקב ולא קבלוה דחשו שמא אינה מתגיירת לש"ש, כי ראו שהיתה רוצה להדבק בזרעם דוקא, והלכה והייתה פלגש לאליפז בן עשו, אמרה מוטב תהיה שפחה לאומה זו ולא תהיה גבירה לאומה אחרת, ונפק מינה עמלק דצערנהו לישראל, מאי טעמא דלא אבעי להו לרחקה אלא היה להם לגיירה ע"ש. ופרשתי הטעם דנענשו על אשר לא קבלו לגייר אותה, דמחמת כן יצא ממנה עמלק היינו כיון דהיתה בת מלכים לא היה לחוש שמא באה להדבק בהם ובזרעם להרבות כבודה שלא לש"ש, דבשלמא אם היתה מהמון העם אפשר לחשדה שבאה בשביל הכבוד, אבל כיון שהיתה בת מלכים ודאי לא היה לה כונה בשביל להשיג כבוד אלא כונתה לש"ש. ורבינו בחיי ז"ל פירש טעם אחר שהוצרך הכתוב להודיע ותמנע היתה פלגש לאליפז כדי שלא תתרעם ותהרהר אחר דברו של הקב"ה, למה באדומי כתיב כי אחיך הוא והלא עמלק הוא זרע עשיו ואחיך הוא, לכך הודיע שהיתה פלגש. נמצא הנך תרי קראי של תמנע אצטריכו למילף מנייהו שצריך לקבל את הנכרי שבא להתגייר, וכמו דעבד הלל לאותו הגר שבא לפניו להתגייר ע"מ שיעשוהו כהן גדול וקבלו, וסוף דבר נעשה מאיליו גר אמת אע"פ שידע שא"א להיות הוא כה"ג, והיינו כאן דפסוק אחות לוטן תמנע מורה שהיתה בת מלכים וממילא נודע בפסוק ותמנע היתה פלגש ותלד לאליפז את עמלק שנענשו בזה שיצא עמלק דצער את ישראל על אשר לא קבלו לגיירה ומזה נודע כמה חיוב לאדם להשתדל לקבל גרים ולא ידחה אותם, ולא יעשו כשמאי הזקן שדחה שלשה גרים. אלא יעשו כהלל הזקן ע"ה שקבל אותם הנרים והכניס תחת כנפי השכינה הרי דבר גדול לימדו אותנו הפסוקים ההם ואצטריכו טובא:

ועל פסוק וילך ראובן בימי קציר חטים שערער בו מנשה, נתעוררו על זה בגמרא דסנהדרין שם ופרשו אמר רבא בר יצחק אמר רב מכאן לצדיקים שאין פושטין ידיהם בגזל, ופירש רש"י ז"ל בחומש להגיד שבחן של שבטים שעת הקציר היה ולא פשט ידו בגזל להביא חטים ושעורים אלא דבר ההפקר שאין אדם מקפיד בו ע"כ, ובמדרש רבא פרשה ע"ב נתבארו הדברים יותר, דאיתא התם וילך ראובן בימי קציר חטים וימצא דודאים, רבי חייא בר אבא אמר יברוחין ורבי יצחק אמר שעורים רבי יהודה ברבי סימון אמד מיישין, בין לדברי אלו ובין לדברי אלו הכל מודים שלא הביא אלא מן ההפקר, למאן דאמר שעורים, שעורים בימי קציר חטים כשרה של הפקר הן לפי שכלה הקציר של שעורים וכו' להודיעך שהיו שמורים מגזל הארץ, ואם כך היו שמורים מגזל הארץ על אחת כמה וכמה שהיו שמודים מכל הגזל ע"כ. וכתב הרב יפה תאר ז"ל וז"ל, למ"ד

יברוחין ומיישין פשיטה דהפקר הוו דאין דרך להניחם בשדה אלא דנפול מעלמא ואיכא יאוש בעלים דבמקום רבים הוה, אבל למ"ד דודאים היינו שעורים, הוה משמע דלא הוו הפקר, שדרך להניחם בשדה לולי שהיה בימי קציר חטים ואין דרך להניח השעורים בשדה עד הזמן ההוא אלא שהיו מלקט שכחה ופאה וכו', ואם כך היו שמורים מגזל שדרך האנשים בעלי האילנות שלא להקפיד כ"כ במי שיפשוט ידו ויקח קצת מהפירות וכ"ש כשיש לשובע, וע"כ היו נזהרים בו, כל שהן מכל הגזל בענין משא ומתן ע"כ:

נמצא מלבד השבח שלמדנו בצדיקים שבטי יה, עוד למדנו הלכות במקרא זה דלא תימא דוקא גזל איש מרעהו אסר רחמנא אבל גזל הארץ שרי משום דדרך האנשים בעלי האילנות שלא להקפיד כ"כ במי שיפשוט ידו ויקח קצת מהפירות שרי, ובזה המקרא שאמר שהיו נשמרים גם מגזל הארץ למדנו דאסור גם בכה"ג. ועוד למדנו הלכה דאפילו בזמן קציר חיטים דאז כלה קציר השעורים ואם נמצא שעורים חשיבי של הפקר ומותרים, עכ"ז למדנו שיש להזהר גם בכה"ג. ולמ"ד דודאים היינו יברוחין ומיישין למדנו הלכה דהביא מזה משום שכפי הדין יש לאלו דין הפקר משום דאין דרך להניחם בשדה אלא דנפול מעלמא ואיכא יאוש, ולמדנו נמי דבמקום רבים יש דין יאוש:

הרי לך כל דברי תורתינו הקדושה אפילו סיפורי מעשיות מלבד הסוד שלהם נכתבו גם לפי פשוטן ללמוד מהם דברים יקרים ונעימים, הלכות ודרך ארץ, והשי"ת יאיר עינינו באור תורתי אכי"ר:

סימן ח

שאלה. הנה אנכי העבד הנני מן המאמינים שכל דברי תורתינו הקדושה יש בהם סוד מלבד הפשט שלהם. ורק אני רוצה שתודיעני רמז מדברי התורה שמודיע לנו שיש בדבריה סוד, כי המכחשים אומרים אין במקראות אלא פשוטן בלבד. ועוד יש אומרים שגם חכמי המשנה והתלמוד אין מאמינים שיש סודות בתורה כי אם רק ספר הזוהר אומר כן. והיכא נמצא בתלמוד שמאמינים שיש סודות בעולם שהם נסתרים ולא נרמזו בתורה, ודילמא גם חכמי המשנה והתלמוד לא יאמינו ח"ו שיש סודות בעולם:

עוד נמי אע"ג דמרגלא בפומייהו דאינשי לומר על מאמרים של רבב"ח ודומיהן שהן דברים מופלאים ואין כונתם על פשוטן כלל אלא הם דברי משל על כונה עמוקה, הנה אלו המכחשין אומרים לא כן, אלא רבב"ח ודומה לו כונתם במאמרים אלו רק לפי פשוטן בלבד ואין להם כונה נסתרת ומעולם לא דברו בדרך משל. על כן אבקש שתראה לנו הוכחה מדברי התלמוד עצמו שהם מדברים בדרך משל כדי שנשיב לחורפים דבר:

עוד שמעתי שבדברי חכמי התלמוד נזכרו העשר ספירות, ואבקש שתודיעני היכן נזכר בדברי חכמים עשר ספירות חוץ מספר יצירה ששם נזכר עשר ספירות:

עוד אבקשה מכבודך דבר אחד ששמעתי על מאמר רבב"ח בבתרא דף ע"ד במאמר נשקא ארעא ורקיעא בהדדי, שיש למאמר זה ביאור וקיום לפי פשוטו, ולפ"ד א"א להסבירו לפי פשוטו ויודיעני אם נמצא אתך ועל הכל יורני ושכמ"ה:

תשובה. כתוב בפרשת נצבים הנסתרות לה' אלהינו והנגלות לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת, ומה שדרשו בו בסנהדרין דף מ"ג הוא אסמכתא, וסוף הפסוק אינו מקושר עם תחלתו, אך אם נפרש הנסתרות על סודות התורה יבא נכון, והכי קאמר הנסתרות שהם הסודות הידועים לה' אלהינו וגם הנגלות שהם ידועים לנו ולבנינו עד עולם צריכין אנחנו לעשותם כלומר להלבישם ולתקנם את כל דברי התורה הזאת, וכמ"ש התנא הפוך בה והפוך בה בחלק הנגלה דכולה בה הנסתר והנגלה. וגם דוד המע"ה בעי רחמי מקמי שמייא להשיג סודות התורה, באומרו גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך, דאם איירי בחלק הנגלה אין צריך לבקש רחמים כי בזמנו לא היו לומדים דבר שיש בו מחלוקת והכל מפורש אצלם בקבלה איש מפי איש עד מרע"ה, אלא ודאי הוא בעי רחמי על נסתרות של התורה:

ועוד יש הוכחה גדולה מן התורה על הנסתרות ממעשה המצות הכתובים בה, הן ממצות דמפורש טעמייהו בתורה כענין מצות חליצה בכמה דברים שפוסלין אותה בדיעבד, וכמה דברים שצריכין לכתחלה, דא"א לפרש בהם טעם על פי הפשט כי אם רק על פי הסוד, וכן מצות סוכה ומצות לולב ומצות שופר בכמה הלכות האמורים בהם וגם מצד הזמן המיוחד להם, אין מתיישב בהם, טעם פשטי אלא רק ע"פ הסוד, וכ"ש במצות שהם חוקים, וגדולה שבהם מצות פרה אדומה שהיא חק רב ועצום הן מצד עצמה הן מצד ההפך שנמצא בה שמטהרת ומטמאה, אשר עליה אמר שלמה הע"ה אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני וכן נדה ובעל קרי הן מצד טומאתם והן מצד טהרתם, למה תסתלק טומאתם במקוה מים וצריך דוקא שיעור מ' סאה, ולמה יהיה טומאה בדם זה דוקא ולא בשאר דם היוצא מכל מקום שבגוף, ואם יצא הולד בדרך אחרת שאינו מאותו מקום כל דם היוצא עמו טהור, ולמה תטמא טיפת הזרע היוצאה מפי האמה, ולא תטמא הליחה היוצאה מן החוטם, וכן כיוצא בזה יש הרבה מצות המפורשים בתורה שא"א להתיישב אם לא נאמר שיש סוד בדבר. נמצא התורה עצמה מוכח מתוכה שיש סודות עמוקים בדבריה:

ואשר שאלת היכא נמצא בתלמוד שהם מאמינים שיש סודות בעולם, ודילמא גם חכמי המשנה והתלמוד חושבים שאין סודות בעולם. הנה מצינו במס' ידים במשנה פ"ג דאמר רבי עקיבה אין כל העולם כדאי כיום שנתנה בו שיר השירים שכל הכתובים קודש ושיר השירים קודש קדשים, והכונה כל הכתובים יש בהם פשט שהוא קודש אבל שיר השירים אין בהם פשט כלל אלא הם קודש קדשים זה הסוד שנקרא קודש קדשים, כלומר אין מדברים אלא בדרך סוד ולא בדרך פשט. גם במשנה דחגיגה פ"ב אין דורשין במרכבה ביחיד אא"כ היה חכם ומבין מדעתו, ועוד שם פרק י"ג אתמר אמרו סבי דפומבדיתא לר"י אגמרן מעשה מרכבה, אמר להו דבש וחלב תחת לשונך דברים דמתוקין מדבש וחלב יהיו תחת לשונך. רבי אבהו אמר כבשים ללבושה דברים שהם כבשונו של עולם יהיו תחת לבושך. אמרו ליה תנינן בהו עד ויאמר אלי בן אדם, א"ל הן הן מעשה מרכבה: **עוד** איתא שם פרק י"ד על ר"א בן ערך שדרש בדרך במעשה מרכבה וירדה אש מן השמים וסיבבה אילנות שבשדה וכו'. עוד שם רבי יהושע ורבי יוסי הכהן היו מהלכין בדרך ופתח רבי יהושע ודרש במעשה מרכבה ואותו היום תקופת תמוז היה ונקשרו שמים בעבים ונראתה כמין קשת בענן, והיו מלאכי השרת מתקבצין ובאין כבמזמוטי חתן וכלה וכו'. הרי חכמי המשנה היו עוסקים ולומדים בסודות התורה. וכן בברייתא דאבות אמר ונותנת לו ממשלה וחיקור דין ומילין לי רזי תורה. ועוד איתא בגמרא ההוא ינוקא היה דורש בחשמל ויצאה אש מחשמל ושרפתו. ועוד איתא שם הקב"ה מגלה להם סוד לעוה"ב ובפסחים דף קי"ט ולמכסה עתיק זה המכסה דברים שכיסן עתיק יומין ע"ש:

ואשר שאלת, אם יש הוכחה מדברי רז"ל עצמם שהם ג"כ מדברים בדרך משל ודמיון. תשובה, יש ויש, והוא ממ"ש בגמ' דערוכין דף ס"ג תלמיד אחד היה לי לרבי אליעזר שהורה הלכה בפניו א"ל רבי אליעזר לאימא שלום אשתו תמהני אם יוציא זה שנתו ולא הוציא שנתו אמרה לו נביא אתה א"ל לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי, אלא כך מקובלני כל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה בידי שמים, ואמר רבב"ח א"ר יוחנן אותו תלמיד יהודה בן נוריא שמו והיה רחוק ממנו שלשה פרסאות ומסיק בגמרא דאותו תלמיד הורה בפניו, ומקשי והא קאמר רחוק ממנו שלשה פרסאות ומשני מקום דירה דאותו תלמיד היה רחוק מן רבו שלשה פרסאות ולעולם הוא הורה בפניו והא דאצטריך רבי יוחנן לומר שמקומו רחוק שלשה פרסאות היינו ללמדך שלא תאמר זאת המעשה לא היתה כלל אלא נאמרה בדרך משל לכך נחית לומר שמקומו היה רחוק שלשה פרסאות, ללמד בזה שאין מעשה זאת אמורה דרך משל אלא היתה מעשה ממש. תדע דתקשי לך שמו

ושם אביו אמאי היצרך לפרש כדי שלא תאמר משל היה ע"ש. וכתבתי בסה"ק בן יהוידע על ערובין, ראיתי דמכאן מביאים הוכחה גדולה וראיה עצומה דאיכא מעשיות הנזכרים בתלמוד שלא הביאום אלא דרך משל וחידה, דהא מעשה זו איננה דבר פלאי ועכ"ז הוצרך לומר שמו ושם אביו וגם הדחקת מקום דירתו כדי שלא תאמר משל היה, וא"כ כ"ש קל וחומר למעשיות הנפלאים ותמוהים שא"א לומר שהיו כפשוטם כמו מאמרי רבב"ח וכיוצא בו. ובזה יסכר פה דוברי שקר המלעגים על דברי חז"ל בדברים שנראה פשוטן זר מאד, והוכחה רבה יש מכאן וזה ברור ונכון ויטב:

ואשר שאלת אם מלבד זוה"ק וספר יצירה נזכר בדברי רז"ל שיש עשר ספירות למעלה. תשובה מצינו במדרש רז"ל בילקוט שמואל א' סי' ח' אות ק"ו ויאמרו אין לנו חלק בדוד זו מלכות שמים, ולא נחלה בבן ישי זו מלכות בית דוד ע"ש, והדבר יפלא והלא קרא כתיב חלק בדוד ואיך יפרש על מלכות שמים, אלא ודאי הכונה דקאי על ספירת המלכות שמכונית בשם דוד. וגם עוד איתא התם במלכים א' סי' ז' בים אשר עשה שלמה הע"ה ויעש את הים מוצק, הים זה העולם וכו' עשר אמות משפתי אלו עשר ספירות בלימה שהעולם עליהם עומד וכו' וקו שלשים באמה יסוב אותו וכו' שהעולם עומד בזנות עשרת הדברות ובעשרה מאמרות נברא, וספירות עשר בלימה הרי שלשים ע"כ נמצא בדברי רז"ל נזכר שם עשר ספירות כמו שנקראים בזוה"ק בשם ספירות ובתשובות הגאונים קורק אותה מצוחצחות:

ואשר שאלת ששמעת יש ביאור למאמר רבב"ח בבתרא ע"ד מ"ש תא ואחוי לך היכא דנשקא ארעא ורקיעא בהדדי לפי פשוטן של דברים תשובה. רבינו האי גאון ז"ל נשאל על זה והשיב כי מלך אלכסנדריא בנה מקום במדבר ועשה בו דמות רקיע וגלגל חוזר להראות בו חכמתו וזה הוא אשר ראה רבב"ח. אמנם דע כי אע"פ שיש קבלה ביד רבינו האי גאון על בנין המקום הנז' ונתכוון לפרש המאמר על זה גם הוא יודע שהמאמר הזה לא נאמר על המקום ההוא אלא נאמר ע"ד משל וחידה לכונה אחרת והשיב כן להפיס דעת השואל, אך באמת המאמר הזה תוכו רצוף אהבה תורת חיים, והשי"ת יאיר עינינו באור תורתו אכי"ר:

סימן ט

שאלה. יודענו מורינו על דין תורתינו שאסרה התורה דודתו של אדם עליו שהיא אחות אביו או אחות אמו, ולמה אינה נאסרת עליו בת אחותו ובת אחיו דכל שכן הוא. יורנו ושכמ"ה:

תשובה. דבר זה נשאל מן הגאון הרשב"ש ז"ל והיבא בתשובה סי' שי"א וז"ל מפני מה נאסרה דודתו והותרה בת אחיו ובת אחותו והכל הם במדרגה אחת ולמה אין אנחנו לומדין מקל וחומר. תשובה, דבר ברור הוא כי הבעל יש לו מעלה על אשתו וצריך שאשתו תהא נשמעת אליו והשי"ת אמר לה ואל אישך תשוקתך והוא ימשול בך כלומר שתהא סרה למשמעתו. וגם מדרך השכל יש ראיה לזה כי ידוע הוא שהפועל יש לו יתר שאת על הנפעל, והזכר הוא הפועל והנקבה היא הנפעלת באותו ענין. וכמאמרם ז"ל בפרק סורר ומורה אסתר קרקע עולם (ולכן האיש תובע בפה ואין האשה תובעת בפה) וכמעט שאין להביא ראיה על זה כי הוא במושכל ראשון. ומן הידוע ג"כ כי דודתו ראוי הוא לכבדה ולהיות לה עליו מעלה מצד אחות אביו או אמו, וזה לא יכזבנו אדם כי הכל נשמעים לדודם ודודתם מחמת חיוב כביד אביהם ואמם ולא יכחיש זה בעל תורה ובעל מוסר. ואדוני זקני החסיד רבינו יונה ז"ל כתב בספר היראה שחייב אדם בכבוד אחי אביו ואחי אמו ממדרש חכמים, ואחר שתי אלו יתברר מיד שאין בת אחיו ובת אחותו במדרגה אחת בנשואין בדודתו, אע"פ שהם מדרגה אחת בקורבה, יען כי כשהוא נושא את בת אחיו ובת אחותו הרי הם חייבות בכבודו והוא יש לו עליהם יתרון ומעלה מצד הקורבה וחזר להוסיף עליהם מעלה מצד הנשואין אם מצד תורה אם מצד השכל. וכשנושא דודתו יהפך הענין שהוא היה חייב בכבודה וסר אל משמעתה ועכשיו תחזור להיות חייבת בכבודו ולסור אל משמעתו. וזאת התשובה אני משיב לפקחי האומה הזאת כשהם מקשים עליו קושיא זו. ואוסיף להביא ראיה להם על זה שהרי הם מתורים ישמעאל לישא ישראלית, ואין מתירים ישראל לישא ישמעאלית. ואומר להם אם כל הנאסר באם אוסר בבת א"כ יהיה נאסר בבת דודתו. וחוזרים ואומרים שאין לשאל טעם למה אסר השם ולמה התיר אלא מה שאסר אסר ומה שהתיר התיר ואין לנו אלא לשמוע דבריו יתברך שמו וכו'. ולפי הטעם שנתן אדונינו הרמב"ן ז"ל בחדושי התורה שהוא סוד מיסודות היצירה הדבר יותר ברור כי נותן התורה יתברך ויתפאר הוא ידע כי הנולד מבת אחיו ומבת אחותו הגון, משא"כ מהנולד מדודתו. ומה שכתיב בשאלה שהיה לנו לאסור בת אחיו ובת אחותו מקל וחומר שיש מן דודתו, הנה אלו נכתב האיסור בבת אחיו ובת אחותו ולא נכתב בדודתו, היה מקום לקל וחומר זה לאסור דודתו, אבל עכשיו קל וחומר פריכא הוא דאיכא למפרך מה לדודתו שכן חייב בכבודה תאמר בבת אחיו ובת אחותו שחייבות בכבודו. גם עוד דאפילו אם נכתב האיסור בבת אחיו לא היינו לומדין לדודתו שאין עונשין מן הדין כדאיתא בפ"ק דמכות ובדוכתי אחריתי, וכ"ש השתא שלא נכתב האיסור אלא בדודתו שאין למידין דבר הקל שהיא בת אחיו ובת אחותו, מן החמור

שהיא דודתו להחמיר עליו ולאסור בת אחיו ואחותו, כדאיתא בפרק שור שנגח, ותו לא מידי עכ"ל, ודבריו ברורים חיים וקיימים ואין צורך להוסיף עליהם, והשי"ת יאיר עינינו באור תורתו אכי"ר:

סימן י

שאלה. ידענו כי דם היוצא מן האשה מאותו מקום הוא טמא ומטמא את האשה והבא על אשה נדה חייב כרת, וידענו שאם יש חבורה או מכה באותו מקום בפנים ויוצא ממנה דם הרי זה טהור ואינו מטמא, ועל זה צריך לנו להבין למה הדם היוצא מאותו מקום טמא הוא, והיוצא מחמת מכה אע"פ שיוצא מבפנים מאותו מקום טהור:

ועוד יש לנו לשאול כיון דהכתוב אמר בפרשת טהרות ואשה כי תהיה זבה דם יהיה זובה בבשרה שבעת ימים תהיה בנדתה, מנא לך לאסור רק את הדם היוצא מאותו מקום בלבד, דילמא כל דם היוצא מגופה בכל מקום שיהיה הרי זה טמא ומטמא, דהא קרא אמר יהיה זובה בבשרה וכל המצא מן בשר גופה טמא. יורינו המורה לצדקה ושכמ"ה:

תשובה. בפרשת קדושים גבי הבא על הנדה כתוב והיא גילתה את מקור דמיה נמצא למוצא הדם הזה קורא אותו בשם מקור וכיון דקורהו מקור שמע מינה דם זה הטמא יש לו מקור שיוצא ממנו מאליו, כמו המעיין שיוצא ממנו בלי סיבה, ואין מקום בגוף בפנים שהדם יוצא ממנו מאיליו בלי סיבה אלא דוקא דם זה של הנדה שהוא נולד בפנים כגידול הפרי באילן, או כמעיין הנובע דלכך נקרא מקור, וכמ"ש הרב הלבוש ז"ל, אבל אם יש מכה הן בפנים הן בחוץ ויוצא ממנה דם אין דם זה יוצא מאליו אלא יוצא ע"י סיכה של המכה או חבורה ואין נחשב יציאתו מן המקור כי אין לזה מקור, ובכתוב אמר בדם נדה גילתה מקור דמיה, ולכך כל הדמים היוצאים מן הגוף ע"י מכה או חבורה הרי הם טהורין:

ועוד אסביר לך הדבר ואביא לך עדות מן הטבע, דבעל כרחך שזה הדם היוצא מן המקור מבפנים הוא המקולקל דהוא משונה בטבעו מכל הדמים היוצאים מן הגוף, והוא דמצינו בספר הברית שכתב במאמר י"ג על פליאית הטבע הנמצא בצומח, ובכללם כתב וז"ל גם כרכום הנקרא זעפראן הנה הנם השערות הדקות יפות המראה אשר יושבות על מלאות באמצע ראש כל פרח ומראה להם כמשבצות זהב במלאותם הנקב העמוק אשר באמצעיתו, ובראש שבולת ימלאו לראשו עטרת פז, והגדל מהם במדינות עהטרייך הוא יותר חשוב מכרכים הגדל מעבר לים ד' פעמים, הנה מסגולתו הוא שיהיה נלקט מן המחובר בלילה דוקא ולנוגה הירח, ודוקא על ידי נערות בתולית קטנות שלא הגיע הוסת וחק לנערותיה, ובהקבץ נערות רבות כאלה בלילות לפר ירח יכסמו את ראשיהם של

הפרחים והוא כרכים טוב ויפה מאד, אבל אם ילקטון בלי ירח אי בהגיע תר נערה וסתה ותלקט אותם אובד הצבע, והנוגעת בימים של הנדה בהם נשחת הצבע ואבד הצבע מהם עכ"ל:

הרי לך עד נאמן בטבע הנראה לחוש הריאות שדם זה היוצא מן המקור מאותו מקום הוא מקולקל, משא"כ שאר דמים היוצאים מגוף האדם ואפילו מאותו מקום על ידי מכה וחבורה אין בהם קלקול זה של הכרכום, נמצא משונה דם זה משאר דמים לענין קלקלה, והשתא לא מצית למימר מאי חזית לתלות הטומאה בדם זה ולא בשאר דמים, ובהוכחה זו אשר הבאתי מן הכרכום אתה מוצא טוב טעם, לענין דם הוסת של הנדה למה הוא טמא ושאר דמים טהורין:

ואמרתי בס"ד רמז לדבר זה והיה הדם לכם לאות על הבתים אשר אתם שם, כלומר הדם של הוסת שיש בו שינוי משאר דמים שהוא מקלקל הצבע של הכרכום הנה הוא אות לדין הטומאה של הבתים אשר אתם שם, והיינו בתים ר"ל נשים שנקראים בתים כמ"ש רז"ל אין בית אלא אשה דכתיב וכפר בעדו ובעד ביתו:

ודבר חידוש מצאתי כתוב בענין הדם הזה של הוסת בספר מדבר קדמות להגאון חיד"א מע' נו"ן אות ט"ו וז"ל נדה היא מטמאה באודם ולא האיש, וכמו שפס' הרמב"ם ז"ל ריש הלכות משכב ומושב ושמעתי מפי מגידי האמת שידעו בבירור שאדם אחד מישראל היה לו וסת בכל חודש רואה דם ודרך נשים לו, ואם תאחר וסתו יש לו צער והראוני את האיש ואת סיח"ו, אך לא דברתי עמו על זה והוא פלא, וזה האיש היה מגדולי הקהל והוליד כמה בנות עכ"ל, והשי"ת יאיר עירנו באור תורתו אכי"ר:

סימן יא

שאלה מצינו בגמרא דפסחים דף צ"ג מצרים ת' פרסה על ת' פרסה, מצרים אחד ששים בכוש, וכוש אחד ששים בעולם, ועולם אתד ששים בגן, וגן אחד ששים בעדן ועדן אחד ששים בניהנם. והדברים נפלאים מאתנו חדא כי בספרים של חכמי הטבע מפורש על מצרים היא מאה ועשרים פרסאות באורך וששים פרסאות ברוחב, ועוד יש פלא יותר במאמר הנז' בענין החשבון של אחד ששים דלא יתכן להיות חשבון שיעור זה כלל ועיקר כנודע אפילו לילדים הרואין בספרי הטבע שמודיעין שיעור מצרים ושיעור כוש, והיודעים שיעור הישוב כולו ושיעור כוש:

עוד מתפלאים אנחנו בדבר אחד המפורש בגמרא דבכורות דף ח' ומדרש רבא בראשית פרשה ך' על עבורו של נחש שהוא שבעה שנים, והביאו רז"ל על זה הוכחה מן הכתובים

שבתורה בפרשת בראשית, ואנחנו נודע לנו מספרי חכמי הטבע דהנחש מתעבר ומוליד בכל שנה:

עוד מצינו בגמרא דבכורות הנז' כשדברו על סדר תשמיש בעלי חיים, אמרו בגמרא תנא גמל תשמישו אחור כנגד אחור, וסדר תשמישו זה לא נתברר לנו איך הוא ורק אנחנו מתפלאים על מה ועל מה חרד תנא דברייתא ללמד אותנו ולהודיענו סדר תשמישו של גמל, ומאי נפקא מזה, והרבה נצטערנו בקושיא זו לפרקה ולא יכולנו, ואם מעלתו יפרש לנו בזה איזה נפקותא לענין דינא איישר כחך. ועל הכל ישיב לנו ושכמ"ה:

תשובה. ממה המצאתם בכפרים המדברים על זמן הזה שיש בשיעור מצרים הפרש גדול למחסור משיעור ת' פרסה על ת' פרסה שאמרו רז"ל אין בזה קושיא ופליאה, כי רז"ל דבדו על זמן שהיו ישראל בגלות מצרים, ובאותו זמן היתה גדולה ת' פרסה על ת' פרסה או בקרוב לחשבון זה, אך אח"ז שנתקיים בה מאמר הנביא שאמר מן הממלכות תהיה שפלה נתמעטה כי נחסר ממנה חלק גדול שנספח לארצות ממלכה אחרת שהיא שכינתה כי שלטו בת שכיניה ובזזו מגוף הארץ שהיתה לשם ממשלתה:

אמנם מ"ש מצרים אחד משש בכוש, וכוש אחד משש בעולם הא ודאי דברים אלו נפלאים המה לפי פשוטן, וא"א לקיים איתם לפי פשוטן, ונראה דאין כונת בעל המאמר לדבר על גודל הארץ אלא כונתו על רבוי בני אדם שהיו בזמן קדמון בכוש והא דנקיט שיעור ששים אינו חשבון מדוקדק אלא הוא לשון גוזמא, כמ"ש רז"ל בתמיד דברו חכמים בלשון גוזמא, כהא דאמרו על הפרוכת נמנו עליה שלש מאות כהנים והטבילוה וכן בתפוח שהיה על המזבח, ודברה תורה בלשון גוזמא, כמ"ש ערים גדולות ובצורות בשמים, וכן ותבקע הארץ לקולם, וכן הענין כאן, בא בעל המאמר להודיע שהיה נמצא בכוש רבוי בני אדם אשר אנשי מצרים המה נחשבין אחד משש מבני כוש, וגם זה השיעור של אחד משש אינו ממש, אלא להיות דבעלמא קי"ל בכל דבר המתבטל צריך שיהיה ביטולו אחד בששים, לכן אמר גם כאן בני אדם אשר במצרים בטלי במעוטם לגבי בני כוש דאלו הם אינם נחשבין אלא אחד משש, לגבי בני אדם שבארץ כוש, ולא קאי על גודל הקרקע אלא קאי על בריות הנמצאים שם, דהיה רבוי בכוש עד שהנמצאים במצרים בטלי לגבייהו כשאר ביטולים דעלמא דקי"ל אחד בששים בטל, ובשנית אמר כוש אחד משש בעולם כלומר כ"כ רבוי בריות היה בכוש עד שנחשבים לגבי בריות שבעולם הם שיעור אחד משש, דאפשר שבזמן קדמון היו דרים נפשות בכוש סך עצום ונורא עד אין חקר כאשר נמצא בזמן בית שני בהר המלך. ועל שאלה השנית אשר שאלתם בענין עיבור הנחש אין כאן דבר תמוה בדברי רז"ל כי הנה נודע שבעה מיני

נחשים הם, ובאבות דרבי נתן מונה שבעה שמות יש לו, ולכן אפילו אם נאמר שזה הדבר אשר ראיתם בספרי הטבע שהנחש מתעבר ומוליד בשנה אחת אמת הוא, אין זה נגדי לדברי חז"ל כי חז"ל אשר דברו בעבור שבע שנים לאו על כל מיני הנחשים אמרו כן, אלא הם אמרו כן על מין נחשים השרפים הנזכרים בפרשת חוקת, ונחש שרף הנזכר בפרשת עקב דקי"ל שזה המין הנקרא נחש שרף הוא אשר דבר עם חיה בענין עץ הדעת, והוא אשר נתקלל מפי הגבורה וקללה שנתקלל בשינוי צורתו וראשו שא"ל על גחונך תלך ועפר תאכל כל ימי חייך, נתפשטה קללה זו גם על שאר מיני נחשים, ורק משך העיבור שלו שנגזר עליו להיות נמשך שבעה שנים זה היה רק במין שלו שהם נחשים השרפים דוקא, ואלו הדברים הם מפלאות תמים דעים, ואל תשאל למה היה כך. באופן כי אין קושיא בדברי רז"ל ממה שנמצא באיזה נחשים שמתעברים ויולדים בשנה א', דאין אלו נחשים שרפים ומי הוא זה המכיר בזה"ז את נחש שרף אבל בזמן קדמון היו מכירים אותו ועליו של הקיסר לריב"ח ועליו דבר אותו פלסוף:

ועל שאלה הג' הנה בעיקר המאמר הזה דתנא גמל אחור כנגד אחור, כתבתי בסה"ק בן יהוידע חלק חמישי דף ק"ב במסכת בכורות וז"ל שם, הנה פה עירנו בגדאד יע"א וסביבותיה בכל ארצות הערב מצוים גמלים הרבה, ושאלתי בעלי הגמלים ואמרו שהם משמשין כשאר בהמות פנים כנגד אחור, ואולי הטבע הזה נשתנה כאשר מצינו שינוי הטבע בדברים אחרים, כמ"ש רז"ל וראיתם על האבנים שהנקבה פניה למעלה והזכר למטה, ודבר זה נשתנה בזמנים אלו כידוע, ובמדרש רבא בראשית פרשה ך', איתא גם כלב משמש אחור כנגד אחור, ובודאי נשתנה הטבע גם בזה ועיין במאסף שנה שניה סי' קט"ו מה שכתבתי אנא עבדא שם ע"ש, עכ"ל שכתבתי בסה"ק בן יהוידע הנז', ועתה אני אומר דאפשר דגם בזמן קדמון לא היה טבע דאחור כנגד אחור בכל הגמלים אלא רק היה זה במין אחד בלבד שמכניס אותו בתלמוד בשם גמלא פרחא, וכמ"ש בגמרא דמכות דף ה' ע"א מהו דתימא ניחוש לגמלא פרחא קמ"ל, ופירש רש"י ז"ל גמלא פרחה יש מקי גמלים שהם קלים במרוצתם כעוף הפורח ע"ש, ועל זה פרשתי בסה"ק בן איש חי פסוק ויקח העבד עשרה גמלים מגמלי אדוניו, כי אלו הגמלים לפי חשיבותם ויתרם נקראים על שם הבעלים ואפשר כי זה המין שנקרא בשם גמלא פרחא דרכו לשמש אחור כנגד אחור, ואפשר דעד עתה בזה"ז כן הוא ולא נשתנה. איך שיהיה יש גמל שהוא משמש אחור כנגד אחור ועליו תנא דברייתא קאי. ועל אשר שאלתם למאי נחית תנא להודיענו דבר זה בגמל, כי אין דרך המשניות ובריייתות לדבר בדברים של אגדות דע כי מהא איכא נפקותא לענין דינא והוא דאיתא בגמרא דבתרא דף צ"ג ע"א, רבי אחא אומר גמל האוחר

בין הגמלים, ונמצא גמל הרוג בצדו כידוע שזה הרגו, ופירש רשב"ם ז"ל בשם רש"י זקינו פירוש גמל עסוק בתשמיש, ואתמר בגמרא דבכורות תשמישו של גמל הוא אחור כנגד אחור ע"ש, והרמב"ם ז"ל בה' נזקי ממון פ"ד הי"ד זכר שם דין גמל האוחר, וכתב הרב המגיד ז"ל פירוש גמל האוחר שמשמש אחור כנגד אחור ודרכו להרוג כל המסתכל בו בשעת תשמישו עכ"ל, נמצא לפ"ד הרב המגיד ז"ל כי מחמת שתשמישו משונה משאר בע"ח שהוא משמש אחור כנגד אחור, לכך הוא קפיד על המסתכל בו והורג אותו, ולפי"ז תנא דברייתא נחת להודיענו דרך תשמישו של גמל שהוא משונה משאר בע"ח, כדי מבזה נדע משמעות גמל האוחר דנקיט במתניתין מה הוא, ולמה אם נמצא גמל הרוג בצידו כידוע שזה הרגו כי יש בזה נפקותא בענין הדין, וגם איכא נפקותא בין אם נפרש גמל האוחר כפירוש זה, לבין אם נפרש גמל האוחר כפירוש ר"ח שהביא רשב"ם ושיטה מקובצת שהוא ר"ל נוחר כלומר מועד להזיק את הגמלים ומחמת זה נחית תנא להודיענו תשמישו של גמל איך הוא משונה משאר בע"ח:

ובזה יתורץ עוד דקדוק אחר שיש לדקדק בזה והוא כי במדרש בראשית רבא אמרו גם הכלב תשמישו אחור כנגד אחור ולמה תנא דברייתא לא זכר את הכלב, ובזה ניחא כי מן הכלב ליכא נפקותא לענין דינא והודעה זו היא בכלל דברי אגדה, אבל הודיענו בגמל משום שזה נוגע לדינא כאמור, והשי"ת יאיר עינינו באור תורתו אכי"ר:

סימן יב

שאלה הנה אני עבדך הקשה לי נכרי אחד ממ"ש בתורה פרשת כי תצא לנכרי תשיך ולאחיך לא תשיך דאסרה התירה הרבית לישראל עם ישראל, אבל ישראל עם נכרי מותר וכיון דהותר ליקח ממנו רבית הותר נמי לגזול ולגנוב ממנו ג"כ, גם מזה משמע מכל שכן שמותר לאדם להבריח ממינו מן המכס של המלך. תודיעני דבר שאשיב לנכרי ההוא ושכמ"ה:

תשובה זה שאמר לך דברים אלו אינו בסוג בני אדם אלא בהמה, שאם יש בו דעת לא היה בודה דברים כזבים מלכו להוציא לעז על דברי תורתנו הקדושה שנתנה לנו ע"י נביא אמת הוא מרע"ה אשר כל האומות מודים באמיתותו, לכן אף אתה אמור לו לזה הנכרי הלא ידוע ומפורסם דקים לן הלכה ברירה דגזל הגוי אסור, וכן נמי אסור פסק רבינו הגדול הרמב"ם ז"ל בה' גניבה פרק א' כל הגונב ממון משוה פרוטה ולמעלה עובר על לא תעשה שנאמר לא הגנוב ואחד הגונב ממון ישראל או הגונב ממון גוי עובר ע"ז, איהו גנב זה הלוקח ממון בסתר ואין הבעלים יודעים, אבל לקח בגלוי ובפרהסיא בחוזק יד

אין זה גנב אלא גזלן, ובהלכות גזלה כתב אסור לגזול כל שהוא מדין ואפילו גוי עובד ע"ז אסור לגזלו או לעשקו, ואם גזלי או עשקו יחזיר עכ"ל, וכן פסק מרן ז"ל בש"ע ח"מ ע"ש:

וגדולה מזו אמרו בגמרא דחולין דף צ"ד דאמר שמואל אסור לגנוב דעת הבריות, ואפילו דעתו של גוי, וכן פסק הרמב"ם ז"ל בה' מכירה פרק י"ח הלכה א' אסור לרמות את בני אדם במקח וממכר או לגנוב את דעתם אחד גוים ואחד ישראל שוים בדבר זה עכ"ל, וכן פסק מרן ז"ל בש"ע ח"מ סי' רכ"ח סעיף וא"ו, אסור לרמות בני אדם במקח וממכר אי לגנוב דעתם כגון אם יש מים במקחו צריך להודיעו ללוקח ואף אם הוא גוי עובד כוכבים לא ימכור לו בשר נבילה בחזקת שחוטה עכ"ל ע"ש:

והברחה מן המכס פשוט הוא דאסור וכמפורש בגמרא דבבא קמא בברייתא דאסור להבריח את המכס, ואמר שמואל התם דינא דמלכותא דינא, וכן פסק הרמב"ם ז"ל בה' גזלה פרק ה' הלכה י"א וז"ל בד"א שהמוכס כלסטים בזמן שהמוכס גוי או מוכס העומד מאליו, או מוכס העומד מחמת המלך ואין לו קצבה אלא לוקח מה שירצה ומניח מה שירצה, אבל מכס שפסקו המלך ואמר שיקח שליש או רביע או דבר קצוב והעמיד מוכס ישראל, לגבות חלק זה למלך ונודע שאדם זה נאמן ואינו מוסיף כלים על מה שגזר המלך אינו בחזקת גזלן לפי שדין המלך דין הוא, ולא עוד אלא שהוא עובר המבריח ממכס זה מפני שהוא גוזל מנת המלך, בין שהיה המלך גוי בין שהיה המלך ישראל עכ"ל ע"ש:

הרי מפורש להדיה דאסור להבריח המכס והמבריח הוא גוזל מנת המלך יר"ה ועונו חמור מאד ורק אם זה המוכס שהעמידו המלך והפקידו ליטול מכס הוא גזלן שלוקח מכס מן התגרים יותר מן הקצבה שקצב המלך כדי להרויח לעצמו יותר ממה שקצב זה הוא הנקרא גזלן, ומותר לאדם להבריח ממונו שלא ידע בו המוכס הפקיד הזה ויגזול אותו ליטול ממנו מכס כפלים, יען דודאי אין המלך רוצה בכך שיגזלו עבדיו את הסוחרים ליטול מהם יותר ממה שמוטל עליהם ולגזול ולעשוק אותם, וכל הלכה זו הוצרכה בימים הקדמונים שהיה אדם זר חוכר המכס מן המלך לשנה או יותר בסך ידוע והוא היה גוזל ועושק ליטול יותר מן הקצוב שקצב לו המלך, על זה אמרו יבריח וינצל, אבל לעת עתה דאכשור דרי והמלך יר"ה אינו חוכר את המכס, אלא מניח פקידים תחת ידו לקבל דמי המכס ולהביאו אל גנזי המלך ואין לוקחים יותר מן הקצוב אפילו פ"ק, הא ודאי וברור דאסור להבריח את המכס, והעובר על זה עונו ישא שגוזל מנת המלך יר"ה:

ומה שחשב האיש ההוא לדמות גזל וגניבה של הגוי לדין הרבית שמותר ליקח ישראל רבית מן הגוי, הנה זה טעות גדולה ולא דמי הא להא כלל, כי מצות מניעת הרבית שצוה השי"ת את ישראל בה הוא כדי לעשות קשר אמיץ לחזק האהבה ורעות בין אדם לחבירו,

על כן ישראל אשר כולם קבלו. עליהם מצוה זו להלוות בחינם בלא רבית נעשה הקשר הזה חזק ואמיץ וקיים, שאם יבא ראובן אצל שמעון ללוות ממנו לא יקח ממנו רבית, ואם יבא שמעון אצל ראובן ללוות ממנו ג"כ לא יקח ממנו רבית, ובזה נעשה הקשר חזק משני הצדדים, משא"כ שאר אומות שאם יבא שמעון ללוות מן הגוי בוודאי יקח ממנו רבית, ואיך יתכן שיהיה ראובן מחוייב ללוות לגוי בלא רבית, הא ודאי אין לך עושק יותר מזה, אבל גניבה וגזל כמו שאסור לישראל לגנוב ולגזול ממון של גוי כן הגוי אסור לו לגזול ולגנוב ממון של ישראל, ולהכי שוין הם בדבר זה, והשי"ת יאיר עינינו באור תורתו אכי"ר:

סימן יג

שאלה. מצינו בענין הקרבנות שכתב הרמב"ם במורה ח"ג פרק ל"ב שהטעם הוא לפי שהיו האנשים מורגלים לזבוח לע"ז, וכל דבר המורגל מאד קשה לפרוש ממנו, ואם היה מצוה לבטל כל מיני העבודות ההם של הקרבנות כי הבל המה היה קשה ביטולם לפי טבע האדם שהוא נוטה תמיד למורגל, ומפני זה השאיר השי"ת מיני העבודות ההם והעתיקם לשמו יתברך וצונו לעשותם לו וצונו לבנות היכל לו ועי"כ נמחה זכר הע"ז עכ"ד. ודברים אלו פלא גדול בעיני איך חנם גדול שכמותו יסבור סברה זרה כזאת על מצוה גדולה שבמצות אשר רק עליה נקרא שם עבודה והיא עמוד אחד משלשה עמודים שהעולם עומד עליהם, וגם בחרבן בהמ"ק שאין מקריבים בפועל תקנו בתורת חובה לקרות פרשת הקרבנות כדי שתעלה הקריאה כאלו הקריבו הקרבנות כולם ואם הם לא נתנו לישראל אלא בשביל שהיה דרך העולם כולם להקריבם לע"ז, למה צריכים לקרות פרשיותיהם כדי לצאת ידי חובת עשייתם וככתוב ונשלמה פרים שפתינו, וכל הקורא בפרשת עולה כאלו הקריב עולה מאחר דליכא צורך בעשייתם אלא רק כדי שיבדלו ויפרשו מדרכי העובדים ע"ז שדרכן להקריב, ועתה שאין מקרבין למה הוצרכה הקריאה בפה ואין לזה דוגמה אצל עובדי ע"ז:

ועוד מה יענה הרמב"ם ז"ל על השגת הרמב"ן ז"ל שהשיג על דבריו אלו בפרשת ויקרא, איך יעשה שלחן ה' מגואל ח"ו והלא נח בצאתו מן התיבה אין בעולם לא כשדי ולא מצרי והקריב קרבן, ואמר הכתוב וירח ה' את ריח הנחוח, וממנו אמר לא אוסיף לקלל, וכן הבל הביא גם הוא מבכורות צאנו ולא היה שמץ ע"ז בעולם, גם הרב מהר"י עראמה ז"ל, הקשה על הרמב"ם בדבר זה קושיות גדולות, דלפי דבריו למה לו לשלמה הע"ה להעלות אלף עולות ביום אחד ודי במה שהתירה תורה להקריב, ומה יענה על קרבנות האבות, וקרא הרב לקושיות אלו מכות גדולות ונאמנות לא זורו ולא חובשו שהם קושית חזקות

אשר לא יוכלו להרפא 2ובאמת דמלבד הקושיא העצומה שיש על הרמב"ם ז"ל בטעם זה שאמר הנה אנן בדידן צריך לנו לדעת טעמן של אדה"ר ונח והאבות זיע"א שהקריבו הקרבנות קודם שניתנה תורה וצוותה בהם, מה היה טעמן בזה על הכל יורנו ושכמ"ה:

תשובה. טעמו של אדה"ר ונח והאבות זיע"א בקרבנות שהקריבו הוא להביא דורון להשוות חלק כח מנפשם על ידי המחשבה שמחשבים בציור אשר יציירו על עצמן בשחיטת הבהמה ובהקרבה שלה באש על המזבח כאלו נעשית השחיטה וההקרבה באש המזבח בעצמם ובנפשם, וכח ציור המחשבי הזה עולה למעלה למקום עליון ומושך ומעלה עמו ניצוצי קדושה המעורבים בדצח"ם, וזה הוא הדורון שמביא האדם לפני השי"ת במעשה הקרבנות, אמנם אינו דומה ציור שמצייר האדם במחשבתו בלבד בלתי פועל דמיוני, לציור שמצייר על ידי מעשה ופועל דמיוני שבזה יהיה כח המחשבה חזק מאד להעלות ולמשוך נ"ק מן הדצח"ם, וכאשר תמצא בענין התשליך בר"ה ובענין השופר והלולב שאנחנו עושים פועל דמיוני במחשבה זו שאנחנו מחשבים בעליית בדעתינו וכנז' בזוה"ק, וכמ"ש נחמיה גם חצני נערתי ואומרה ככה ינער האלהים את כל האיש אשר לא יקים את הדבר הזה, כי עשה פועל דמיוני בניעור חצנו לחזק הדבר, וכ"כ הר"ן ז"ל בדרשותיו בפועל דמיוני שעשה אלישע הע"ה למלך ישראל בקשת וחצים אשר ירה כנגד דמשק, וכן אמר ירמיה הע"ה לברוך בן נריה שיקח ספר נביאה של מפלת בבל ויקשור בו אבן וישליכה בנהר פרת ואומר ככה תשקע בבל, נמצא כל פועל דמיוני אשר יעשהו ויחשב בו יהיה כח המחשבה חזק מאד:

וענין עליית הנצוצי קדושה ע"י ציור המחשבי הזה שמצייר על עצמו ונפשו במעשה הקרבנות הוא כמו עליית נ"ק ע"י מסירת נפשו בתיבת אחד של שמע ישראל שמכוין ומחשב למסור עצמו על קדוש השם בארבעה מיתות שהם סקילה ושריפה הרג וחנק וגם הוא כמו עניית מסירת נפשו במחשבתו בנפילת אפים:

וזה הענין של ציור המחשבי שחושבין על עצמם ונפכם בשעת זביחה והקרבה מפורש בכתוב זבחי אלהים רוח נשברה, אל תקרי נשברה בשק ימנית אלא נשברה בשין שמאלית שהוא לשון מחשבה כמו ואני שובר בחומות ירושלים בנחמיה ב' שפירושו חושב כמ"ש בשרש, ועל עליית נ"ק שעולים על ידי מחשבה זו שחושבין על עצמן ועל נפשם במעשה הקרבנות נאמר בכתובים של מעשה הקרבנות ריח ניחוח אשה לה' והבן:

ועל כונה זו צוה הכתוב אדם כי יקריב מכם קרבן לה' מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן תקריבו את קרבנכם, ובכתוב הזה נראה בו לשון יתר במלת מכם ובמלות את קרבנכם וכמ"ש רבינו מהר"ם אלשיך ז"ל, ופירשו יפה לומר דהכונה הוא אדם כי יקריב מכם

דייקא מעצמכם ונפשכם, ויבא נכון לפי דברינו לומר מה שיקריב מעצמכם ונפשכם אין לו כח לעשות ההקרבה הנפשיית בציור המחשבי בלבד כאשר מצייר במחשבתו במסירת נפשו בפסוק שמע ישראל ונפ"א וכיוצא, אלא צריך לעשות מעשה בפועל כמו ענין השופר וענין הלולב שצריך לעשות מחשבתו בפועל, כן זה יעשה פועל שהוא הקרבת בע"ח ובמעשה זו תהיו יכולים להקריב במחשבה ובכונה חלק מעצמכם ונפשכם, ולז"א מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן שתעשו בהם שחיטה והקרבה בפועל בזה תקריבו את קרבנכם הוא החלק של כח עצמכם ונפשכם אשר תציירו אותו במחשבה וכונה שלכם בעת שאתם עושים מעשה ההקרבה בבהמה ובקר וצאן, ועד"ז היו הקרבנות שהקריבו אדה"ר ונח והאבות זיע"א:

והנה עובדי הע"ז שבדורות הראשנים כשראו מעשה הקרבנות שהקריבו אדה"ר ונח נתלמדו לעשות הקרבה זו לע"ז כי לא ידעו ולא הבינו סוד ענין ההקרבה של אדה"ר ונח על מה היתה מיוסדת ובנויה, ומה היא ומה עניינה ומה כונתם בה, והיו מקריבים לע"ז בתורת דורון, ונתפשטה הקרבה זו בדרך זה אצל כל המון העם שהיו אוחזים בה ורודפים לעשותה ונהגו והורגלו בה:

והנה הרמב"ם ז"ל ודאי יודע ומאזין שהקרבנות של אדה"ר ונח והאבות זיע"א היו ע"פ הטעם שכתבנו לעיל שהוא בעבור הציור שמצייר המקריב על עצמו ועושה עי"כ כונות עליונים ונסתר"ם בעליית נצוצות קדושה וחלקי הנשמות, דמתכוין להקריב נשמתו לריח נחוח אשר לה' כאמור לעיל, אמנם סבר מר דאם לא היו מורגלים להקריב לע"ז לא היה נותן מצות הקרבנות אלא רק לגדולי ישראל ולא היו מקריבין הכהנים אלא תמידין ומוסיפין בלבד לפי שיש לכהנים ידיעה בסוד השי"ת ויש להם כח במחשבתם לצייר בעת ההקרבה הציורים שכתבנו, כדי שבזה יצא מן הקרבן פועל טוב עצום ונורא ככתוב שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא שאין להמון העם ועמי הארץ מגע בתמידין ומוספין, ולא היה נותן הקב"ה הקרבנות של חטאות הבאים על השוגג של כל אדם בפ"ע וגם לא היה נותן אשמות השייכים לכל או"א שהם הדיוטות ועמי הארץ להביא אשם גזלות אשם מעילות אשם שפחה חרופה אשם נזיר אשם מצורע אשם תלוי, ועוד קרבנות של יולדת וכיוצא שנתנו לנשים ועמי הארץ מפני כי אלו אינם יודעים לכוין בהם בהבאתם אותם כונות שצריך לכוין ולצייר בהם, אמנם בעבור שראה שהקרבנות הורגלו בהם עע"ז וממילא גם המון העם יהיה להם חשק בהם לעשותם ואפשר שהיו נכשלים בהקרבה בכונה רעה ח"ו, לכן נתן לכל המון ישראל מצות קרבנות של חטאות ואשמות וכיוצא שהם קרבן יחיד כדי שיעשו ההרגל שלהם לש"ש:

וזה הוא כונת מדרש רבי פנחס בשם רבי לוי במדרש ויקרא רבה פרשה כ"ב רבי פנחס בשם רבי לוי אמר משל לבן מלך שגם לבו עליו והיה למד לאכול בשר נבילות וטריפות אמר המלך זה יהיה תדיר על שלחני ומעצמו הוא נדור (פורש) כך לפי שהיו ישראל להוטים אחר ע"ז במצרים והיו מביאים קרבנותיהם לשעירים דכתיב ולא יזבחו עוד זבחיהם לשעירים ואין שעירים אלו אלא שדים שנאמר יזבחו לשדים ואין שדים אלא שעירים שנאמר ושעירים ירקדו שם והיו מקריבים קרבנותיהם באיסור במה ופרענות באה עליהם, אמר הקב"ה יהיו מקריבין לפני בכל עת קרבנותיהם באהל מועד והן נפרשים מע"ז והם נצולים הה"ד איש איש מבית ישראל וכו' עכ"ל, ואפשר דהרמב"ם ז"ל לקח הטעם שלו מן המדרש הנז' אמנם גם כונת המדרש הזה הוא ע"ד שכתבתי דאם לא היו להוטים אחר ע"ז ומורגלים בקרבנות לא היה נותן להם רשות להביא קרבן יחיד של חטאות ואשמות וכיוצא אשר אלו הם מסורים לכל אדם מהמון העם ועמי הארץ אלא היה נותן להם קרבנות צבור דוקא שהם תמידין ומוסיפין שמסורים ביד כהנים ואנשי מעמד הנבחרים לעמוד עליהם שהם יכולים לכוין בהם כונה הרצויה לפני השי"ת, ורק בעבור הטעם ההוא שהיה להם הרגל בקרבנות ע"ז לכך נתן להם קרבנות של יחיד:

ועוד נ"ל בס"ד כונת המדרש הנז' אין כונתו להחליט הטעם הזה למצות הקרבנות אשר צוה אותם השי"ת בה אלא כונתו ע"ד שפרשו בטעמו של רשב"י במצות המילה שאמר למה נתנה בשמיני כדי שלא יהיו כל העולם שמחין ואביו ואמו עצבין ובודאי שאין מחליט הטעם הזה למילה, דרובא דעלמא יולדות בזוב ואין לאם טבילה בליל שמיני, אלא יודע הוא שאין זה טעם העקרי אלא הוא טעם נושף דרך דרש השייך במקצת נשים שאין יולדות בזוב, וכן הוא כונת המדרש הנז' דאין כונתו לומר זה הוא טעם העקרי אלא הוא טעם נוסף דרך דרש, דדרכן של חכמים להרבות טעמים על כל דבר משום יגדיל תורה ויאדיר והשי"ת יאיר עינינו באור תורתו אכי"ר:

סימן יד

שאלה. ילמדנו רבינו למה הנשים פסולין לעדות ולמה לא יהיו נאמנין ואדרבה אנחנו רואין הנשים יראי חטא ומדקדקין במצות יותר מן האנשים, ולמה יהיו חשודין להעיד שקר. ושמעתי אומרים טעם מפני דנשים דעתן קלות ולא נתיישב על לבי טעם זה, ואם האדון נח לך בטעם זה אל תזכירהו לי בתשובה שלך אלא תודיעני טעם המתיישב על הלב:

עוד באתי לשאל למה הקרובים פסולין לעדות אם בשביל החשד דחשדינן להו שיעידו שקר לקרוב וחשיבי נוגעים בדבר, אה"ן לא יהיו נאמנים להעיד לזכות, אלא יהיו נאמנים

להעיד רק על חובה של הקרוב, וכאשר מצינו כזאת בהודאת בעל דבר עצמו דנאמן לחייב עצמו בהודאתו ואינו נאמן לזכות עצמו, על כן גם עדות הקרובים ראוי להיות כן, ולמה נפסול עדותם בין לזכות בין לחיבה יורינו ושכמ"ה:

תשובה. פיסול הנשים לעדות לאו משום חסרין נאמנות ולאו משום דחשידי להעיד שקר ח"ו. אלא כך גזרה תורה כדי שלא יוולד מזה תועבה בענין ניאוף. וכאשר אסרה תורה שלא ילבש גבר שמלת אשה, ולא יהי כלי גבר על אשה משום דאתי בזה לידי תועבה שילבש זכר בן י"א או י"ב שנה מלבושי אשה ויתערב עם הנשים וינאף, וכן בת תלבש בגדי איש ותתערב עם האנשים וינאפו זע"ז וכאשר סיים הכתוב כי תועבת ה' וכו', וכן הדבר כאן תכנס אשה לבית שיש בו שנים ושלש אנשים ויהיו מנאפים שם, ואם יאמרו לה מה טיבך כאן תאמר בשביל עדות קראוני, וכן אם יאמר לאותם אנשים מה טובה של אשה זאת ביניכם יאמרו באה לראות כדי להעיד והרי יוולד מזה תועבה, זאת ועוד כי הנשים, דרכם להיות בביתם ולא יתערבו עם האנשים בעסקים שלהם כדי שלא יבואו לידי זימה, וכמ"ש אשתך כגפן פוריה בירכתי ביתך, וכן כתיב כל כבודה בת מלך פנימה, ואם יהיו כשרים לעדות נמצא הם יוצאים חקי לפחה ביתם ויתערבו עם האנשים בעסקים, וכל תערובת נשים עם אנשים יוולד מזה חטא של נאוף, ולכן פסלה התורה את הנשים לעדות כדי שלא יהיה להם לנשים תערובת עם האנשים, וכל מה דאפשר לנו להרחיקם מרחקינן להו:

ועוד יש טעם לומר בעבור כבודה נפסלה מן העדות יען כי רוב העדיות צריך שיתקבלו בב"ד ויעמדו העדים לפני ב"ד להעיד ועמידת האשה בב"ד הוי זילותא גדולה לגבי דידה וכמ"ש רז"ל בגמרא דאתתא זילא בה מלתא למיזל לבי דינא, וכ"ש בעדיות שצריך לעשות בהם דרישה וחקירה לכך נפסלה לעדות בעבור כבודה שלא תתבזה בב"ד:

עוד יש סיבה אחרת לפסול הנשים לעדות כי כמה מיני עדיות יש בעולם, והוא יש עדות של ממון שמעידים פ' כו"כ הודה לפניהם וכו"כ מעות וחפצים מסר לפניהם ובסך כו"כ מכר ובסך כו"כ לקח וכיוצא בזה, ועוד יש עדיות של קדושין וגיטין ויבום וחליצה וכיוצא ויש עדות של נפשות שיעידו פ' עשה עבירה פלונית ועבירה פלונית מעבירות שדינם ארבע מב"ד סקילה שריפה הרג חנק, וידוע דלפי שורת הדין אין ממיתין אותי בסנהדרין על עבירה אא"כ יש עליו עדים והתראה, ובלא התראה אין ממיתין אותו וכמ"ש הרמב"ם ז"ל הלכות סנהדרין פרק י"ב, וצריך שיאמרו לו פרוש ואל תעשה שזו עבירה היא וחייב אתה עליה מיתת ב"ד וכו', ויש כמה הלכות השייכים לדין ההתראה, ועל כן בעדות של דיני נפשות שצריך להיות בהם התראה לא שייכה בנשים כי הנשים אינן בני תורה ולא

גמירי למעבד התראה כהלכתה, וא"א שתהיה עדות זו שלימה על ידם וכיון דנתרחקו ונפסלו מעדות דבעינן בה התראה נתרחקי ונפסלו גם משאר עדיות דלא בעינן בהו התראה. גם זה הטעם יהיה סניף לדחות הנשים מן העדות, אבל עיקר הטעם הוא שאשר כתבתי בראשנה דכל כבודה בת מלך פנימה ואין ראוי לאשה להתערב בעסקים של הנשים כדי שלא תהיה פרצה קוראה לגנב שיבואו לידי ניאוף על ידי תערובת שלהם בעסקי האנשים הנעשים בחוץ, ולא תצטרך לבא לבית דין ותעמוד שם להעיד, ששבח האשה שתהיה נסתרת בירכתי ביתה, וכמ"ש כל כבודה בת מלך פנימה, וגם משום דביאתה לבי דינא חשובה זלותא לגבה, ובעבור כבודה נפסלה לעדות וכנז"ל:

ואשר שאלת על עדות הקרובים המעידים לחובה, הנה זה ברור כיון דאדחו מעדות שמעידים לזכות הקרוב אדחו מכל עדות שמעידים לקרוב, דאין מכשירים לחצאין וכיון דאדחו אדחו, והודאת בעל דבר על עצמו שאני דלא אפשר לומר כיון דאינו נאמן בהודאה שהיא לזכותי לא יהיה נאמן בהודאה דמודה לחובתו, דאם נאמר כן נפיק מזה חורבא והפסד ונזק לבני אדם, דהא איכא כמה וכמה דברים שהם נעשים בין אדם לחבירו ואין מצויים עדים בשעת מעשה לראות כדי שיעידו על מראה עיניהם, וכדי לזכות חבירו במה שנעשה יהיה מודה זה בפני עדים באומרו אתם הוו עלי עדים גמורים שקבלתי סך כו"כ מאדם פ' או שמכרתי כו"כ לאדם פ' וכיוצא בזה, יאם נאמר לא מהני הודאת בע"ד על עצמו אלא צריך שיעידו העדים בפניהם מסר ובפניהם מכר וכיוצא בזה, נמצא זה אבד זכותו ולקה בלא משפט מאחר דנעשה הדבר בינו לבין חבירו ולא ראו העדים, על כן בע"כ צריך לקיים הודאת פיו שמודה לחובתו על כל דבר ודבר בדיני ממונות, ואמרינן הודאת בע"ד כמאה עדים דמי, ולא יהיה חבירו בעל הזכות מאבד זכותו בשביל סברה זו בעלמא דאמרינן כיון דלא מהימן בהודאה של זכות עצמו לא יהיה נאמן גם בהודאה של חובת עצמו וזכות חבירו, משא"כ בעדות הקרובים אם נבא להשוות הדין בעדותם ולומר כמו דאין נאמנים בעדות של זכות הקרוב לא יהיו נאמנים גם בעדות המחייבת הקרוב, לא נפיק מזה חורבא ולא נזק והפסד לבריות, דאינו מוכרח שיביאו בדברים שבין אדם לחבירו קרובים להעיד, ורובא דעלמא רחוקים הם, יבא ויודה זה בפני ב' עדים רחוקים, ולמה יודה לפני קרובים, וכן לא יעשה דבר יקטן אלא בפני רחוקים ואינו מוכרח לעשות בפני קרובים, והשי"ת יאיר עינינו באור תורתו אכי"ר:

סימן טו

שאלה. פליאה גדולה יש לנו בענין יפתח שעשה עם בתו אשר מפורש במדרש רבא פרשת חיי שרה פרשה ס' שאמרו שם דיפתח שאל שלא כהוגן, דכתיב והיה היוצא

אשר יצא מדלתי ביתי וכו' והעליתיהו עולה, הא אלו יצא חמור או כלב אחד או חתול אחת היה מעלהו עילה, וזימן לו הקב"ה שלא כהוגן הה"ד ויבא יפתח המצפה אל ביתו והנה בתו יוצאה לקראתו, רבי יוחנן וריש לקיש, רבי יוחנן אמר הקדש דמים היה מחויב, וריש לקיש אמר אפילו הקדש דמים לא היה חייב דתנן אמר על בהמה טמאה טמאה ועל בעלת מום הרי אלו עולה לא אמר כלום, אמר הרי אלו לעולה ימכרו ויביא בדמיהם עולה. ומקשי התם ולא היה שם פנחס שיתיר לו את נדרו, ומשני אלא פנחס אמר היא צריך לי ואני אלך אצלו (בתמיה) ויפתח אמר אני ראש קציני ישראל ואני הולך לי אצל פנחס (בתמיה) בין דין לדין אבדה הנערה ההיא, הדא דברייתא אמרינן בין חייתא למחבלתא אזל ברא דעלובתא. ושניהם נענשו בדמיה של נערה, יפתח מת בנשיאת אברים, בכל מקום שהיה הולך בו היה אבר נשול הימנו והיו קוברין אותו שם, הה"ד וימת יפתח ויקבר בערי גלעד בעיר גלעד לא נאמר אלא בערי גלעד. פנחס נטלה ממנו רוח הקודש וכו' עכ"ל ע"ש. והדבר יפלא אם יפתח חשב שלא אפשר להתיר לו הנדר הזה אלא פנחס בלבד שהיה כה"ג איך ירצה שתמות בתו ולא יזלזל בכבודו ללילך אצל פנחס אחר שידע דפנחס לא ירצה לבא אצלו, ועוד פנחס אם לא רצה לבא אצלו מפני הכבוד היה לו להודיעו ע"י שליח שהנדר הזה יוכל להתיר אותו ע"י פתח בפני שלשה חכמים המצויים אצלו, אי אשר יביאם ממקום אחר דאין התרת נדרים צריך לה כה"ג ולא נביא ולמה איבד הנערה בידים:

עוד מתפלאים אנחנו בענין הושע הע"ה שא"ל הקב"ה לך קח לך אשת זנונים וכו', ומפורש הדבר בגמרא דפסחים דף פ"ז שאמר הקב"ה להושע בניך חטאו, והיה לו לומר בניך הם בני בחוניך הם בני אברהם יצחק ויעקב גלול עליהם מדת רחמיך, לא דיו שלא אמר כך אלא אמר לפניו רבש"ע כל העולם שלך הוא העבירם באומה אחרת, אמר הקב"ה מה אעשה לזקן זה, אני אומר לו לך קח לך אשה זונה ותוליד לך בני זנונים, ואח"כ אומר לו לך ושלחה מעל פניך אם יוכל לשלחה אף אני אשלח את ישראל, שנאמר ויאמר ה' אל הושע לך קח לך אשת זנונים וילדי זנונים וילך ויקח את גומר בת דבלים, גומר שהכל גומרים (ביאתם ותאותם) בה, בת דבלים דבה רעה בת דבה רעה, ושמואל אמר שמתוקה בפי הכל כדבלה, רבי יוחנן אמר שהכל דשים עוד ותלד בת וכו', ותהר עוד ותלד בן וכו', לאחר שנולדו לו שני בנים ובת אחת א"ל הקב"ה להושע לא היה לך ללמוד ממשה רבך שכיון שדברתי עמו פירש מן האשה אף אתה בדול עצמך הימנה, אמר לפניו רבש"ע יש לי בנים הימנה ואיני יכול להוציאה ולגרשה, א"ל הקב"ה ומה אתה שאשתך זונה ובניך בני זנונים ואי אתה יודע אם שלך הם אם של אחרים הם כך, ישראל שהם בני, בני

בחוני בני אברהם יצחק ויעקב אחד מארבעה קניינים שקטתי בעולמי וכו', ואתה אמרת העבירם באימה אחרת, כיון שידע שחטא התחיל מבקש רחמים על עצמי, א"ל הקב"ה עד שאתה מבקש רחמים על עצמך בקש רחמים על ישראל שגזרתי עליהם שלש גזירות בעבורך, עמד ובקש רחמים ובטל הגזירות וכו' ע"ש. ודברים אלו הם פלאות אצלינו, איך יצוה הקב"ה את הנביא הצדיק לטמא עצמו ח"ו שיקח לו אשה זונה מפורסמת שהכל דשין בה ותלד לו בנים זנונים, ואם כדי שיהיה מכיר בטעות שטעה באומרו על ישראל העבירם באימה אחרת היה אפשר שיתן לו בינה בלבבו שהוא מעצמו ירגיש בטעות שלו ויתחרט על דברי הקטגורייא שאמר על ישראל ויחזור בו להפך בזכותם כרצונו יתברך בזה ולמה עשה ה' ככה שיהיה הנביא מכיר בטעותו ויחזור בו ע"י מעשה מאוסה כזאת שיקח לו הזונה ההיא ותלד לו בנים זנונים:

עוד מתפלאים אנחנו במאמר הגמרא דסנהדרין פרק יו"ד דף צ"ה על מחנה סנחריב כשבא על ירושלים בימי חזקיהו הע"ה תנא אורך מחנה ת' פרסה, רוחב צואר סוסיו ארבעים פרסה, סך מחנהו מאתים וששים רבוא אלפין חסר חד, בעא אביי חסר חד רבוא או חד אלפא או חסר מאה או חסר חד, תיקו ע"כ, והדבר יפלא על רבוי הזה ואתמר שם כי כזה הרבוי היה אצל המלכים שנלחם בהם אברהם אע"ה, ואע"פ דאתמר בכמה דוכתי דברו חכמים לשון גוזמא הנה מן הבעיא של אביו והונח בתיקו משמע דאין דברים אלו בדרך גוזמא. וגם עוד יפלא אינו מכוון אורך מחנהו ת' פרסה עם מספר מחנהו. על הכל יורינו המורה לצדקה ושכמ"ה:

תשובה. הנה בודאי שיפתח שזכה לגדולה זו לא היה בוקי סריקי מעמי הארץ ל"ו, על כן ודאי ידע שיש לו התרה לנדר זה והפתח שלו הוא ידוע, וידע דאין צריך להתרת הנדר כהן גדול ונביא אלא די בשלשה חכמים שיתירו לו הנדר, אמנם הוא שגג בעיקר הנדר שאמר כל היוצא מביתו בשובו לשלום יעלהו עולה לה' שדבר זה אפילו טפש ועם הארץ לא יעלה בלבו לאומרו, יען כי שמא יצא חזיר או חמור או כלב וכיוצא, היתכן שיעלה עולה ואיך אמר כן, והוא בעת שאמר כן לא הרגיש בטעותו זאת, אך בשובו שראה שיצאה בתו לקראתו ונבהל על צרת הבת הרגיש במכשול שלו איך נדר כן, דשמא היה יוצא חמור וכלב או חזיר וכיוצא, ולכן הגם כי ידע שיש הצלה לבתו ע"י התרת הנדר והסכים לעשות התרה לנדרו, היה בוש מדבר זה לגלותו לשום אדם להודיעו שכו"כ נדר, כי זה הדבר נחשב לשעות וכסלות וגנאי לו שידעו אחרים שהוא הוציא מפיו נדר בלשון זה של דברי כסילים ושוטים מאחר שהוא ראש קציני ישראל, ועל כן לא רצה להגיד הנדר לפני שלשה כדי שיתירו לו, ורק לפנחס שהיה גדול הדור כה"ג ונביא רצה לגלות לו

הענין שהוא יתיר לו הנדר דאפילו אם ישבו שנים עמו אין צריך שידעו הנדר מה היה ורק פנחס ידע, ובשביל הכבוד שלו שהיה ראש קציני ישראל לא רצה שייך הוא אצל פנחס אלא רצה שיבא פנחס אצלו ויתיר לו:

על כן שלח שליח שלו אצל פנחס ויאמר לו יש לי להתייעץ עמך בדבר השייך לי לעצמי ואינו שייך לכללות ישראל, ותבא אצלי לדבר עמך בזה, כי יפתח לא רצה לגלות ענין הנדר שלו לשליח שיודיע לפנחס, וגם לא לכתוב אותו לו במכתב כי אם רק שהיא יודיענו לפנחס בפיו בלחישה, וכל זה מחמת הבושה שלא רצה שידע שום אדם באלה הדברים שטעה בנדרו שנדר לפני השי"ת. והנה פנחס כיון שלא ידע הענין מה הוא וראה שהוא קורא אותו בשביל צרכו, אמר אין זה כבוד לכהונה גדולה ונבואה שאני אלך אצלו בשביל צרכו אלא הוא יבא אצלי ולכך לא בא פנחס אליו, ולז"א לה אהה בתי הכרע הכרעתני ואת היית בעוכרי, כלומר אם לא היית את יוצאה הייתי משתדל לקיים הנדר בכל אופן שיהיה, ולא הייתי נצרך לגלות הנדר לאחרים כדי להתירו ולא היה ניכר ונודע לשום אדם הטעות שטעיתי בלשון זה שיצא מפי, אך עתה שאת יצאת מוכרח אני לבטל הנדר על ידי התרה, וממילא אהיה מוכרח לגנות לשון הנדר וידעו איך דברתי בלשון טפשות באומרי כל המצא מביתי אעלהו עולה ולא ניגשתי שמא יצא כלב או חזיר וכיוצא. וז"ש הכרע שהיה לי מצד הלשון הכרעתני עתה עתה שיתגלה הדבר הזה, ואת היית בעוכרי בגילוי הדבר, כי לולי את הייתי מקיים הנדר בכל אופן שיהיה ולא אצטרך לגלותו לשום אדם. והיא השיבה לו אם אתה חושש על זלזול כבודך שיהיה מחמת התרת הנדר גם עתה לא תהיה מוכרח להתיר הנדר אלא תקיימנו בי כאשר נדרת, ואז התחכם יפתח שלא יעשה התרה זו אצל שום אדם אלא רק אצל פנחס, דאחר שיבא פנחס אצלו יגיד לו ענין הנדר בפיו בלחישה כדי שיתיר לו:

ואחר שראה שלא רצה פנחס לבא אצלו והוא חס על כבוד עצמו ולא רצה שילך אצל פנחס אז הוכרח לקיים הנדר ולא יעשה לו התרה, אמנם אם וקיימנו כפשוטו שישחט את בתו כזבח של עולה וישרפנה ע"ג המזבח כשריפת קרבן עולה הנה דבר זה לא מלאו לבי לעשותו לשפוך דם נקי שיתחייב עליו מיתה מן התורה כדי לקיים נדרו. אך נתחכם לקיים נדרו לעשות בתו כקרבן עולה על ידי מיעוט חלבה ודמה בתענית כמה ימים ולילות רצופים ביחד עד שתסתלק ממנה נשמתה ברבוי הימים, כי מיעוט חלב ודם של אדם בתעניתו נחשב לו כאלו מקריב קרבן לה'. והענין הוא דאיתא בגמרא דסנהדרין דף ע"ז ע"א, אמר רבא כפתו ומת ברעב פטור. ופירש רש"י ז"ל דבשעה שכפתו אין כאן דבר הריגה והרעב בא מאליו והולך וחזק לאחר זמן כל שעה, וכן פסק הרמב"ם בה'

רוצח פרק ג' הלכה יו"ד הכופה את חבירו והניחו ברעב עד שמת אין ממיתין אותו והרי הוא רוצח. ודורש דמים דורש ממני דם (ר"ל יתחייב בידי שמים). ולכן יפתח קיים נדרו באופן זה שהכניסה בתוך מגדל גבוה ולא הכניס לה שום אכילה ושתיה כלל. וצוה לה שהתענה שם כמה ימים כדי להקריב חלבה ודמה קרבן לה' ע"י תענית שהיתה מתענית שם תעניות רצופים כידוע מ"ש הרב נחלת בנימין ז"ל מצוה קכ"ז דדם הנפש הוא תל"ב אסרין, ובכל יום תענית מתמעט שימור איסור מן תל"ב אסרין של דם הנפש וכו' ע"ש, והוא צוה לה שתשב עשרה ימים רצופים או יותר עד שמתמעט כל דם הנפש וממילא תצא נפשה, וזה הוא ענין הקרבתה לעולה לקיים נדרו, ובחר הרע במיעוטו באם היה שוחטה ושורפה ע"ג המזבח היה מתחייב עליה מיתה מן התורה אך באופן זה שעשה לה שתהיה בתענית ימים ולילות עד שתמות הוא פטור ממיתת ב"ד ורק חייב מיתה בידי שמים, וחשב כיון שהוא מתכוין בזה לש"ש לקיים נדרו להעלותה עולה לה' ולא לנקום ממנו אין עליו חטא ובאמת טעה בזה. והוא אחר שהכניסה במגדל בלא אכילה ושתיה וסגר עליה המגדל המתין עד שידע דודאי, יצאה נפשה ומתה אז פתח המגדל וקברה בתוכו או במקום אחר, ובודאי אחר גמר המעשה כשפתח המגדל וקברה נתחרט על מעשה הרע הזה שעשה להמיתה על ידי רעבון, וכשראה העונש שנענש בידי שמים שלקה בשחין והיו נושרין אבריו ממנו אז הסיר מסוה הבושה מעל פניו והתוודה על חטאו בפני הכל והגיד להם המעשה אשר עשה מתחלה ועד סוף ואז נודע הדבר לכל:

ככה יש לצייר מעשה של יפתח עם בתו שיתקבל הדבר ע"פ השכל ובזה מובן הטעם שנענש בנשירת אברים שהיו נושרין אבריו ממנו בזא"ז, כי הוא לא שחט אותה כקרבן עולה, אלא הרעב אותה בתענית כמה ימים, שבכל יום היה מתמעט מדם הנפש בלה איזה חלק ממנו עד שכלה כל דם הנפש ואז יצאה נפשה כי מתה, יכן כל יום היה נושר ממנו אבר אחד, עד שנשרו כל אבריו דאז מת והוי עונשו מדה כנגד מדה:

הנה כי כן בהצעה זו שעשינו נסתלקה וסרה הפליאה הגדולה מעל פנחס, למה לא הודיע ליפתח שיש לו תקנה ע"י התרה שיתירו ג' חכמים שיבואו אצלו ויתירו לו, כי באמת פנחס לא ידע מזה הענין ולא הודיעו יפתח בעבור מה הוא רוצה שיבא אצלו והבין מדברו שרוצה להתראות עמו בעבור עצה אחת השייכה לו לצרכו וכאמור לעיל, ולכך אמר אין מן הראוי שאני אלך אצלו אלא הוא יבא אצלי. גם נסתלקה וסרה הפליאה מעל שאר חכמים וגדולים שבדור למה לא הגידו ליפתח שיספיק לו לעשות התרה לנדרו, כי באמת לא ידע שום אדם מענין זה כי היה בוש לגלותו, ומ"ש רש"י ז"ל בשופטים ע"פ ואלכה וירדתי על ההרים דאיתא במדרש רבי תנחומא דא"ל בתו שתלך על ההרים אלו

הסנהדרין שמא ימצאו פתח לנדרך, הנה בודאי הוא לא נתן לה רשות לגלות הדבר הזה ולא הלכה ולא ידעו מזה:

גם לפי הצעה זו שעשינו בענין זה סרה ונסתלקה בפליאה הגדולה מעל יפתח, איך שפך דם נקי בידים בשביל לקיים נדרו, ועוד כיון דידע דיש לנדרו תקנה בהתרת חכם דעל כן רצה שיבא פנחס אצלו כדי להתיר לו, איך בשביל כבוד כל דהו שלא רצה שילך אצל פנחס שפך דם הנערה. ובזה שאמרנו ניחא כי הוא לא שחטה בידים כקרבן עולה אלא רק סבב לה מיתה ברעב שהניחה סגורה במגדל כמה ימים בתענית עד שמתה ובזה אינו חייב מיתה מן התורה, כאמור לעיל, ואע"פ דחייב מיתה בידי שמים טעה לחשוב דבעבור קיום נדרו שנדר לש"ש רשאי לרצותה שתמסור נפשה לשמים ע"י התעניות שתתענה כמה ימים רצופים, והגם דבזה טעה טעות גדולה מ"מ הוא לפי דעתו מצא מקום להביאו לידי טעות זו ונכשל בכך:

ואחר הדברים האלה אבא להעיר אותך בהערה זו, והוא כי מה שהסכימו הרד"ק ז"ל ושאר מפרשים הפך דברי רז"ל באומרם דלא היה לבת יפתח מות כלל, אלא בנה לה בית על אחד ההרים לפרישות דוקא שתהיה יושבת שם כל ימיה ולא תנשא לאיש, וכמה קושיות נצבות על פירוש זה, חדא על מה היתה כל החרדה הזאת שיפתח נדון בנשירת אברים, ופנחס נסתלקה ממנו רוה"ק דמה נזק גרמו לה בפרישות זו, ואם שלא נשאת לאיש מה בכך הלא קי"ל אין האשה חייבת בפריה ורביה, ועוד מאחר שישבה במגדל של פרישות כל ימיה, איך ברבוי הימים לא נמצא אדם שיתקנא על צער הבת בפרישות ויוכיח את אביה לספר מעשה שעשה לבתו, או שילך ויגיד לסנהדרין על הדבר הזה, ועוד יש קושיא חזקה מכל אלו איש כי ידור נדר לה' על חזרתו בשלום והצלחת דרכו צריך שידור לעשות דבר מצוה, וכאן קיום הנדר הוא על מעשה חטא למנוע אותה מן נבואין ולבטל ממנה פריה ורביה, על כן הנראה בענין זה הוא ההצעה שעשינו ע"פ דברי חז"ל במדרש רבא הנז' וע"פ ביאור תרגום יונתן בזה דשניהם לדבר אחד נתכוונו, אלו ואלו דברי אלהים חיים, והשי"ת יאיר עינינו באור תורתו אכי"ר:

ועל שאלה הב' שנתפלאתם בענין הושע הע"ה בגמרא דפסחים דף פ"ז, הנה כתבתי בס"ד בסה"ק בן יהוידע דף למ"ד ע"א וז"ל, ודע כי מה שא"ל קח לך אשה זונה ולקח גומר בת דבלים וילדה לו ב' בנים ובת אחת וקרא להם שמות, ומה שא"ל היה לך ללמוד ממשה רבך, ומה שהשיב יש לי בנים ממנה, ומה שא"ל השי"ת על דבריו אלי, כל זה לא היה בפועל בהקיץ אלא ראה כל זה במראה החלום שחלם חלום ארוך שא"ל קח לך אשה זונה וכו' וכן כל הענין כולו, ואפשר שנראה לו זה הדמיון בחלום כמראה הנבואה

דכתיב בה בחלום אדבר בו וכזאת נמצא ביחזקאל הע"ה שהיה רואה שהלך לא"י וראה עושק כו"כ, גם ראה שהלך ביום הכפורים לירושלם וראה שהמלאך מודד לפניו העזרות ובהמ"ק כולו וכנז' בסי' מ' בעשרים וחמש שנה לגלותנו וכו' בעשור לחודש וכו' בעצם היום הזה היתה עלי יד ה' ויבא אותי שמה: במראות אלהים הביאני אל ארץ ישראל ויניחני אל הר גבוה מאד וכו', וכן ראיתי לרד"ק ז"ל שפירש כן, והוא ביאור מוכרח מאד ומצוה להודיע זאת בפני עם הארץ כשלומדים הפסוקים האלה בהושע שבוה תתיישב דעח האדם, ע"כ:

ועל שאלה הג' שנתפלאתם במאמר הגמ' דסנהדרין דף צ"ה בענין מחנה סנחריב כשבא לירושלים וכו' הנה גם על זה כתבתי בס"ד בסה"ק בן יהוידע חלק חמישי דף ל"ו וז"ל ודע כי סך של ר"ס רבוא אלפים אינו מספר קרקפתא דגברי, אלא הוא מספר האכות שלהם, כי בזמן קדמון היה להם גבורה בידים שהיה אדם אחד שקול כנגד מאה ואחד כנגד מאתים או שלש מאות וכן עזה"ד, ולכן היו כותבים בפנקס מספר החיל של המלך כפי הערכה שעושים ביכולת של כל או"א, ורק עתה שבטלה גבורת היד עושים המספר אקרקפתא דגברי, וסנחרב היה כתוב בפנקס החיל שלו שיש לו ר"ס אלף רבוא אלפים, ואפשר שעולים במספר קרקפתא דגברי עשרה רבוא אלפים ולא יותר ונכתבו בסך ס"ר רבוא אלפים כפי חשבון ההערכה דאחד נחשב כמאה ואחד כת"ק או יותר ובודאי דהם אינם מעריכים אותם כפי האמת אלא מרבים מספר ההערכה כדי להשביח כוחם ולהגדיל מעלתם:

ומ"ש אורך מחנהו ת' פרסה לא היו הולכים כל הגיסות ביחד אלא היו מפוזרים ורחוקים זה מזה, דהיינו שילכו כל עשרה אלפים בפ"ע ובין אלו לאלו יש מהלך פרסה או יותר, וכן ברוחב ככה עושק כדי להטיל אימה על בני אדם בדברם בגודל רבוי שלהם שיאמרו על מחנהו שהוא רב וגדול ועצום מאד. ונ"ל בס"ד שיש הכרח לדבר זה מגוף המאמר עצמו דאם הדבר כפשוטו שכל משך זה של ת' פרסה על ת' פרסה הוא מלא חיל של סנחרב, איך אמר תלמודא לעיל דאורחא דבעא לסגויי בעשרה יומי סגא בחד יומא, ואמרי ליה כלדאי שאותו היום דוקא יוכל על ירושלים, ובקשו חילו לשלוח ידם בם ולא הניחם, ואמר להם מחד תביאו כל אחד אבן מן החומה ונבקענה ובלילה מתו כולם, והלא משך ת' פרסא יש בין המחנה לסופו כמה ימים כי מהלך אדם בינוני ביום עשרה פרסאות, ואם נכנס ראש המחנה היום לחומת ירושלם לא יגיעו סוף המחנה לירושלם אלא עד אחר כמה ימים וכיון שא"ל למחר כל אחד יקח אבן אחת מן החומה ונבקענה, משמע שכל המחנה הגיע עד החומה והיו סמוכים לה, ועוד בני אדם הממלאים קרקע שגודלה

ת' פרסה על ת' פרסה היכן עמדו בבואם לירושלים והלא כל ארץ ישראל היא ת' פרסה על ת' פרסה ועוד ממ"ש ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור ק"ף אלף דארז"ל אלו היו ראשי גייסות משמע דכל מחנהו באו סביבות ירושלם על כן מוכרח לומר דסך המחנה בקרקפתא דגברי לא יעלו יותר מעשרה רבוא אלפים אך כדי להטיל אימה כאשר הולך למדינה להלחם בה היה מפזר הגיסות שלו ללכת במשך ת' פרסה, ויש מקום גדול פנוי בין זל"ז, וכשבא לירושלם נקבצו כל הגיסות ביחד ועמדו סביבות חומות של ירושלם, ע"כ. והדברים ברורים והשי"ת יאיר עינינו באור תורתו אכי"ר:

סימן טז

שאלה בשנה זו בליל שביעי של פסח עלה בלבי ללמוד בלימוד אשר הובא בספר קראי מועד המתוקן ללילה הזאת, והייתי לומד בהתחברות אהובי וריעי אשר שנינו לא הורגלנו בלימוד זה בשנים שעברו וכאשר, הגענו ללמוד במאמרי רז"ל הלקוחים מן גמרא דסנהדרין דף צ"ח ראינו דברים נפלאים שאין הדעת סובלתן ועד עתה משתוממים אנחנו על המראה הזה והוא דאתמר אמר רב גידל אמר רב עתידין ישראל דאכלי שני משיח א"ר יוסף פשיטא אלא מאן אכיל להו חילק ובילק אכלי להו, ומשני לאפוקי מרבי הלל דאמר אין משיח לישראל שכבר אכלוהו בימי חזקיה:

עוד אתמר התם רבי הלל אומר אין להם משיח לישראל שכבר אכלוהו בימי חזקיה א"ר יוסף שרי ליה מריה לרבי הלל, חזקיה אימת הוה בבית ראשון ואלו זכריה קא מתנבי בבית שני ואמר גילי מאד בת ציון הריעי בת ירושלים הנה מלכך יבא לך צדיק ונושע, הוא עני ורוכב על חמור ועל עיר בן אתונות, ודבר זה היה בעינינו הפלא ופלא דהלא רבי הלל תנא קדישא הוא איך יכחיש ח"ו בביאת המשיח לישראל אשר דבר זה הוא מן י"ג עקרים של אמונה דחד מנייהו שאנחנו כל בית ישראל מאמינים שיבא מלך המשיח ואע"פ שנדחו דבריו כאשר קרא עליו תגר רב יוסף באומרו שרי ליה מריה לרבי הלל חזקיה הוה בבית ראשון וזכריה הע"ה שהיה בבית שני מתנבא הנה מלכך יבא לך עכ"ז תמיהא לן האי מלתא טובא, למה הזכירו דברי רבי הלל אלו בתלמוד שבזה עשו פתחון פה למנגדים להכחיש בביאת המשיח והסיר תקוה באומרם תנא קדישא דידהון קא סהיד בהכי, ולא עוד דהמסדר לימוד זה בעבור ליל שני של פסח אשר תקנו ללמוד אותו עמא דארעא הביא והזכיר גם מאמר זה עם המאמרים ומה היה חסרון בלימוד זה אם היה משמיט ומחסר מאמר זה דרבי הלל:

עוד בכלל המאמרים הנז' מצינו מאמר תמוה מאד, דאתמר התם אמר רב נחמן אי מן חייא הוא כגון אנא שנאמר והיה אדירו ממנו ומושלו מקרבו יצא, אמר רב אי מן חייא

הוא כגון רבינו הקדוש אי מן מתיא הוא כגון דניאל איש חמודות ע"כ, ולפי דבריו של רב נחמן, נמצא הוא עושה עצמו משיח, ואיה אותות ומופתים שצריך להיות מן המשיח, ואיה הגאולה שצריך לגאל את ישראל, וכן לדברי רב דאמר אי מן חייא הוא כגון הרבינו הקדוש, ואיה האותות ומופתים ולמה לא גאל את ישראל, וכן מ"ש אי מן מתיא הוא כגון דניאל איש חמודות, א"כ לפ"ד כבר אתא משיח ולא עבד כלום ח"ו, באופן כי מרעידים על כל המאמרים הנז"ל, ולכך באנו לחלות פניך להאיר עינינו בתשובה נצחת שתשכך דעתינו ודעת זולתנו כי בודאי עוד יש אחרים אשר יתפלאו במאמרים אלה, על כן ימהר לבאר לנו המאמרים האלה ושכמ"ה:

תשובה מאמרים הנז"ל ביארתים היטב בעזה"י בסה"ק בן יהוידע חלק חמישי במסכת סנהדרין דף מ"א מן הספר, ואעתיק לך לשוני שכתבתי שם בזה"ל. ומ"ש עתידין ישראל דאכלי שני משיח, נ"ל בס"ד מלת שני אינו ר"ל שנה ושנתים אלא הוא מספר ר"ל מספר שנים כלומר דאכלי שני משיחים שהם משיח בן דוד ומשיח בן יוסף, דידוע קודם שיבא משיח בן דוד יתגלה משיח בן יוסף, ואנחנו בטוחים ע"י אורך צער זמן הגלות ורבוי התפילות שלא יהרג משיח בן יוסף ע"י ארמילוס הרשע ויהיו ישראל נהנים מטוב גדולתו של משיח ב"י ומן הנסים הנעשים לו) והיינו שלא יהרג משיח בן יוסף ויאכלו ישראל מטוב ממשלתו, ומקשי רב יוסף פשיטא. ומשני לאפוקי מרבי הלל דאמר אין משיח לישראל, נקיט משיח בסתם כי קאי על משיח בן יוסף, וסבר רבי הלל שלא יהנו ישראל אלא מן מלכותו וביאתו של משיח בן דוד, אבל משיח בן יוסף כבר אכלו את טובו וזיו והדרו המיועד לו, בימי חזקיהו שנתגלגל משיח בן יוסף בחזקיה הע"ה, וגוג ומגוג נתגלגלו בסנחריב (ונהנו ישראל מן הנס הגדול והנורא שעשה השי"ת לחזקיהו הע"ה במפלת סנחריב אשר יצא מלאך ה' בליל פסח ונשף בחילו העצום ויבשו כולם ברגע אחד, והנה בבוקר ראו אותם כולם פגרים מתים אשר לא היה נס כזה מבריאת העולם), ומ"ש רב יוסף שרי ליה מריה לרבי הלל, היינו מפני שהבין דקאי רבי הלל אכלהו דהיינו גם על משיח בן דוד, אך באמת רבי הלל לא קאי על משיח בן דוד אלא רק על משיח בן יוסף וכאשר כתבנו. או אפשר דגם רב יוסף הבין בכוונת רבי הלל כדברינו דקאי על משיח בן יוסף בלבד, ומקשי ליה מפסוק הנה מלכך יבא לך דמסיים ביה עני ורוכב על חמור (וקבלה היתה בידם דעני ורוכב על חמור קאי על משיח בן יוסף אבל משיח בן דוד לא שייך ביה דברים אלו כי הוא יבא בודאי מעוטר ומוכתר בכל מיני התפארות ומזויין בכל מיני זיין, וכמ"ש בזוה"ק באורך. על כן מוכרח לפרש פסוק זה על משיח בן

יוסף שיבא תחלה קודם משיח בן דוד, וא"כ איך יאמר דאכלוהו למשיח בן יוסף בימי חזקיהו ולא יבא עוד, זו היא הטענה שטען רב יוסף על מאמר רבי הלל:

עוד כתבתי בסה"ק בן יהוידע שם וז"ל דבי שילה אמרי שילה שמו, אין הכונה שכל אחד בא להחליט לו שם זה שאומר עליו אלא כל אחד כונתו לומר ראוי שיהיה נקרא בשם זה שמוציא לו אסמכתא מן הפסוק. ומ"ש רבנן חוורא דבי רבי שמו, נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש רז"ל כל רב מבבל וכל רבי מן ארץ ישראל, ופירש רבינו האר"י ז"ל הכונה בחו"ל יש הארת רב שהוא מספר ע"ב ק"ל, בסוד הנה ה' רוכב על עב קל ובא מצרים, ובא"י יש הארת ע"ב ק"ל הנז' בתוספת עשרה, לכן שם הוא רב"י וכנז' בד"ק נמצא בא"י שם הארת רבי, וידוע דהמשיח בן יוסף סובל חולאים ויסורין בעבור ישראל ובעבור חרבן ציון וירושלים אשר משלו בם זרים וגלו ישראל מתוכם ולכן נקרא חוורא דבי רבי שהוא סובל חולאים ויסורין בעבור בית רבי היא ציון וירושלים, ועל ערי א"י שיבנו בב"א וארמון על משפטו ישב. ודע כי כל אלו השמות שדברו בהם קאי על משיח בן יוסף. ואשר נתפלאתם במאמר רב נחמן דאמר כגון אנא, ומאמר רב דאמר כגון רבינו הקדוש וכגון דניאל איש חמודות, גם מאמרים אלו ישבתי אותם לנכון בס"ד בסה"ק בן יהוידע שם וז"ל: נ"ל בס"ד דהיה מקובל אצלם שבכל דור ודור יבא נצוץ מן משיח בן יוסף שהוא יושב תמיד סמוך לג"ע וסובל יסורין לכפר בעד ישראל, ויתגלגל אותו נצוץ באיזה צדיק שבדור ע"ד שארז"ל על מרע"ה שבכל דור יבא נצוץ ממנו בצדיק שבדור, וכמ"ש בספר הלקוטים לרבינו זלה"ה ע"פ ויתעבר ה' בי למענכם, וכבר נודע מכתבי מהרח"ו ז"ל דרבינו האר"י זלה"ה היה בו נצוץ משיח בן יוסף והזהיר רבינו האר"י זלה"ה לתלמידיו לכוין בכל יום בתפילת העמידה באומרם וכסא דוד עבדך מהרה בתוכה תכין על משיח בן יוסף שהוא נקרא כסא דוד וכנז' בשער הכונות. והנה הם היתה קבלה בידם כי נצוץ משיח בן יוסף אשר יבא בכל דור יבא בצדיק שהוא מזרע דוד הע"ה דלכך אמר רבינו האר"י ז"ל שנקרא כסא דוד ועליו אומרים וכסא דוד עבדך וכו', ובא רב נחמן לומר דאין הכונה שיהיה מזרע דוד הע"ה ממש אלא אפילו כגון אנא שאינני מזרע דוד אלא רק אשתי שהיתה בת ריש גלותא שהוא מזרע דוד ג"כ זה נחשב שהוא עצמו מזרע דוד דקי"ל בעל כאשתו, ויתגלגל בו נצוץ משיח בן יוסף, ולכן אמר כגון אנא ולא אמר אנא הוא, כי הוח מדבר על אדם אחר ועושה לזה האדם דמיון בו בעצמו מצד היתום דאין כונתו להתגדל לומר אנא הוא שבי מתגלגל ניצוץ של משיח ב"י אלא אמר כגון אנא דהיינו שיתגלגל באדם שהוא כמותי שיש לי שייכות בזרע דוד ואין אני עצמי מזרע דוד וכו', והביא על זה פסוק ומושלו מקרבו יצא, פירוש מושלו זה משיח בן יוסף שנקרא

במדרגת מושל לגבי משיח בן דוד שהוא אדיר מקרבו של דוד הע"ה יצא, כלומר אפילו מצד הבנות:

ומ"ש רב אי מן חיי הוא כגון רבינו הקדוש ג"כ כונתו על משיח בן יוסף שיתגלגל במי שהוא מזרע דוד הע"ה אפילו שהוא מנוקבייא כרבינו הקדוש שהיה מנוקבייא ולא מדוכרייא, וכמ"ש רבינו הקדוש עצמו על רב הונא ריש גלותא שהוא מדוכרייא ואנא מן נוקבייא, ולהכי אי הוה עייל לארץ ישראל הייתי מושיבו למעלה ממני וכנז' בגמרא. ואמר כגון רבינו הקדוש, שגם הוא סבל יסורין רבים להגין על הדור מאיליו ומעצמו, ולכן אם ימצא בדור צדיק מזרע דוד הע"ה וסובל יסורין כידוע שבו מתגלגל ניצוץ מן משיח בן יוסף. ואמר עוד אי מן מתיא כגון דניאל איש חמודות, כלומר שגם בדורו של דניאל נתגלגל נצוץ משיח בן יוסף בדניאל והדומה לו שהיו משבט יהודה וסבלו יסורין בשביל ישראל כמ"ש בדניאל סי' יו"ד בימים ההם אני דניאל הייתי מתאבל שלשה שבועים ימים לחם חמודות לא אכלתי ובשר ויין לא בא אל פי וסך לא סכתי וכו', וכתיב אל תירא דניאל כי מן היום הראשון אשר נתת לבך להבין ולהתענות לפני אלהיך נשמעו דבריך וכו':

הראת לדעת מכל הדברים הנז' שכתבנו בס"ד נתבארו המאמרים הנז"ל היטב, ולא נשאר לכם פליאה בכל המאמרים הנז"ל אשר באו בתלמוד בבלי הקדוש, אך על המסדר שסידר הלימוד של המאמרים בעבור המון העם ללמוד בליל שביעי של פסח ודאי יש עליו תרעומת, כי המון העם לא ידעי לפרש דברי המאמרים כאשר ביארנו, וחושבים דח"ו מכחיש רבי הלל בבי את המשיח, ולכן טוב לפרסם ביאורים אלו שביארנו בס"ד, והשי"ת יאיר עינינו באור תורתו אכי"ר:

סימן יז

שאלה. הלא נודע דחכמת שלמה הע"ה היתה גדולה וגבוהה על כל בעלי חכמות הנמצאים בעולם, דכתיב ביה ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם ומכל חכמת מצרים, ויחכם מכל האדם וכו'. וכתיב ויתן אלהים חכמה לשלמה ותבונה הרבה מאד, ורוחב לב כחול אשר על שפת הים. על כן בודאי כל החכמות הנמצאים. עתה אשר השיגו אותם בני האדם במשך כמה שנים דור אחר דור, הנה הוא היה משיג אותם לעשותם ביתרון על הנמצא עתה, ועל כן לב כל אדם יפלא למה לא עשה אניית של אש ללכת בים הג' למרחקי' ובימיו לא היה אלא אניות ההולכים על כנפי רוח, והוא היה צריך לזה מאד דכתיב במלכים א' סי' יו"ד כי אני תרשיש למלך בים עם אני חירם אחת לשלש שנים תבא, ואם היה לו אניות של אש היו קלים כנשר במהלכם בים. ועוד

יפלא לב האדם עליו למה לא עשה תילגראף שבו משתמש שמוש גדול הצריך לו מאד, כי בו היה נמצא ה"ן אומר וה"ן דברים בלי נשמע קולם, בכל הארץ יצא קום ובקצה תבל מליהם:

עוד לדעת מ"ש הכתוב במלכים א' סי' ה' ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם ומכל חכמת מצרים מהו ותרב אם הוא באיכות כל חכמה וחכמה דוקא, או אם ברבוי מיני החכמות, דרך מכל הם היו יודעים מאה מיני חכמות והוא היה יודע מאה מחמשים מיני הכמה, שיש לו יתרון עליהם ברבוי מיני החכמות. אבל באיכות כל חכמה וחכמה שהיו יודעים הם לא היה לו יתרון אלא הוא והם שוים בה, יורנו על כל הנזכר ושכמ"ה:

תשובה. נראה ודאי היה יכול שלמה הע"ה להשיג כל אלו החכמות של אניה של אש ושל תילגראף מרבוי החכמה אך לא רצה לעשותם ולהשתמש בהם כי הוא ידע ברוה"ק התלאות אשר ימצאון לישראל מן אוייביהם המלכים הצוררים אותם ותמיד באים עליהם מארץ מרחקים ללחום עמהם בחיל גדול בארצות החיים, אך מחמת הרחק מקום ירושלים מן מקומות ערי המלוכה של אויביהם נעשה לישראל ריוח והצלה במלחמה, ותמיד נמצא אצלם שארית הפליטה, אבל אם היו קלים רודפיהם כנשר לבא עליהם באניות של אש שבהם מתקרב הדרך, ואם יחסר הלוחם עמהם חיל או צידה או כלי זיין, אז תכף יביאום ממקום ממשלתם וילחמו בם, אז היה כליה לשונאי ישראל ואין להם תקומה במלחמה וכן נמי אם היו שרי החיל הנשלחים מן הקסרים נותנים ידיעה לקסרים על מחסורם, ועל מה שצריך להם לעזרתם היה בא להם עזר מן הקסרים הן ברבוי החיל הן ברבוי הצידה הן ברבוי כלי זיין, ועוד היו מתיעצים זע"ז בתילגראף והיו ממציאים הכנות לתגבורת שלהם ולהצלחתם והיו מאבדים ומכלים שונאי ישראל עד השמיד הכל, על כן הסתיר שלמה הע"ה חכמות אלו של אניות אש ושל תילגראף אע"פ ששלום היה בימיו הנה הוא חשב מחשבות בזה על העתיד להיות לישראל עם המלכים הצרים, אותם וכאשר היה ונעשה כן בכמה דורית, ועל ידי חסרון שני חכמות אלו שהם אניות האש ותילגראף בזה הצליחו ישראל והיתה להם הרווחה במלחמת המלכים שהיו נלחמים עמהם בכל דור ודור, וחסד גדול עשה השי"ת עם ישראל ועם שאר בני אדם שגם בדורות האחרונים לא נתן לב לחכמי הטבע להרגיש ולהתבונן בחכמות אלו אלא עד שנים האחרונות הקרובות לנו שאז כרתו המלכים ברית בתקנות שעשו בעבור תיקון העולם שקורין זה בשם תנצי' מאת דעי"כ יצא מן חכמות אלו של אניות אש ושל תילגראף טובה ותועלת בכמה דברים לאנשי העולם ובפרט לישראל החלושים אשר הם

גרים גרורים בארצות מלכי האדמה יר"ה, ונמצא גילוי חכמות אלו בדורות האחרונים נעשה יפה לעולם והוא דבר בעתו מה טוב:

ואשר שאלת לדעת ביאור הכתיב ותרב חכמת שלמה וכו' אעתיק לך פה אשר כתבתי בסה"ק בן איש חי פרשת ואתחנן דף ס"ד ע"א ע"פ ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים וכו' וז"ל. ברם עדיין צ"ל למה תלה החכמה הזאת בשמירה ועשיה של התורה שהקדים לומר ושמרתם ועשיתם, ונ"ל בס"ד כי בשכל שבאדם יש חלק טוב וחלק רע, וזהו ענין יצה"ט ויצה"ר שיש באדם, והצדיק ע"י עשקו בתורה ומצות מגביר חלק הטוב שבשכלו על חלק הרע, ואז יהיה מכוין בשכלו ע"פ האמת והצדק כי חלק הרע שבשכל הוא מחשיך עיניו של אדם ומושך לבו להביט חוץ מן האמת, ולכן הבינוני הוא פעם כך ופעם כך, אבל הרשע גובר בו חלק הרע שבשכל ומטעהו ואינו יכול לראות דבר שלם כי אם דבר חסר:

ובזה מובן מאמר רז"ל בפסוק ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם ומכל חכמת מצרים, אתה מוצא כשבקש שלמה לבנות בהמ"ק שלח אצל פרעה ואמר לו שלח לי אומנין בשכרן שאני רוצה לבנות בהמ"ק, מה עשה כנס את כל האצטרולגין שלו וצפו בבני אדם שהם עתידין למות באותה שנה ושלחן, וכשבאו אצל שלמה הע"ה צפה ברוה"ק שהם מתים באותה שנה ונתן להם תכריכין ושלחן ושלח לו לא היה לך תכריכין לקבור את מתיך הרי לך הן ותכריכיהן ע"כ. והקשה הרב מהר"א קונקי ז"ל באם הילד חדא היכן מצינו בזה שגדלה חכמתו מחכמתם, והלא מן שטח הדברים מובן ששוים הם שהם צפו בכך והוא ג"כ צפה בכך, ועוד מה ראה לעשות להם תכריכין אם כדי שיודיעהו שהוא ידע דאלו ימותו באותה שנה, די לו לשלחן בדברים שבע"פ לאמר לו המבלי אין קברים במצרים שלחתם לקברם בירושלים הא לך בחזרה וקבור אותם בארצך. והרב האריך שם ונדחק ליישב הדברים ע"ש. והנה לפי האמור לעיל נראה ליישב שפיר המאמר הנז' והוא, כי חכמי מצרים שגובר בהם חלק הרע שבשכלם והם משתמשין בו אין יכולים לראות בשכלם ראיה שלימה והיו חסרים שתים באותה ראיה אשר צפו באותם בני אדם האומנין, הא' שלא נתברר אצלם שכולם ימותו מיתה שצריך לה קבורה, אלא אפשר שימצא בהם בני אדם שיהיה להם אותה שנה סמוי עינים או שיהיו מצורעין כי סומא חשוב כמת ומצורע ג"כ חשוב כמת, ולכן ראו בהם ענין מיתה, ובודאי כשהגידו לפרעה על ראייתם בחכמת האצטרולוגיא דאלו וימותו כולם באותה שנה אינו ברור אצלם שכולם ימותו מיתה ממש, אלא אפשר שיש בהם שיהיה להם סמות עינים ויש בהם שיש להם צרעת, דאלו ג"כ חשובין כמתים, יען כי הם ראו בכל

אותם האנשים סימן של מיתה והגם דודאי רובם ימותו במיתה ממש אפשר שיהיה בהם אנשים שיהיו סומין או מצורעים דחשובין כמתים אבל לא ימותו ממש, כי זה הוא דבר ידוע שבחכמה זו של האצטרלוגין אין רואין דבר ברור אלא סימן לדבר והם יפרשו אותו מדעתם על פי רוב משמעות הנראה להם. [וכאשר מספרים במעשה שהיה להרמב"ם ז"ל שברח מן מלך מצרים ולא יצא מן העיר אלא נכנס בתוך בית אחד והביא כלי גדול של נחושת ומלא אותו מים והניח בתוך המים סלע אחת גדולה והוא עמד על הסלע, וידע כי המלך יש לו חכמים שיודעים בחכמת האצטרלוגיא ובודאי ישאל מהם עליו לראות היכן הוא ויגידו לו דבר שהם טועין בו כי חושבין ראייתם באופן הקרוב לשכל וכן היה שהמלך שאל מהם לראות היכן הוא הרמב"ם, וישיבו לו הרמב"ם עומד על הר אחד אשר נהר אחד מקיף אותו והנהר מוקף מחיצה אחת של נחשת, ויתפלא המלך ויאמר הר כזה אינו מצוי בישוב שאנחנו יודעים אותו ואם ימצא זה בסוף העולם מרחק שלש או ארבע חדשים איך יתכן במשך שתי שעות אלו משברח הגיע לשם, והבין שהרמב"ם עשה חכמה להטעותם, ולא ידע איך עשה, לכן הוכרח להכריז בעיר הבטחה בשם המלך שיבא הרמב"ם לפניו ולא יעשה עמו רעה, וכן אחר שיצא הכרוז בא הרמב"ם לפני המלך, אמר לו מה עשית להטעותם, א"ל כו"כ עשיחי והם חשבו סלע שאני עומד עליו הוא הר, והמים שבכלי אשר סביבות הסלע הוא נהר ודופני הכלי של נחשת המקיפים את המים הם חומה של נחשת ע"כ.] 2וכן הענין כאן הם ראו על אותם אנשים סימן של מיתה, אך אין יודעים שכולם ימותו מיתה ממש אלא אפשר שיהיה בהם סומין ומצורעים שיקרה להם כך באותה שנה, וזה הוא חסרון אחד שיש בצפייתם אשר צפו באותם האנשים האומנים, ועוד יש להם חסרון שני יותר קשה מזה דאי אפשר להם לדעת מתי ומותו באותה השנה אם בתחלתה או באמצעה או בסופה שדבר זה אי אפשר להכירו על ידי חכמה זו:

אמנם שלמה הע"ה הרואה בחלק הטוב שבשכלו אשר מצורף עמו רוה"ק, הנה הוא ראה בחכמה זו ראיה שלימה שידע דאותם האנשים האומנים ששלח לו כולם ימותו באותה שנה מיתה ממש שצריך להם קבורה, וידע ג"כ דאלו מיתתם קרובה בתוך אותו החדש שבאו אצלו והנה הם עומדין על פרק הנסיעה שצריך להכין להם תכריכין, ולכן לא הספיק לזה להודיעו בע"פ המבלי אין קברים במצרים שלחתם לקברם בירושלם, אע"פ שמדברים אלו נודע דכולם למיתה ממש שצריך להם קבורה הם עומדים, דעדיין לא ניכר בזה ידיעתו השנית אשר ידע שמיתתם קרובה, לכך להודיעו בזה עשה לכולם תכריכין להודיעו שמיתתם קרובה שהם עומדים על פרק הנסיעה שצריך להכין להם תכריכין

מעתה, ולז"א ותרב חכמת שלמה מחכמת מצקים, אלו הם דברי שכתבתי בסה"ק בן איש חי פרשת ואתחנן על פסוק הנז':

ובזה תמצא תשובה לשאלה השנית אשר שאלת אם פסוק ותרב חכמת שלמה בא ללמד על רבוי האיכות של כל חכמה וחכמה שהיה לו בה יתרון על חכמי מצרים, או שדבר על ריבוי הכמות והמנין על החכמות שנמצא אצלו ריבוי מיני חכמות שלא נמצאו אצל זולתו. והנה באברים אלו שכתבתי תבין דעיקר הכתוב בא ללמד ביתרון שיש לשלמה הע"ה באיכות כל חכמה וחכמה אשר הוא היה יודע החכמה בשלימותה בלי מחסור, משא"כ חכמי מצרים ודומיהן א"א שיראו ראיה שלימה בחכמה וכמו ענין צפייתם וידיעתם בחכמת האצטרלוגין הנ"ל שהיו חסרים בראייתם שתי מחסורות, אבל שלמה הע"ה ראה ראיה שלימה וכמ"ש יראו את ה' קדושיו כי אין מחסור ליריאיו. ועל כן דקדק לומר ותרב חכמת שלמה ולא אמר וירבו חכמות שלמה כי לא בא הכתוב לשבחו בריבוי מיני החכמות אלא בא לשבחו בריבוי האיכות של כל חכמה וחכמה בפני עצמה. והשי"ת יאיר עינינו באור תורתו אכי"ר:

סימן יח

שאלה. שמעתי מחכם עובר אורח שהיה מספר בשבחן של רבותינו ז"ל חכמי המשנה וחכמי התלמוד ואמר שהיו בקיאים בכל החכמות ובכלל אמר דחכמה של הגיוגראפייה הנמצאת עתה אצל חכמי הטבע אחר עמל וטורח שיגעו וטרחו בה בשנים מרובות דור אחר דור, הנה היא כבר היתה ידועה אצל חכמי המשנה ומכירים בה. ואשאלהו מהיכא נודע דבר זה שהיו רז"ל בקיאים וחכמים בחכמה זו של הגיוגראפייה שיש בידינו עתה, ויאמר זה נודע מדברי רבותינו ז"ל ולא הגיד לי באיזה מקום בדבריהם נזכר זה ולהיות שהיה עובר אורח לא מצאתיו עוד לחקרו ולדרשו, על כן באתי נבקש ממעלת כבודך ולשאל אם כנים הדברים האלה שרז"ל היה בידם חכמה זו של הגיוגראפיה והיכן נזכר זה בדבריהם, יורינו ושכמ"ה:

תשובה. זה החכם ראה בזוה"ק פרשת ויקרא דף יו"ד ע"א שכתב וז"ל, ובספרא דרב המנונא סבא פריש יתיר דהא כל ישובא מתגלגלא בעיגולא ככדור אליו לתתא ואלין לעילא, וכל אינון ברייז משניין בחזווייהו משונייא דאוירא כפים כל אתר ואתר וקיימין בקיומייהו כשאר בני נשא, ועל דא אית אתר בישובא, כד נהיר לאלין חשיך לאילין, לחלק יממא ולאלין ליילייא, ואית אתר דכוליה יממא ולא אשתכח ביה ליליא, בר שעתא חדא זעירא עכ"ל. ומזה דן אותו חכם שהיה בידי רז"ל חכמה זו של גיוגראפייה שיש עתה ביד חכמי האומות. אך באמת אין מכחן הוכחה לכך, ומה שאמרו אית אתר בישובא כד

נהיר לאלין חשיך לאילין, לאלין יממא ולאלין ליליא (דקאי על ארץ אמריקא) ומ"ש אית אתר דכוליה יממא ולא אשתכח ביה ליליא וכו' לא ידעו רז"ל דברים אלו בחכמה של הגיוגראפייה אלא כל זה ידעו ברוה"ק על ידי לימוד הסוד של תכונת השמים והארץ:

ודע כי כמ"ש בזוה"ק דהא כל ישובא מתגלגלא בעיגולא ככדור אלין לתתא ואלין לעילא וכנז"ל, יש חכמים מביאים מלשון הזוהר הנז' הוכחה למחלוקת שיש בין חכמי התכונה בענין כדור הארץ, אם הוא קבוע ועומד, או אם הוא מתגלגל וכנז' בספר הברית, ואנא עבדא אומר אין מכאן ראיה והוכחה לדעת אחד, כי דברים אלו שכתב כאן סובלים שני פירושים ואכמ"ל בזה, והשי"ת ברחמיו יאיר עינינו באור תורתו, אכי"ר:

דרוש

פרק א

בהנ"ו ליקבה"ו.

דרוש א' לחינוך בית המדרש ת"ת. דרוש זה דרשתי בחנוך בית מדרש תלמוד תורה הנקרא נוראיל פה עירנו בג'דאד יע"א. מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל כנחלים נטיו כגנות עלי נהר כארזים עלי מים:

הנה חז"ל דרשו פסוק זה על בתי מדרשות כמ"ש ויעקב איש תם יושב אהלים, וצריך להבין למה נקיט ב' תוארים אהליך ומשכנותיך ואם אמר א' על בתי כנסיות וא' על בתי מדרשות, יקשה לנו מאחר דבתי כנסיות ובתי מדרשות הם ענין אחד ודבר אחד, דבתי כנסיות בכלל בתי מדרשות הם למה חלקם לשני שמות אהל ומשכן, יאמר אהליך בלבד על כולם, או משכנותיך בלבד על כולם. גם צריך להבין ענין דמיונות אלו של נחלים ושל גנות ושל אהלים ושל ארזים, מה הם ועל איזה דבר ירמוז דמיונם:

ונראה לפרש בס"ד כי אנחנו רואין במנהגו של עולם שכל הנמצאים שבעולם הקיום שלהם תלוי בסדרים אשר יעשו להם במושבם ובהנחתם בחצריהם ובטירותם שאם יעשו ויתקנו להם סדרים נכונים הם מתקיימים ועומדים, ואם לאו יתקלקלו ויאבדו דרך משל לשני סוחרים גדולים שכל אחד מהם עסקו גדול שעוסק בכל מיני מסחר שבעולם דהיינו כל מיני פתורא של צמר ושל משי וצמר גפן, גם כל מיני עט"ריי אסטיס (ני"ל) קהוו"א ופ"לפלין סוכ"ר וכיוצא בזה וכל סחורה של מאכל צמוקין ותאנים יבשים, וכיוצא בזה וכל מיני סחורה של משקה, ויבקשו שניהם מבנאי אומן שיבנה לכל אחד מהם בית מסחר גדול (אופ"יס) אשר יכול באוצרות שבו כל מיני סחורות שמצויים אצלם. והבנאי האומן הזה היה חכם ומבין ויבנה לכל אחד מהם בית מסחר גדול שיש בו אוצרות

וחדרים רבים, והבנאי ידע והבין מדעתו כי מיני הסחורות שיש לאלו הם חלוקים ומשונים זה מזה במזגם וטבעם, שיש שחורה יפה וטוב לה לקבל הרטיבות והליחות של הקרקע, אבל האויר החם והיבש יזיק לה ויש להפך, ויש שצריך לה אויר אמצעי, על כן התחכם לבנות בתי המסחר של אלו תחתיים שניים ושלישים ובכל שלשה המדרגות האלו עשה כמה אוצרות כדי שאותם מיני הסחורות אשר הרטיבות והליחות טובה להם ואויר החם והיבש יזיק להם יניחום באוצרות של מדרגה התחתונה, ואותם סחורות שהליחות והרטיבות יזיק להם ואויר החם ויבש טוב להם יניחום במדרגה העליונה, ואותם שיפה להם אויר האמצעי יניחום במדרגה האמצעית:

ואחר שגמר הבנין הכניסו הסוחרים את סחורות שלהם כל אחד בבית המסחר שלו, והסוחר הפקח הכניס כל מיני סחורות והניחם כסדר ואופן המועיל להם, שכל סחורה הכניס אותה במקום הראוי ויפה לה כאשר אמרנו, אך סוחר השני בשגעון נהג שהניח סחורתו בלתי התבוננות, כי הכניס ומילא אוצרות במיני הסחורות שיש לו מן הבא בידו, כאשר יעלה המזלג, ולכן נזדמן לו שהכניס והניח סחורות המזיק להם הרטיבות והליחות באוצרות התחתונים, ומיני הסחורות שמזיק להם אויר החם והיבש הניחם באוצרות העליונים, ועי"כ הפסידו סחורותיו ונתקלקלו. נמצא הסיבה שזה הרויח וזה הפסיד הוא מפני שזה נהג בסדרים נכונים ואופנים מתוקנים וישרים, וזה נהג בדרך עקלקלות בלי סדרים נכונים ומתוקנים:

וכן הענין תמצא ג"כ עד"ז במזון הגופניי שאם האדם אוכל מאכלים ושותה המשקים ע"פ סדרים נכונים לא יזיקו לו המאכלים והמשקים אלא יעשו בריאות בגופו, ואם לא יתנהג ע"פ סדרים מתוקנים יעשו קלקול בגופו ולכן נאמר במשלי ט' חכמות נשים בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה. טבחה טבחה מסכה יינה אף ערכה שלחנה. וצריך להבין מה שייכות יש לאכילה ושתיה עם בנין הבית דנקיט קרא ברישא, ועוד בשלמא טבחה טבחה איצטרך למימר מפני שאין הבשר נאכל בלי שחיטה, וכן מסכה יינה נמי אצטריך למימר מסכה מפני שאין היין החזק ראוי לשתותו חי בלי מזינה דיזיק לו, וכמ"ש רש"י ז"ל, אך עריכת השלחן למאי אצטריך להזכירה כאן דהא אפשר שיאכלו הבשר וישתו היין אע"פ שלא יסדרום על השלחן כי ההערכה אינה מעכבת האכילה ושתיה:

אמנם הענין יובן ע"פ הדברים שאמרנו והוא כי מי שטבח טבח ועשה ממנו כמה מיני תבשילין מהם מתוק מהם חמוץ אם ירצה להנות מהם ולא יהיה נזוק צריך להעריך תבשיליו ופירותיו על השלחן בסדר יפה ומתוקן ע"פ הטבע והמזג של האדם, דהיינו בתחלה יביאו על השלחן מרק של בשר לבדו ואח"כ יביאו מיני תבשילין שהם מתוקין

בזא"ז ואח"כ יביאו תבשילין שהם מיני חמוץ ואח"כ יביאו אורז לבדו ואח"כ יביאו מפירות העץ או האדמה וע"פ הסדר הזה תתיישב האכילה בבטן האדם יפה ויישב לבו באכילה ולא יהיה נזון מן השבע שהשביע עצמו באכילה, אבל הטפש מביא המאכלים על השלחן בלתי סדרים נכונים שיביא המאכל על השלחן בלתי התבוננות ואפשר שיזדמן לו שיביא פירות העץ והאדמה לאכול תחלה, ואחריהם יביא תבשילין של חמוץ ואחריהם תבשילין של מתוק ואחריהם יביא המרק והרי זה סדר מקולקל ואין האכילה מתיישבת יפה בבטן האוכל לפי הטבע והמזג של האדם, ואפשר שתזיק לו אותה האכילה:

וז"ש חכמות נשים בנתה ביתה זה הגוף שנקרא בשם בית כנז' בקהלת דכתיב עד אשר לא יזועו שומרי הבית ונודע כי בנין הגוף ועמידתו הוא על ידי האכילה ומי שהוא חכם בונה ביתו שהוא גופו באכילה המסודרת בחכמה באופן המועיל, ועל זה אמר חכמות נשים בנתה ביתה כלומר נפש חכמנית תדע לבנות ביתה שהוא הגוף, חצבה עמודיה שתחצוב לה עמודים של קיום לטובת גופה, והיינו שבעה לשון שובע שתהיה השביעה של האכילה מעמדת ומחזקת את הגוף שהוא הבית של הנפש המשכלת. ואמר טבחה טבחה מסכה יינה אף ערכה שלחנה כלומר השבע שיהיה מטבחה ומיינה אין בו תועלת אא"כ ערכה שלחנה שיודעת לערוך שלחן בסדר יפה ומתוקן, שיביא המאכלים באופן נכון היפה לגוף ע"פ הטבע והמזג של האדם:

נמצא קיום הנמצאים שבעולם באוצרות שלהם וקיום הגופים של בני האדם באכילתם והנחתם הם תלויים בסדרים הנכונים שיעשו להם, ואם המה בלי סדרים יגיע להם קלקול והפסד:

וכן הענין בלימוד המשכלות שהוא חלק הנפשי הן לימוד תורתינו הקדושה הן לימוד דרך ארץ שהוא לשונות וכתיבה וכיוצא, אם הלימוד מתוקן בסדרים נכונים ויפים אז הלימוד ההוא יתקיים בלב הלומד ולא תשלוט בו השכחה ולא יהיה נעקר מלבו של אדם, אבל אם לא יהיה מתוקן בסדרים נכונים וטובים אינו מתיישב בלב וסופו להתאבד שישכח האדם את מבחר הלימוד אשר למד:

ולזה אמר באיוב סי' יו"ד צלמות ולא סדרים והוא כי השכחה נקראת צלמות שהיא מלה מורכבת משתי מלות שהם צל מות, כי ענין השכחה היא כמו ענין מיתה, וז"ש צלמות ולא סדרים ר"ל תשלוט בו השכחה שהיא צל של מות שדומה למות, היינו מפני כי לא היה סדרים בלימוד, שלא היה הלימוד מתוקן ע"פ סדרים אלא נעשה בערבוביא, וכאשר יבא ענייננו בדברינו עתה:

והנה מקום המיוסד ומתוקן לעסק הגשמי, שהוא לימוד לשונות וכתיבה ושאר דברים של דרך ארץ, זה המקום נקרא אהל שהוא עראי, יען כי זה הלימוד הוא לצורך עוה"ז שהוא מושב עראי, אבל מקום המיוסד ומתוקן ללימוד הנפשיי שהוא לימוד תורתינו הקדושה נקרא משכן שהוא שם הנקרא על דבר קבוע שהוא שהוא לצורך עוה"ב שהוא מושב קבוע:

וידוע כי זמן הטוב והיפה של הלימוד אצל האדם הוא רק בעודו נער קטן בשנים שאין מוטל עליו משא פרנסת גופו וגם אין תלוי בצוארו משוי פרנסת אשה ובנים, וכפי הטבע תהיה דעתו צלולה ומה שילמוד יהיה חרוש על לוח לבו ולא ימוט, ועל כן יאות הוא לעסוק עם הנערים בעודם קטנים בשנים בשתי הלימודים האלה אחד של תורתינו הקדושה, ואחד של דרך ארץ שהוא לשון וכתיבה וכיוצא בהן, ויעסקו עמהם בשני מיני לימודים אלו בזמן אחד שהוא זמן הנערות שדעתם צלולה:

ועל זה אמר התנא בפרקי אבות, יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ, שיגיעת בשניהם משכחת עון, כלומר ראוי ויפה שתעסוק בשתי לימודים של תורה ושל דרך ארץ בזמן אחד, יען כי יגיעת שניהם ביחד משכחת עון הוא כח הרע אשר עציר בלב האדם מצד החומר העכור שבו, כי יהיה עסקו במשכלות ולא יצא הרע שבו מן הכח לפועל לעשות מעשים רעים:

ועל זה רמז הכתוב שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני, והוא כי העולם רמוז באות וא"ו שמספרו ששה והעולם הוא שש קצוות שהם מעלה ומטה וארבע רוחות, ועוד יש טעמים אחרים ברמיזת עוה"ז באות וא"ו, וידוע עסק התורה נקרא ימין שהוא חזק ומיומן, ועסק דרך ארץ שהוא השייך לעוה"ז נקרא שמאל שהוא יד כהה, ולז"א שמאלו תחת לראשי ר"ל שמאל וא"ו שהוא עסק דרך ארץ תחת לראשי, שאהיה עוסק בו, וגם עוד וימינו קרי בה ימין וא"ו שהוא עסק התורה תחבקני, שאעסוק בו בזמן שאני עוסק בדרך ארץ שאחוז בזה ובזה ביחד בזמן אחד, כי האדם רואה סימן יפה בלימודו באופן זה:

וכאשר מצינו דבר חדש בענין זה, שכתב בספר העתים הקדמון בשם הגאון המופלא שבגאונים הוא רבינו האי גאון ז"ל, שכתב בתשובתו וז"ל, מותר ללמד תינוקות של בית הכנסת אגב לימוד התורה, כתב ערבי וחשבונות אבל שלא עם התורה אינו נכון, ותינוקות של גוים ללמדם שם בבית הכנסת כל שיכול לדחותם דוחין, ואם חוששים לתרעומת אין דוחין מפני דרכי השלום עכ"ל. ולשון זה העתיקו בספר שארית הנחלה דף י"ג, והרב המחבר הנז' חשב שהגאון ז"ל התיר ללמד לשון ערבי וחשבונות בבית הכנסת במקום שמתפללין בו ממש, ושגג בזה דכונתו על חדרים שיש בחצר בית הכנסת

דאין מתפללין שם, ואין להם קדושת בית הכנסת וכאשר הוכחתי כן בתשובתי בס"ד, ועתה אין זמן להאריך בזה:

ושאלו מהרב הגדול מופת הדור מהר"ר יצחק ואלד"י ז"ל אם מותר להושיב אומן של הכתיבה בחדרים המיוחדי' ומוקדשי' מכבר בקדושת בית המדרש שלומדים בהם תורה, והשיב להם, אע"פ שדבר זה ללמד לילדים מלאכה זו של הכתיבה יש בו קצת מצוה לכשיגדלו ימצאו פרנסתם לכל חייתם, ובפרט שיש בהם ילדי העניים. מ"מ לא התירו בבית המדרש ובית הכנסת אלא רק חשבונות של מצוה רבה. ברם כפי הנשמע שבחצר זה של בית המדרש יש בו חדרים אחרים שלא היו לומדים בהם תורה, הנה אתם יכולים להושיב זה האומן ללמד את הילדים מלאכת הכתיבה באחד מאלו החדרים, עכ"ד בספרו ויאמר יצחק ע"ש:

נמצינו למידין כי רבינו האי גאון ז"ל הסכים ללמד את הילדים עם לימוד התורה עוד לימוד אחר של לשון ערבי וחשבונות וכיוצא:

וכמה דברים אנחנו לומדים מדבריו של הגאון הגדול בענקים הנז', ומכללם הוא שהתיר ללמד לשון ערבי עם לימוד התורה, ואם אלו השואלין אותו היה לשונם פרסי או לשון אחר, נמצא התיר ללמד לשון ערבי שאינו לשונם, ואם אלו השואלין אותו לשונם ערבי מה צריך להם ללמוד, אלא מוכרח דרוצים ללמוד לשון ערבי צח והתיר להם ללמוד אותו עם לימוד דברי תורה, ש"מ דברים החיצונים שצריך האדם ללמוד אותם התירו הגאון ללמדם עם דברי תורה וכאשר אנחנו רואין פה בעירנו יע"א דלשון המדינה הוא לשון ערבי אך אין בני עמנו מדברים ערבי צח ומתוקן, ויזדמן שהנכרי מדבר דברים בלשון ערבי לפני היהודי ויש כמה מלות שאין היהודי יודע ומבין משמעותם, אמרו נא היש חסרון יותר מזה שהאדם אינו מכיר את לשונו ביודעו:

ובאמת ממה שמצינו כתוב בתורה בפ' כי תבא וכתבת על האבנים את כל דברי התורה באר היטב ודרשו רבותינו ז"ל באר היטב בשבעים לשון, מכאן אנחנו לו מדין דאע"פ שניתנה התורה בלשון הקודש שהוא לשון המובחר שבשבעים לשון עכ"ז שאר לשונות לא נפסלו והמה רצויים לפני השי"ת שצוה לכתוב בהם את התורה וש"מ דהיו יודעים ומכירים אותם וגם מרע"ה היה מכירם, ולכן ודאי כל אדם ישר יודה שלא יהיה נפסל יתרון לימוד הלשונות אם האדם לומדו בלי תערובות רע:

והנה בזה הענין שאנחנו מדברים בשכר הלימוד בהיותו נצמד ונאחז לימוד התורה עם לימוד דרך ארץ שיהיו שני הלימודים לומדים אותם במקום אחד ביחד, אפשר לפרש בס"ד מאמר תמוה בגמרא דבתרא דף ע"ד אמר רבב"ח אמר לי ההוא טייעא בא ואחוי

לך היכי דנשקי ארעא ורקיעא אהדדי, אזלי וחזאי דעביד כוי כוי, שקילנא לסלתאי (פירוש סל הלחם שלי) ואנחנא בכוותא דרקיע אדמצלינא בעיתא ולא אשכחינא, אמינא ליה איכא גנבי הכא, אמר לי האי גלגלא דרקיעא הוא דהדר, נטר עד למחר כי השתא ומשכחת לה ע"כ. ומאמר זה לפי פשוטו לא יתכן כי הארץ היא כדור עומד בחלל העולם בגזרת מאמר אל חי, ורז"ל אמרו מן הארץ עד לרקיע רחוק מהלך ת"ק שנה. גם כתב בספר הברית כי נתאמת אצל אנשי מידות חכמי הטבע שאם האדם היה עומד על השמש ומורה כדור ברזל בכח אש וגפרית על הארץ היה מגיע אל הארץ במשך כ"ד שטם רצופים, ראה כמה גבוה השמש מעל הארץ, ויש כמה וכמה כוכבים שהם גבוהים מן השמש אלף אלפים על שיעור זה, ואיך אומר שהראה לו מקום ששם דבוקים הרקיע והארץ, ואיך יצויר בשכל שיטח רבב"ח הלחם שלו בחלון של הרקיע. אך ידוע דמאמר זה אינו כפשוטו אלא הוא לשון חידה ומשל, וכבר דשו בזה רבים לפרשו באופנים שונים, ולפי ענינינו נפרש אותו בס"ד כך:

והוא שנמצא באותו מקום בית המדרש שלומדים בו תורה כמה כתות של ילדים, וגם אותם הכיתות לומדים בו לימוד של דרך ארץ ג"כ שהוא לשון וכתיבה וחשבון וכיוצא, והיה בבית המדרש ההוא חדרים מיוחדים ללימוד התורה בצד זה וחדרים מיוחדים ללמוד דרך ארץ כנז' בצד אחד שכנגדו, והיה דרכם להיות חוזרין חלילה ממקום של לימוד התורה למקום של לימוד הדרך ארץ, דהיינו כת זו לומדת בחדר של לימוד תורה מן הבקר עד הצהרים, אבל מן הצהרים עד הערב תלמוד רוצה הכת בצד השני לימוד דרך ארץ ותכנס כת אחרת באותו הצד של חדרי תורה ללמוד תורה, ולמחר וביום השני חוזרין חלילה שאותה הכת שלימדה בחדרי תורה בחצי הראשון של היום תלמיד ביום השני לימוד דרך ארץ בחצי הראשון של היום ולימוד תורה בחצי השני של היום, כך היה דרכם בעבור איזה סיבה שהיה, לשנות זמן הלימודים בשני חצאי היום, אך החדרים ישארו כמו שהם בצד זה חדרי תורה ובצד זה חדרי דרך ארץ כן נראה לעשות הצעה כמנהג אותו בית המדרש כדי ליישב הענין ע"פ דברי המאמר דרבב"ח הנז':

ועל זה אמר רבב"ח א"ל ההוא טייעא תא ואחוי לך היכא דנשקי ארעא ורקיעא אהדדי, פירוש רצה הטייעא להראות לו מנהג אותו בית המדרש שהיו לומדים בו לימוד תורה ולימוד דרך ארץ ביחד, וכבר אמרנו דלימוד תורה יתייחס לרקיעא, ולימוד דרך ארץ יתייחס לארעא, ולכן קרי לשני הלימודים האלה בשם רקיעא וארעא, שהיו שני למודים אלו שם נצמדים יחד במקום אחד במשך זמן שעות היום, וזהו היכא דנשקי רקיעא וארעא, ר"ל נצמדים יחד במקום אחד אהדדי:

ואמר אזלי וחזאי דעביד כוי כוי, פירוש הלך רבב"ח לאותו בהמ"ד וראהו עשוי חדרים חדרים שיש חדרים, מיוחדים ללמוד בהם תורה, ויש חדרים שלומדים בהם דרך ארץ כדאמרן:

ואמר שקליתא לסלתאי ואנחנא בכוותא דרקיעא, פירוש לקח רבב"ח את בנו והניחו בחדר שלומדים בו תורה, וקראו סלתאי כי הבן נקרא ככר של אביו, דארז"ל בא זכר לעולם בא ככרו עמו, ולכך נקרא זכר נטרקון זר כר, כי הוא נחשב ככר של אביו שמתפרנס האב בזכות לימוד תורה של בנו הקטן שהוא לימוד הבל שאין בו חטא, 2ואמר אדמצילנא בעיתא ולא אשכחיתא, פירוש הוא הוליך את בנו שם בחצי הראשון של היום והושיבו בחדר שלומדים בו תורה אשר קרא כוותא דרקיעא, ואחר שהתפלל מנחה בחצי השני של היום חזר בא לאותו בהמ"ד ונכנס לחדר של לימוד תורה, ולא מצא את בנו שם, יען כי בנו היה מכת שלומדים תורה בחצי הראשון של היום דוקא, אבל בחצי השני של היום יכנסו ללמוד דרך ארץ בצד אחר כל אותו בהמ"ד בחדרי דרך ארץ ולכך לא מצאו בחדש של תורה שהניחו שם בבוקר:

ואמר לאותו טייעא איכא גנבי הכא שגנבו את בני מכאן, שלא מצאו במקום שהניחו, ובדרך בדיחות דבר כן, והשיב לו הטייעא גלגלא דרקיעא הוא דהדר, פירוש אותם שלומדים בחדרים של לימוד התורה הנקראים בשם כוותא דרקיעא אינם נשארים שם כל היום, אלא חוזרין חלילה בחצי השני של היום לצד אחר של בהמ"ד שבו חדרים של לימוד דרך ארץ, ואם תמתין עד למחר לעת הזאת שהוא בחצי השני של היום תמצא את בנך בכוותא דרקיעא אשר הנחהו שם כי אלו חוזרין חלילה דאותם שלמדו היום בחצי השני בחדרי דרך ארץ למחר ולמדו תורה בחדרי תורה בחצי השני של היום, וא"כ למחר לעת עתה שהוא חצי השני של היום תמצא את בנך לומד תורה בחדרי תורה בחצי השני של היום כאשר הנחתו שם:

איך שיהיה, נמצא עולה מדברינו דחדרים שלומדים בהם כתיבה ולשון ושאר דרך ארץ נקראים בשם אהלים שהם עראי, ואלו הלימודים הם צרכי עוה"ז שהוא עראי, וחדרים שלומדים בהם תורה נקראים משכנות שהם קבע, ושני מיני חדרים אלו ראויים להיות בחצר אחד שעוסקים בשניהם יחד, אחוז בזה וגם מזה אל תנח ידך בכל יום ויום, ועל כן בא בלעם ברוח הנבואה ושבח את שתיהם יחדיו, שאמר מה טובו אהליך יעקב הם חדרים שמלמדים בהם דרך ארץ, משכנותיך ישראל הם חדרים שמלמדים תורתנו הקדושה שהם סמוכים זה לזה, והלומדים שם ילכו מחיל אל חיל, וכונתו לדבר בשבחן

שהם עשויים בסדרים נאים ויפים ומתוקנים כדי שיהיה יוצא מהם תועלת תמה ושלימה להלומדים בהם:

אח"כ עשה דמיונות לפרטי התועלת הנעשים מסדרים הנכונים המיוסדים במקומות אלו, ואמר הא' כנחלים נטיו נחלים אלו נהרות חדקל פרת פישון גיחון אמנה ופרפר וכיוצא בהם שהם נמשכין והולכין ממקום למקום וממדינה אל מדינה ומעיר לעיר, שהם עושים שני מיני תועליות ביחד במהלכם, הא' שמשקין מים את בני האדם וגם בהמות וחיות ועופות ומרוין צמאונם של הבריות, והב' שמשקין את האדמה מים ועי"ז תוציא צמחה ופרותיה, וכן הענין תמצא בבית המדרש שמיוסד בו מקום ללימוד התורה ומקום ללמוד הדרך ארץ, והילדים לומדים בכל יום ויום כאן וכאן ילכו מחיל אל חיל בשעות היום כולו, נמצא בית המדרש הזה דומה לאותם שמשקין לבני אדם ומשקין לאדמה שיוצא מהם שני מיני תועליות אחת לאדם ואחת לאדמה דנשקי רקיעא וארעא אהדדי, כן בתי מדרשות אלו הם משקים מים של תורה לנפש שהיא מתייחסת לרקיעא, ומשקין מים של דרך ארץ לגוף שהוא מתייחס לארעא:

ואמר עוד כגנות עלי נהר, דהיינו הגנות שהם סמוכים ונטועים על הנהר תמצאם בריאים ומראיהן טוב דשנים ורעננים ומוציאים פירות טובים במהרה, מפני שהם שבעים מים הרבה מחמת שהם סמוכים אל הנהר. כן אלו הילדים היושבים בבית המדרש שיש עליו משגיחים טובים וחדריו בנויים בנין חשוב ויפה ומתוקן בסדר נכון, והילדים שלומדים בו משביעים אותם באכילה ושתיה שלא ירעבו ולא יצמא, ולא יכם שרב ושמש, ולא יהיה להם נזק מן הקרירות בזמן הקור ולא מן החמימות בזמן החום, ועי"כ תמצאם בריאים תמיד ומראיהם טוב ומזה יצא עוד תועלת גדולה מאד שיהיה להם ישוב הדעת ללמוד ונפשם נוחה לקבל הלימוד בחשק רב ועל זה אמר כגנות עלי נהר. ואמר עוד כאהלים נטע ה', אהלים הם בשמים, וכל מקום שיש בו בשמים לא ימצא בו ריח רע של זוהמא וטינוף, והוא נקי וטהור מעפוש. והנה כפי הטבע מקום שאסופים בו ילדים הרבה אם אינו מרווח כפי שיעור הנאספים יהיה בו עיפוש וריח רע מן זוהמא וזיעה, וכאשר נמצא כן בעירנו בבית המדרש הגדול של ת"ת מחמת שהמקום צר מאד גם בניינו דל ומקולקל, אבל במקום שהוא גדול ורחב ידים אע"פ שנמצא בו כמה נפשות לא יתהווה בו זוהמא וסרחון ושום עיפוש כלל, והוא נקי וטהור מריח רע של זוהמא ועיפוש כמו מקום אהלים שהם מיני בשמים שהם דוחין ומבטלין כל ריח רע ועיפוש, וז"ש כאהלים נטע ה' כלומר נקי וטהור כמו מקום האהלים אשר נטע ה', וזאת התועלת ג"כ טובה היא להשגת הלימוד שיתקבל הלימוד על לב הילדים הלומדים שם:

ועוד נראה דרמז ברעיון האהלים תועלת אחרת, והוא כי האהלים שהם מיני בשמים דרכם ליטע אותם תוך כלים שהם עציצים שקורין בערבי סגדאנא שכל או"א מביא כלים אלו בביתו לנוי ולשעשוע במראיהן וביריחם הטוב, ורק מה שנוטעים בגנות הם נטועים בקרקע נמצא כל נטיעה של בשמים יושבת על הכסא שלה שהוא העציץ, ולזה מדמה ישיבת הילדים בבית המדרש להשגיח עליהם שישבו על כסאות ולא כאותם שמנהגם להושיבם על המחצלת דקה הפרוסה על הקרקע, שמקבל הילד רטיבות הקרקע, וגם מושבו יהיה רע ומר ללימוד שלו מכמה טעמים, וכאשר ימצא פה עירינו במדרש הגדול של ת"ת וגם אצל מלמדי תנוקות בבתים שלהם:

ואמר עוד כארזים עלי מים, והיינו דידוע שדרך נטיעת הארזים הוא לנטוע אותם במכר שיהיו כמו תימה לפרדס שבו אילני פירות, ושורה זו של הארזים נראן הארזים לאדם הקרב אליהם מראש השורה ועד סופה בהשוואה אחת, כן יהיה משוה הילדים לפני רבם שורות שורות ולא תהיה ישיבתם בעיגול כמנהג עירנו בבית המדרש הגדול של ת"ת, וכן בשאר מקומות, דידוע הוא שיש תועלת גדולה ללימוד הילדים אם ישבו לפני רבם ביושר ולא בעיגול ותועלת זו נרמזה בתורתינו הקדושה דכתיב והיו עיניך רואות את מוריך, שאם יושבים בעיגול אין כל הילדים רואין את רבם בשוה, ותועלת זו טובה מאד להצלחת הלימוד, ולז"א כארזים עלי מים שדימה אותם לארזים בנטיעתם ביושר שנראין לאדם הקרב אליהם מראש השורה ועד סוף השורה בשוה, ואינם כשאר אילנית הנטועים תוך הפרדס בערבובייא:

באופן כי מדרש ת"ת המתוקן בתקנות טבעיות כאלה וכיוצא בהם, הנה כל הלימוד שיהיה בו לתלמידים יתייסד בלבבם ולא ישתכח מהם אחר זמן, וגם יהיה להם לב מבין לקבל כמה מיני לימודים הנצרכים לאדם, ואם אינו מתוקן בדברים אלו כיוצא בהם, אין ללימודים שנעשים בו קיום והעמדה בלבות הילדים ויהיה הנער מהיר לאבד מה שמלמדין אותו, וגם לא יהיו הדברים כולם מתיישבים בלב הלומד ומתקיימים בקרבו. פעם אחת רב אחד שלח תלמידו למדינה אחת שהיא תחת ממשלתו לחקור על עניינים של הקהל שלה איך נעשים, ובפרט לראות כמה מדרשים יש בה, וכמה ילדים לומדים בתוכם. והלך התלמיד והשיב לו, יש להם מדרש אחד של ת"ת במדינה ההיא, ובבואו היה לפניו עשיר אחד מאותה המדינה, ויכעס הרב על אותו עשיר ויאמר לו איך מדינה כזו שיש בה כו"כ אלפים נפשות יספיק לה מדרש אחד של ת"ת, ויען העשיר ויאמר לא כן אדוני, יש ארבעה מדרשים של ת"ת, וזה ברור, ויפן הרב אל התלמיד ויאמר לו איך תאמר אתד והם ארבעה, א"ל התלמיד כן הוא, ארבעה הן, אך מדרש אחד ראיתי בו המלמדים

כילם זקנים ותשי כח מאד, ויש בהם שלשה וארבעה שהם חדשים, ומדרש זה חשבתיו לבטלה, כי בודאי אין בו תועלת לילדים והרי הוא כאלו בטל. ומדרש ב' המקום רע מאד כי הילדים משנים על הקרקע ולומדים, גם יש בו ריח רע ומזוהם באופן שלא יכולתי לסבול לעמוד חמשה רגעים וברחתי לחוץ, ואיך בזה המקום יתיישב הלימוד בלבבות הילדים, ובלי ספק סופו שיתאבד מהם וישתכח וכאלו לא היה ומדרש הג' סדר הלימוד שלהם מעורבב והילד יתערבב, גם כל דברי התנ"ך אין הילדים יודעים עניינם וטעמם, ומחמת כן אין הדברים מתיישבים בלבבם ואין מדעים דקדוק הלשון וטועין בגרסתם, ואם ילמדו שנים ושלשה פסוקים בלשון המדינה ותשאלם אח"כ מה אמרתם אין יודעים לפתוח פיהם לומר דיבור א' על כן כל אלו השלשה מדרשים לא חשבתי אותם, ואמרתי שהם לבטלה וכאלו מעתה הם בטלים לגמרי. ורק מדרש אחד מצאתי שהוא טוב ונכון ושלם בכל הדברים הנז"ל, שהמלמדים כולם פקחים ויודעים סדר הלימוד וכולם בעלי כח וגבורה שאין מתרשלים, וגם יש משגיחים טובים בזה המדרש, גם ישיבת הילדים במדרש הזה מתוקנת היטב שיושבים על כסאות והמקום נקי שיש עליו ממונים לנקותו בכל יום, גם מביאים לילדים אכילה ושתיה בצהרים ואוכלים בנקיות על שלחנות, גם סדר למודם יפה ומתוקן ולומדים התנ"ך בדקדוק והמלמד מבאר להם כל ענין וענין בהרחבה בפ"ע, ועוד יש ויש כמה סדרים טובים אשר בכל אלה יהיה הלימוד מתיישב על לב הילדים ומתקיים אצלם ולא ישתכח מהם עדי זקנה ושיבה, לכך רק את זה המדרש חשבתי אותו למדרש נכון ויציב, ואמרתי שלא יש במדינה ההיא רק מדרש אחד:

והנה כל מיני התועליות האלה אשר רמזנו בכתוב הנז' תהילות לאל נמצאו בבית המדרש החדש הזה, אשר החינוך שלו הוא הוא היום הקדוש הזה שהוא יום שבת קודש. על כן צריך להחזיק טובה וברכה לחברת כל ישראל חברים אשר בעיר המלוכה פאריז שסייעו ביסוד בית המדרש הזה בקנין המקום ובניינו, וגם הם מסייעים בקיומו מכאן ולהבא:

ועוד נחזיק טובה וברכה להיחידים פה עירנו יע"א המתנדבים זהב מכיס בעבור חידוש ויסוד הבית המדרש הזה, ועוד נחזיק טובה לאיש יקר ונכבד מסיו צמח נר"ו אשר טרח ויגע בקניית המקום הזה ובניינו, וגם טרח לעורר לב המתנדבים להתנדב זהב מכיס והשתדל מאד בעבור קניית המקום ותיקונו, וגם הוא מוכן ומזומן לטרוח מכאן ולהבא בקיום המקום הזה ובהוצאות הצריכים לו למלאת כל מחסורו, ולהגדילו ולפארו וחפץ ה' בידו יצלח:

ונסיים עתה הדרשה הזאת בפסוקי ישעי' נ"ד לבארם ע"פ הענין הזה שדברנו בו, והוא מ"ש הכתוב הרחיבי מקום אהלך ויריעות משכנותיך יטו אל תחשוכי האריכי מתריך

ויתדותיך חזקי. כי ימין ושמאל תפרוצי וזרעך גוים ירש וערים נשמות יושיבי. והכונה הוא ע"פ האמור לעיל כי מקום של לימוד דרך ארץ נקרא אהל כי הוא צורך עוה"ז שהוא עראי, והאוהל הוא עראי, ומקום לימוד תורתינו הקדושה נקרא משכן שהוא שם הנקרא על הקבוע, כי לימוד התורה הוא צורך עוה"ב ששם הוא מושב קבוע לעולם:

והנה בודאי כאשר יהיו שני לימודים אלו של אהל ושל משכן נצמדים במקום אחד שלומדים אותם בזמן אחד במשך שעות היום יזדמן שיחסר מעט משעות המיוחדים ללימוד התורה הנקרא בשם משכן, ועכ"ז אם יהיו נדחקים לעשות כך לית לן בה מאחר שלימוד הדרך הנקרא בשם אהל גם הוא צורך גדול להילדים. אך בתנאי שיזהר המשגיח על ביהמ"ד הזה שיש בו שני לימודים אלו יחד, לקשור אהבת התורה ומשפטיה בלבבות הילדים ויחזק אמונתם בה שלא יסורו מכל הלכה והלכה של איסור והיתר ולא יחסר אצלם קיום מצוה אחת אפילו שהיא מדרבנן, וגם יהיו נזהרים בכל מנהגי היהדות וסדר תפלה:

וזה הוא כונת הכתוב הרחיבי מקום אהלך הוא מקום לימוד הדרך ארץ שיקרא בשם אהל, הרחיבי המקום שיספק ללמד בו ילדים רבים במיני לימודים הצריכים לילדים מן הדרך ארץ, ואע"פ שיזדמן יריעות משכנותיך ר"ל שעות משכנותיך שהוא לימוד התורה הקדושה יטו, פירוש נוטין משיעור הזמן הקצוב להם שנחסר מעט. עכ"ז אל תחשוכי, ר"ל אל תמנעי מלעשות דבר זה, יען כי גם לימוד הדרך ארץ יש בו צורך גדול לאדם ויש בו תועלת לקיים לימוד התורה ג"כ:

אך בתנאי האריכי מתריך, פירוש חבליך שתאריכי החבלים הם הדברים שבהם יתקשרו לבבית הילדים באהבה התורה ומשפטיה והלכותיה וכל חבל שהוא כינוי לדברים האמורים במועצות ודעת שיהא ארוך יותר יהיה בו קשרי הלב ביותר. ויתידותיך הם יסודות היהדות ועבודת הקודש חזקי בלבבות הילדים, שתשגיחו על הילדים שיהיו זהירים בשמירת שבת קודש ובתפלת שחרית ומנחה וערבית ובציצית ותפילין וברכות הנהנין וכיוצא בזה, ואם תהיו נזהרים בכל זאת אז ימין ושמאל תפרוצי, תזכו לחיים ועושר וכבוד ככתיב אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד, וה' יברך את עמו בשלום, עושה שלום במרומיו הוא יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל אכי"ר:

פרק ב

דרוש ב' שדרשתי בחנוך מדרש תלמוד תורה הנקרא על שם אהרן צאלח פה עירנו באג'דאד יע"א:

שנינו במשנה דאבות רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא אומר, יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון. ויש לדקדק איך יתלה הגדול בקטן, והול"ל יפה דרך ארץ עם תלמוד תורה, ודקדוק זה יתיישב במאמר אחר דמצינו לרז"ל בתנא דבי אליהו שאמרו דרך ארץ קדמה לתורה ע"ש. על כן אמר רבן גמליאל יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ, שתלה המאוחר במוקדם כי דרך ארץ קדמה לתורה בנתינתה לתחתונים:
ברם מאמר זה עצמו שאמרו דרך ארץ קדמה לתורה, צריך ביאור, היכן מצינו שצוה השי"ת לאדם על דרך ארץ כדי שתאמר דרך ארץ קדמה לתורה. ונראה הכונה כי מצינו דמצוה ראשנה שצוה אותה תחלה לאדם הראשון קודם ז' מצות, וכתב אותה הקב"ה בתורה קודם כל דברי התורה ומצותיה, היא מצות פריה ורביה דכתיב בפרשת בראשית ביום שנברא בו אדה"ר ויברך אותם אלהים ויאמר להם אלהים פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשוה ודרשו רז"ל מזה האיש מצוה על פריה ורביה ולא האשה, דכתיב וכבשה בלא וא"ו והיינו משום דאיש דרכו לכבוש ואין האשה דרכה לכבוש. והנה נודע כי תשמיש פריה ורביה נקרא בשם דרך ארץ, וכמ"ש דרך גבר בעלמה ובזה מובן שפיר מ"ש רז"ל דרך ארץ קדמה לתורה, כלומר דרץ ארץ שהיא מצות פריה ורביה קדמה לכל מצות שבתורה, ונכתבה בתורה קודם כל דברי תורה:
אך עדיין צריך לנו לדעת למה עשה השי"ת כך להקדים מצוה זו של דרך ארץ קודם התורה כולה, ונ"ל בס"ד שהקדים מצוה זו לתורה כדי ללמדנו בזה דבר יקר, והוא דאינו די לאדם ללמוד דוקא, אלא צריך לעשות פרי מלימודו דהיינו שיקיים ויעשה כאשר לומד, דאם לומד ואינו מקיים מאי אהני הלימוד שלו, וכמ"ש התנא אין המדרש עיקר אלא המעשה, והרי זה דומה לנושא אשה עקרה שאין מוליד בנים, מאי אהני נשואין שלו בלא פירות, והלא אין אשה אלא לבנים, וכתיב כי האדם עץ השדה, ואין נוטעין עץ אלא בשביל פירותיו, וכן הוא בלימוד התורה אין יגיעים בחלק הלימוד אלא לעשות ממנו פירות שהוא חלק המעשה. ולכן אמר השי"ת מצות פריה ורביה הנקראת דרך ארץ בראשית התורה ללמדנו בזה דבר יקר, והוא לומר, כמו איש ואשה שזכו להזדווג יחד אין תכלית הכונה של זווגם אלא בעבור להוליד בנים שהם הפירות של מצות דרך ארץ, כן לימוד התורה צריך שיצא ממנו תולדות שהם מצות מעשיית והן הן פירות של הלימוד:
ולזה אמרו בגמרא דיבמות דף ס"ג בן עזאי אומר כל מי שאינו עוסק בפריה ורביה כאלו שופך דמים שנאמר שופך דם האדם באדם וכתיב בתריה ואתם פרו ורבו, אמרו לו לבן עזאי אתה נאה דורש ואין נאה מקיים, אמר להם ומה אעשה נפשי חשקה בתורה, אפשר לעולם שיתקיים על ידי אחריכם וקשה מה תשובה זו, וכי היתכן להיות אדם יושב ועוסק

בתורה ויאמרו לו תקום לברך על הלולב ביום א' של סוכות שהוא נמצא בבית פ' שיאמר להם נפשי חשקה בתורה ללמוד עתה, אפשר למצות לולב שתתקיים על ידי אחרים, הא ודאי דבר זה לא ניתן להאמר, וא"כ איך השיב בן עזאי דבר זה, אמנם נראה כונתו לומר נפשי חשקה בתורה יותר מדאי, ומרוב חשק שהיה לו בה שיגע בלימודו ימים ולילות ולא נתן מרגוע לעצמו מחמת כן נתקרר דם הטבעי שלו וכשלה ממנו תאות התשמיש לגמרי, ונעשה עקר כאדם סריס שאינו מזריע ואינו מוליד, ולמאי נ"מ אשא אשה כיון דאין אשה אלא לבנים ואפשר לעולם שתתקיים בו מצות פו"ר ע"י אחרים שיולידו:

וז"ש התנא יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ כלומר יפה הלימוד שילמד האדם בתורה להשוותו עם דרך ארץ שהוא תשמיש של פו"ר הנקרא דרך ארץ כאמור לעיל, דהיינו כמו שזה הדרך ארץ עושין אותו בשביל להוליד ולעשות פרי, כן התלמוד תורה שילמוד האדם יהיה להוליד מצות מעשיות ולא סגי בלימוד לחוד:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד מאמר התנא יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ, והוא ע"פ מ"ש בדרושים דהמלאכה ומשא ומתן שהאדם מתפרנס על ידם נקראים בשם דרך ארץ, והתנא בא לחייב את האדם להתנהג בלימוד התורה והענפים שלה שהם לימוד לשון הקודש ודקדוק שלו וכתיבה וחשבון, יהיה לכל לימוד של התורה וענפיה הנז' עת בפני עצמו ומלמד בפ"ע שלא יערבבו הלימודים של התורה וענפיה זב"ז שלא יתבלבלו, וגם לכל מין לימוד מהלימודים האלה יתנו לו זמן שיעור הראוי לפי פשוטו ואיכותו:

ועוד ג"כ ישגיחו שהלימודים יהיו בסדר יפה ומתוקו, דהיינו יש מין לימוד שהוא קשה באיכות שלו ויש קל ויש בינוני, וכאשר ילכו הילדים מחיל אל חיל במיני הלמודים של התורה וענפיה הנז' לקום מלפני זה המלמד ולישב לפני מלמד אחר ללמוד לימוד אחר לא יהיו הלמודים הקשים סמוכים זל"ז, אלא יהיה למוד קל אחר לימוד חמור וקשה, ולימוד בינוני אחר לימוד הקל ואחריו לימוד חמור כי בודאי שכל הנער יטרח מאד בלימוד הקשה והחמור, ואם יטריחנו עוד בלימוד חמור יתבלבל, אך בסדר זה יהיה לו הנפשה והדברים מתיישבים על לבו וישיגם, וגם יתנו להם בשעות היום בנתיים שעה של בטלה כדי שינוחו בה, וכאשר אמר יעקב וריוח תשימו בין עדר ובין עדר, גם עוד לא ירבו על הנערים במיני לימודים רבים שבזה יתבלבלו ויאבדו הכל מידם כאדם שאוחז בעשרה רמונים דודאי יפלו כולם:

וענייניים אלו שיתנהגו עם הילדים בלימודים של התורה וענפיה ילמד האדם אותם מהנהגת האדם במלאכה ומשא ומתן וכיוצא הנקראים בשם דרך ארץ, שאין דרכם של בני אדם להעמיס עליהם משא כבד כל היום כולו בלתי היות להם עת מנוחה בנתים,

דאל"כ לא יתקיים בעמלו, גם אין דרכם לאחוז כמה מלאכות בבת אחת וכמה מיני עסקים של מו"מ בבת אחת דאם יעשו כן יאבדו הכל מידם. גם לא יכניסו עסק בתוך עסק ומלאכה בתוך מלאכה אלא יאחזו בכל דבר בפ"ע. ומן הנהגת בני אדם בדרך ארץ שהוא המלאכה ועוסקים של משא ומתן ילמוד האדם להתנהג בלמודים של התורה וענפיה, וכן עוד כמו שהאדם נזהר שלא יעסוק במלאכה שהיא כבדה ממנו דאפשר שלא תעלה בידו ויאבד כוחו וזמנו בחנם, וכן לא יכניס עצמו במקח של סחורה גדולה שאפשר שיפסיד בה ויעלה הפסדו רב מאד, כן יתנהגו בלימודים של התורה וענפיה שלא יעמיסו על הילדים לימודים אשר אין דעתם סובלת אותם, ואז יסבבו לה שגם לימודים הקלים ותאבדו מידם:

באופן שצריך ללמוד ממנהג דרך ארץ כמה בדברים למנהג האדם בלימוד התורה וענפיה, ולז"א בגמרא דברכות דף ל"ה ואספת דגניך נהוג בהם מנהג דרך ארץ, ופירש רש"י ז"ל הנהג בהם עם דברי תורה דרך ארץ, וקשה לפירושו הול"ל נהוג עמהם, מאי בהם, ולפי דברינו ניחא שרמז התנא לפי דרכו לומר לך המנהג שאתה נוהג בדרך ארץ נהוג אותו בדברי תורה בלימוד שלה, ע"ד שאמרנו:

ובזה יובן הכתוב במשלי חנוך לנער ע"פ דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה. פירוש תחנכנו בלימוד התורה וענפיה על פי דרכו זו הנהגת עוה"ז שהיא דרכו, כי עוה"ז נקראת בשם דרך כמ"ש הרב עוללות אפרים ז"ל, שתהיה הנהגתו בלימוד התורה וענפיה כמו הנהגת דרכו שהיא עוה"ז הנקראת דרך: ואמר חנוך לנער ולא אמר חנוך לאדם על פי דרכו, ללמדנו שהחנוך בלימודים יהיה לנער שאין לו אשה ובנים עדיין. דזה נקרא נער אע"פ שהוא בן עשרים שנה ויותר שלכן קרא אברהם את יצחק נער, דכתיב ואני והנער נלכה עד כה, וכן המלאך קראו נער דכתיב אל תשלח ידך אל הנער אע"פ שהיה בן ל"ז שנה. והיינו מפני שעדיין לא נשא אשה, וכן כאן נקיט נער שאין לו אשה ובנים ודעתו צלולה דאז החנוך שתעשה לו עושה פועל בתועלת שלו, וכל מה שילמוד יקלוט אותו במהרה וגם לא יהא נשכח מאתו:

ועוד נ"ל בס"ד לפרש הכתוב דקאמר חנוך לנער על פי דרכו, ולא אמר חנוך לנער בדרכו, ומה זה אומרו על פי דרכו והיינו כי האדם אע"פ שגם אם יהיה בן שלשים שנה נקרא נער אם עדיין לא נשא, וכאשר אמרנו, עכ"ז לענין חנוכו בלימוד המשכולות וביראה ומוסר ודרך ארץ, קשה לחנכו בהם בהיותו בן י"ג שנה ומעלה, יען כי האדם כאשר יעמוד על דעתו רואה כמה דרכים פתוחים לפניו הן בענייני הטוב הן בענייני הרע ואם הוא בוחר בדרך אחד לפי דעתו והלך בו אע"פ שדרך זה הוא רע ומר ועקלקלות קשה לו לעזוב זה

הדרך ולחזור לאחור, ולא תוכל אתה להעתיקו מזה הדרך ולהוליכו בדרך אחרת בנקל אחר שכבר בחר בו לפי דעתו ונכנס והלך ודרך בו, אבל אם עודנו קטן בשנים שהוא פחות מעשרה שנים או פחות מן י"ב שנים עדיין אין לו דעת שלם לבחור ע"פ דעתו דרך לילך בו בתמידות ויחליט הליכתו בו, אלא יהיה מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות פעם הולך בזה פעם הולך באחר, פעם תמצאהו צדוק, פעם רשע, פעם בינוני, באופן שאינו מחזיק בדרך ומחליטו לעצמו ללכת בו לארכו ולרחבו, ואז בזמן הזה נחשב תמיד עומד בתחלת הדרך שאינו נכנס בשום דרך כניסה תמידית וחלוטה, ואז אותו זמן תוכל אתה להטותו ולמשכו לדרך הטוב, ותוכל למשוך לבו לחנכו בלימוד המשכלות וחכמה ויראת שמים, שיהיה הולך בדרך ישרה וטובה ויחזיק בה כל ימיו ולא יסור ממנה:

וז"ש חנוך לנער להדריכו בדרך ישרה וטובה בדברי חכמה ויראה ועניני המשכלות אשר תלמדהו ותנהגהו בזמן שהוא עומד על פי דרכו, דהיינו בתחלת הדרך וראשיתו שלא נכנס בקרבו והחזיק בו דאז בנקל תוכל אתה להעתיקו מדרך זה ולהטותו להוליכו בדרך אחרת הישרה והטובה, דאז גם כי יזקין לא יסור ממנה, מזאת הדרך אשר הכנסתה אותי בתוכה והחזיק בה:

ועל כן זמן הראוי להכניס הילדים לבית המדרש ללמדם תורה וענפיה על ידי מלמדים הראוים וחשובים, וגם לימוד דרך ארץ שהוא שאר ענייניים חיצונים אשר נזכיר אותם עתה הוא מן זמן היית הילד בן ז' שנים עד שנת השלשה עשר, אבל אחר היותו בן י"ג שנה אם יעשה לו התחלה בלימודים אלו קשה לקבל אם לא יהיה לו חשק רב ועצום בלבבו ורצון גדול להתלמד למודים אלו:

ובאופן אחר נראה לפרש בס"ד הפסוק חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה. כי הנה נראה שיש פתחון פה לילד לומר לאביו המניחו בבית הספר כל היום כולו, ואינו מניחו לאבד שעות לבטלה, יאמר לאביו אתה אדם ואני אדם הנה אתה יוצא לשוק כל היום בשביל עסקים שלך שאתה נהנה מהם ואם נזדמן שעות שתים ושלש ביום שאין לך עסק בהם אתה בטל בהם ומטייל, ואין אתה לומד בהם תהלים או גמרא או ספר אחר ואין אתה עושה קבע לעצמך בלימוד תורה, כי אם לימוד ספר חק לישראל או מעט מזמורי תהלים בשחרית, ולמה עלי תשים משא כבד שתעצרני בבית המדרש בשביל לימוד תורה כל היום:

הנה לטענת הילד הזה יש להשיב לו תשובה לשכך דעתו, והוא משל לחבורה של בני אדם שיצאו מעיר קושטא ללכת דרך יבשה וצריך שומרים הנושאין כלי זיין ללוותם בכל הדרך אשר ילכו בה עד שיגיעו לעיר בג'דאד, ופסקו להשומרים ההם שכר טרחם

מאה דינרים של זהב, וחבורה זו שיצאו מן עיר קושטא היו ט"ו אנשים, אך חמשה מהם הולכים לעיר דייאר בכר, וחמשה מהם הולכים לעיר אשור וחמשה מהם הולכים לעיר בגדאד כי עיר אשור ועיר דייאר בכר הם במשך הדרך הזה שיש מעיר קושטא עד עיר בגדאד. ובעת שיצאו מעיר קושטא עמד הגדול שבהם ועשה חלוקה בעבור שכר השומרים שפסקו עמהם במאה דינר זהב דההולכים לעיר דייאר בכר יתנו מן המאה דינר עשרים דינר, וחמשה אנשים ההולכים לעיר אשור יתנו שלושים דינר, וחמשה אנשים ההולכים לעיר בגדאד יתנו חמשים דינר. ויען אחד מן החבורה ההיא ויאמר לזה למה עשית חלוקה זו הלא בדין שנהיה כולנו שוין שכל אחד יתן שבעה דנרים חסר רביע, כי אנחנו ט"ו אנשים. ויאמר זה הגדול שעשה החלוקה לזה המערער לא דברת נכונה בזה, ואני עשיתי החלוקה כדין וכהלכה, ואין שורת הדין והיושר מחייבת לתת כולם בשוה, יען כי החמשה ההולכים לעיר דייאר בכר מה להם ליתן שכירות בעד שמירת הדרך שיש מעירם עד עיר בגדאד, והחמשה ההולכים לאשור מה להם ליתן שכר בעד שמירת הדרך מעיר אשור לעיר בגדאד, על כן מוכרח להעמיס השכר על ההולכים לבג'דאד יותר מן ההולכים לעיר דייאר בכר ואשור, ועל ההולכים לאשור יותר מן ההולכים לדייאר בכר:

כן הענין כאן בדברים אשר בין הילד ובין אביו, כי לימוד התורה הוא לשמירה לאדם בהיותו בעוה"ז ככתיב על דברי תורה בשכבך תשמור עליך, והאב שהוא עומד בשליש ימיו או בחצי ימיו או ברוב ימיו אין צריך לו שומרין על שנים הרבה, לכך יסתפק בלימוד מועט, משא"כ הילד שהוא עודנו רך, שיש לפניו דרך ארוכה ויש לו בעולם שנים מרובים צריך להרבות בלימוד התורה כפי שיעור ריבוי השנים שצריך לו שמירה בהם:

ובזה יובן חנוך לנער על פי דרכו, דהיינו תחנכו בלימוד התורה להעמיס עליו לימוד הרבה לפי דרכו, כלומר כפי שיעור הדרך שיש לו בעוה"ז, כי עודנו קטן שיש לו שנים מרובים בדרך הזה של עוה"ז אשר מוכן לפניו ללכת בו, ולכך צריך להרבות בלימוד תורה ועבודה, ויש תקוה כיון שהרגלת אותו להרבות בלימוד התורה ההרגל נעשה טבע, דגם כי יזקין שנשאר לו דרך קצרה בעוה"ז שאין לו עוד שנים מרובים ג"כ לא יסור ממנה, כלומר מן ההנהגה וההרגל שהרגלת אותו להרבות בלימוד התורה, שגם בזקנתו יהיה אוהב להרבות בלימוד התורה ולעסוק בה תמיד:

ועוד נ"ל בס"ד בכונת הכתוב שאמר חנוך לנער על פי דרכו שבא שלמה הע"ה ללמדנו בזה, שאין לו לאדם לפסול כל מיני לימוד הצריך לתיקון העולם ולשלימות האדם אע"פ שנראה שהוא מדברים הגשמיים, והוא כי הרמב"ם ז"ל קרא למיני הלימודים שלשה שמות הא' מצוה והב' מותר והג' מאוס, והיינו לימוד התורה נקרא בשם מצוה, ולימוד

כתיבה וחשבון ולשון נקרא בשם מותר, ולמה נקרא בשם זה, לומר לך אל תאמר בשעה זו שאני לומד כתיבה וחשבון יותר טוב שאלמוד בה בדברי תורה, ולמה אאבד הזמן בלימוד כתיבה וחשבון, ולכן קרא ללמוד זה בשם מותר, כלומר מותר לך לעסוק באיזה שעות מן היום בלימוד זה, מפני כי למודים אלו הם ישובו של עולם, ואמרו חז"ל על דברי תורה הנהג בהם מנהג דרך ארץ ולכך אלו נחשבים ענפים לתורה, ולימוד הג' שקראו הרמב"ם ז"ל בשם מאוס הוא לימוד פלסופייא השקרנית המביאה לאדם לידי כפרנות ומעבירתו על דת:

והנה לכאורה יחשוב האדם דחלק זה הנקרא מותר בו, אינו אלא כתיבה וחשבונית בלבד, ואינו כן אלא יש עוד מיני לימוד הצריך לאדם הרבה, דהיינו יש צורך לידע האדם קצת מן חכמת הטבע, והיינו שידע מה ענין הברקים ומה ענין הרעמים, ומה ענין הקשת ומה ענין הרעש ומה ענין העננים והמטר, וכיוצא בזה מן הבריאה שברא הבורא יתברך בעולם אשר יש בהם עניינים שאנחנו מברכים להש"ת עליהם ואומרים ברוך שכחו וגבורתו מלא עולם:

ועוד יש צורך גדול לאדם בלימוד ידיעת געאגראפייה, כי הלא מצינו בדברי רז"ל בגמרא דחגיגה דף י"ב תניא רבי יוסי אומר אוי להם לבריות שרואות ואינן יודעין מה הם רואות, עומדות ואינן יודעין על מה הם עומדות ע"ש. נמצא גם ידיעה של תכונת הארץ חייב האדם לידע ולהבין בה, ועל המושללים מידיעה זו קרי עלייהו רבי יוסי אוי, באומרו אוי להם לבריות שרואות ואין יודעין מה הם רואות וכו'. נמצינו למדין מזה שידיעות האלה וכיוצא בהן צריך האדם לשום לבו עליהם לידע אותם:

ובאמת בלא"ה השכל יחייב בזה, דאיך ישמע קול רעמים ורואה ברקים ואינו יודע מה הם, ואיך יראה רעשים ועננים הולכים ובאים ומטר ניתך ארצה ואינו יודע עניינם מה הוא ואיך נעשים. גם איך הוא עומד בעיר בגדאד ואינו יודע ארץ ישראל היכן היא, ואינדיא היכן היא ואירופא היכן היא אם לפניו או לאחוריו אם לימינו או לשמאלו, ובודאי אדם שהוא חסר מידיעות אלו ניכר גנותו וחסרונו גם בעיני עצמו, ואם יהיו כל אישי ישראל שלמים בידיעות חלו יגדל כבודם בעיני כל בריה, והכל יאמרו עליהם עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה:

אמרו בגמרא דגיטין מעשה באשמדאי מלך השדים שהיה מהלך עמו בניהו בן יהוידע ע"ה, וראה אחד יושב וקוסם לגלות דבר אחד שנעלם ונסתר עניינו. וצחק אשמדאי על זה, א"ל בנייהו ע"ה למה צחקת ויענהו הלא זה הקוסם יש תחתיו אוצר גנוז בקרקע ואם הוא יודע לגלות נסתרות יקסום וידע מה שיש תחתיו. כן האדם יש מי שרוצה ומשתוקק

ללמוד מה שיש בשמים ממעל, ווהוא את הארץ מתחת היושב עליה אינו יודע תכונתה ומושבה ומצבה, ומה שיש עליה ומה שנעשה בה לנגד עיניו. על כן ודאי גם השכל מחייב שיש צורך בלימוד ידיעות אלו כאשר דברנו:

והנה מלבד מאמר התנא רבי יוסי אשר זכרנו שהוא מודיענו שחייב האדם בלימוד דברים אלו, ולא יאמר טוב לי שאעסוק בתורה ולא אעביר הזמן בלימודים וידיעות אלו, הנה עוד יש הוכחה גדולה הסותרת טענה הזאת הנזכרת, והוא כי מצינו למארי דתלמודא הוא מר שמואל ע"ה שטרח ויגע להעמיק בחכמת התכונה למאד עד שמצינו לו שאמר נהירין לי שבילי דרקיעא כשבילי דנהרדעא וכמ"ש בגמרא. ואם כל כך היה בקי בחכמת התכונה צריך אתה לשער בדעתך כמה זמן היה צריך לו להעביר בלימוד חכמה זו שהיא עמוקה וגדולה מאד. ואם בשביל ידיעת העיבור מה צורך לו להעמיק בחכמה זו להיות בקי בשבילי דרקיעא כשבילי דנהרדעא, אלא ודאי יש חיוב לאדם להשכיל ולהבין גם בשאר חכמות שהם חוץ מחכמת התורה:

עוד מצינו לרבינו מהרח"ו ז"ל שחיבר ספר רב האיכות בחכמת התכונה ונדפס בעה"ק ירושלים תובב"א, והקורא בו ידע כמה העמיק רבינו מוהרח"ו ז"ל בחכמה זו וכמה טרח בה. ובודאי העביר זמן הרבה בלימודה, ובודאי היה צריך לו זמן הרבה בחבור הספר וסדורו, ולמה אבד זמן ח"ו בזה והיה לו לעסוק בתורה בזמן שעסק בזה, אלא ודאי מוכרח לומר דלימוד חכמות אלו וכיוצא בהם הם חיוב על האדם:

וכבר נודע מה שהעיר הגאון חיד"א ז"ל בשם הגדולים על רבינו הרמ"א ז"ל בעל ההגהה בש"ע שהיה בקי בכמה חכמות מלבד חכמת התורה, והנה בודאי החכמות שלמד היה צריך להם זמן הרבה ללמדם, ואפילו חכם גדול לא יוכל לשתותם כשותה קיתון מים מן הנהר:

לך נא ראה מ"ש הגאון רבינו חיד"א ז"ל בספרו מדבר קדמות דף פ"ה ע"ב שמנה שם ט"ו חכמות בשם מנחת קנאות, ובחכמה הראשונה כתב שיהיה בקי בכ"ד ספרים עם הנקודות והטעמים ערוכים בכל ושמורים, לועז אותם ללועזים, ואת האמים בשוה קריתים ואת הזוזים עד שיבדקו אותו בכל אלה וימצא בדוק ועל צבאם חכמת הדקדוק עכ"ל. עוד כתב שם בדף פ"ו ע"ב וז"ל. וידעתי נאמנה בבירור גמור שרבינו מוהרח"ו ז"ל היה בקי בחכמות הנז' וכו' ובכלל חכמת השיעור היא חכמת צורת הארץ הנקראת גיאוגרפיא, ומלבד ספריהם הדפיסו בכמה לשונות צורת ד' חלקי העולם והים עכ"ל:

ולז"א חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה, כלומר אל תאמר אעמיס משא כבד על הנער ללמדו תורה בלבד ימים ולילות, ולא אלמדנו כתיבה ולשון הקודש ודקדוק

וחשבון וידיעות הטבע ועניני העולם כמו גיאוגיראפייא וכיוצא בה כדי שלא יתאבד הזמן בלימודים אלו ולא ילמד אלא תורה גמורה ושלימה בלבד. לא כן תעשה, אלא חנוך לנער גם על פי דרכו דהיינו השייכים לעוה"ז שנקרא בשם דרך כאמור לעיל, כי אע"פ שעיקר החנוך צריך להיות בלימוד התורה הנה תאחוז בזה וגם מזה אל תנח ידיך. ברם צריך אתה להתבונן בלימודים אשר תלמדם לנער שיהיו ע"פ סדרים נכונים ומתוקנים שיתקיימו בידו, באופן שגם כי יזקין לא יסור ממנה, שלא ישתכחו ממנו, שאם לא יהיו ע"פ סדרים נכונים ומתוקנים ודאי יאבדו הכל מידו ויהיה מכניס בזו ומוציא בזו:

ובזה יובן בס"ד מאמר הגמרא בבא קמא דף ס"ו, יתיב רב אמי ורב אסי קמיה דרבי יצחק נפחא מר אמר ליה לימא מר שמעתתא, ומר אמר ליה לימא מר אגדתא פתח לומר אגדתא ולא שביק מר פתח לומר שמעתתא ולא שביק מר אמר להם אמשול לכם משל לאדם שיש לו שתי נשים אחת ילדה ואחת זקנה, הילדה מלקטת לו שערות לבנות, והזקנה מלקטת לו שחורות נמצא קרח מכאן ומכאן. אמר להם אימא לכו מלתא דשווייא לתרווייכו ע"ש. ונראה הכוונה מר רצה שילמדם שמעתתא שהם הלכות גדולות ותלמוד גדול בטעמי המשניות והברייתות, ומר רצה אגדה כי היה רבי יצחק שלם בחכמות שבעולם הן חכמת הטבע הן חכמת ההנדסה הן חכמת הנתוח הן חכמת התכונה, הן חכמת טבע הנבראים דומם וצומח, והחי הן חכמת גיאוגראפיה וכיוצא, וכל אלו החכמות כיון שאינם בדברי תורה נקראים בשם אגדה, וזה החכם רצה שילמוד חכמות אלו מן רבי יצחק, כי לא נמצא חכם כמוהו בקי כמוהו, והוה בעי רבי יצחק לומר אגדה דהיינו ללמדם בחכמות אלו הנקראים בשם אגדה ולא שביק מר הוא רבירו שרוצה ללמוד שמעתתא בלבד ולא יעביר הזמן בלימוד חכמות אלו, ונטה רבי יצחק לעשות כרצון החכם הזה לומר שמעתתא, ולא שביק מר הוא החבר שלו שרוצה שילמדם חכמות אלו, מפני שלא נמצא חכם אחר בקי בכל אלו החכמות כמו ר"י, ולעת עתה שהם מצויים לפניו והוא מצוי אצלם העת מוכשרת ללימוד חכמות אלו. ועל זה אמר להם המשל לאחד שיש לו שתי נשים וכו', ואת הרוצה בשמעתתא המשילו לאשה זקנה ואת הרוצה אגדה שהם החכמות הנז' המשילו לאשה ילדה וכן נמי המשיל השמעתתא לשערות לבנות והחכמות לשערות שחורות, וכונתו לומר להם, העיכוב שאתם מעכבים אותי שכל אחד רוצה ממני ללמד כרצונו אתם מאבדים הזמן שאין אני אומר לא שמעתתא ולא אגדה, ונמצאתם קרחים מזה הלימוד ומזה הלימוד כאמור במשל. אמנם זאת אעשה לכם לחלק שעות היום ללימוד זה וללימוד זה, כמאמר החכם אחוז בזה וגם מזה אל תנח ידך, ואמינא בכל יומא ויומא מלתא דשוויא לתרווייכו ר"ל אומר מלתא

בחלוקה של שעות היום לחלקים שתהיה דעת שניכם שוה בהם, ולפי שעה א"ל דבר שיש בו שמעתתא ויש בו אגדה:

ובזה יובן בס"ד מ"ש בפרשת ואתחנן ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון את החוקים האלה ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה. וצריך להבין מה הוא ענין חכמתכם, ומה הוא ענין בינתכם דפלגינהו לתרי מילי, וכן אומר עם חכם ונבון תרתי. ונראה הענין הוא כי אנחנו רואין שיש ללמוד מדברי תורתינו הקדושה ומענינים הכתובים בה כמה וכמה דברים עד אין חקר שאין נוגעים לענין הדת, אלא הם דברים חיצונים ומילי דעלמא וכאשר מצינו במדרש רבה פרשת בראשית וז"ל, פלספוס אחד בקש לידע לכמה הנחש מוליד, כיון שראה אותם מתעסקין זע"ז נטלן ונתנן בחבית והיה מספיק להם מזונות עד שילדו. כיון שעלו הזקנים לרומי שאלו את רבן גמליאל ואמרו לו לכמה הנחש מוליד ולא היה יכול להשיבו ונתכרכמו פניו. פגע בו רבי יהושע וראה פניו חולניות, אמר למה פניך חולניות א"ל שאלה אחת נשאלתי ולא יכולתי להשיבו א"ל מה היא, אמר לו לכמה נחש מוליד, א"ל לשבע שנים, א"ל מנין לך, א"ל הכלב חיה טמאה ומוליד לחמשים יום, ובהמה גסה טמאה יולדת לי"ב חודש, וכתיב ארור אתה מכל הבהמה ומכל חית השדה, וכשם שהבהמה ארורה מן החיה שבעה, כך הנחש ארור מן הבהמה שבעה. כמפני רמשא סליק ואמר ליה, התחיל מטיח ראשו לכותל, אמר כל מה שעמלתי שבע שנים בא זה והושיט לי בקנה אחד ע"כ. גם מדין הטבילה של הכלים, דארז"ל במשנה כלי שהטבילו דרך פיו לא עלתה לו טבילה, נודע החכמה אשר חידשו חכמי אירופא אחר כמה מאות שנים לתקן כלי לירידת האדם בקרקעית הים להוציא מרגליות ויש כמה דברים וענינים כיוצא בזה אשר הם מובנים מדברי תורה שבכתב ושבע"פ:

ובזה פרשתי בס"ד מ"ש התנא בפ"ה דאבות על התורה הפוך בה והפוך בה דכולה בה, וענין כזה אינו מצי בספרי חכמה של האומות שיהיו יכולים ללמוד ענין מענין אחר שהוא רחוק ממנו:

ולז"א כי היא חכמתכם ובינתכם, והיינו חכמתכם קאי על ענייני הדת בדברים של אסור ומותר וכשר ופסול וטמא וטהור. ובינתכם קאי על חכמה חיצונית בעניינים חיצונים שמבינים אותם דבר מתוך דבר. ולכן אומרים האומות על ישראל רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה, חכם לחוד, ונבון לחוד, וכאשר אמרנו. הנה כי כן כל מיני לימודים אשר זכרתי כולם הם צריכים לשמש בענייני התורה ובכללם לשון הקודש בצחות ודקדוק, ובלבד שיעשו להם סדרים יפים ומתוקנים, שלא ישתה הולד מים הרבה ויחנק, ולא

ישתה מעט שיהיו בטלים במיעוטם ולא יעלה בידו כלום, וכבר נודע חיוב לימוד לשון הקודש וכמה הוא יקר ונחמד והוא חלקם של ישראל ובו נכתבה תורתינו הקדושה והוא עתיד להיות עיקר ואב של הלשונות, שהכל יהיו מדברים בו ככתוב כי אז אהפוך אל העמים שפה ברורה, ואיך לעת עתה יהיה איש ישראל חסר מצידו:

ועל לשון הקודש נאמר כסף נבחר לשון צדיק והיינו כסף שהכל יהיו נכספים אליו, ונבחר שיהיה נבחר יותר מכל הלשונות, ומי הוא זה, הוא לשון צדיק כלומר לשון צדיקו של עולם שהוא לשון הקודש, דאע"פ שתמצאנו עתה לשון קצר ואינו רחב, אין חסרון זה מצידו, כי הוא באמת רחב יותר מכל הלשונות, אך לא נודע ממנו לישראל אלא רק המילות הכתובים בתנ"ך, ואם היה ניתן לישראל עוד ספרי תנ"ך יותר ממה שיש בידם עתה היה מתחדש אצל ישראל עוד כמה מלות חדשות הרבה למאד, והיה לשון הקודש מתרחב הרבה, ולכך אמר כסף נבחר מלת נבחר בהפוך אתוואן נקראת נרחב שעתיד להתרחב:

נמצא לעתיד תחזור עטרה ליושנה וירבו מילות חדשות בדברי תורה ואז יתרפא הלשון הקודש רפואה תמה שיחמלא חסרונו:

ובזה יובן בס"ד הכתוב מרפא לשון עץ חיים ודרשו רז"ל אין עץ חיים אלא תורה שיתפשט ויתגלה לעתיד תורה חדשה מהשי"ת נוספת על תורת ה' שבידינו, ומדבריה נדע כמה וכמה מלות חדשות, ובזה יתרפא לשון הקודש ויחמלא חסרונו, וז"ש מרפא לשון זה לשון הקודש, עץ חיים זו התורה, דכתיב בה עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר. אל שדי יהיה בעזרתינו וישמרינו ויעזרינו אכי"ר: